9(V)1
Đ103.

ĐẠI NAM THỰC LỤC

大南實錄

TẬP XXXI

CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ V

(1866 – 1869)

TIMSACH.COM.VN

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI

HÀ NỘI — 1974

30501

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC

TẬP XXXI

CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ V

TỰ ĐỨC NĂM THỨ 19 (1866) ĐẾN NĂM THỨ 22 (1869)

TÀI LIỆU VIỆN SỬ HỌC phiên dịch
TNSHCDM.VN

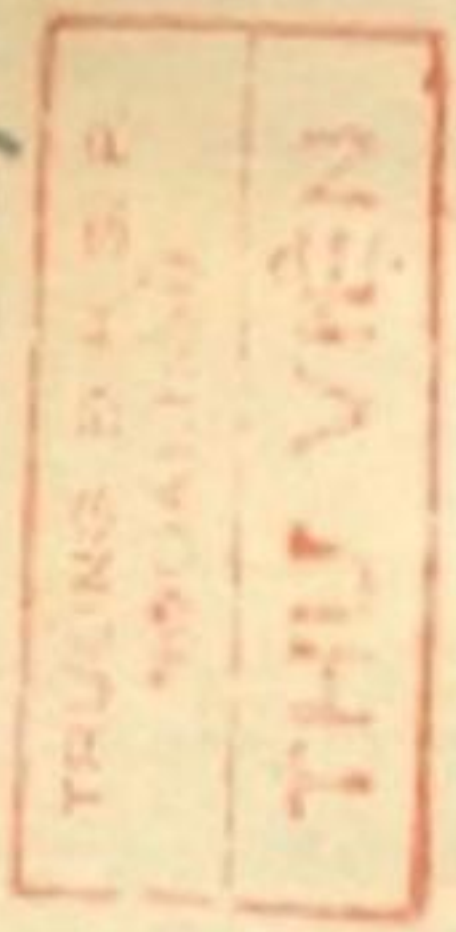

VĐ 75-V30501

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI
HÀ NỘI — 1974

https://tieulun.hopto.org

TIMSACH.COM.VN

Phiên dịch :

TRƯƠNG VĂN CHINH (Q. XXXIV)
NGUYỄN THẾ ĐẠT (Q. XXXV — XXXVIII)
NGUYỄN DANH CHIÊN (Q. XXXIX — XLI)

Hiệu đính :

CAO HUY GIU (Q. XXXIV)
NGUYỄN TRỌNG HÂN (Q. XXXV — XLI)

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN XXXIV

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Bính dần, Tự Đức năm thứ 19 [1866] (Thanh Đồng Trị, năm thứ 5), mùa xuân tháng giêng, quan quân thu phục được phố Cầu Phong ở Cao Bằng, cờ hồng dâng thắng trận (tin phục thù thắng chưa có, đến tết nguyên đán, tin báo thắng trận mới đến). Vua mừng nói rằng: Cầu Phong là con đường đằng sau của Cao Bằng, trước đây bị giặc chiếm cứ, đạo binh Cao Bằng bị ngăn trở. Nay đã thu phục được, tức là tỉnh Cao Bằng có thể lần lượt bình được. Bèn sai đem cờ báo tin thắng trận đi tuyên bảo và làm bài thơ để ghi nhớ, rồi xuống dụ khen thưởng các quan quân. (Kinh lược là Vũ Trọng Bình cho khai phục hết; — Phạm Chí Hương gia quân công 1 cấp, thưởng mỗi người đều 1 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn; còn từ đề đốc trở xuống, đều theo công trạng mà châm chước thưởng cho có thứ bậc khác nhau; các binh dõng đi trận chuyến đó thưởng chung cho môn tiền 600 quan).

Lại hỏi các quan rằng: Tỉnh Cao Bằng dễ thu phục, nhưng khó giữ, có phương lược gì để giữ được? Bọn Trần Tiễn Thành tâu xin lựa chọn thổ hào, thổ mục,

https://tieulun.hopto.org

mới có thể thôi việc binh được. Vua nói: Ta xem khoảng năm Minh Mệnh, đổi thổ quan làm lưu quan, thực là cái lợi lâu dài. Nếu bỏ, ấn mà được người tài giỏi như bọn Vũ Xuân Cẩn và Bùi Ái, để vỗ yên, bắt dẹp ngăn giữ, không cần phải đổi đặt thổ quan làm gì. Đợi việc yên, nên sửa sang thế nào, cho đỡ lo sau này.

Bọn giặc ở Hải Dương và Quảng Yên đã dẹp xong, đình thần xin vào làm lễ triều mừng. Vua không cho, đặc cách chuẩn cho đợi đến kỳ đem quân về sẽ gia ơn. Và dụ rằng: Nay quân thứ ở Hải Yên, dẹp yên bọn giặc, việc võ đã cáo thành, đình thần xin đặt đại triều chúc mừng để hả lòng mọi người, ta xem lời tâu đã biết rõ bụng thành thực ấy rồi. Xét ra bọn giặc ấy, dẫu là nhỏ mọn, không có tài nghệ gì, nhưng nhân lúc cõi biển chưa yên, bèn dám rủ nhau làm biến động, các hạt ở dông bắc, phần nhiễu bị vây cướp. 4, 5 năm nay, mới dẹp yên được, binh, dân mới được nghỉ vai, cố nhiên trong triều ngoài nội, cùng nhau vui vẻ, ta há lại tự lòng thờ ơ nhún nhường, mà trái nguyện vọng của mọi người ư? Nhưng ta nghĩ: may mà được thành công ấy là nhờ trời, đất, miếu, xã có lòng yêu và các tướng sĩ ra sức mới được như thế, ta có tài gì đâu? Huống chi bọn giặc ấy cũng là con đỏ của triều đình, chơi nghịch đồ binh ở trong ao, đều do quan lại sở tại, không khéo vỗ yên ngăn giữ, mới gây nên biến cố ấy, đánh được họ cũng không giỏi gì, mà để cho nhân dân mắc phải đao mác tên đạn, ngọc đá không phân, ta rất thương xót, không lấy làm mừng. Huống nay một phương ấy mới được dẹp yên, mà những tỉnh Lạng, Bằng, Tuyên, Thái và Hưng Hóa, chưa thể một loạt yên lặng cả; lại ngoảnh về phía nam, rất là đau lòng chỗ lấy lại không bù được chỗ mất, đó là điều mà ta cùng các quan chưa đền bù được lỗi trước, thẹn lòng sợ hãi không rồi, còn mừng

https://tieulun.hopto.org

làm gì? Lại nghĩ: mấy năm nay, vua tôi cũng lo nghĩ hết sức, là bổn phận phải thế, mà binh dân gọi đi ra trận tần phiền, cũng là khó nhọc, hơi thu được một phần nào, thì hưởng sự ơn nhờ một phần ấy. Phải nên thể lòng nhân, gia ơn huệ, để thỏa tình mọi người, đợi khi các tướng đem quân về tới kinh, chọn ngày đặt thường triều ở điện Cần chính, cho bọn sứ thần vào phục mệnh, trăm quan triều yết. Lại ở Ngọ môn, ban chiếu ra ơn, khắp cả thần dân; có nên ban yến tàu nhạc do quan có chức trách định liệu mà làm, như thế cũng đã ghi sự mừng vui, không cần phải chúc hạ nữa. Còn các công việc nên làm, chuẩn cho đều chiếu theo chức sự thỏa hiệp mà xếp đặt, đợi chỉ thi hành.

Vua ngự nơi tiện điện [nơi hoàng đế nằm nghỉ ngơi], cho vời bọn Đoàn Thọ, Trần Tiễn Thành và Phan Huy Vịnh vào cho ngồi uống nước chè, rồi đem 2 bộ thơ vua làm, sai đọc lên, nhân bảo rằng: học giỏi thì làm quan, làm quan giỏi lại học, thế là học không bao giờ thôi được. Vả lại văn chương tiếng vang trong nước là việc vẻ vang, phàm các viên chức của ta, khi việc công nhàn rỗi, cũng nên rộng xem sử sách, thơ, văn, chớ nên cho là bận về sổ sách mà lại từ chối không xem đến. Lại nói: ta tính ít nói, nhưng tinh thần nghĩ ngợi giao cảm với các bề tôi, các người nên lấy lòng trẫm làm lòng mình, ngõ hầu trên dưới thỏa hiệp, thì khí hòa mới cảm ứng.

Bộ « Thiệu Trị văn quy biên » đã thành. Về năm trước đã đem dâng trình, (Tự Đức năm thứ 10 [1857]), được lưu lại để xem, đến bấy giờ đưa ra sai bọn: Trần Tiễn Thành, Nguyễn Văn Phong, Vũ Phạm Khải và Trần Văn Hệ, phúc kiểm lại, đợi kiểm xong cho khắc in để ban hành (rồi sau nhân nhiều việc, chưa kịp khắc in).

https://tieulun.hopto.org

Thị độc học sĩ là Phan Trung, có đại tang, dâng sớ xin kính lãnh cáo sắc cho phong tặng, để kịp ngày chôn cất. Vua sai bộ Lại, lập tức viết cấp cho, để khuyến khích lòng trung hiếu.

Đốc thần Hải–Yên là Phan Tam Tỉnh tâu nói: thuyền buôn, thuyền đánh cá và thuyền giúp việc dẹp giặc của nước Thanh dừng đậu ở sông Cấm, xin được mở cửa cảng để thông thương, vua đã từ chối không cho, lại nhiều lần kêu xin. Vua nói: có quân thứ đại thần còn ở đó, mà họ còn dám như thế, sau khi đem quân về thì lại ra sao? Đó đều là trách nhiệm của Nguyễn Tri Phương chưa làm xong. Vậy trách cứ thứ thần và tỉnh thần phải làm cho sớm được ổn thỏa, cốt cho không có sinh tệ sau này.

Bọn giặc có hơn 300 đứa, kéo đến quấy nhiễu châu Ôn (thuộc Lạng Sơn), cùng với tên thổ phỉ là bố Tường giao thông, mưu vào kho tạm thương ở Lạng Quang sinh sự. Lính ở kho có 500 người, vừa trốn vừa ốm, chỉ còn 150 người. Tỉnh thần Bắc Ninh xin trích 300 lính mộ, cấp cho lương đến đấy để ngăn chặn. Vua y cho.

Nguyễn Tri Phương cho là trước đây tạm phát bạc, tiền, gạo cho lính dõng ở thuyền giúp việc dẹp giặc (bạc: 43.582 lạng; tiền: 249.292 quan; gạo: 80.814 phương), trong đó có việc không nên chi mà chi, dâng sớ xin nhận tội. Vua gia ơn miễn cho.

Có 2 chiếc thuyền nước Thanh, chở gạo tới Quảng Ngãi bán. Sai miễn cho tiền thuế cảng. Lại thông sức cho các tỉnh biết mà làm, cho kẻ đến buôn bán được vui lòng, để dồi dào thức ăn của dân.

Sách «Vận hải hợp biên» đã thành. (Bộ Vận hải, nguyên bản thảo chữ vẫn còn có chỗ sót, tháng 4 năm

https://tieulun.hopto.org

ngoài, nhân sai tra bộ « Vận phủ bổ di », để bổ thêm hợp biên vào). Thưởng cho có thứ bậc khác nhau. (Phạm Phú Thứ được 1 đồng tiền vàng « nhị nghi » và 1 bộ áo rộng bằng sa toàn tơ; Nguyễn Đăng Thanh, được ngân tiền « Sử dân » hạng lớn hạng nhỏ, đều 1 đồng, và 1 bộ áo rộng, bằng sa soan; tu soạn là Nguyễn Tư Giản, thăng thụ hàm thị độc).

Phủ thần Hưng Hóa là Nguyễn Huy Kỷ tâu nói: Mán Mèo là dân ngu ngốc ở xa mãi ngoài biên, không có tài nghệ gì khác. Trước nhân vì đói kém, đi cướp lấy ăn; sau vì kháng cự quan quân nên sợ tội, chưa dám ra thú phục. Thần đã từng dò thăm, không phải là bọn tụ họp lớn. Nay nếu đến đánh dẹp, thời quân đến họ đi, quân đi họ lại đến (nhà lều linh tinh, không có nơi đóng đồn tụ họp đích chỗ nào). Nếu lấy nhiều cách dỗ bảo, họ tất quay về hàng phục; thăng hoặc có 1, 2 tên mở tối, ngoan ngạch, thời vỗ về những bọn đã quy phục, sai bắt giải tới để lấy thưởng, hoặc chỉ dẫn để vây bắt cũng được, cho dứt mọi nghi ngờ, mà bỏ được cái mầm mống ác đi.

Lại nói: từ trước tới nay, chỉ duy có thổ dân đi lại những nơi châu, huyện, tỉnh, lỵ, còn Mán Mèo không biết gì phải nên tới gần chiêu dụ vỗ về, mới sai bảo họ được dễ dàng. Án sát là Nguyễn Di, cùng phó lãnh binh là Vũ Quang Tuyển, trót đã đem binh đũng đến tây nghi chiêu dụ, tưởng cũng được sớm yên.

Vua nói: lũ người nên hết lòng làm cho thỏa đáng, cho sớm được ninh thiếp một loạt, để xứng với trách nhiệm đã ủy cho.

Tháng 2, ân cấp cho Tông Thiện công Miên Thẩm và Tuy Lý công Miên Trinh ở Thân đài (tức phủ Tôn nhân) mỗi năm tiền 300 quan, gạo 100 phương (vì cờ

https://tieulun.hopto.org

kiêm nhiếp cả chức sự ở Thân dài, nên đặc ơn chuẩn cho. Sau có ai kiêm nhiếp, thì lâm thời xin chỉ, không được viện lệ ấy).

Vua cho với bộ thần bộ Binh bảo rằng: số lính năm nay có phần nhiều, gần đây không có thao diễn gì; vả lại binh có thể trăm năm không dùng đến, nhưng không nên 1 ngày không giảng luyện. Nay chiếu theo nghị định khoản năm Minh Mệnh, thao diễn các trận, để đều được huấn luyện các phương pháp: đánh, đâm, hay dừng lại đứng cho đều; đợi sau khi quen thạo, ta thân đến duyệt xem và thưởng phạt để tỏ sự cổ động. Còn thủy sư cũng phải thời thường diễn tập, để khỏi bỏ lâu quên lãng. (Tất cả các doanh vệ: Cẩm y, Kim ngô, Võ sinh, Tuyển phong, Vũ lâm, Cấm binh, các hảo Long thuyền. Thủy sư, số lính lần này là 13.553 người, trừ ra những kẻ phải đi bắt giặc, và điền hộ công tác thì không kể, hiện còn bộ binh 3.450 người, và thủy binh 1.150 người).

Ngày kỷ hợi tế giao. Sai trung quân đô thống là Doãn Thọ tế thay. Trước đây, vua bảo bộ Lễ rằng: đời xưa 3 năm, 5 năm, mới thân đến tế 1 lần, hoặc đều sai quan, đó không phải là bung kiền thành kính cần, không đủ làm gương. Bản triều ta kinh định mỗi năm 1 lần tế, không rườm nhiều, không đơn giản, thực đã vừa phải; Duy ta tự giận bẩm sinh suy yếu, bệnh tật lại nhai, không thể thân đến chủ tế được, thực là vạn phần không yên lòng phần nào, muốn tìm cách châm chước, cho hợp tình lễ, như sai quan tế thay, đến tiết mục lên đàn, thì ta lên thềm bên tả từ trước, ngồi một lát, còn quan khâm mệnh thì lên đàn hãy dừng ở thềm bên tây, ta vào làm lễ (lạy xong vào chỗ ngồi, đợi đến khi làm lễ xong), rồi lại sai quan vào tế thay, thì có nên không?

https://tieulun.hopto.org

Bộ thần bộ Lễ tâu: Các đời làm lễ tế giao, hoặc thân đến tế, hoặc sai quan, chứ không có phái người tế thay, mà lại còn có nghi tiết vào chiêm bái. Vậy xin sai quan tế thay cả từ trước đến sau. Vua bèn sai quan tế thay.

Lại, Binh 2 bộ dâng danh sách xét công về năm ngoái, (từ năm thứ 12, (1859) đến năm ngoái, hợp lại là 2 khóa, cộng 6 năm); năm ngoái tới khóa. Vua nhân bảo đình thần rằng: ấn quan trở lên rất nhiều, há đều là hiền cả, lấy sự sáng suốt của 1 người, sao có thể chu đáo được. Khi lâm thời thăng giáng, cũng trích ra hạng quá lắm, mà lòng người biết rõ, chỉ có 1, 2 người thôi. Ngoài ra hại dân, hại việc còn nhiều, lưu lại, sau cũng may ra được miễn, kẻ khác bắt chước cái dở, thì lấy gì để kích mọi người. Duy cái ý ấy rất khó, đình thần nên bàn thế nào, hoặc tra xét có điển mà châm chước. 3 năm xét công thăng giáng, Nghiêu Thuấn há có thể một mình chuyên vận được trí lự ư? Đình thần tâu nói: ba năm một lần khảo tích, đủ làm chế độ lâu dài; nhưng trải 3 đời (Hạ, Thương, Chu) mà phép khảo tích không nói rõ; Hán, Đường, Tống cũng không có điển lệ nào khác có thể xét được. Duy có Ngụy Hiếu Văn xuống chiếu định 3 năm 1 lần khảo tích, ai được thượng thượng thì thuyên bổ, ai phải hạ hạ thì truất đi, ai trung trung vẫn giữ chức ấy. Đời Minh Hồng Vũ, kỳ bộ Lại khảo xét, những quan vào hạng được triều cận, dù đứng đầu hay cuối, làm trọn chức vụ mà không có lỗi là thượng, có lỗi mà làm trọn chức vụ là trung, không trọn chức vụ là hạ. Hội điển nhà Minh, quan từ tứ phẩm trở lên, đều tự nhà vua phán đoán. Hội điển nhà Thanh, tới năm xét công ở kinh, thì đường quan trong ngoài, theo lệ tự mình bày tỏ lên, bộ Lại xét thực, có làm trọn chức vụ hay không? Nhà vua tự tuy liệu

https://tieulun.hopto.org

cho thăng hay giáng. Đến quốc triều ta, về kỳ đại kế (xét công) đã có điều lệ (có công có lỗi nặng hay nhẹ), tùy việc có thể tra xét được còn nhân phẩm cao thấp, tâm thuật ẩn vi, tìm ở ngoài hình tích, cũng khó định rõ, mà trách nhiệm thực hành đã ở lòng vua soi xét. Nếu đặt chương trình cách thức khác, thời mỗi việc tìm xét một khác, sợ không xác thực. Vua cho là phải.

Đến bây giờ bản danh sách dâng lên, vua xuống dụ bảo rằng: tự năm thứ 12 1859 đến nay, 2 khóa cùng xét làm một, mà trong khoảng 6 năm ấy, công việc rối bời, cõi bờ rất kíp, xét duyên do để cho họ khinh lờn, và cái lỗi để đến nỗi phải lo lắng, phàm trăm quan giữ việc, còn dám nói sao? Người ta đã có câu: phải tự xét mình mà thôi. Nhưng về đạo thể tất cho các bề tôi, không nên không rộng, hoặc soi thấu trong bụng, hoặc xét về việc làm, nếu lời có điều gì sở trường, cũng chẳng nỡ bỏ. Thưởng cho tư Nguyễn Tri Phương trở xuống, hơn 40 người được thăng thu, khai phục và gia cấp có thứ bậc khác nhau. (Hiệp biện đại học sĩ, sung tổng thống quân thứ Hải – Yên là Nguyễn Tri Phương, nhiều công lao, giữ trọng trách, cũng không được mấy người, thua trận miền nam, thắng trận vùng bắc cho thăng bổ Võ hiển điện đại học sĩ, nhưng sung Hiệp biện đại học sĩ. Lãnh thượng thư bộ Hộ, sung Vĩnh Long, An Giang, Hà Tiên kinh lược sứ là Phan Thanh Giản, kế quẫn, tội lớn, nhưng cũng bởi mọi người hèn kém, miễn cho cách lưu, để mưu gắng sức báo hiệu sau này. Đô thống trung quân là Đoàn Thọ ở lại bảo vệ cung cấm, một lòng siêng năng cần thận, cho thăng thự trung quân đô thống phủ chưởng phủ sự. Đô thống lãnh tổng đốc Định – Yên là Đào Trí, thường lập quân công, vỗ yên hạt lớn, cho thăng thự tả quân đô thống phủ chưởng phủ sự. Thượng thư bộ Binh là Trần Tiễn Thành, được trí ngộ

https://tieulun.hopto.org

đã lâu, vả có cơ mưu kiến thức, cho thăng thự Hiệp biện đại học sĩ, Tổng đốc Ninh—Thái, sung Ninh—Thái, Lạng—Bằng, kinh lược sứ là Vũ Trọng Bình, thanh liêm, chăm chỉ, nhanh nhẹn, tài cán, đến đâu cũng có tiếng tốt, cho thăng thự Hiệp biện đại học sĩ; tổng đốc Hà—Ninh là Nguyễn Đức Hựu, cai trị hạt lớn trách nhiệm nặng nề, cũng là sáng suốt cần thận cho thăng thự đô thống, đều vẫn lãnh chức cũ. Tuần phủ Sơn – Hưng—Tuyên, hộ lý tổng đốc bị cách lưu là Nguyễn Bá Nghi, thu lại thành Tuyên Quang, vỗ yên hạt Sơn Tây, miễn cho khỏi cách lưu, lại cho thăng thu tổng đốc. Tổng đốc Ninh—Thái, sung tham tán quân thứ Lạng—Bằng là Phạm Chi Hương, trước kia vỗ yên Lạng Bằng, đương nổi được chỗ xung yếu khó khăn; gần đây tham dự việc nhung hàng, cũng có công lao tài cán, thưởng cho gia 2 cấp. Tổng đốc An—Hà là Phan Khắc Thận; đề đốc thủy sư là Nguyễn Hiên; thự tổng đốc Hải—Yên là Phan Tam Tỉnh; chưởng vệ sung đề đốc là Nguyễn Cửu Lễ; hữu tham tri bộ Lại, sung tán lý là Đặng Trần Chuyên; thự tuần phủ Lạng—Bằng là Trịnh Lý Hanh; bố chính Thái Nguyên là Nguyễn Mại; thự bố chính Hưng Hóa, hộ lý tuần phủ là Nguyễn Huy Kỷ; Quang lộc tự khanh, lãnh bố chính Quảng Yên, hộ lý tuần phủ là Lê Hữu Thường; Quang lộc tự khanh biện lý bộ Công là Nguyễn Bỉnh; Hồng lô tự khanh, lãnh bố chính Ninh Bình, hộ lý tuần phủ là Đặng Toán; Hồng lô tự khanh, lãnh tiểu phủ sứ là Nguyễn Tấn; Hồng lô tự khanh, biện lý bộ Hộ là Nguyễn Đình Thi; án sát Thái Nguyên là Nguyễn Hữu Điểm; án sát Vĩnh Long là Nguyễn Văn Nhã; án sát Sơn Tây là Nguyễn Hữu Tạo; thự thị độc học sĩ, lãnh án sát Quảng Yên, là Đặng Xuân Bằng; thị độc lãnh án sát Lạng Sơn là Nguyễn Thứ, đều là người có công lao; thự thượng thư bộ Binh, lãnh tuần

https://tieulun.hopto.org

phủ Thuận – Khánh là Nguyễn Hữu Cơ; thự tổng đốc An – Tĩnh là Hoàng Tá Viêm; thự đề đốc lãnh chuyển vận sứ là Hồ Viêm; thự hữu tham tri bộ Binh, hộ lý tổng đốc Bình—Phú là Thân Văn Nhiếp; bố chính Bắc Ninh là Bùi Tuấn; thự phủ doãn là Nguyễn Văn Trường; thự bố chính Nghệ An là Ngụy Khắc Đản; thự bố chính Hà Nội là Lê Hữu Thanh; Hồng lô tự khanh lãnh bố chính Quảng Ngãi là Nguyễn Đức Trứ; Hồng lô tự khanh, nguyên lãnh bố chính Quảng Nam là Đặng Huy Trước; Hồng lô tự khanh, hộ lý Vũ Khố là Hồ Trọng Đĩnh; Hồng lô tự khanh, tham biện công việc ty chuyển vận là Trần Như Sơn; án sát Hà Nội là Đặng Tá; thị độc lãnh quản đạo, đạo Hà Tĩnh là Trần Văn Điển, đều là người siêng năng tài cán. Vậy Nguyễn Hữu Cơ, Lê Hữu Thanh, đều cho thực thụ. Thân Văn Nhiếp cho thực thụ tuần phủ; hộ lý tổng đốc Bình–Phú là Nguyễn Huy Kỷ cho thực thụ bố chính, nhưng cùng hộ lý tuần phủ; Đặng Xuân Bảng cho thực thụ thị độc học sĩ, nhưng lãnh án sát; Nguyễn Đức Trứ thăng thự bố chính tỉnh ấy; Nguyễn Hữu Tạo thăng thụ Quang lộc tự khanh, lãnh bố chính Sơn Tây; Nguyễn Bỉnh miễn cho cách lưu; Nguyễn Thứ cho thăng thự án sát tỉnh ấy; Trần Văn Điển cho bổ dùng án sát, đợi việc phụng dưỡng xong, chiếu chỗ khuyết mà bổ; còn từ Phan Khắc Thận, đến Đặng Tá, đều là mới thăng đều thưởng gia 1 cấp. Những nhân viên được thăng trật, thực thụ nói trên nay hễ có kiêm hàm, đều theo cũ mà làm. Lại cho là: thự thượng thư bộ Hộ là Phạm Phú Thứ; thự tả tham tri bộ Hộ là Nguyễn Chính; thự hữu tham tri bộ Binh là Hoàng Văn Tuyển, dẫu đều là có lòng hăng hái cố gắng, nhưng chưa thấy có thực hiệu, vả cũng mới thăng, hãy đợi công lao rõ rệt sau này).

https://tieulun.hopto.org

Lại chuẩn giáng bổ, giáng cấp cho 3 người: (biện lý bộ Lại là Lê Khắc Cẩn vừa mới phụng mệnh đi dẹp giặc, liền cáo ốm xin về, giáng bổ làm án sát Sơn Tây; lang trung phủ Nội vụ là Nguyễn Viết Điện làm việc chậm trễ, giáng 2 cấp lưu; biện lý bộ Công là Nguyễn Thanh Hương, xuất thân là lại diễn, không được một việc gì khả thủ, giáng làm viên ngoại lang, giao bộ chọn chỗ khuyết để bổ).

Bắt phải về hưu 1 người: (biện lý là Nguyễn Tăng Tín, già lẫn không kham nổi việc hành chính của dân, rút về chức lang trung, bắt phải hưu trí. Còn khóa sau cũng nhân nhiều việc, hoãn đến hết 3 kỳ khảo xét).

Đầu mục nước Xiêm là A La Hàm đưa thư, do tỉnh Hà Tiên dâng trình. Cơ mật viện đại thần tâu nói: Bức thư ấy bày tỏ tình hình, hãy còn nghi ngờ ta, tình ý chưa được phu thỏa. Xin phái người đi lại để tỏ tình ý thân thiện. Và thuyền nước ấy nếu có đến thông thương thì, khoan cho cấm ước, để tỏ ra không có sự nghi ngờ. Vua y theo. Sai sao lục ra cho tỉnh thần Hà Tiên theo đó mà làm, để thông việc giao hiếu với nước láng giềng. (Trước đây sai viện Cơ mật viết thư, do tuần phủ Hà Tiên là Trần Hoán ủy người phái đệ đi, và đưa đồ thổ sản tới Xiêm nhân để thăm dò. Đến bấy giờ đầu mục nước Xiêm phục thư lại, trong có nói: 1 là: nước Đại Nam tự tôn quá lắm; 2 là: đều có lòng nghi vực; 3 là: tin nghe lời gièm pha; 4 là: ngăn giữ đường sá quá nghiêm ngặt, để đến nỗi cắt đứt không thông đồng đường sứ thần đi lại, thành ra gây việc binh đao v.v...).

Phủ Thừa Thiên đã mấy tuần hạn hán. Đề đốc là Nguyễn Hữu cầu đảo thường ứng nghiệm, thưởng kỷ lục 2 thứ; rồi sau mưa dầm rét lạnh, lại cầu được nắng; thưởng thêm cho đồng tiền vàng (1 đồng bát bảo).

https://tieulun.hopto.org

Tỉnh Quảng Nam cũng hạn hán. Tỉnh thần vì chậm cầu đảo (để đến 2 tuần mới cầu đảo), bị phạt bổng (6 tháng); nhân xuống dụ khắp cả các nơi: hễ cầu đảo về nắng, mưa, hoặc tật dịch, đều chiếu theo tình hình khẩn cấp mà làm, không được để quá chậm.

Bộ thần bộ Binh tâu nói: Nguyên tri huyện bị cách là Nguyễn Đình Long, trước theo cha là Nguyễn Đình Tân, chiêu mộ thủ hạ được 500 người, đi theo quân thứ ở (Hải, Yên) có công, xin cho miễn tội (trước can án về việc Vũ Tập, bị cách), liệu lượng bổ dùng.

Vua chuẩn cho bổ đồng tri hoặc bổ dùng làm lãnh tri huyện. Lại nói: Đình Tân bị tội là đáng lắm, nhưng ta nghĩ là người thế thần có công lao, nay con đã được miễn tội ghi công, mà cha lại không nghĩ đến, thì chưa hết đạo: khen người thiện thì nhiều mà ghét kẻ ác thì ít. Vậy Đình Tân nên cho khai phục chức gì, giao đình thần bàn định. (Đình Tân cũng bị án về việc Vũ Tập, phải trượng đồ, cho thu tiền chuộc tội). Đình thần đều nói: từ trước tới nay không làm qua bao giờ, về quyền cho khai phục hay cất chức, xin đợi ơn đặc cách.

Vua nói: hãy tạm hoãn lại, đợi người con làm quan, làm chính sự, tỏ ra nhiều công lao, cũng đủ nối được tiếng tốt của nhà. Sau vì đình thần đều nói: Đình Tân trước làm quan có công (trong thực sự (trước kia cai trị tỉnh Nam Định, vào năm Tự Đức thứ 8 (1855) giặc không dám vào cõi, 4 phủ, 18 huyện, không một người nào theo giặc. Lại năm thứ 15 (1862) cũng hay giữ yên được cả hai). Vua bèn chuẩn cho khai phục hàm Hồng lô tự khanh.

Đại binh ở quân thứ Cao Bằng tiến lên lấy lại 2 đồn Thổ Sơn thượng, hạ; duy có đồn chứa kho, đất hiểm thành bền, xin thêm 1.500 người lính giỏi ở Thanh–Nghệ hội với quyền đề đốc cai quản đem đi, lệ thuộc vào quân

https://tieulun.hopto.org

thứ để sai phái. Vua y cho. Lại sai quan ở quân thứ vỗ về kích lệ người Thổ, để họ tự vệ lấy, đỡ phiền quân đi xa. Công đắp núi đã gần thành, chỉ để thiếu 1 sọt đất.

Tỉnh thần Quảng Yên xin hoãn thu số gạo cho dân huyện Yên Hưng vay (hơn 3.800 hộc). Vua nói: hạt ấy mấy năm nay, phòng giữ, đánh dẹp sai phái nhiều mặt, gạo vay cũ chưa trả xong, gạo vay mới lại kế tiếp, số gạo sản xuất có ít, lấy đâu cho đủ nộp và ăn dùng; vậy số gạo vay còn thiếu ấy, đều cho miễn hết. (Tháng trước, giá gạo cao đắt, cấp cho vay gạo 15.000 phương).

Định việc thu tiền quyên từng mẫu ruộng ở Bắc Kỳ. (Năm thứ 16 [1863] vì chi phí về việc quân tốn nhiều, chuẩn cho Bắc Kỳ lượng quyên tiền từng mẫu ruộng, về ruộng công mỗi mẫu 1 tiền, ruộng tư mỗi mẫu 2 tiền, để giúp việc quân. Đến bấy giờ vì thu lấy đã lâu và nhiều, lại vì sắp thu thuế hoa kiểm, bèn đình lại).

Đặt thêm chức lãnh binh quan ở Cao Bằng (vì bấy giờ đương có việc).

Quan ở Quốc Sử quán tâu nói: bộ Tiền biên phụng ghi chép các hoàng tử về triều trước, trong có người can trọng án, (như: Hiệp Trạch, Anh và Trung, Huệ, Thông lầm phản nghịch), trước khi tội ác họ chưa rõ rệt, vẫn chép là hoàng tử: kịp sau khi phạm tội, thì chỉ viết tên, còn các quan phạm tội, cũng theo lệ ấy mà làm. Nay bộ Chính biên đệ tam kỷ, ghi chép sự trạng của Đinh Bảo và con là Đinh Đạo (như Đinh Bảo lúc trước chưa can án, vẫn chép công tước, hàm và tên, mà Đinh Đạo mới sinh ra, cũng ban tên là Ưng Phúc; đến sau khi can án, mới theo họ mẹ mà viết tên thôi); Và những phạm viên can án ấy (Tôn Thất Bật, Đào Trí Phú), cùng các người khác cũng giống như thế, xin cho theo nghĩa lệ Tiền biên mà chép, để được phù hợp

https://tieulun.hopto.org

nhau, Vua đều y cho, nhưng sắc rằng: đã gọi là Thực lục, thì các việc cứ thực mà chép, cho có trước sau thứ tự, mới là tin sử.

Linh mục là Hậu ủy cho tên Hòa tên Thuận xin bộ cho mình để về Nghệ An để truyền giáo. Vua y cho.

Tỉnh Hà Tĩnh có sâu ăn nõn lúa. Đạo thần xin cùng tiễu trừ, vua sai nên tìm cách bắt giết đi nữa.

Tháng 3, thuyền giặc ở địa phận ngoài biển thuộc Thanh Hóa, đến cướp bóc. Sai viên quản đốc thuyền Mẫn thỏa là Hoàng Tuấn Tích đi bắt dẹp; rồi lại phái riêng tỉnh Nghệ An và Nam Định đều phái 1 viên lãnh binh đem thuyền chiến chiếu theo địa phận trong hạt mà dẹp bắt.

Chuẩn định các giáo thụ, huấn đạo ở phủ, huyện sở tại các tỉnh vẫn để lại, cộng 16 viên. (Năm trước, Trần Hy Tăng khi đổi sách có nói: các phủ, huyện sở tại tỉnh, đã có nhà học chính ở gần, có thể tiện việc học tập, xin cho giảm bớt đi. Đến bấy giờ bàn định, chuẩn cho những phủ: phủ Hoài Đức tỉnh Hà Nội; phủ Anh Sơn tỉnh Nghệ An; phủ Hà Trung tỉnh Thanh Hóa; phủ Quảng Ninh tỉnh Quảng Bình; phủ Bình Giang tỉnh Hải Dương; phủ Khoái Châu tỉnh Hưng Yên; phủ Từ Sơn tỉnh Bắc Ninh; phủ Hàm Thuận tỉnh Bình Thuận; phủ Xuân Trường tỉnh Nam Định và phủ An Nhân tỉnh Bình Định; cùng những huyện: Tuy Phúc ở tỉnh Bình Định; Duy Xuyên ở Quảng Nam; Gia Viễn ở Ninh Bình; Bố Trạch ở Quảng Bình; Vĩnh Trị ở Vĩnh Long và Bình Sơn ở Quảng Ngãi, các viên giáo thụ, huấn đạo đều vẫn để lại).

Vua cho là từ trước tới nay, các nha xét hỏi việc hình, phần nhiều giam giữ lại, có người bị chết. Bèn xuống lệnh tự nay về sau, đến khi lấy cung tra xét, nếu không phải là chính phạm tội, không đến phải quản, lưu

https://tieulun.hopto.org

đều tạm giao cho dân lãnh về coi giữ. Nếu không nên giam mà giam đến nỗi chết, thì phải chiếu luật hỏi tội.

Châm chước định lệ nêu thưởng cho những ai được ngũ đại đồng đường (5 đời còn sống cả). (Tự nay về sau hễ nhà nào ngũ đại đồng đường, mà xét ra nhà ấy quả thật lương thiện, không can án, không theo giặc, thì cấp cho 5 lạng bạc, lụa vải đều 1 tấm và 1 tấm biền ngạch).

Đặt khu trang trại có rào sách cho thổ dân Tịnh Man ở Quảng Ngãi, (ở ngoài trang trại đào hào, ngang 5 thước sâu 4 thước; thân lũy cao 3 thước 4 tấc, chân dày 3 thước, dài tất cả 29.556 trượng). Trước đây, tiểu phủ sứ là Nguyễn Tấn cho là các thổ dân ở ven lũy, cửa nhà lẻ tẻ, đất cách xa người ít, khi có việc cảnh cấp, tiếp ứng không tiện. Xin theo như biên dân ở Lạng Sơn, dựng vùng trại rào sách, sức cho dân về tụ họp cả đấy. Đã được chuẩn y cho làm. Đến bấy giờ mới dựng đặt.

Dân 2 huyện Phổ Yên, Bình Xuyên, tỉnh Thái Nguyên; năm trước bọn giặc tràn qua, cùng bảo nhau đoàn kết, giữ được nhà và làng. Nên đặc cách miễn cho dân về ra lính, tạp dịch, thuế thân 4 năm, còn các người đầu mục, thưởng cho bát, cửu phẩm có thứ bậc khác nhau.

Bang biện tỉnh Thái Nguyên là Nguyễn Văn Vỹ đánh phá đồn giặc ở chợ Chu, bắt chém hơn 80 tên, thưởng cho kỷ lục 1 thứ, các viên biền đi trận ấy, đều thưởng có thứ bậc khác nhau.

Toán giặc ở đất nước Thanh, chiếm cứ 2 trạm: Cao Phúc, Cao Nhã (đều thuộc tỉnh Cao Bằng), đường chở lương không thông. Quan ở quân thứ xin thêm quân. Vua bèn cho Nguyễn Dũng tạm lãnh hàm đề đốc và bang biện Nguyễn Văn Vỹ đi ngay đến để thương lượng đánh dẹp. Lại điều động các tỉnh: Nam Định và

https://tieulun.hopto.org

Hưng Yên, mỗi tỉnh 1 cơ binh, hội nhau đánh dẹp ở đồn Lạc Dương, rồi xuống dụ nghiêm trách đại viên các đạo phải đốc suất dẹp giặc.

Chủ súy nước Pháp phái thuyền đến cửa biển Thuận An, đưa thư nói: « 3 tỉnh: Vĩnh Long, An Giang và Hà Tiên, địa thế xa cách, không tiện cho ta, mà quân gian đi lại, không tiện cho họ, xin cho cai quản cả các nơi ấy, vì ta dẹp hết giặc biển và đình hết các số bạc bồi thường ». Vua bèn sai bọn Phan Huy Vịnh và Phạm Phú Thứ đi đến sứ quán thưởng cho, úy lạo và thương lượng giữ mãi nước cũ. Lại tư cho kinh lược thần là Phan Thanh Giản đến Gia Định cùng với chủ súy người Pháp thương lượng giảng giải. Thuyền của Pháp phải đến đấy đỗ lại vài hôm, rồi xin chở đến Quảng Bình để đáp giám mục là Ngô Gia Hậu đi Nghệ An, rồi trở về.

TAILIEU.VN

Sai 2 tỉnh: Vĩnh Long và An Giang lựa chọn các thuộc viên, làm thợ, hoặc sĩ nhân nhanh nhẹn tài cán có ý tứ tinh xảo, độ 20 người, hậu cấp cho áo quần lương thực, sai tới tỉnh Gia Định học tập các nghề công xảo, (như đúc luyện sắt tây, đóng tàu thủy, đúc súng lớn, đúc hạt nổ, chế tạc đạn, làm đồng hồ, làm dây đồng để đưa tin tức, và các loại máy móc v.v...: nhưng do tỉnh Vĩnh Long phải khoản đãi hậu cho viên giáo tập người tây, để họ không giấu giếm).

Thưởng cho đốc học Nam Định là Doãn Khuê, thăng thụ Quang lộc tự khanh, nhưng vẫn lãnh chức cũ, và cho 1 cái thẻ bài bằng vàng tía có chữ « hiếu nghĩa ». (Khuê trước ở Nam Định, đoàn kết việc dẹ phòng mặt biển; sau thự đốc học Sơn Tây, tụ họp học trò và thủ hạ dẹp giặc có chiến công, nên thưởng cho).

Đầu mục của giặc là bọn Trương Cận Bang ra hàng, quan quân thu phục tỉnh thành Cao Bằng, lại đem cờ

https://tieulun.hopto.org

đỏ báo tin thắng trận. Trước đây, giặc chiếm cứ 2 trạm Phúc, Nhã, thứ thần là bọn Vũ Trọng Bình, Phạm Chí Hương, mật sai các viên giữ đồn Lạc Dương, là bọn Nguyễn Cao Bình chiếu theo nơi hiểm yếu mà nghiêm phòng ngăn chặn, trong thì nghiêm mật giữ gìn, ngoài thì tỏ ra nhàn rỗi. Bởi thế, bọn giặc đánh cướp không được mấy, bọn lũ thì nhiều, lương ăn quẫn bách, đệ thư xin hàng. Nhân sai Nguyễn Đăng Hộ, gọi tên phỉ mục là Lưu Sỹ Anh (nguyên ở bọn Tam-đường[1] là cựu thuộc của tiền kinh lược Nguyễn Đăng Giai, mà Đăng Hộ là con Đăng Giai) vấn hỏi xem xét, rồi cho hàng.

Đến bấy giờ bọn: Trương Cận Bang, Lưu Sĩ Anh, Hoàng Trung Hòa, Ngô Hòa Khanh (tức Ngô Côn), đến cửa quân chịu tội, nộp trả tỉnh thành. Thứ thần bèn phát 200 lạng bạc và 50 đồng ngân tiền để ủy lạo về, đại binh vào thành đóng giữ, bọn giặc hơn 3.000 người, lần lượt giải tán rút lui, đều cấp cho lương ăn hằng ngày, cho về đất Trung Quốc; duy bọn Trương Cận Bang hơn 300 người, cho ở lại làm dân ngoài biên, cày cấy buôn bán sinh nhai, gặp việc ra sức sai phái. Bèn đem tin thắng trận về báo. Vừa gặp đêm ấy vua dương đóng lại ở ngoài thành, (đứng ở trên cầu Thái Hanh), để đợi sớm hôm sau duyệt binh. Được tin báo, có làm bài thơ « hỉ tiệp » [mừng thắng trận] (18 vần), rồi sai đem cờ báo tiệp bảo khắp mọi người, lại xuống dụ khen ngợi; thưởng chung và ban yến ủy lạo 1 lần. Còn phái viên mộ lính dũng có công, đều phân biệt ban thưởng. Các biền binh mới điều động đến người nào khỏe mạnh, liệu cho ở lại để sung sai phái; những

(1) Tam đường: đã chú thích ở tập XXX, quyển 33.

https://tieulun.hopto.org

người đã phải đi làu hay mỏi mệt đau ốm thì cho về. Hết thảy các công việc cứu giúp sửa sang, sai Vũ Trọng Bình và Phạm Chí Hương, xét tình hình hiện tại góp ý kiến, của mọi người mà làm cho thỏa đáng.

Doanh điền sứ ở An Giang, Hà Tiên là Trần Hoán và Phạm Hữu Chính tâu nói: nhiều lần mộ người khai khẩn được 149 thôn ấp, (đinh 1.646 tên, ruộng 8.333 mẫu), chỗ khai khẩn ấy, nguyên là nơi đồng cao ruộng trũng thấp, bỏ hoang rậm cỏ, không có lối nước, gò đất để ở. Xin cho trích ruộng đất thôn cũ gần liền đó, làm chỗ đất ở cho ấp mới, trừ ngạch thuế cho thôn cũ, để khỏi tranh giành nhau. Còn như việc phải ra lãnh tuyển, xin khoan cho 1 hạn 6 năm (hạn trước 4 năm). Việc đào ngòi đắp đập, xin phụ cấp tiền cho dân làm. Vua y cho.

Năm ngoái bọn: bang biện là Trần Tấn, phó tổng là Phan Điểm, nghe tin linh mục là Chu đến truyền giáo ở những thôn: Bàn Thạch, Mạc Vĩnh, bèn xướng suất dân phu đến đốt phá nhà đạo, ngăn giữ việc truyền giáo. Việc phát ra, tỉnh thần điều đình chưa xong. Đến bấy giờ linh mục Chu đầu đơn tố cáo ở bộ Lễ.

Vua nói: đã như thế mà cho đi truyền giáo có nên không? Đình thần tâu nói: Việc lương giáo có thành kiến với nhau, ở đạo Nghệ An, Hà Tĩnh, vẫn chưa hòa thuận càng nhau. Giám mục là Hậu vừa mới ủy môn đồ đến truyền giáo, bèn bị tổng lý sĩ dân, công nhiên đốt phá, quan địa phương không khỏi không ngấm ngầm làm chủ, để cầu lấy danh dự. Xin phái quan ở kinh đến nghiêm tra. Bọn thị lang là Nguyễn Uy, Tôn Thất Triệt, Nguyễn Bình; và biện lý là Nguyễn Lâm, Vũ Văn Bình, Nguyễn Đình Thi, Đỗ Đệ, Nguyễn Tư Giản lại nói: tỉnh thần cố nhiên là có tội, xin trước hãy cho cách lưu, nhưng sai phái tra xét trích phát

https://tieulun.hopto.org

ra; nếu có nhu nhơ, a dua để họ lại phải kêu ca cáo tố, sẽ phái viên ở kinh đi cũng chưa muộn. Bèn xuống dụ sai đem tình hình nguyên ủy và khu xử thế nào, để dân lương giáo cùng yên, thì tâu lên. Còn bọn bang biện, đốc biện và đốc kiểm thì lập tức triệt bãi.

Rồi thì, lời xét tâu về, phần nhiều chưa rõ thực. Bèn sai biện lý bộ Hình là Đỗ Đễ và ngự sử là Nguyễn Quế tới tra xét. Khi lời tâu dâng lên, chuẩn cho tên thủ xướng là Phan Điểm phải trượng và phát lưu; bọn 7 tên tòng phạm đều phải trượng đồ; còn Trần Tấn bị phạt 80 trượng, thu văn bằng bang biện; tỉnh thần là Hoàng Tá Viêm, Nguỵ Khắc Đản và Trần Văn Thiều, đều giáng 4 cấp lưu; thương biện là Phan Đình Thực giáng 2 cấp đồi đi; tri huyện Thanh Chương và Quỳnh Lưu, đều phải giáng lưu.

Mùa hạ, tháng 4, Nam Kỳ kinh lược thần là Phan Thanh Giản tâu nói: Việc Á Xoa sinh việc, là do tri phủ Tĩnh Biên Hoàng Khoán chiêu dụ đến. (Người Man là Á Xoa họp bọn ở Thất Sơn, Hoàng Khoán dụ đến, để mượn trừ bọn man ngoan ngạnh. Lại cướp bóc trâu bò, súc vật của dân ngoài biên và ủy cho lệ mục là Nguyễn Văn Dũng gây bậy hấn khích ở ngoài biên). Đốc thần là bọn Phan Khắc Thận thì lưỡng lự không quyết. Nay tên ấy trốn ở Thất Sơn tỉnh thần nơi ấy lúc nói ngăn chặn, lúc nói sai bắt, chỉ nói lấy mẽ hão mà thôi. Nên chủ súy người Pháp chưa hết nghi ngờ. vậy tỉnh thần nơi ấy xin chọn nhân viên khác bổ thay, bắt giải chức và xét rõ tội, để phục lòng người mà dẹp mối lo lắng ở ngoài.

Vua bèn đổi bổ Nguyễn Hữu Cơ lãnh chức tổng đốc; Phạm Hữu Chính thay lãnh chức án sát, để hội đồng tra xét. Sau Phan Khắc Thận và Nguyễn Ích Nhượng

https://tieulun.hopto.org

(án sát), đều bị cách; Khoán bị trượng và bị lưu 3.000 dặm, lệ mục phủ Tĩnh Biên là Nguyễn Văn Dũng, bị xử chém nhưng còn giam lại đợi xét.

Phan Thanh Giản lại cho là già ốm xin về hưu. Vua quở và bảo rằng: Phan Thanh Giản đương cần cho làm được thành hiệu, mà chưa làm xong, đã vội xin về hưu mưu khỏi tội lệ, ý kiến của bậc lão thành, sao lại nói ra câu như thế? định trút bỏ cho ai? Nếu 3 tỉnh chưa thu phục được, chỉ có pháp luật mà thôi, đừng có nghĩ đến việc hoàn toàn mà về hưu, đã rõ ràng lắm rồi.

Cho tả tham tri bộ Hộ là Hoàng Văn Tuyển, thự tuần phủ Thuận Khánh (tuần phủ trước là Nguyễn Hữu Cơ đổi bổ).

Tù trưởng các sách Man ở đồn cửa biển Binh Nguyên, tỉnh Khánh Hòa đem bộ lạc hơn 1.900 người, đến nộp thuế sáp ong; sách A Sí, về mấu trước, cũng lại cống voi (1 thớt); còn duy 4 sách La Vạn, Lục Vân, Ỷ Tuân, Bà Tô, vẫn chưa đến cung nộp. Vua sai tỉnh thần thẩm xét và vỗ yên.

Châm chước định lệ nêu thưởng cho những người: hiếu từ, thuận tôn, nghĩa phu, tiết phụ. (Từ nay trở đi, hạng ưu: cấp cho bạc 20 lạng, sa nam 2 tấm, biển ngạch 1 bức, quan dựng nhà treo biển; hạng bình: bạc 15 lạng, sa nam 1 tấm, biển ngạch 1 tấm; hạng thứ: bạc 10 lạng. Còn như chia ra từng hạng, lâm thời sẽ châm chước bàn định; duy hạng tiết phụ, y theo lời bàn trước)

Nguyễn Đức Dĩnh, tri huyện Duy Xuyên, tỉnh Quảng Nam, bị lỗi phải cách chức, ra sức chuộc tội. Dân ở hạt ấy xin quyên tiền 1.500 quan, để chuộc tội cho Đức Dĩnh lưu lại. Tỉnh thần đem việc tâu lên. Vua nói: hiện nay được người lại tốt cũng khó, cho phục lại

https://tieulun.hopto.org

hàm cung phụng và lưu lại lãnh tri huyện, để thỏa lòng mong mỏi của dân; tiền thì trả lại, để dùng vào nghĩa thương.

Giặc biển qua lại các đồn cửa biển Vân, Biện ở tỉnh Thanh Hóa, đòm đỗ quấy nhiễu. Tỉnh thần cho là linh, và thuyền đều ít ỏi, xin phái tàu thủy đến hội họp bắt đẹp. Vua quở mắng và sai phải tìm cách để bắt cho được.

Thuyền nan của Tây dương chở vào cửa biển Thi Nại tỉnh Bình Định để buôn bán. Hộ bộ thần tâu nói: trong hòa ước chỉ có 3 cửa biển: Đà Nẵng, Ba Lạt và Quảng Yên, cho tùy tiện đến buôn, theo lệ nộp thuế; còn các tỉnh khác không có lệ người Tây dương đến buôn bán mà thuế thuyền cũng chưa có định ngạch xin bàn thêm cho rõ.

Vua sai viện Cơ mật và Thương bạc bàn viết thư cho chú súy người Pháp để bàn định.

Mán Mèo tỉnh Hưng Hóa đem nhau về qui phục. Trước đây Mán Mèo làm loạn ở các huyện châu: Thủy Vỹ, Văn Bàn và Trấn Yên. Lãnh binh là Trần Đức Tráng, cùng với họ đánh nhau không được lợi. Phủ thần là Nguyễn Huy Kỷ ủy cho lãnh án sát là Nguyễn Di và lãnh phó lãnh binh là Vũ Quang Tuyên, đem biền binh tới nơi quân thứ chiêu dụ; bọn đầu mục mán ấy 20 tên, tới trước quân xin thú tội và phục tòng. Việc đến tai vua. Vua cho là đánh được mán ấy không khó, mà vỗ yên được mới là khó; quan quân dẫu không có sự trạng đánh đẹp, mà chiêu dụ vỗ về được việc, có việc không đánh mà khuất được người như thế, đều gia thưởng cho hậu. (Nguyễn Huy Kỷ thưởng gia 1 cấp; Nguyễn Di, thăng thự hàm thị giảng học sĩ, vẫn lãnh án sát; Vũ Quang Tuyên thực thụ quản cơ, vẫn lãnh phó lãnh binh và viên biền binh lại đều thưởng tiền có thứ bậc khác

https://tieulun.hopto.org

nhau). Lại gia thưởng cho người chủ cử là Nguyễn Bá Nghi (tổng đốc Sơn Hưng Tuyên, cử Nguyễn Huy Kỷ) và Tôn Thất Các (đô thống hậu quân, cử Vũ Quang Tuyên), kỷ lục 2 thứ.

Phan Thanh Giản trước đây phụng mệnh đi sứ không có công trạng phải cách lưu; gần đây cho khai phục. Thanh Giản — đâng sớ tự trần tình đại lược rằng: Tôi cùng với người đã chết rồi là Lâm Duy Thiếp, sự tình cùng nhân việc giống nhau, tôi không có công trạng gì, may được khai phục, mà người bạn chết đi, ở dưới đất một mình tự ngoảnh mặt vào góc tường khóc, trong khoảng u minh, lòng không được yên. Xin cho thu về ân mệnh, cho được như cũ tự ra sức báo hiệu chuộc tội.

Vua nói: lòng trẫm thể tất các quan để mong được thành hiệu, khanh có lòng thành trách mình lại nhớ bạn cũ, thực là hết lẽ cả hai. Lâm Duy Thiếp việc chưa làm xong, mà thân đã chết, ngày ngày mong khanh dựng công ra sức, tức là ơn huệ thơm lây đến cả người chết, không thế thì rốt cuộc khó làm oeo được pháp luật; khanh biết có lòng ấy thì sự mong mỏi không phải ít ỏi nông cạn đâu? Nên cố gắng lên và theo lời xin ấy.

Vua cho là tỉnh Cao Bằng mấy năm nay, nào hành quân, nào đói kém, bị hại rất nhiều. Nay buổi đầu thu phục lại, nên phải cứu giúp hơn lên. Về tiền thóc thuế còn để thiếu từ năm ngoái trở về trước, khoan tha cho hết; còn tiền thuế tự năm ấy trở về sau, chiếu xem số hại vừa hại lắm, châm chước miễn cho có thứ bậc khác nhau; số binh, đinh thiếu ngạch, chia từng hạng mà cho triển hoãn; dân lưu tán lại trở về, chia từng hạng mà chẩn cấp cho.

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Lại xuống dụ cho quan ở quân thứ và tỉnh thần rằng: nên phải trên thể theo dức ý của ta, vỗ về yên ủi dân ngoài biên, để sớm được tươi tỉnh nghỉ ngơi.

Tỉnh thần Vĩnh Long nhiều lần mộ lập được 41 xã thôn (đinh 600 tên, ruộng đất 2.700 mẫu), chuẩn cho khen thưởng có thứ bậc khác nhau.

Vũ Đăng Thứ là quyên quan ở tỉnh Quảng Nam (quyên hàm tam phẩm), xin tự chế riêng áo triều bào, bộ Hộ tâu xin hộ cho. Vua nói: phẩm phục để tỏ ra phẩm trật thứ bậc, há được người nào cũng làm riêng ư? cậy giàu làm lạm quá, mà bộ không rõ thể thống, a đua lắm, đáng bỉ lắm, không cho.

Sở công tác ở Dương Xuân, công việc bề bộn, Đoàn Thọ xin phái thêm 1.000 binh nữa (trước đã phái 2.000 binh). Vua y cho và dụ rằng: Tôn vua thân người trên, phận sự người dưới phải thế; khó nhọc nhàn rỗi cũng đều nhau, tinh cũng nên như thế, xong sớm được 1 ngày thì được yên nghỉ sớm. Thực là bất đắc dĩ, nên đều biết đều, cố gắng dấy.

Vua ngự nơi tiện điện, cho vời đại thần vào, ban nước chè, sai đọc bài thơ « hỷ tiệp » của vua làm. Nhân bảo rằng: « Trẫm nghe: buổi đầu năm Gia Long, hội nghị có kỳ hẹn từng ngày, nên công việc không đến nỗi chồng chất. Khoảng năm Minh Mệnh, Thiệu Trị, mỗi ngày ra triều 2 lượt, hoặc tới khuya đến 1, 2 khắc; các quan lui tới, cũng có thể tập quen. Gần đây, ta chưa được mạnh như thường, chưa có thể chịu được sự tần phiền như thế. Phàm các quan của ta, khi xong buổi chầu lui về, và các ngày chẵn, nên nghĩ định trình hạn, hội đồng lại bàn bạc cho xác đáng, để mọi việc đều xong xuôi. Xét ra, chức có lớn nhỏ, tình phận thì giống nhau, người làm quan to biết giữ pháp luật thì người làm quan nhỏ phải thanh liêm, nên răn bảo cùng nhau.

https://tieulun.hopto.org

chớ nên lúa theo cầu thả, có hại đến đạo công bằng. Lại khi trước, bên võ ban các viên thống chưởng vào triều yết gián hoặc có bàn định tâu bày, nay không thấy nữa, lại có ít người cũ, rất là chưa thỏa mãn lòng người. Vậy văn võ cũng là triều thần, nên hòa hợp cùng lòng cùng giúp việc, chớ có ý kiến sai khác nhau, kẻ nọ người kia chia rẽ, đều nên cố gắng đấy, suy nghĩ đấy. Lại phàm công việc gì chưa được đúng, vì lúc đầu chưa nghĩ tới, sau mới nghĩ ra, dẫu đã 2, 3 lần cố tâu không nghe cũng được, cốt cầu cho phải lẽ cả, còn hơn là giấu giếm che đậy gấp muôn lần. Đều nên biết đấy.

Miễn lệ thuế cho các xã dân ở Hưng Hóa bị giặc tàn phá (là những xã: Đông Quang, Phong Du và Đại Phác).

Vua cho là lệ dẫn vào ra mắt, vì nhiều việc bỏ đã lâu, nên quan viên văn võ, phần nhiều không biết mặt. Bèn sai Lại, Binh 2 bộ, phàm văn từ viên ngoại, võ từ quản cơ trở lên, khi vào bái mệnh, phải đem lý lịch sơ lược đăng trình, để được biết rõ.

Các quan ở quân thứ Lạng, Bằng là Vũ Trọng Bình và Phạm Chí Hương về đến tỉnh Bắc Ninh, đem các công việc xếp đặt làm bẩm tâu lên (lựa chọn trong đám giặc ra hàng, được 200 tên khỏe mạnh, đặt làm đoàn Hướng nghĩa, cấp cho đầu mục, kiêm dẫu đoàn trưởng, dồn vào phải đi theo Nguyễn Thịnh, Nguyễn Đăng Hộ, đi đến tỉnh Thái Nguyên hiệp lại để dánh dẹp. Lưu lại binh và voi của Thanh. Nghệ mới phái đến, theo Mai Xuân Tín phòng thủ tỉnh thành và đồn Lạc Dương).

Vua bảo là tỉnh Cao Bằng đất xa, khí độc nặng, lính ít lương eo hẹp, 4, 5 năm nay, 3 lần bị thất thủ, tài lực hao mòn mỏi mệt, cắt mỡ thịt để chữa ghẻ lở, sẽ lấy gì kham nổi. Nay đã nhận cho bọn giặc hàng phục, công việc khéo xếp đặt sau này cho khéo, rất là phiền phức khó khăn, mà thứ thần tự tiện về, không

https://tieulun.hopto.org

khỏi không có lòng sợ khi độc; lương chứa ít, quân lính nhiều, không tiện dóng lâu, thì thả cho về là phải. Lòng người chưa yên, xếp đặt chưa ổn, 2 viên ấy cũng vội về, có nên không? Trẫm nghĩ công trước hãy miễn cho; còn việc để phòng sau này, nên làm thế nào cho được bền vững, chuẩn cho lập tức nghị định thi hành.

Quân thứ Tịnh Man dẹp giặc man ở Láng Đế và Phi Nôm, bắn được 30 tên, thu về người và súc vật. Vua khen thưởng có thứ bậc khác nhau.

Nguyễn Tri Phương tâu nói: đạo quân Kiến Diên (thuộc Quảng Yên), cần người bàn tính giúp việc, xin chọn phái nhân viên tài cán sung làm tán tương, để đốc đề hội cùng làm việc. Vua cho là Văn Viên đã nhiều việc rồi, chuẩn sai đề đốc là Nguyễn Cửu Lễ, đốc binh là Phan Hóa, Phạm Văn Trung đi đến ngay, để [illegible] thứ Hải Dương), sung làm phó đề đốc; Mai Quý (Đồng lô tự khanh, tây biện ở quân thứ Hải Dương), sung làm tán tương.

Vua sai pháp ty, tự nay trở về sau, các nha ở tỉnh đạo có tư án tới, thì duyệt y hay bác đi, cốt phải hợp lý phục tình, nhưng phải tóm tắt làm tờ phiến tiến trình, không được khinh suất tự chuyên.

Đắp thêm thành tỉnh Quảng Yên và thành phủ Hải Ninh (ngoài cửa trước tỉnh thành, đắp cái lũy hình bán nguyệt, còn cửa tả, hữu đắp lũy nhọn dầu. Phủ Hải Ninh lấp cửa trước đi, lấy cửa bên tả làm cửa trước, đắp thêm cái nền đặt súng lớn hình bán nguyệt, lấy cửa bên hữu làm cửa sau, ngoài cửa có núi đất, trên dựng lũy đặt súng lớn, đắp con đường xây kín suốt mãi tới góc phủ thành).

Ở Quảng Nam giá gạo cao đắt. Sai chở tiền gạo cho đủ dùng, lại tha giảm thuế lệ và thuế vàng còn thiếu,

https://tieulun.hopto.org

lại từ năm thứ 17 [1864]. Rồi xuống dụ cho tỉnh thần rằng: 1 đạo tả kỳ (Bình, Phú, Thuận, Khánh), luôn mấy năm mất mùa thu hoạch kém, so với các tỉnh ở Nam Kỳ có phần nặng hơn, mà Quảng Nam lại càng tệ lắm, nào gió bão, chết dịch, hạn hán liên tiếp, ôi! một phương dân ấy, sao chịu khổ riêng đến như thế. Hàng năm nay xét quan lại làm việc, hỏi sự đau khổ của dân, mũ lọng rợp đường đều là hư ứng hão, để cho tắc trách thôi. Nhân đó mới biết, trách có thành hiệu ở phải viên trong nhất thời gian, không bằng trách có thành ở quan địa phương, tri nhậm lâu một chức là hơn. Lũ ngươi là: Lê Hữu Tá và Lê Điều, có chức trách giao cho chăn nuôi dân, mà không tự mong mỏi cho mình được như bậc quan giỏi ngày xưa ,thế là mình tự hạn chế lấy mình. Các ngươi nên sửa mình cho đúng dần, để xứng suất mọi người. Quan lại hay dở thời thường phân biệt mà cho thăng hay giáng truất đi. Các tỉnh trạng u ẩn trong chốn làng mạc, nhà giam thời thường xét hỏi, không nên che lấp để người trên không nghe thấy. Cốt phải làm nên điều lợi, trừ bỏ điều hại. Chính sách của các ngươi hay thì năm có điềm hay cũng sẽ ứng nghiệm ngay. Từ trước tới nay, lòng trẫm yêu dân thương người làm ruộng, chỉ cốt trông mong ở các ngươi có thế thôi. Nên cố gắng để xứng đáng với trách nhiệm đã ủy thác cho, và thông lục cho các tỉnh đạo ở Hữu Kỳ [An, Tĩnh, Thanh Hóa] kính cẩn noi theo, ra sức mà làm, chớ có quên lãng.

Vũ Trọng Bình cho Nguyễn Văn Vỹ là người mạnh dạn, tài cán, quen thạo, gặp việc có thể ứng phó được ngay, xin cho quyền lãnh án sát sứ ở Cao Bằng. Vua y cho. Rồi lại cho Văn Vỹ quyền lãnh bố chính sứ.

https://tieulun.hopto.org

Bố chính sứ Tuyên Quang là Đặng Phác đem binh dũng đến châu Lục An vỗ về đánh dẹp, người man bèn cùng nhau ra thú phục. Xuống dụ sai liệu tìm nơi chia ghép cho ở.

Lại lấp dòng bên tả sông Vĩnh Điện tỉnh Quảng Nam. (Con sông ấy chứa nước của sông lớn chảy thẳng vào cửa biển Đà Nẵng, nên sông lớn ngày một nông, mà sông ấy so với các sông lại sâu rộng hơn. Năm trước đã lấp đắp 1 đoạn đê mới, để rời dòng sông xa đi: sau vì nước lụt mùa thu làm vỡ tung ra. Đến bấy giờ đổi đắp từ cửa sông xã Bằng An, đến con đường quan, bến đò sông Vĩnh Điện, dài hơn 400 trượng. Lại ở mặt trên bờ bên tả, chếch đến cửa sông bờ bên hữu, lấy gỗ đóng cừ làm cánh kẻ ngăn, để cho nước chuyên ở bên hữu thuận dòng chảy vào cửa biển Đại Chiêm).

Tháng 5, đào sửa con đường cũ ở tỉnh Thanh, Nghệ. Trước đây, Trần Tiến Thành đi việc công từ Hải Yên về, nói: con đường cũ ở Thanh, Nghệ, trước đã cơi đào, lao phí rất nhiều, tự khi đình việc vận chở ở sông, gián hoặc có chỗ nông lấp, xin cho cơi vét, để được sâu xuống thông đồng một loạt, cho công tư được lợi lâu dài. Đã chuẩn cho tỉnh thần khám xét khơi đào. Đến bấy giờ 2 tỉnh thần tâu xin cơi vét. (Tỉnh Thanh từ Đồ Giá giáp tỉnh Ninh Bình đến khe Lãnh Thủy, giáp tỉnh Nghệ An. Tỉnh Nghệ từ chỗ nước trũng, đến cái đập ngăn nước, trong đó có chỗ từ xã La Hoàng đến xã Thanh Dương, đều cong vòng và sỏi, đá, phải đổi khơi ở bên cạnh). Vua y cho. Bấy giờ tháng hạ nóng nực dữ. Xuống dụ truyền bảo: người ốm thì cấp thuốc, người chết cấp tiền tuất, khi làm, khi nghỉ phải có thời giờ, để khó nhọc nhàn rỗi có điều độ. Rồi sau bị mưa lụt, đình đến mùa xuân năm sau.

https://tieulun.hopto.org

Sét đánh điện Hòa Khiêm (điện ấy là điện chính ở nơi Dương Xuân khiêm cung, mới xây dựng). Vua cho là lòng trời nhân ái, răn bảo cho biết, nên lo sợ thêm lên trong bụng không yên, cho nên dù gỗ ván ở điện ấy tổn hoại khá nhiều, nhưng nghĩ đến sự lao phí, không cho thay đổi, dụ bảo sở công tác chỉ sửa chữa vá lấp để lưu làm răn bảo lâu dài.

Vua khi rỗi việc, nói với các quan về việc làm văn, bảo văn của Nguy Khắc Dãn thì cứng rắn giống lối cổ, của Phan Thanh Giản thì tao nhã giống như lối cổ, ngoài ra không gì khác nữa; văn của Phạm Phú Thứ chưa được tao nhã cứng rắn lắm, phải nên cố gắng, cũng được như thế.

Chủ súy Pháp mở trường đấu xảo, đưa thư yêu cầu mở trường đấu xảo yêu cầu người Tây dương đều đến xem để phô bày cái khéo, thì có ích gì không? Cơ mật viện thần thưa rằng: phong tục người phương tây, lấy máy móc tinh xảo tự khoe khoang, lại có ý muốn sang bên Á Đông, nếu ta mời họ đến, sợ các nước đều đến, có nhiều điều không tiện. Vua cho là phải. Người nước Pháp, có tên La Phông xin đóng tàu, lập kho bạc cho vay, để sinh lợi. Vua cũng sai từ chối đi.

Bắn khắc pho « Thánh tổ Nhân Hoàng-đế thực lục chính biên đã khắc xong (từ khi bắt đầu làm, đến khi khắc in thành sách, hơn 20 năm). Vua cho từ tổng tài trở xuống đến thừa biện, ăn yến và cho áo sa, đồng tiền bằng vàng bằng bạc. Thưởng cho bọn thợ món tiền 200 quan.

Đê ở Hà Nội và Bắc Ninh vỡ (mỗi tỉnh đều 2, 3 đoạn, sai lập tức phải hàn khẩu).

https://tieulun.hopto.org

Sai lang trung là Hồ Văn Long, cùng với dân đi đạo là Nguyễn Trường Tộ, đi từ Quảng Bình trở ra bắc đến địa phận núi Hải Dương, để tìm kiếm than mỏ.

Bỏ các đồn bảo ở Vĩnh Thành, Lỵ Nhân và sông Vĩnh Tế thuộc tỉnh An Giang.

Bọn giặc Tô Tứ, đói khát cùng khổ, đi cướp lấy ăn, thường bị quan quân chặn đánh; chỉ duy trại giặc chưa hạ được. Nhân vì mưa lụt hàng tuần trong một tháng, đài tải lương thực khó kế tiếp; lại thêm khí núi độc, quân bị đau ốm nhiều. Nguyễn Tri Phương để lại những người khỏe mạnh phòng giữ đánh dẹp, còn người nào ốm cho về tỉnh điều trị, rồi đem việc tâu lên.

Vua nói: bọn giặc Tô Tứ không có mấy, mà đã bao lâu chưa bình được, cũng đáng quái lạ! Xét bản đồ thì nơi ấy núi khe hiểm cao, quân ta chỉ ở đằng trước xả bên tả bên hữu ra ngăn chặn, bọn giặc giữ chỗ hiểm chống cự; con đường sau có nhiều ngã, không đoái hoài lo đến. Nay nên sức cho hào lý sở tại mộ nhiều lính thổ dõng, tìm con đường tắt chia ra ngăn chặn; hoặc sức cho người thổ trước đến đấy mướn mộ linh dõng người nước Thanh, thẳng đánh vào con đường sau, quân ta ở mặt trước đánh giáp lại, có thể một trận đánh dẹp tắt được.

Vũ Trọng Bình và Phạm Chí Hương, xin dời tỉnh thành Cao Bằng đến đồn Lạc Dương cũ thuộc huyện Thất Khê (cách tỉnh thành Lạng Sơn hơn 2 ngày đường). Đình thần bàn xin để như cũ. Vua nghe theo.

Giám mục tên là Hậu, lại ủy người đến tố cáo về việc năm trước phao vu cho dân đạo bỏ thuốc độc và viên huyện Kỳ Anh bắt giam linh mục Mỹ các khoản. Đình thần tâu nói: họ chẳng qua nhân việc đốt phá ở Nghệ An, nên nhâu nhâu bày tỏ khiếu tố, mong rửa sự khốn nhục trong khi ấy, không phải là chủ tâm lại mong

https://tieulun.hopto.org

xét rõ cái án trước xin sức bảo Ngô Gia Hậu về cái án ở Thanh Chương và Quỳnh Lưu đã phái người tra xét rõ rồi, không nên cóp nhặt việc trước làm khó dễ làm gì nữa.

Biện lý bộ Hộ là Đặng Huy Trước tâu xin, đặt sứ ty binh chuẩn, và nói: việc kinh doanh buôn bán, dẫu là nghề mạt, nhưng về ích nước lợi dân thì là việc lớn của triều đình. Trong đó tiết mục nhiều lắm, phải nên am hiểu tình hình thi hành ở các địa phương, và hết thảy con đường chốt yếu đi lại, mới có thể kiến nghị, đem ra để thi hành được. Vua bèn sai đi xem xét để làm, nhân đó cho Huy Trước sung lãnh chức binh chuẩn sứ ty.

Kinh lược là Vũ Trọng Bình và tham tán là Phạm Chi Hương trù tính công việc xếp đặt làm cho tỉnh Cao Bằng sau này được tốt tâu lên 4 điều: (1 – Nói về cho dân vay tiền bạc để mua khí cụ làm ruộng. 2 – Nói về phái quân khỏe mạnh đến đóng giữ, đổi cho lính Nghệ An về. 3 – Nói về hoãn điền ngạch hương binh còn thiếu, đặt nhiều đồn bảo, lựa chọn thổ hào làm quản bảo, mộ lính 3.000 tên sung giữ. 4 – Nói về khuyên các thổ hào mộ lập lính đồn điền). Vua đều chuẩn cho thi hành.

Mùa hạ năm ấy, tỉnh Thừa Thiên và 8 tỉnh ở Nam, Bắc lúa má được mùa thu hoạch tốt (Thanh, Nghệ, Nam Định, Khánh Hòa, Hải Dương, Quảng Yên, Quảng Bình, Quảng Ngãi); còn nơi nào bị tai thương, thời thuế tô đều chiếu từng hạng tha giảm có thứ bậc khác nhau.

Mua thêm chiếc tàu lớn bọc đồng, máy chạy bằng hơi nước, đặt tên Thuận Tiệp. (Thân thuyền bọc đồng trên dưới 2 tầng, 1 ống khói, 2 cột buồm, dài 9 trượng 3 thước, 6 tấc, ngang 1 trượng 6 thước, sâu 8 thước 3 tấc. Khí cụ theo với tàu là: 6 khẩu đại pháo, 15 khẩu điểu sang, 5 khẩu mã sang và 8 buồng ở, cùng các hạng

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

dây xích sắt, đều ước chừng kém tàu Mẫn Thỏa, 10 phần kém độ 2, 3 phần. Trên xà ngang tàu có khắc chữ làm từ năm 1864, tính ra đến bây giờ đã được 2 năm (năm ấy là năm dương lịch 1866). Khoang thuyền đằng trước đằng sau, ước lượng có thể chở 40 vạn cân, (như thế là hơn tàu Mẫn thỏa 10 vạn cân). Tầng dưới lát ván, còn có thể chứa được các vật hạng. Xét ra là tàu vận tải, dùng làm tàu chiến, tàu buôn cũng đều được cả. Nguyên giá tiền mua tàu và thuê các người bẻ lái, thủy thủ, mua các thứ, than củi, vật liệu, phụ tùng vào thuyền cộng bạc 134.300 đồng. Lần trước tàu Mẫn thỏa từ Hương Cảng đưa về nộp, chạy mất hơn 4 ngày đêm; lần này tàu ấy chở về, chỉ có 3 ngày đêm, rất là tiện và nhanh).

Mùa thu trước, người nước Hồng Mao, chủ hãng Phố Na, ủy cho Ô Xích Tôn theo Vị Sĩ Thao đi chiếc tàu Long Đôn, tới cửa biển Thuận An để bán, (Nguyên phái viên là Hoàng Văn Xưởng, cùng với người Tây dương là Vị Sĩ Thao thuê đóng chiếc tàu Mẫn Thỏa cho ở nhà chủ cửa hàng ấy, hẹn mua chiếc tàu ấy, hắn nhân dịp Vị Sĩ Thao dẫn mối để bán, nhưng ủy cho người nhà là Ô Xích Tôn đưa tàu đến), trị giá bạc hơn 13 vạn đồng. Hỏi thì họ nói là sử dụng được 20 năm nữa, mới cần phải sửa chữa lại. Nhân sai bọn Hoàng Văn Xưởng, đi chiếc tàu ấy tới Hương Cảng, do lãnh sự Pháp lập tờ biên làm bằng, rồi đưa về Thuận An trả tiền. Không ngờ bị Phố Na lừa dối, tàu đã cũ nát, chưa đi tới Hương Cảng, nhân gió bị gãy nát tổn hại, bọn Thao và Tôn bèn chở về Gia Định sửa chữa, rồi đưa đến Thuận An, bắt phải mua. Đã 2, 3 lần tranh biện, họ vẫn không nghe (lần ấy đưa thư cho chủ sứy Pháp, chủ sứy Pháp có phái chiếc tàu máy tới Thuận An trình bày phân giải rằng: Vị Sĩ Thao, vốn không có ý tốt). Bèn sai bọn

https://tieulun.hopto.org

tham tri bộ Hộ là Nguyễn Chính; biện lý bộ Công là Lê Văn Phả; biện lý bộ Hộ là Trần Thiện Chính, đáp chiếc tàu ấy sang Hương Cảng, cùng chủ hiệu Phố Na thương thuyết, đổi mua chiếc tàu này, cũng giá trị hơn 13 vạn đồng, rồi lái về, ban cho tên là « Thuận tiệp khí cơ đại đồng thuyền ». (Làm cờ, khắc chữ như cách thức tàu Mẫn thỏa. Thuê người chánh phó hoa tiêu và người xem máy móc đều 2 người. Trong đó có 1 người Pháp làm chánh hoa tiêu, còn 3 người Anh làm chánh khán tiêu, mỗi tháng 250 đồng; phó khán tiêu mỗi tháng 80 đồng; chánh khán cơ mỗi tháng 200 đồng; phó khán cơ mỗi tháng 150 đồng. Hạn trong 1 năm, để dạy bảo linh, thợ tập quen cho thạo nghề thì thôi. Còn những người đi theo tàu ấy đến, cộng 38 người, chiếu theo như người ở tàu Mẫn Thỏa trước mà khoản đãi cấp cho). Rồi thưởng cho các phái viên, và đại chánh phó quản đốc cùng lính và thợ như tàu Mẫn thỏa để giữ công việc ở tàu. (Lần trước, quản đốc tàu Mẫn Thỏa dùng văn viên ấn quan, cho biện lý Hoàng Tuấn Tích làm quản đốc, trừ số bổng lệ không kể cấp thêm áo quần đều 2 cái, hoặc gia thêm 1 cái áo rộng tay; lại cấp thêm mỗi tháng 20 quan tiền vì phải xông pha sóng gió, nên thưởng đến công khó nhọc. Còn các người theo giúp việc như: chủ sự, tư vụ, thông ngôn, bát cửu phẩm, thư lại, đều phân biệt mà cấp thêm áo quần và tiền có thứ bậc khác nhau. Trong 3 năm, nếu ai đi về nhanh nhẹn, tài cán, tập luyện thông thạo, do Binh, Công 2 bộ xét tâu, võ viên cũng thế. Lính và thợ thì lấy kỹ nghệ có am hiểu hay không, chia làm 3 hạng cấp thêm cho. Lần này cũng theo lệ ấy mà làm).

Rồi cho biện lý bộ Lễ là Nguyễn Văn Thúy, sung làm quản đốc. Thúy nói: Ống dẫn nước ở đáy tàu đã gãy nát, lại máy nhỏ chạy chậm.

https://tieulun.hopto.org

Vua nói: đó là mua nhầm, bọn Nguyễn Chính được thưởng là quá lạm. Sai thuê người Tây dương sửa chữa lại.

Tháng 6, giám mục là Bình và môn đồ đi thuyền qua huyện Lệ Thủy tỉnh Quảng Bình, làm ra bộ quan dạng, đánh trống gẩy nhạc trái phép. Tri huyện là Ông Đình, bắt những người đi hộ tống phạt đánh roi, và sai lại, lệ đem bọn giám mục, do đường bộ trở về tỉnh Quảng Trị.

Việc đến tai vua. Vua nói: « Bên giáo kiêu ngạo thì bên lương tức giận, cốt sao 2 bên được thỏa hợp. Nên cho khen thưởng ». Tỉnh thần và bộ thần đều nói: làm thế là phải, cũng là việc trong bổn phận. Xin đình việc thưởng, để khỏi 2 bên có hiềm tích với nhau. Vua y theo.

Quân thứ đạo Kiến Điện thuộc Hải—Yên, đốt phá sào huyệt của bọn Tứ-Tứ, bắt được bọn giặc một số nhiều. Từ bên lần vào đất trong nước, quan quân mộ ai bắt sống được tên Tứ đem nộp, thưởng cho 500 lạng bạc. Lại tư cho tri châu châu Khâm nhà Thanh, sức cho các động đề phòng để bắt, rồi đem tình trạng tâu lên.

Vua nghĩ: quân thứ ấy khó nhọc đã lâu, sai thưởng cho 2.000 quan tiền và cho ăn uống 1 lần, rồi lần lượt đem quân thắng trận trở về. Lại sai quan đến tế các tướng sĩ chết trận các lần ở ngoài thành. Còn thứ thần tùy theo công trạng ban thưởng; biền binh theo niên hạn đã lâu hay mới tới, mà cấp tiền lương bổng có thứ bậc khác nhau. Các linh thủ dõng đều châm chước miễn cho tạp dịch thuế thân.

Viện Cơ mật tâu nói: 3 cảng là: Đà Nẵng, Ba Lạt và Quảng Yên, người Pháp, người Y-pha-nho, rồi đây tất nhiên theo hòa ước mở phố. Xin tư cho các tỉnh thần biết về 2 bên bờ ở các cửa biển ấy, chỗ nào có thể mở

https://tieulun.hopto.org

phố được thì bảo xã dân lập văn khế chưa rõ là đất tư, họ có đến mua phải bán một giá cao, sẽ được món lợi lớn. Xin tư cho địa phương khám xét mà làm. Bấy giờ Nguyễn Tri Phương đóng quân thứ ở đạo quân Kiến Diên (thuộc Quảng Yên), trù tính các công việc xếp đặt cho sau này được tốt. Vua sai Tri Phương hội đồng với tỉnh thần khám xét nghĩ định. Tri Phương dâng sớ can rằng: từ xưa các quốc gia về thời thịnh trị, cũng chưa từng không có nạn ngoại xâm. Dẫu bộ máy chuyển vận, hãy đợi cơ tạo hóa, mà trong việc cử động, tất phải xét theo đại kế của nhà nước, đại kế của nhà nước không định, thì thế đạo nhân tâm đều không đáng hỏi đến nữa. Người Tây Dương đến buôn bán, tất nhiên chiếu theo hòa ước trước, tự tìm chỗ nào tiện lợi mới lập, mà các cửa biển ở Nghiêu Phong, đi đường sông đến 2, 3 ngày đường, dân cư xa cách, họ muốn đỗ đâu nơi nào để buôn bán, ta chưa có thể dự định được. Kể ra, người bàn việc chưa chắc đã thỏa đáng cả, cũng nên cân nhắc có nên hay không mà làm. Nếu cứ theo lời xin của người bàn việc mà nhất khái xếp đặt trước, sai xã dân viết thăng ngày văn khế lên, chưa rõ là đất riêng, mưu toan ngày khác bán đi được lời. Vả lại, dân đi giáo làm tai mắt cho người Tây dương, có khác gì người bịt tai mình mà đập phá trộm chuông không? Một khi bị người Tây dương khám phá ra, thì chính chỗ ta dự định xếp đặt, người Tây Dương hoặc không muốn buôn bán ở đó, tưởng cũng khó bắt ép cho họ nghe theo được. Triều đình cử động việc gì, hạ dân đều trông coi vào đấy, lấy điều tin mà bảo dân thì dân biết chỗ theo, lấy sự dối trá mà bảo dân thì bảo dân sao được. Tức là câu ngày xưa nói: «Bắt dân phải theo, mà không cho dân biết», thần không rõ lời nói ra sao? Lo việc không tính kế lâu dài, không tìm đến gốc tự

https://tieulun.hopto.org

trị, mà cầu may ở quyền thuật xảo trá, thần dẫu là ngu, thực không muốn cho người nắm giữ đại kế của nước, mà lại bày ra cái kế sách ấy vậy. Thần dẫu không có tài giỏi nhưng được dự là hàng đại thần trong nước, thực không muốn triều đình cho càng đáng việc ấy. Các cửa biển ở Quảng Yên, nghĩ nên do tỉnh thần tỉnh ấy theo lời phê khám xét hình thế, liệu lượng sửa sang, phân biệt trong sông ngoài biển, thuyền của Tây dương nên cho đậu chỗ nào, hết thảy vẽ thành bản đồ nghĩ định phúc tâu, đợi ngày nào thuyền Tây dương đến thì hội đồng với quan người Tây dương xem xét địa thế cho mở phố xá, không trái lời ước, không mất quốc thể là được. Còn về đất tư, nếu có được lợi to, thì dân ta dẫu ngu, nhưng mối lợi cũng tinh, chỉ nên cho họ mua bán riêng là tiện, ngõ hầu kế lớn của nước không đến rối loạn, mà tôi là kẻ ngu dốt này không đến nỗi làm nhục quốc thể. Tức như là cửa biển Đà Nẵng ở Quảng Nam, cửa biển Ba Lạt ở Nam Định, hiện không có quân thứ đại thần, có thể do Cơ mật đại thần tư đi các tỉnh mà làm cho thỏa đáng được, thì các cửa biển ở Quảng Yên, cũng bất tất phải đợi thần mà sau mới làm được. Thần vâng mệnh đi đánh dẹp, từ bắc tới đông, đã được 4 năm, lại thêm vì tuổi đã cao(1), nhân bị thương thành cố tật, [tật không chữa khỏi, mình già sức yếu, đã từng được dụ rõ, cho thần đánh dẹp cho sớm xong rồi về, để thư lòng hoàng thượng mong đợi. Tấm lòng quỳ hoắc(2) hèn mọn xiết bao

---

(1) Nguyên chữ Hán chép là: "Khuyển mã xỉ trường" nghĩa là răng của loài chó ngựa đã mọc dài (ý nói là mình đã nhiều tuổi) đây dịch theo nghĩa bóng.

(2) Tên 2 thứ rau tầm thường, để ví vào người dưới nói khiêm tốn với người trên.

https://tieulun.hopto.org

mong đợi. Chỉ về nơi cõi ven, chưa được một loạt yên tĩnh, để nhà vua sớm khuya lo nghĩ. Thần cũng ngày đêm hết sức cố gắng làm việc, để mong báo đáp trong buổi chiều hôm được một phần trong muôn một chăng! May mà hiện nay trời giúp, phúc của nước, công của thần, việc binh nhung đã cáo thành, nơi biên cảnh mới yên, thần hiện đương mưu tính công việc làm cho tốt đẹp sau này. Cứu xét sự trạng của các viên biền đi đẹp giặc làm danh sách dâng trình, và châm chước cho binh, thuyền về ngũ, lần lượt làm xong, tức thời xin vào chầu phục mệnh, để đỡ tấm lòng thành bao năm trông mong quyến luyến, rồi nhân đó xin cho đem tấm thân về quê quán, để yên hưởng tuổi già, thực là may mắn muôn phần. Nếu cho thần là biện bác việc sửa sang cõi biển, chỉ xích người bàn việc là không đúng lẽ, khiếp cả vào tội, thì thần cũng xin cam, còn hơn là miễn cưỡng theo Cơ mật đại thần, a dua với người ta bày tỏ, tâu xin tư cho làm, để chửa thẹn trong lòng, làm trò cười cho tiều dân, bị người ngoại quốc khinh lờn, mà lời công luận đời sau không thể tha thứ được, rất là xa lắm.

Vua cho là phải, bảo viện thần rằng: lời bàn trước thực chưa chu đáo, không trách để cho người nói được.

Bấy giờ chủ súy Pháp thường cho là: 3 tỉnh vẫn chửa giấu tên thiên hộ Dương cho mượn khí giới giúp việc chinh chiến để làm cớ nói. Cơ mật thần xin tư cho kinh lược thần là Phan Thanh Giản, tùy nghi xử trí, bí mật tỏ bày tình khoản, để làm cái kế gìn giữ.

Vua quở rằng: mưu việc nước phải làm kế vạn toàn, còn sợ chưa yên, huống hồ bàn kế cầu may, thời ra thế nào? Ta cùng với Pháp phàm việc gì chỉ gìn giữ thôi, mà chưa chắc một tí nào, bọn khanh là người đương sự mà lại làm việc như thế, cũng rất là nguy.

https://tieulun.hopto.org

Bèn xuống dụ sai kinh lược thần và ba tỉnh thần đò xét, nếu có tên Dương và bọn người tòng quản lén lút ẩn náu trong hạt, phải bắt giao ngay, nếu không, thì tư cho chủ súy Pháp tự tìm bắt lấy.

Sai doanh điền sứ ở Thuận—Khánh là Nguyễn Văn Phương hội đồng với chủ súy Pháp khám xét địa giới đồn Bảo Chính (thuộc Bình Thuận) vẽ bản đồ dâng xem. Bấy giờ chủ súy Pháp cho khai khẩn đồn điền ở Tinh Linh (gần đồn Bảo Chính) làm kiêng kỵ, nên mới mượn cớ là địa giới chưa rõ, xin cho hội khám (rồi sai đời những người đầu mục tới khai khẩn ở Khánh Hòa, Phú Yên, để hết cái nghi ngờ của họ).

Vua bảo viện Cơ mật rằng: « Ta xem bản dịch sách Tây sang chữ Hán có hơi khác nhau, đó là một việc rất khó, nên làm thế nào cho thỏa thuận? Viện thần tâu nói: nghe đâu sách Tây dịch ra chữ Hán, thì phải dịch ra tiếng La-tinh trước, thứ dịch sang tiếng Pháp, rồi dịch ra tiếng nước ta, về sau mới phiên ra chữ Hán; mà thể cách câu nói của họ, cùng với ta không giống nhau, có chỗ nói trùng nhau mà ý thì là một. Nay người học quen tiếng Pháp, chữ Pháp không phải là người đạo trưởng thì là bọn đạo đồ. Xét ra có tên Nguyễn Hoằng (là đạo đồ, người ở huyện Hương Khê, hơi biết chữ Hán và hiểu tiếng Pháp chữ Pháp, xin sức cho về kinh, dịch sách Tây dương và kiêm dạy bọn người theo học. Vua theo lời xin.

Tổng đốc An—Hà bị cách là Phan Khắc Thận, bắt được Á Xoa ở Thất Sơn (thuộc An Giang) giải giao cho chủ súy Pháp, trong khi đi đường gặp Nguyễn Hữu Cơ, Hữu Cơ sức bảo đem trở lại, nhưng Trương Văn Uyển sợ sinh ra trở ngại khác, 2, 3 lần tư giục, bèn giải giao cho Pháp. (Á Xoa tức là Ong Bướm).

https://tieulun.hopto.org

Vua xuống sắc hỏi: Bắc Kỳ từ khi cơi đào các sông đến giờ, lợi hại thế nào? Các tỉnh thần liền tâu lên là ở các tỉnh: Sơn Tây, Hà Nội, Hưng Yên và Nam Định, sự lợi hại không có hơn kém gì lắm, còn Hải Dương lợi nhiều hại ít, mà Bắc Ninh thời lợi hại đều một nửa.

Sai tỉnh Tuyên Quang sửa lại đền thờ Gia Quốc công (đền ở xã Đại Đồng, quân thứ đến cầu đảo có linh ứng, cấp cho 500 quan tiền để sửa chữa lại. Công, nguyên là công thần đời Lê, tên là Vũ Công Mật, được phong tước lập đền thờ).

Dời châu lỵ Tiên Yên tỉnh Quảng Yên, đến xã Truân Độ, xây đắp tường đất đặt pháo đài (lỵ sở cũ bị giặc phá).

Cho thị lang bộ Công là Lê Đình Đức, lãnh tuần phủ Nam Ngãi.

Đỗ Đễ (biện lý bộ Hộ) tâu nói: các sĩ phu ở tỉnh Nghệ An họp nhau bàn đồng, chỉ ngồi bàn đạo Khổng, Mạnh, viện việc đời xưa, bài bác đời nay, mà cái công bảo vệ đạo thống, không có bổ ích một chút nào. Vả lại, tự khi bọn linh mục là Hậu tới đó, dân bên giáo ở nơi ấy thường đem việc bất bình lúc ngày thường mách họ, họ lại đem việc tố cáo quan, ở trong lời lẽ kiêu căng, sĩ phu phần nhiều không bằng lòng. Xét về nguyên nhân, cũng không nên chuyên trách ở dân bên lương. Xin xuống sắc cho các sĩ phu, không được nói càn vu vơ, càng bọn linh mục, giám mục cũng nên tuân giữ phép nước, không nên phô trương thanh thế hão để chướng ngại tai mắt người ta, ngõ hầu lương giáo mới đều yên được. Vua nghe lời tâu ấy.

Quan ở Quốc sử quán tâu nói: bộ « Đại Nam thực lục chính biên đệ tam kỷ » trong có ghi chép tên người,

https://tieulun.hopto.org

gián hoặc có những chữ phải nên kiêng tránh đi, như: chữ « kim » [金] chữ « hoàng » [黃], chữ « cần » [勤] và những chữ ở bên cạnh, như: chữ « minh » [鳴], chữ « chung » [鐘], cùng những chữ đệm ở dưới họ bằng chữ « công » [公], chữ « thế » [世] v.v... Người nào hãy còn, đã từng đổi dùng chữ khác rồi; nhưng người nào đã về hưu đã mất đi, chưa kịp đổi tránh (như Nguyễn Hoàng, Đoàn Kim, Trần Quang Chung). Nghĩ xin: hễ gặp những tên các người ấy, đã đổi rồi thì theo tên mới, nếu chưa đổi thì vẫn để như cũ. Ngoài ra có ai như thế, cũng xin cho một loạt theo đó mà làm, để đỡ phiền phức. Vua y cho.

Chuẩn cho Hồng lô tự khanh (nguyên thương biện ở nơi quân thứ) là Mai Quý, lãnh bố chính sứ, quyền bộ tuần phủ Quảng Yên (tuần phủ là Lê Hữu Thường, trước đây có tang mẹ, vì tình ấy, đương có việc, chuẩn cho ở lại làm việc. Đến bấy giờ việc đã giản, cho về quê làm ma, hết hạn 3 tháng, lại đến cung chức, nên cho Quý bộ lý tạm).

Chuẩn định lệ sát hạch các thân binh. (Vệ Cẩm y và vệ Kim ngô, người nào sách tạ dự vào hạng ưu ưu (20 trượng trở lên), đều thưởng làm cấp bằng đội trưởng, và thưởng cho áo ống tay hẹp bằng vải trắng hay đen mỗi người mỗi thứ đều 1 chiếc, quần sai nam màu cánh kiến mỗi người 1 chiếc; Hạng ưu (16 trượng trở lên), thưởng tiền 5 quan; hạng ưu thứ (13 trượng trở lên) thưởng 4 quan; hạng bình (10 trượng trở lên), thưởng 3 quan; hạng bình thứ (7 trượng trở lên) và hạng thứ (5 trượng trở lên, đều thưởng 2 quan. Lại từ hạng ưu đến hạng thứ, đều thưởng cho mỗi người 1 cái áo đen và 1 cái quần bằng sại nam màu cánh kiến).

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN XXXV

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Bính dần, Tự Đức, năm thứ 19 [1866], mùa thu, tháng 7, vua bảo bộ Lại rằng: phàm có bổ một chức quan, chưa được 1 năm đã đổi, thì mọi việc đều không am hiểu, khi đến phẩm chức thường còn có ý kiến không được lâu dài, ích gì cho việc, nếu gặp lúc thiếu người, cũng phải để 2, 3 năm mới được, không phải cốt người ấy mới xứng chức ấy, nha nào khẩn cấp thì không cần câu nệ quá, huống chi quan viên rất nhiều, sợ không xét biết hết được, tất đến chim đắm ở dưới không được lên trên, mà thường thường đem người quen tiến cử đó là cái tệ lớn, nên rất lấy làm răn.

Bắt đầu đánh thuế rượu ở 3 tỉnh Vĩnh Long, An Giang, Hà Tiên (có người buôn nhà Thanh, xin lãnh trưng mỗi năm 2.500 quan tiền, nhân thế chuẩn cho chước định điều ước ty thuế cứ 40 phần lấy 1 phần như thuế ty thuốc phiện đấy cũng vì đất gần nơi quản hạt của người Pháp, sự thể hơi khác cho nên tạm thời đánh thuế).

Điều bổ tham tán Lạng — Bằng là Phạm Chí Hương làm tổng đốc Ninh — Thái (Đỗ Quang nghĩ ốm) coi cả công việc biên giới Lạng — Bằng.

https://tieulun.hopto.org

Định rõ lệ thưởng phạt học quan (giữ chức không đủ 3 năm, và 1 năm trở lên, chiếu số học trò thi đỗ trong hạt chia đôi thưởng cho, và không có người dự đỗ, chia làm một năm rưỡi, 2 năm, 3 năm, phạt bổng hay giáng lưu có từng bậc, học trò bỏ quyển trắng và không viết đủ quyển, chuyên cứ quan coi khảo hạch nghĩ xử. Những học trò hạt khác theo đến học đỗ hay không đỗ, nhiều ít cho tính khấu trừ thừa ra chiếu lệ thưởng cho).

Phạm Phú Thứ trước đã cho nghỉ về quê, nhân đi sai xét hỏi việc tai hại ở tỉnh Quảng-nam và các việc khai sông, đắp đê, canh phòng, luyện tập. Đến nay Phú Thứ về Kinh tâu nói: nguyên do tỉnh Quảng Nam mất mùa mấy năm luôn, hoặc có người nói vì cớ tỉnh thành ở chỗ thấp trũng không tốt, xin tỉnh dời đặt tỉnh ra chỗ khác. Lại xin khai nhiều giếng ở phủ Điện Bàn dùng guồng nước hút nước để tưới ruộng, đào khơi sông Trà Kiệu, làm cánh chắn giữ chỗ nước giáp nhau ở làng Văn Lý để bớt thế nước, đào rộng cảng Bình Lục, khơi thông đoạn dưới cảng Mỹ Xuyên, làm kho ở Đà Nẵng, để chứa đồ vật của công, 2 chiếc tàu thủy đi buôn về, xin cho thay đổi nhau đi tuần tiễu, thuyền bọc đồng đi theo, thì vừa làm thuyền buôn, vừa làm thuyền chiến, thanh thế thêm mạnh, giữ được không lo giặc biển quấy rối, còn như các làng thừa một vài người, phải chịu 1 suất lính, và thuế lệ còn thiếu năm trước, có nên cho hoãn cho giảm, xin do quan tỉnh điều tế, cho nỗi khổ của dân được thư. Vua bèn sai quan tỉnh xét thực châm chước mà làm, còn như tàu thủy đi buôn về, tư bàn với quan viện thần và bạc thần.

Chuẩn cho đồn quân Tĩnh Man lập thêm đồn điền ở xứ Vực Lẫm.

https://tieulun.hopto.org

Các tỉnh Bình Định, Phú Yên, Khánh Hòa có sâu cắn lúa. (sâu có 2 giống vàng và xanh hình như con bọ ngựa). Vua bảo rằng, gần đây các tỉnh ở Bắc Kỳ sâu bay từ nước Thanh đến, năm nay tỉnh Phú Yên có sâu lại từ nước Man đến, thì nạn sâu bọ, có lẽ không phải ở nước ta, bắt ngay cho hết.

Năm ấy ruộng đất các hạt nguyên trước bỏ hoang biên tên không, khai khẩn thêm lại nộp thuế và ngoại lậu báo nộp thuế, cát bồi đổi lại thuế, là 12.326 mẫu. (Bình Định, Phú Yên, Vĩnh Long, An Giang, Nghệ An, Thanh Hóa, Ninh Bình, Hà Nội, Sơn Tây), ruộng đất hiện nộp thuế, bị sụt lở và làm huyện lỵ đào sông phải cho miễn trừ là 759 mẫu, (Hà Nội, Nam Định, Sơn Tây)

Nha đê chính ở Bắc Kỳ, trước nhân việc đánh giặc tạm đình đến nay quan Nội các xin sức hỏi bọn Vũ Trọng Bình có thể làm tiếp cho thành hiệu, hay không thể làm được, cứ thực tâu trả lời. Vua bảo rằng: nhằm 1 lần đã nhọc người tốn không biết bao nhiêu tiền của, không nên lại sinh sự.

Tuần phủ Lạng – Bằng là Trịnh Lý Hanh xin mộ tinh dõng người nước Thanh đi dẹp giặc trốn ở Tiên Yên (thuộc Quảng Yên) quấy nhiễu châu Lộc Bình, sai phái thêm linh tỉnh đi ngay dẹp yên. Lại sai tỉnh Quảng Yên gia sức ngăn chặn, chớ để cho trốn tránh.

Các tỉnh ở Bắc Kỳ xin đào hào đắp thành ở các phủ, huyện, mộ linh dõng thêm linh lệ, lượng cấp cho súng và khí giới để phòng bị. Vua sai quan kinh lược là Vũ Trọng Bình và quan tổng đốc Sơn Tây Nguyễn Bá Nghi bàn tính. Trọng Bình, Bá Nghi tâu nói: thành trì là hiểm yếu có hình, lòng người là hiểm yếu vô hình, gốc vững thì nước yên có thể không lo về sau mãi, nay phủ, huyện các tỉnh thành trì quan yếu đều đã xây đắp, nên cứ theo cũ tu bổ cho bền vững, hoặc có 1, 2

https://tieulun.hopto.org

chỗ quan yếu mà chưa có thành trì, xin do quan tỉnh khám xét nơi nào cách xa tỉnh thành, mà có đóng quân thì đều đem tiền thóc và muối chứa sẵn ở đấy, còn thị đều xin như cũ, không nên lấy dân nhọc mệt đã lâu, lại phải làm việc, cho thêm nhọc khổ làm gì? Vua nghe theo.

Lại làm nhà Tôn học. Trước đấy vua ngự ở Tiện điện cho triệu Ninh Thuận công Miên Nghi vào, cho ngồi, hỏi rằng gần đây có xem sách không? Các con học tập ra sao? Miên Nghi thưa rằng: nay sức mỏi ít khi xem sách, các con đều dạy bằng học khoa cử, cũng nhiều người chăm. Vua bảo rằng: lũ ấy sinh trưởng giàu sang, nên cố dạy bảo, mới mong có thành tài. Sau vài ngày, Thọ Xuân công là Miên Định vào chầu, vua lại bảo rằng: từ xưa người trong Tôn Thất phần nhiều có đức hạnh rõ ràng, tự có thể làm lên địa vị hiền đạt, nay muốn các công tử công tôn đều mài gọt rèn giũa cho sớm đỗ đạt bổ dùng, để bõ lòng trẫm mong cho con cháu như thành, thế mà gần đây dạy bảo thế nào, chưa được thành tài. Miên Định thưa rằng: các viên dực thiện, phẩm trật thấp, lương bổng ít, mãi đến kỳ khảo hạch, bán văn lấy tiền, mối tệ như thế, sao có thể bảo điều phải, ngăn điều trái để hết tư cách làm thầy được. Vua bảo rằng: nên chỉnh đốn thế nào để cho người trong Tôn Thất có thể học được đạo chính? Bấy giờ Miên Nghi, Miên Định tâu xin lại đặt nhà Tôn học, đặt 1 viên chưởng giáo (dùng quan tứ phẩm), lấy tiến sĩ, cử nhân, người có thể làm khuôn mẫu thầy học cho làm. Vua y lời tâu ấy. Đến nay lập nhà Tôn học, lấy nhã sĩ Đặng Văn Kiều là người có học hạnh sung làm chưởng giáo, cho các công tử công tôn vào học, rồi định điều lệ khóa học tập, trình hạn khóa sát hạch, chương trình phép thi. Phàm người hơi thông mới

https://tieulun.hopto.org

được vào học, chiều ngày vào sổ, chia hạng cấp lương, 2 tháng trọng xuân, trọng thu, sai quan xét thực thăng giáng, dạy 3 năm có người thi đỗ thì chưởng giáo được thăng thưởng). Lại cho chưởng giáo 1 cái roi ở nhà đoan bắn đường, sai phàm người không vâng theo lời dạy thì đánh.

Quân sĩ đạo Thông Hóa bị ốm nhiều, sai lượng để lại 2, 3 trăm binh đồng canh phòng, còn thì cho về nghỉ ngơi ở Thái Nguyên.

Vua nghĩ xưởng thợ Dương Xuân, người làm nhọc sức đã lâu, sai quan Nội các đem ngân tiền ban cho và yên ủi, để cho đều phấn khởi cố gắng kịp hạn (tháng 8) xong việc.

Chuẩn định lệ cấm thuyền buôn đi buôn ở ngoại quốc. (Nhiều lần lệ định phàm thuyền của người nhà Thanh đến buôn, nếu có chở trộm gạo, muối, vàng, bạc, đồng, thiếc, kỳ nam, trầm hương, sừng tê, ngà voi, tơ sống, vải, lụa, tiền đồng, các thứ vật cấm ấy, thì thuyền và hàng hóa bắt sung công, và nếu có đem theo thuốc phiện để bán, thì cho khai rõ vào sổ ở thuyền, chiếu lệ đánh thuế 1 phần trong 40 phần. Nay chuẩn định thuyền của dân nước ta, người nào lãnh giấy đi buôn ở nước ngoài, thì khi xuất nhập cảng các hàng hóa phải cấm và thuốc phiện phải nộp thuế lệ cũng theo như lệ người buôn nhà Thanh mà làm, nếu dám ẩn lậu gian dối, việc phát giác ra, thì tịch thu cả thuyền cùng hàng hóa và gia sản, một nửa sung công, một nửa thưởng cho người tố cáo, người chủ thuyền chiếu luật trị tội.

Cho chưởng vệ sung đề đốc quân thứ Hải — An là Nguyễn Cửu Lễ quyền chưởng doanh Thần cơ; vệ úy phó đề đốc quân thứ Hải — An Nguyễn Điển quyền chưởng doanh Tiền phong; phó lãnh binh sung phó đề đốc quân thứ Lạng — Bằng là Đinh Hội thăng thụ vệ

https://tieulun.hopto.org

úy quyền chưởng doanh Hồ uy. (Doanh Thần cơ, Tôn Thất Cúc đình việc kiêm chưởng; doanh Tiền phong Nguyễn Tán, doanh Hồ uy Tôn Thất Huyền ốm khuyết).

Tuần phủ Thuận – Khánh là Hoàng Văn Tuyển tâu nói: gần đây nghe nói Vũ Duy Dương và bọn Trương Tuệ (Tuệ là con Trương Định) ngầm đến thượng du hội với bọn còn sót lại của tên Bướm mưu khởi nghịch. Vua bảo viện Cơ mật rằng: lũ tên Dương lòng hẳn thế nào chưa dễ biết rõ, nhưng cũng là do lòng công phẫn mà ra, có thế mới có thể ràng buộc lòng người, để dùng về sau, cho đi tuần bắt cũng chẳng qua để cho vui lòng nước Pháp mà thôi, giết đi thì cũng đáng tiếc, người không biết thì bảo là phụ ân, trước bắt được dễ dã mất 1 Phan Huân, lòng trẩm vẫn ấy này, chưa biết quan kinh lược và quan tỉnh cũng đã biết rõ ý ấy làm cho thỏa lòng hay không? Nếu nhỡ ra việc thất, thì thất sách nhiều lắm. Bọn chúng quen đánh không sợ, tuy sức ít không làm nên việc, nhưng khí khái đáng khen, huống chi lũ tên Dương nếu được địa lợi, đủ quân đủ lương, biết dem dùng hẳn thì người đã quen, tướng cũng được việc, nếu với hẳn đến xử trí cho khéo, ngõ hầu là lưỡng toàn. (Huân là người Gia Định, đỗ cử nhân ra ứng nghĩa).

Đắp thêm đê thuộc tỉnh Ninh Bình và ngăn lấp cửa Gián Khẩu. Trước đấy, nguyên án sát sứ tỉnh Ninh Bình là Nguyễn Bính tâu nói: Phủ An Khánh có nhiều sông ngòi, nên đắp đê xây cống để giảm bớt cái hại về nước ngập. Vua bèn sai quan tuần phủ là Đặng Toản, quan khâm phái là Nguyễn Huy Tế, Nguyễn Hữu Tảo hội khám, đến nay tâu xin đào khơi Chanh Khê, đắp thêm đê bối 2 bên, để tiêu tiết thế nước thượng nguyên phủ Nho Quan, ngăn lấp Gián Khẩu để giữ nước sông Hà Nội tràn vào, vua theo lời xin.

https://tieulun.hopto.org

Phạm Phú Thứ tâu kín xin đặt 4 chức Tuyên phủ sứ: tỉnh Quảng Trị thì đặt ở 9 châu phủ Cam Lộ; tỉnh Bình Định thì đặt ở chỗ cuối cùng mé tây tổng An Tây, tỉnh Nghệ An thì đặt ở phủ Trấn Ninh, tỉnh Hưng Hóa thì đặt ở phủ Điện Biên; các nơi địa đầu, đắp thành mở chợ làm chỗ buôn bán, bề ngoài thì sửa việc buôn, nhưng việc quân ở trong đó. Lại xin đặt thổ tù được thế tập mà liệu đánh thuế, khiến cho con em cha anh cùng nhau chống giữ, không như quan người kinh chẳng biết tình thế, thì đến lúc có việc mới mong được việc. Các quan đình thần cho là điều tân bày ấy thực là làm cho việc biên phòng được bền vững, nhưng đắp thành, vận tải tiền của vật liệu, công việc tốn phiền, lam chướng rất nhiều, thành hiệu cũng khó, nếu sửa làm tất cả, động có tiếng tốn không tiện, xin trước hết xét làm ở 9 châu Cam Lộ, là nơi gần Kinh sư, còn thì đó quan các tỉnh xét rõ sự thể nghĩ tâu lại. Còn như việc lập thổ tù cho thế tập, từ trước tệ cũ đã lâu như bọn Nông Văn Vân ở Tuyên Quang, Bế Văn Huyền ở Cao Bằng, Quách Tất Công ở Ninh Bình đều lấy thổ tù, thông đồng nhau làm loạn, từ khi đổi đặt quan người kinh để đổi tệ ấy, lòng người đã yên lâu rồi, nếu lại cho thế tập, e thói cũ lại sinh ra, và hàng năm thu thuế bạc được 1, 2 nghìn lạng, giúp về kinh phí một chút, sợ lũ thổ ty ấy thu nhiều, dân quy oán ở triều đình, lời xin ấy nên đình chỉ. Vua sai mật tư cho các tỉnh đều xét kỹ tình kỹ nên làm hay không? Còn nghị thế tập, cũng tư cho Nguyễn Trọng Bình, Nguyễn Bá Nghi, và các tỉnh Hưng, Tuyên, Thái, Lạng nghĩ kỹ kế lợi hại lâu dài nghĩ định tâu lại, việc ấy sau không làm.

Bắt đầu định lệ cho con cháu họ hàng của các công thần khai quốc, trung hưng, thủ thành được tập ấm. (Khai quốc công thần, thượng cấp và nhất cấp, người

https://tieulun.hopto.org

nào không có con cháu mà chưa được thừa tập, cho lấy 1 người chi bàng tập ấm chánh bát phẩm đội trưởng, nếu không có chi bàng cho lấy một người trong họ tập ấm tòng bát phẩm bách hộ, hoặc đã được tập ấm 1, 2 đời trở lên, mà phái chính không có con, thì cho lấy 1 người chi bàng tập ấm tòng bát phẩm bách hộ, nếu không có chi bàng, cho lấy 1 người trong họ ấm chánh cửu phẩm bách hộ, từ sau đời đời tập ấm chánh cửu phẩm bách hộ. Nhị cấp và tam cấp, người nào hễ như hạng trước, thì cũng theo lệ trước tập ấm kém đi 1 trật, viên nào tuy không dự định vào cấp nào, mà đã được thờ phụ, lại được ban phong trước công trước hầu, nếu có người như hạng trước thì cũng theo lệ nhị cấp tam cấp mà làm, nhưng chỉ đều được 1 đời, từ sau đời đời chuẩn cho 1 người miễn thuế thân và dao dịch, viên nào không được thờ phụ lại không dự định vào cấp nào, nguyên hàm từ tòng nhị phẩm trở lên, mà không có con, chưa được tập ấm thì cho lấy một người chi thứ tập ấm chánh cửu phẩm bách hộ, hoặc người họ tập tòng cửu phẩm bách hộ, hoặc được tập ấm chưa hết, mà chính phái không có con, thì cho chi bàng tập tòng cửu phẩm bách hộ, hoặc người họ cho miễn thuế thân và dao dịch 1 đời mà thôi. Vọng các công thần bậc nhất bậc nhì không có con, chưa được thừa tập, thì cho chi bàng tập phong Phi kỵ úy (tòng ngũ phẩm) hoặc người họ tập ân kỵ úy (tòng lục phẩm), thừa ấm chưa hết mà chính phái không có con thì chi bàng tập ân kỵ úy, hoặc người họ tập Phụng ân úy (tòng thất), đều 1 đời, từ sau đời đời được tập thừa ân úy (tòng bát). Bậc ba, bậc bốn, bậc năm không có con chưa được tập ấm, thì chi bàng được tập ân kỵ úy, hoặc người họ được tập Phụng ân úy, thừa tập chưa hết mà chính phái không có người nối về sau, thì chi bàng tập

https://tieulun.hopto.org

Phụng ân ủy, hoặc người họ tập thứa ân ủy, đều 1 đời, từ sau đời đời tập chánh cửu phẩm bách hộ.

Trung hưng công thần, nhờ ơn được thờ phụ, lại được ban phong tước công tước hầu (Quan đại thần giữ gin nghiệp trước nhớ ơn được thờ phụ, cùng là chiến công rõ rệt, tuy không được thờ phụ, nhưng được phong tước công hầu thì theo lệ này), không có con, chưa tập ấm, thì cho chi bằng tập tòng bát phẩm bách hộ hoặc người họ tập chánh cửu phẩm bách hộ, tập chưa hết mà không có người nối sau thì chi bằng được tập chánh cửu phẩm bách hộ hoặc người họ được tập tòng cửu phẩm bách hộ, đều 1 đời, sau cho 1 người được miễn đao dịch và thuế thân, còn người không được thờ phụ, mà được bảy thờ vào 2 đền Trung hưng [illegible] lên, (các quan đại thần được phong tước Bá, Tử, Nam viên nào nguyên hàm từ chánh nhị phẩm trở lên thì theo lệ này), không có con, chưa tập ấm, thì cho chi bằng tập chánh cửu phẩm bách hộ, hoặc người họ tập tòng cửu phẩm bách hộ, tập chưa hết mà không có người nối sau, thì cho chi bằng tập tòng cửu phẩm bách hộ, hoặc người trong họ được miễn đao dịch và thuế thân đều một đời mà thôi. Các quan văn võ chết đi, người không có con, nguyên hàm từ chánh nhị phẩm trở lên, không kể có công hay không, cho 1 người chi bằng tập tòng cửu phẩm bách hộ 1 đời mà thôi, và các quan chết trận chỉ được tập ấm một đời, nếu có duyên cớ con cháu người ấy được chuyển ấm hàm cho người khác, còn như các công thần theo lệ được thế tập, thì xin chiếu luật chuẩn lấy con trưởng của vợ cả, nếu con trưởng của vợ cả đã do khoa mục, ấm sinh anh danh, giáo dưỡng được bổ làm quan, cho lấy nguyên hàm thứa ấm (nguyên hàm hơi cao thì tập kèm

https://tieulun.hopto.org

thêm, hơi thấp thì tập gia lên), nếu có duyên cớ, thì cho lấy cháu đích tôn thừa tập (nếu đích tôn đã có phẩm hàm cũng thế), nếu không có con đích cháu đích, theo luật lần lượt thừa tập, không được nhất khái bẩm rằng đã có phẩm hàm, cầu xin chuyển ấm cho người khác, để tỏ rõ sự thưởng công đời đời.

Tháng 8, dân gian đồi là Đoàn Trưng cùng với bè lũ đem quân xâm phạm triều đình, phải giết chết. Trước Trưng (người làng An Truyền) và em hắn là Đoàn Hữu Ái, Đoàn Tú Trực cùng với Trương Trọng Hòa, Phạm Lương kết làm hội Đông Sơn thi tửu, ngầm mưu việc trái phép, lấy danh là phù lập Đinh Đạo, Hữu quân là Tôn Thất Cúc làm nội ứng. Ái gọi đầu làm sư, mật kết với trụ chỉ chùa Long Quang là Nguyễn Văn Quý, ngầm ở chùa Pháp Vân, chiêu dụ bè lũ chế tạo khí giới cờ súng, suất đội là Bùi Văn Liệu, Nguyễn Văn Đệ, Hồ Văn Sự, Nguyễn Văn Quý, đội trưởng là Lê Chí Trực, sư ở chùa là Nguyễn Văn Viện và Nguyễn Văn Lý, người làng Dã Lê là Nguyễn Văn Vũ, lính Vũ lâm là Lê Văn Tề, đều là bè lũ bí mật. Lúc ấy trông coi làm việc ở sở thợ Dương Xuân là Nguyễn Văn Chất tính khắc nghiệt, lòng quân oán, lũ tên Trưng nhân thế bảo rằng: hô một tiếng là có thể xong việc, bèn đến chùa Pháp Vân lập đàn chay cúng 3 ngày, (thuê mượn dân phu sở tại 100 người để làm dân sở) tập hợp quân lại, mật báo Tôn Thất Cúc hẹn ngày làm việc, sai Bùi Văn Liệu đến trước sở thợ, dự làm sách ứng. Ngày mồng 8 tháng ấy, Cúc vào túc trực, lũ tên Trưng lấy trống 3 đêm hôm ấy đem bè lũ dọa bắt dân phu chia nhau cầm cờ, giáo theo đến xưởng thợ Dương Xuân tìm Nguyễn Văn Chất, không được, trói đồng biện là thống chế Nguyễn Văn Xa nói dối rằng: vâng sắc bãi bỏ công việc, đem quân về thành, phù lập Đinh Đạo, ngày mai làm lễ mừng,

https://tieulun.hopto.org

ban thưởng cho, ai trái lệnh thì đem chém. Bùi Văn Liệu đem binh đinh được trông coi 20 người đi theo, suất đội Nguyễn Tăng Hựu, đội trưởng Lê Văn Cơ đem nhau theo giặc, các biền binh trông thấy, hoặc cầm binh khí, hoặc cầm chầy gỗ (đồ giã vôi ở sở thợ) đi theo có đến hàng nghìn, lũ tên Trung chia làm 3 đạo. (Trực, Vũ làm tiền đạo; Trung, Ái, Lương làm trung đạo; Hòa, Quý làm hậu đạo) lần lượt qua sông, thừa lúc canh năm, sau khi bắn súng, các cửa hoàng thành ở kinh thành, đều mở theo cửa chính nam đi vào, 2 đạo quân tiền và trung sấn vào cửa Ngọ môn, chia nhau đến các trại quân Cẩm y và Kim ngô ở hai bên tả hữu thu lấy khí giới. Nguyễn Tăng Hựu cướp lấy gươm bạc truyền hô quan quân điền hộ đều phải lặng nghiêm, trái lệnh thì chém. Tôn Thất Cúc từ cửa đại cũng đi ra gặp lũ giặc, quay đến cửa nách bên tả, giặc Trực đem bè lũ đi theo, gặp phó vệ úy là Nguyễn Thịnh sấn đến. Các lánh mặt, Thịnh cùng chỉ huy sứ là Phạm Viết Trang đóng cửa chống giữ, bọn giặc bổ phá, lũ Thịnh đều bị thương, phá cửa mà vào, đến nhà Duyệt thị, chưởng vệ quyền chưởng doanh Long vũ là Hồ Uy chống cự, Trực chém Uy bị thương tai bên hữu, Uy kêu to rằng: nội giám đóng ngay cửa Tả xương, giặc Trực tìm bắt trung quân Đoàn Thọ, hỏi rằng: Đoàn Thọ ở đâu? Có tiếng trả lời rằng: Thọ ở điện Thái-hòa, giặc Trực bèn lui cùng với giặc Trung ở trung đạo họp ở đấy, Nguyễn Thịnh cùng với cai đội là Trần Đức Lý giữ cửa nách, Hồ Uy ra hiệu gọi các quân đội Thị vệ, Cần tín, Túc trực, kịp đến bắt giặc, bọn giặc Trung đem bè lũ ước năm sáu trăm đương xếp hàng ở sân điện Thái-hòa (Nguyễn Tăng Hựu lấy mác sắt ở vệ Cẩm y cấm từng hàng). Giặc Trung gọi đội Loan giá đem kiệu ra đón Đinh Đạo, kiệu ra đến nửa đường, Hồ Uy quát lùi

https://tieulun.hopto.org

lại. Uy lại trỏ lũ biền binh sở thợ mâng rằng: lũ ngươi chịu theo giặc à? Biền binh lải tan, bọn giặc còn ước 30 tên. Uy sấn đến đâm giặc Trực, cai đội là Cập Văn Sâm đâm theo. Trực ngã xuống, quân bắt giặc sấn đến, Trực Trưng đều bị bắt, giặc Ái chạy vào bếp sở Hộ vệ tự vẫn, bị quân bắt giặc lôi ra, giặc Vũ đâm đầu xuống ao Thái Dịch. Vũ cử là Nguyễn Văn Thích nhảy xuống bắt được quản hậu đạo của giặc đến bờ bên nam sông Hương, trụ chi Nguyễn Văn Quý biết việc không thành, trốn về chùa. Trương Trọng Hòa vẫn chưa biết, định đem bè lũ vào thẳng trại quân doanh Thần cơ thu lấy khí giới, hiệp quản vệ ấy là Vũ Giác đem áo quan vũ và bài deo cho giặc, đi theo đánh trống làm hiệu. Bọn Nguyễn Hựng, Lê Bình đem quân ra ngoài cửa Chương Đức cùng với Lê Sĩ bắt được giặc Hòa, và phái đến chùa Pháp Vân khám soát bắt Nguyễn Văn Quý giải về, bọn còn sót lại tan chạy Hữu Trung hoặc trốn về Kỳ đội cũ hoặc chạy về xưởng thợ, bấy giờ đóng hết các cửa thành trong và thành ngoài, quan quân trong thành chia đi tìm nã bắt được hết. Đinh Đạo phải tội chiêu xưng làm giặc, bắt thất cổ ngay, đến cả thân thuộc và con trai con gái. Bấy giờ phủ Tôn nhân và quan đình thần hội tra án làm giặc, bọn giặc Trưng chiêu xưng rằng: Đinh Đạo đến tế mả cha hắn là Đinh Bảo, lũ giặc ấy trông thấy cho là không phải người thường, đem lòng kính mến, mưu dựng lên làm vua để mong giàu sang. Các thân công là lũ Miên Định một bầu xin trừ đi. Vua đem việc ấy bảo các quan đại thần xem lại, xin y. Vua bảo rằng: lòng ta nếu không thể giãi tỏ với mọi người còn có thể giãi tỏ với muôn đời, vì sự yêu ghét đã thiên lệch, không thể bắt ép giống nhau được, từ xưa có nhiều việc như thế, nhưng lòng tự hổi lòng, không chút thẹn riêng, trẫm từ trước đến nay, thương giấu, cho

https://tieulun.hopto.org

nên trái với lời nói mọi người, để đến có việc ngày nay, thực là khổ tâm vô hạn, nay không thể thôi được nghĩ đến xã tắc, không thể không theo lời các thần công và quan đại thần, làm ơn không đầy đủ, vẫn tự thấy thiếu, nhưng trừ kẻ ác cốt phải kỳ hết, nên quả quyết thì quả quyết, trẫm chịu tiếng hung ác tàn nhẫn, mà trừ hết mầm ác, không để lo cho người sau, lũ tiểu nhân có mượn cớ cho là để giữ kế lâu dài, việc phải hay trái đã có công luận, không phải vua tôi ta có dụng tâm, bèn giáng dụ sai đem bọn Định Đạo cả mẹ và vợ, cùng con trai con gái cộng là 8 người, đều phải thắt cổ ngay cho toàn vẹn mình và đầu, cấp cho quan quách vải lụa để chôn.

Nguyễn Cúc tự sát, sai đem băm thây (giữ chức thống chế quyền chưởng hữu quân), Cúc là người họ Tôn Thất, thông đồng với giặc, giặc cung xưng rõ ràng, bèn uống thuốc độc mà chết. Vua bảo rằng: chức phận tinh thần đến thế, thế mà nỡ mưu nguỵ đến xã tắc, tội ác đã quá lắm, sai đem thây xẻo ra từng mảnh, đem đầu bêu lên, và đổi theo họ mẹ (họ Nguyễn).

Giặc phạm đều đem xử tội. (Thủ phạm là lũ Trương, Trực, Hòa, Quý, và yếu phạm 13 tên đều lăng trì bêu đầu, và bất thân thuộc lịch gia sản sung công, còn 8 tên đều chém, đều đem bêu).

Con gái Tông Thiện công Miên Thẩm trước gả cho giặc Trương, ngay hôm ấy việc phát ra, Miên Thẩm bèn trói con gái và con người con gái đẻ ra đem nộp. Lại nghĩ không biết hặc tội tâu lên trước, dâng sớ xin nhận tội.

Vua bảo rằng: Tông Thiện công là người có học, được yêu thương đã lâu, há có lòng nào, nhưng kén rể không kỹ, có nhục đến thanh giá, tội ngờ chỉ nhẹ, phạt bổng 8 năm.

https://tieulun.hopto.org

Các quan đình thần dâng sớ xin nhận tội và nói: Nguyễn Văn Sa không khéo vỗ yên, Nguyễn Văn Chất khắc bạc quá lắm, quân sĩ đem lòng lìa bỏ, dân gian dối thừa cơ gây hấn, thực là có làm nên việc biến, xin bãi tội.

Vua bảo rằng: các quan không biết đề phòng trước, lỗi ấy có thể không nhận và tha được không? Nhưng truy hối mãi không kịp, cố gắng còn nhiều, từ nay về sau, biết nỏ thẹn cố gắng lo nghĩ, cốt ở hụng thật làm việc thật, nằm một mình không thẹn với chăn, đứng một mình không thẹn với bóng, chớ đem bản bạc, chỉ thêm nghi ngờ. Nguyễn Văn Chất đêm ấy về, chẳng khỏi có lòng tránh mặt khéo, Nguyễn Văn Sa thẹn mặt chịu trói, vô sỉ quá lắm, cho giải chức, giao đình thần nghị xử. Lại sai luyện dụ răn bảo các quân suất, biền binh ở xưởng thuốc súng Khiêm cung.

Phủ doãn phủ Thừa Thiên là Nguyễn Văn Tường, phủ thừa là Vũ Khắc Bí, hộ thành phó sứ là Nguyễn Tuấn, tri huyện Hương Thủy là Nguyễn Thừa Huy, đều cách chức cho gắng sức làm việc chuộc tội. Đề đốc là Nguyễn Hữu vì làm việc ít ngày giảng làm suất đội Cấm binh, cũng là vì sơ suất việc canh phòng kiểm soát.

Quan ở quán thứ Tĩnh Man đi tuần qua đất Man, dân sách Man đem trâu làm lễ mừng, việc tâu lên. Vua bảo rằng: triều đình đối đãi với thuộc Man, trách về lòng thành thực, không phải trách về sản vật, quan ở quán thứ không có dư cấp, để cho chúng vui lòng cũng là chưa được chu đáo ổn thỏa, sai phái người đem sản vật tuyên chỉ cấp cho.

Sai giám mục nước Phú-lãng-sa là Hậu cùng với đồ đệ là lữ Nguyễn Trường Tộ, Nguyễn Điều, sang nước Tây thuê thợ và mua máy móc.

https://tieulun.hopto.org

Lấp mỏ đồng Thái Xương ở tỉnh Hưng Hóa (vì cớ khi đồng đã hết).

Dựng trường học võ ở thành ngoài mé tây kinh thành, đặt chức chánh phó học chính. Vua nghĩ thi hội võ mới đặt, phép dạy chưa được rõ ràng, đặc cách sai đặt học quan, định rõ điều lệ. (Quan học chính lấy quan võ tứ phẩm, để dạy về võ nghệ, phó học chính lấy quan văn ngũ phẩm để dạy về võ kinh, ban cho sách vở, đồ kỷ.

– Sinh viên lấy võ cử sung vào anh danh, giáo dưỡng, thi hương dự trúng tam trường và các hạng quan quân, tình nguyện vào học thì cũng cho, đến kỳ thi hội, đỗ hạch đều cho vào thi, qua 3 khoa thi hội có dự trúng tam trường, thì cũng theo lệ võ cử chọn bổ.

– Về sách nặng, càn lọng đỏ dạc theo như cách thức thi hội.

Khảo hạch mỗi năm 2 kỳ về mùa đông mùa hạ, chia ra hạng ưu, hạng liệt, tăng lương, giảm lương để khuyến khích.

– Sinh viên thi hương thi hội có thi đỗ hay không nhiều hay ít, quan học chính thưởng phạt có thứ bậc).

Quan ở quân thứ đông-bắc là Nguyễn Tri Phương, Vũ Trọng Bình rút quân về, vào yết kiến. Trước đây vua nghĩ kinh sư là căn bản làm trọng, cho triệu võ hiển diện đại học sĩ sung tổng thống quân thứ Hải – Yên là Nguyễn Tri Phương; thự hiệp biện đại học sĩ sung kinh lược sứ là Vũ Trọng Bình về kinh, đến nay Tri Phương và Trọng Bình sắp đến kinh, bèn sai quan trong triều. (Thượng thư bộ Công là Nguyễn Văn Phong, đề đốc thủy sư là Nguyễn Hiên), đón tiếp Nguyễn Tri Phương ở nhà nghinh tiếp ngoài cửa tây bắc, (lần này dự sai làm nhà đón tiếp), giáng dụ vì Tri Phương là quan huân cựu đại thần, võ công rực rỡ, cho nên trư

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

đãi đặc biệt, đến khi Tri Phương vào yết kiến, cho ngồi, thăm hỏi, lại triệu Trọng Binh vào hỏi han yên ủi, rồi sai may áo ban cho. Tri Phương, Trọng Binh xin từ chối, vua bảo rằng: trẫm nghĩ các ngươi ở quân thứ lâu ngày, áo mặc thiếu thốn, may cấp cho để đủ mặc, cũng là thường thôi, đều không cho từ.

Cho võ hiển diện đại học sĩ Nguyễn Tri Phương lãnh thượng thư bộ Binh, kiêm sung làm kinh kỳ Hải phòng sứ; thự hiệp biện đại học sĩ Vũ Trọng Bình lãnh thượng thư bộ Lại kiêm lãnh Quốc tử giám đều sung làm Cơ mật viện đại thần; thự hiệp biện đại học sĩ lãnh thượng thư bộ Binh là Trần Tiễn Thành đổi lãnh thượng thư bộ Công kiêm sung chức tổng tài ở Quốc sử quán và kiêm sung chức kinh kỳ Hải phòng phó sứ; (cùng với Nguyễn Tri Phương bàn làm cho bờ biển vững mạnh). Phạm Phú Thứ vẫn làm thượng thư bộ Hộ và kiêm lãnh Quốc tử giám; (cùng với Trọng Bình coi sóc sáng gây dựng nhân tài); Nguyễn Văn Phong (nguyên thượng thư bộ Lại) đổi làm thượng thư bộ Lễ; Phan Huy Vịnh vẫn làm thượng thư bộ Hình, hàm kiêm đều theo như cũ; đều bảo về ý sáu quan chia giữ chức vụ đem thuộc viên sửa làm mọi việc, cho triệu dân được giàu thịnh, có giáo hóa.

Giáng dụ sai đình thần xét tâu công trạng quan quân bắt giặc. (Lũ giặc Trương, giặc Trực) thăng bổ Hồ Uy làm đô thống doanh Long võ, tấn phong tước Nghĩa dũng tử, vẫn sung quản lãnh thị vệ đại thần, gia thưởng cho 1 bài vàng có chữ « sắc tứ Trung dũng tướng », 1 ngọc đeo bằng ngọc tốt, 1 nhẫn vàng khảm ngọc kim cương liên châu, 10 lạng vàng 10 tuổi, lại gia 1 cấp trác dị; chưởng vệ quyền chưởng Hữu dực doanh Võ Lâm, là Lê Sĩ làm thống chế hữu dực doanh Võ lâm, tấn phong Kiên dũng nam, gia thưởng 1 bài vàng có chữ

https://tieulun.hopto.org

« tưởng trung », 1 cái nhẫn vàng khẩm ngọc màu xanh, màu lục, 1 đồng Long văn khế hội đai kim tiền có dây thao rủ xuống; thự phó vệ úy vệ Kim ngô Nguyễn Mỹ thăng thự vệ úy vệ Cấm binh, gia thưởng 1 nhẫn vàng khẩm thủy tinh; lãnh phó vệ úy vệ Cẩm y túc trực là Nguyễn Hàng, thự quản cơ lãnh phó vệ úy vệ Cẩm y, trưởng thường là Lê Bình đều được thăng thự phó vệ úy các vệ ấy, 3 viên ấy đều được gia thưởng mỗi người 1 cái bài bằng vàng tía có chữ « tưởng trung » mỗi người 1 đồng Long văn khế hội trung kim tiền, có dây thao rủ xuống. Lại chuẩn cho Hồ Uy ở ban văn bậc ở dưới thự hiệp biện; Nguyễn Mỹ vẫn lãnh chức phó vệ úy vệ ấy, còn mọi người dự có công trạng khen thưởng có bậc.

Nguyễn Bá Nghi tâu nói: Hà Nội là nơi trọng khẩn, xin chọn 1 quan trọng thần có uy vọng để trấn thủ. Vua bảo rằng: chọn lấy người có cả uy vọng và làm việc tài giỏi thì cũng khó, trong ngoài đều nên có người như thế, sao được đều là người hiền tài để thỏa lòng trẫm, rồi lấy tổng đốc Định – Yên là Đào Tri đổi bổ tổng đốc Hà – Ninh; tham tri bộ Lại sung làm tán lý quân thứ Thông Hóa là Đặng Trần Chuyên đổi bổ làm tuần phủ Nam Định bộ lý tổng đốc; nguyên tổng đốc Hà-Ninh là Nguyễn Đức Hựu đổi bổ thự đô thống Hậu quân.

Giặc Mèo ở suối Bốc, thượng du Tuyên Quang chưa chịu hàng, tổng đốc là Nguyễn Bá Nghi cho là tốn nhiều nhọc lắm, đánh dẹp không bằng vỗ về, quan tỉnh là bọn Đặng Phác nói: xét sự thế của chúng không đánh thì không trừ được, 2 thuyết không giống nhau, giao xuống bộ Binh bàn, lời bàn xin y lời quan tổng đốc xin, cho trọn việc mưu tính, nếu chúng không chịu vỗ yên, đánh cũng chưa muộn. Vua theo lời bàn ấy, bèn giáng dụ cho Nguyễn Bá Nghi nghiêm sức phái người tài cán đi chiêu phủ.

https://tieulun.hopto.org

Tướng nước Phú-lãng-sa đưa thư đến nói: quan tỉnh Bình Thuận dong cho lũ côn đồ ở nơi biên giới, nói thác là làm đồn điền, xin triều đình phải tính nghĩ chước lượng, khỏi sinh lo về sau. Quan viện Cơ mật tâu nói: đồn điền ở Bình Thuận bắt đầu tụ tập có hơn 500 người, đều là người mộ nghĩa ở Nam Kỳ, và những dân trốn tránh còn sót của 3 tỉnh, người Pháp thấy hình dáng sinh ngờ, cũng là lý thế phải đến thế, nhưng đại ý chỉ không muốn cho ở gần nơi chúng cai quản mà thôi, vả Phan Trung và các người mộ nghĩa, nguyên là thầy trò khi trước đã bị người Pháp biết rõ, để ở đấy cũng có sự bất tiện, xin sai Phan Trung đem ngay những người đầu mục có tên trong đám mộ nghĩa, đời đến chỗ đất bỏ hoang ở các tỉnh Khánh Hòa, Bình Định, Phú Yên, khai khẩn cày cấy là tiện. Vua y lời tâu ấy, bèn sai cấp cho 6 chiếc thuyền phái quan phòng cho Phan Trung đem đi để mộ dân khai khẩn. Vua dụ rằng: Lũ ngươi hết lòng làm việc cho ôn thỏa, chớ để có điều tiếng sinh ra ngờ gièm, là trung hiếu vẹn cả hai, tấm thân hữu dụng, nên khéo giữ gìn để dợi, triều đình đâu nỡ bỏ đi.

Tháng 9, Nguyễn Tri Phương, Võ Trọng Bình dâng sớ nói: hoàng thượng sửa làm lăng tẩm, thực là việc bất đắc dĩ, chứ không phải cần làm việc thổ mộc, nhiều lần được phê bảo những viên trông coi công việc, làm nghỉ có thì giờ, cho đỡ nhọc mệt, ngày rằm ngày mồng một thưởng cho, ốm đau cho thuốc chữa, thế mà thống chế Nguyễn Văn Xa, biện lý Nguyễn Văn Chất không biết thể theo đức ý, khéo vỗ về luôn (đầu canh năm thì làm, đến canh 2 mới nghỉ), nên quân sĩ nhọc ốm oán giận, khiến cho kẻ cuồng phu hô một tiếng, người theo đến hàng nghìn, tội của lũ ấy đã phải cách chức giao tra xét, phải người làm thay, nhưng nay đương

https://tieulun.hopto.org

kỳ mưa lụt, xin hãy tạm hoãn, cho dỡ mệt nhọc, còn như các quan dự có đi lại đốc trách và quan văn võ đình thần điềm nhiên không biết xét, xin giao nghị xử cả. Lũ tôi tuy ở ngoài mới về, nhưng giúp nước không được chu đáo, để có tai biến ấy, tội không xứng chức cũng khó từ chối, xin cũng giao nghị xử cả. Lại nói: tai biến sinh ra là lòng nhân của trời yêu dấng nhân quân, từ xưa đến nay các đời thịnh trị chưa từng không có tai la, duy ở vua lúc bấy giờ gặp tai biến biết sợ, thì đổi tai biến làm điềm lành, cho nên vua Thành Thang trách mình, mà hưng thịnh vẫn vượt, ông Thái Mậu sửa đức, mà nhà Thương trung hưng. Nay lăng tẩm là cục đất tốt muôn năm, sẽ để lại nghìn muôn đời về sau, thế mà mùa hè sét đánh ở trước điện, đó là biến từ trời, giặc Trung du thợ xâm phạm triều đình đó là biến ở người, cả hai việc biến ấy so với việc đại hạn lâu, cây dâu chồng lớn quái gở có tệ hơn. Lũ tôi kính thấy hoàng thượng, nghiên cứu tìm đạo trị, biết rõ điềm trước, tất nghĩ phương pháp để trị loạn lạc, thực đẹp tai biến, tưởng không ngoài sự thành thực trách mình, xin xuống chiếu trách mình, bá cáo khắp thiên hạ, khiến cho quan dân trong ngoài đều biết lòng thành tu tỉnh khiêm tốn của nhà vua, để trên thì lòng trời trông lại, dưới thỏa lòng mong của mọi người.

Vua bảo rằng: các quan đình thần không biết xét, đều là có lỗi, thì ai nghị xử được, 2 quan đại thần có dự gì? Công việc gần xong, nên bỏ hay nên bớt, khám xét rõ thực, bàn cho thỏa đáng, còn như xuống chiếu trách mình, thì phàm việc nhiều lần đã hiểu thị rõ ràng, mọi người tai nghe mắt thấy, trẫm nay không phải nói nhiều, vả lại thờ trời cốt lòng thực, không phải văn hoa, trẫm ngày thường chỉ đốc một lòng thành, không phải đợi đến gặp tai biến mới biết sợ, kia như có lỗi thì như

TAILIEU.VN

https://tieulun.hopto.org

mặt trời mặt trăng bị che, mọi người đều trông thấy, hà đợi xuống chiếu mà mọi người mới biết hay sao? Việc gì phải bắt chước câu sáo ngữ của Lục Kinh Dư (1), chỉ muốn các quan lớn nhỏ, tin ở lòng chân thành của trẫm, xét hặc lầm lỗi, ngăn ngừa tai nạn, giữ vững phúc tốt nước nhà nghìn muôn năm, trẫm cũng giữ được không có lỗi lớn, thế là may. Rồi đình thần xử án Văn Sa, Văn Chất đáng lên, chuẩn cho đều cách chức, cho làm việc chuộc tội, còn như đình thần (trừ phải viên ra) cũng chuẩn cho phân biệt giáng phạt có từng bậc.

Lấy thự tuần phủ Thuận – Khánh là Hoàng Văn Tuyển điệu bổ làm thự tuần phủ Nam–Ngãi (Lê Đình Đức ốm khuyết nghỉ), thự hữu tham tri bộ Hình Nguyễn Uy điệu bổ thự tuần phủ Thuận–Khánh.

Lấy bố chính sứ Bắc Ninh là Bùi Tuấn thăng thụ tả thị lang bộ Binh; bố chính sứ Hưng Yên là Bùi Thức Kiên thăng thự hữu tham tri bộ Lễ; lãnh bố chính sứ Thanh Hóa là Lê Lượng Bật thăng thự hữu tham tri bộ Hộ; bố chính sứ Thái Nguyên là Nguyễn Mại thăng thự hữu tham tri bộ Hình.

Nguyên tuần phủ hộ lý tổng đốc Ninh – Thái là Đỗ Quang (ốm xin nghỉ) chết. Vua nghĩ: Đỗ Quang làm quan thanh liêm chính trực, chăm chỉ cần thận, truy tặng hàm Lễ bộ thượng thư, cấp thêm cho tiền tuất 600 quan, lại cấp cho mẹ viên ấy mỗi tháng 2 phương gạo, 10 quan tiền, khi chết, cho 100 quan tiền, và lục dụng con của viên ấy.

Rút phần phải nộp thuế gỗ lim cho thổ dân thổ binh tổng Ngọc Lặc tỉnh Thanh Hóa (mỗi người 1 cây dài 12 thước, ngang 3 tấc).

---

(1) Lục Kinh Dư, tức Lục Chí, *đời nhà Đường*. (Xem ở *Từ nguyên*).

https://tieulun.hopto.org

Tướng Pháp ở Gia Định là Ra-lăng-di-y về Tây. Ô-Khởi sang thay.

Xây đắp trại quân lũy đất ở đồn cửa Bạng tỉnh Thanh Hóa (mặt tiền, mặt tả, mặt hữu cả 3 mặt).

Lại đặt chánh phó sứ ty kinh thành binh mã để đi tuần và xem xét cửa cấm. (Chánh sứ tòng tam phẩm, phó sứ chánh tứ phẩm, nguyên trước năm Minh Mệnh thứ 3, đặt ra ty ấy, có chủ sự, tư vụ và thư lại tất cả 15 nhân viên, vẫn do kinh thành đề đốc cai quản, đến năm Thiệu Trị thứ 3 và Tự Đức thứ 4, đã được bỏ đi, nay chuẩn cho lại đặt 2 viên chánh phó sứ, và chủ sự, tư vụ, thư lại, tất cả 10 nhân viên. Và việc mở đóng khóa cửa thành, lệ trước do suất đội coi giữ các cửa kiểm điểm, nay đổi do nha ấy kiểm điểm).

Trước Nguyễn Hữu Cơ đến Ly sứ, đi qua Gia Định bảo sự Phan Thanh Giản: bè lũ Võ Duy Dương nên cho ra thú đồn đi khai khẩn, khi đến Vĩnh Long đem việc ấy nói kín với Phan Thanh Giản, bèn tư cho các tỉnh Vĩnh Long, Gia Định, An Giang, Hà Tiên và các tỉnh từ Bình Thuận trở ra Bắc, phàm bè lũ Duy Dương đều cho ra thú đi khẩn hoang. Lại xin sắc cho tuần phủ Bình Thuận, Khánh Hòa hễ thấy tên Dương, tên Tuệ thì đem đổi tên cấp cho ngựa trạm về kinh, phải đi nơi khác, cho hết điều tiếng.

Phan Thanh Giản tâu nói: Nguyễn Hữu Cơ trước đã tự tiện bỏ Á Xoa, sau lại đem việc Duy Dương khinh thường làm việc táo bạo như thế, rất lấy làm ngại. Hữu Cơ phải giáng 2 cấp, cho lưu tại chức.

Quan Khâm sứ thượng thư nước Phú-lăng-sa ở Gia Định là Vy An cùng với cố đạo là tên Dương về kinh, lại đòi lấy đất 3 tỉnh Vĩnh Long, An Giang, Hà Tiên, đình thần nói hình thế 3 tỉnh ấy treo leo, cũng khó giữ được, nhưng việc quan hệ đến đất cát nhân dân, đâu

https://tieulun.hopto.org

có thể một chốc dễ dàng, xin sai quan nha thương bạc viết thư đem tình lý hiểu bảo, đợi tình kỹ nghĩ định. Vua bảo rằng: việc ấy rất là trọng đại, không khinh thường được, tất phải đi lại bàn luận vài bốn lần, đắc thể hợp pháp mới được, sai Phan Huy Vịnh, Phạm Phú Thứ, cùng đi đến sứ quán tây cơ ứng đối cho khéo. Huy Vịnh, Phú Thứ thường thương thuyết với Vy An. Vy An nói nay không chịu cùng nhau giảng định, sợ bọn mộ nghĩa ngày càng làm càn, tướng nước Pháp bất nhật gây ra việc chiến tranh mà thôi. Vy An đã về; vua sai thân phiên, đình thần hội bàn, và các tỉnh bàn lại tâu lên. Lại báo cho Phan Thanh Giản, Trương Văn Uyển mật bàn với quan 2 tỉnh An Giang, Hà Tiên, xét xem sự thế nhân tâm ra sao, nếu cứ động ngay, cũng phải nghĩ cách đối đãi, nếu nhường nên châm chước cốt được hòa bình, tính kỹ mật tâu lại.

Thiên hộ Võ Duy Dương ủy người về kinh dâng sớ kín.

Vua sai Võ Trọng Bình hỏi kín, cốt phải hỏi đến chỗ cùng bàn cho ổn thỏa. Rồi được quan tỉnh Thuận — Khánh báo rằng Duy Dương đi thuyền về tỉnh Bình Thuận đầu thú gặp gió bị đắm ở phận biển Thần Mẫu, sai tìm xác, chỉ đồ vật đem chôn, cấp cho mẹ hắn mỗi tháng 5 quan tiền, 1 phương gạo.

Thân phiên và đình thần tâu nói: 3 tỉnh Vĩnh Long An Giang, Hà Tiên là bờ cõi của ta, trong hòa ước đã định, đâu được thay đổi, mà đất cát nhân dân đâu có nhẽ triều đình lại bỏ, nay nước Pháp muốn định điều khoản mới, mong ta nhường giao cho ba tỉnh, thì nước ấy liệu tha số bạc bồi thường, xét về tình lý rất là trái ngược, duy thế đất cheo leo, muốn giữ cho không lấn cũng khó, tưởng không nên lấy việc bất tên Soa, tên Dương giao cho nước Pháp làm đáng trông cậy, thế của ta

https://tieulun.hopto.org

tình chưa thể đánh nhau với chúng được, nếu yêu cầu ta phải làm, nên 2 bên đều phải châm chước, ta lấy 3 tỉnh ấy giao cho nước Pháp, nước Pháp phải lấy Gia Định, Biên Hòa giao cho ta; và chớ đặt lãnh sự ở 3 cửa biển Đà Nẵng, Ba Lạt, Quảng Yên; khu trừ giặc biển cho ta; tiền bồi thường đều phải đình chỉ; những sĩ dân 6 tỉnh muốn dời đến ở thì đều theo ý muốn; trong hòa ước cũ có điều chưa thỏa, đều bàn định lại cho được ổn thỏa, tất bất đắc dĩ mới dùng kế kém ấy mà thôi.

Viện Cơ mật tâu nói: tướng Pháp hoặc ủy điều ước, bức lấy 3 tỉnh, thì đối với ta đã là vô tình, tướng cũng không thể trách bằng giấy tờ được, chỉ khiến 3 tỉnh ấy một lòng chống giữ, hoặc sinh việc ngại khác, xin tư cho quan kinh lược không đánh nhau với quân Pháp, tự phải rút lui, việc đã là rõ ràng, thì lấy ngay việc ấy cũng đủ làm cớ nói, nếu người Pháp bức lấy tỉnh Vĩnh Long, thì hãy còn 2 tỉnh An Giang và Hà Tiên, có thể đời đóng, hoặc bị người Pháp bức lấy tất cả, thì tất phải chuyển về Bình Thuận để đợi lệnh triều đình, đến khi ấy sĩ dân sáu tỉnh tức giận lũ lượt nổi lên, bấy giờ ta sẽ tùy cơ định liệu, lũ tôi nghĩ đi nghĩ lại, sự thế đến thế, tướng phải nên như thế.

Vua bảo rằng: lúc kinh lược họ Phan vào từ tạ xin đi, trẫm dinh ninh ủy thác, phải hết sức đợi cơ hội theo tình thế mưu lấy lại 3 tỉnh, viên ấy cũng xin đảm đương để bù lỗi trước, từ khi đến Nam Kỳ đến nay, thăm thẳm không được việc gì, lại hầu thua thiệt, vì chưa từng để ý mà thôi, nhiều người nói rằng người Pháp tin trọng viên ấy lắm, chắc hẳn biết luồn lọt chờ cơ hội một lời nói hơn 10 vạn quân, chuyên trách viên ấy hết sức tính liệu, đi lại nhắc nhở, cốt khiến cho nghe theo, được chuộc lại là nhất, người Pháp có xin ở buôn bán

https://tieulun.hopto.org

tỉnh nào cũng cho, không thi đổi giả tỉnh khác là thứ nhì, để cho cùng được liên lạc, hoặc chia thêm thuế, là thứ ba, làm thế nào cho có ích lợi yên ổn lâu dài, ngõ hầu rửa được lỗi trước, để tiếng về sau rất tốt.

Tổng đốc Hà — Ninh là Đào Tri xin đặt khoa thi thủy học, vua không y cho. (Các quan đều bàn cho là không phải chính huấn nên bỏ đi).

Đổi lại lệ nêu thưởng thọ quan, thọ dân, nhà 5 đời cũng còn sống, con hiếu, cháu thuận, nghĩa phu, tiết phụ, trinh nữ. (— Quan thọ đến 100 tuổi, nhất phẩm thưởng 70 lạng bạc, nhị phẩm 60 lạng, tam phẩm 50 lạng, mỗi người 5 tấm sa tàu và 1 tấm biển (chung quanh chạm triện chạm rồng chạm hoa, sơn son thếp vàng, mặt trước khắc 2 chữ « sắc tứ », ở giữa khắc ngang 2 chữ « thọ quan » to, hàng dưới khắc các chữ họ tên viên quan ấy, người ở tỉnh phủ huyện tổng xã nào, sống 100 tuổi, đặc ân ban thưởng để nêu điềm lành về người ở đời thăng bình, sau khắc niên hiệu năm tháng ngày, dưới cũng thế), nhà nước làm nhà riêng cho, cứ tăng 10 tuổi được thêm 20 lạng bạc và 2 tấm sa tàu, trở xuống đến bát cửu phẩm cũng thế, (lệ trước quan nhất, nhị tam phẩm, đều thưởng bạc 100 lạng, lụa 10 tấm, cứ thêm 10 tuổi thưởng thêm 50 lạng bạc và 5 tấm lụa) ; quan tứ, ngũ, lục phẩm, thưởng bạc 40 lạng, sa nam 4 tấm,1 biển, nhà nước làm nhà riêng cho, (lệ trước thưởngbạc 80 lạng, lụa 8 tấm), thất bát cửu phẩm thưởng bạc 30 lạng, sa nam 3 tấm và 1 tấm biển, nhà nước không làm nhà riêng cho, dưới cũng thế, (lệ trước thưởng bạc 60 lạng lụa 6 tấm làm nhà riêng treo biển), những người học trò cùng người dân anh trong làng, sống 100 tuổi thưởng bạc 15 lạng, lụa 1 tấm, vải 2 tấm, cứ thêm 10 tuổi thưởng thêm 5 lạng bạc, dưới cũng thế, (lệ trước

https://tieulun.hopto.org

thưởng bạc 30 lạng, lụa vải đều 5 tấm, biền không làm nhà riêng), dân đàn ông, thưởng bạc 12 lạng, lụa vải đều 1 tấm, (lệ trước thưởng bạc 30 lạng, vải lụa đều 3 tấm, biền không làm nhà riêng).

– Thọ 90 tuổi, (từ đây trở xuống, nguyên trước do đặc cách ban ơn, chưa có lệ định đến nay mới vâng chỉ chước định) quan nhất phẩm thưởng bạc 60 lạng, nhị phẩm 50 lạng, tam phẩm 40 lạng, sa tàu đều 4 tấm, văn giai tứ ngũ phẩm và đã bổ làm quan phủ, huyện, châu, võ giai tứ phẩm đều thưởng bạc 20 lạng, sa nam đều 3 tấm.

– Thọ 80 tuổi, nhất phẩm thưởng bạc 50 lạng, nhị phẩm 40 lạng, văn quan tam phẩm 30 lạng, sa tàu đều 3 tấm, văn tứ phẩm, võ tam phẩm đều thưởng bạc 15 lạng, sa nam đều 2 tấm.

TÀI LIỆU CỘNG ĐỒNG

Quan võ đã sống đến 100 tuổi, 5 đời cùng còn sống, về cách thưởng thọ 100 tuổi sẽ theo khoản trước mà làm, không ở lệ này, nếu cùng báo lên thì được thưởng cả hai dưới đây: nhất nhị tam phẩm thưởng bạc 20 lạng, sa tàu 4 tấm, lụa vải màu đều 4 tấm, 1 tấm biền (chung quanh chạm triện, chạm rồng và hoa, sơn son thếp vàng, mặt trước khắc 2 chữ « sắc tứ », ở giữa khắc ngang 4 chữ « dịch diệp diễn tường » to, dưới khắc các chữ phẩm và chức quan người ấy, hoặc hạng nào, họ tên, người ở tỉnh, phủ, huyện, tổng xã nào sống 100 tuổi, năm đời cùng còn sống, đặc ân ban thưởng để nêu điềm lành về người ở đời thăng bình, sau khắc niên hiệu năm tháng ngày), nhà nước làm nhà riêng cho, dưới cũng thế), tứ, ngũ, lục phẩm thưởng bạc 15 lạng, sa nam 3 tấm, lụa mùi và vải đều 3 tấm, thất bát cửu phẩm, thưởng bạc 10 lạng, sa nam 2 tấm, lụa vải màu đều 2 tấm, biền không làm nhà riêng dưới cũng thế,

https://tieulun.hopto.org

bọn học trò hương trưởng thưởng bạc 8 lạng, lụa vải màu đều 2 tấm, người dân dân ông, thưởng bạc 6 lạng, lụa màu 1 tấm, vải màu 2 tấm.

– Người thọ 70, 80, 90 tuổi trở lên, 5 đời cùng còn sống, quan nhất nhị tam phẩm thưởng bạc 15 lạng, sa tàu 3 tấm, lụa vải màu đều 3 tấm, 1 tấm biển, nhà nước làm nhà riêng cho, (dưới cũng thế), quan tứ, ngũ lục phẩm thưởng bạc 10 lạng, sa nam 2 tấm, lụa vải màu đều 2 tấm, thất bát cửu phẩm thưởng bạc 8 lạng, sa nam 1 tấm, lụa màu 1 tấm, vải màu 2 tấm, không có nhà riêng (dưới cũng thế), bọn học trò, hương trưởng thưởng bạc 6 lạng lụa màu 1 tấm, vải màu 2 tấm; người dân dân ông thưởng bạc 5 lạng, lụa vải màu đều 1 tấm.

– Hiếu tử, thuận tôn, nghĩa phu, tiết phụ, hàng ưu, thưởng bạc 20 lạng, sa nam 2 tấm, 1 tấm biển (chung quanh chạm triện, rồng và hoa, sơn son thếp vàng, mặt trước khắc 2 chữ « sắc tứ », ở giữa khắc ngang, như hiếu tử thì khắc 4 chữ to « hiếu hạnh khả phong », thuận tôn thì khắc « hiếu thuận khả phong » nghĩa phu thì khắc « hạnh nghĩa khả phong », tiết phụ thì khắc « tiết hạnh khả phong », hàng dưới khắc các chữ họ tên là gì, người ở tỉnh, phủ, huyện, tổng, xã nào, có hiếu hạnh tiếng vang, đặc ân ban thưởng để khuyến khích người sau, còn thì theo đấy mà suy, sau khắc niên hiệu năm tháng ngày, dưới cũng thế nhà nước làm nhà riêng cho, (lệ trước thưởng bạc 40 lạng, sa màu 2 tấm; hạng binh, thưởng bạc 15 lạng, sa nam 1 tấm, biển không làm nhà riêng; (lệ trước thưởng bạc 30 lạng, sa màu 1 tấm). Hạng thứ, thưởng bạc 10 lạng (lệ trước 20 lạng).

https://tieulun.hopto.org

– Người tiết phụ là vợ thứ, vợ lẽ (khoản ấy trước chưa có lệ định, nay mới vâng chỉ chước nghị), hạng ưu thì theo hạng bình, hạng bình thì theo hạng thứ, hạng thứ thì thưởng 6 lạng bạc.

– Tiết phụ quyên sinh, từ sau có người nào sau khi chồng chết, (không kể có con hay không) mà quyên sinh (như thắt cổ, tự vẫn, nhảy xuống sông, xuống giếng), cho vẹn tiết, có đủ người nhà chồng và hương lý bảo chứng khai rõ, do quan địa phương xét hỏi kỹ càng sự trạng đích xác, để tâu rõ, thưởng cấp cho một tấm biển, nhà nước làm nhà riêng cho.

– Trinh nữ, từ sau phàm con gái vẫn chưa đi lấy chồng, mà biết kiên trinh giữ tiết, không chịu để cho kẻ cường bạo làm nhơ nhuốc được, sự trạng đích có thương tích lộn bằng chứng, không kể có chết hay không, thưởng cấp cho một tấm biển như lệ tiết phụ, nhà nước làm nhà riêng cho, (2 khoản ấy trước đều do đặc cách ban ơn, chưa có định lệ, đến nay mới vâng lệnh chước nghị). Trước đây bộ Hộ tâu nói: về việc nêu thưởng, triều đình sở dĩ làm thế là cốt để nêu danh, cố nhiên không ở chỗ thưởng hậu hay bạc, mà người được thưởng cũng lấy được nhờ ân trạch làm vinh, không vì được nhận nhiều hay ít, gần đây phàm những việc chi phí không cần, đều đã tùy việc giảm bớt, các khoản ấy cũng nên lượng giảm, bèn sai bộ Lễ châm chước bàn lại, gián hoặc có việc trước làm chưa có định lệ thì đều châm chước bổ thêm vào.

Chuẩn cho Hồ Uy (đô thống doanh Long võ) đổi làm đô thống Tiền quân kiêm coi doanh Long võ; Lê Sỹ (thống chế Hữu dực doanh Vũ lâm) kiêm chưởng Hữu quân; Đinh Hội (quyền chưởng doanh Hổ uy) đổi lãnh đề đốc kinh thành; Trần Thảo (vệ úy) quyền chưởng doanh Hổ uy.

https://tieulun.hopto.org

Vua hỏi Nguyễn Tri Phương rằng : dân gian, quan lại xứ Bắc Kỳ thế nào? Thưa rằng: tệ sách nhiều của quan lại vẫn còn nhiều, như các việc ngồi thu thuế ở trường thuế mà sách nhiễu nay Nam Kỳ đã thế, duy Bắc Kỳ hơi khá, nên chọn quan đại thần, lọc sạch quan lại để thu nhân tâm. Vua bảo rằng: cố nhiên phải như thế, nhưng khó có người, không được người giỏi, chỉ thêm nhiều việc mà thôi, ngươi biết người nào có thể khiến được, Tri Phương đem Vũ Trọng Bình tâu lên. Vua nói rằng: ngoài biên viễn cố nhiên là trọng, ở kinh sư càng trọng hơn, nay trong nước đương lúc nhiều việc lại có việc với nước ngoài, ở trong triều nên có nhiều người bàn tính ổn thỏa, việc ấy tạm đợi bàn sau.

Tướng giặc tỉnh Thái Nguyên là Đặng Văn đem bè lũ (hơn 300) đến tỉnh Tuyên Quang đầu thú, xin ở Chợ Đã châu Ngân Sơn, nộp thuế mỏ, vua sai xét quả có hưng hàng phục thực, làm điều ước rõ ràng thi cho. Người phái đi dụ trước hàng là phiên ty Tuyên Quang Đặng Phác; kiêm đốc Nguyễn Bá Nghị; án sát Tuyên Quang là Cung Dự; người phái ủy đi dụ sau là phiên ty Thái Nguyên lũ Nguyễn Hữu Điềm được thưởng cho có từng bậc.

Lúc bấy giờ các người mộ nghĩa ở 6 tỉnh lần lượt đến đầu thú ở nha doanh điền tỉnh Thuận — Khánh hơn 500 người, sai đều cấp cho tiền gạo để về ruộng.

Mùa đông tháng 10 tha thuế sáp ong bổ thiếu đã lâu cho sách man tỉnh Khánh Hòa 2 phần ba.

Bộ Lại tâu nói: những chức phủ, huyện, huấn đạo, giáo thụ ở Nam Kỳ chọn bổ cần người, xin lấy các người cử nhân, tú sĩ ở 3 tỉnh Vĩnh Long, An Giang, Hà Tiên nhiều lần quyên tiền mộ phu đã được thưởng chức

https://tieulun.hopto.org

hâm đo bộ và tỉnh sai phái đợi bổ, thì lượng cho thăng 1 trật, sung lãnh quyền lãnh các chức khuyết, cho được kịp thời bổ dùng. Vua y cho.

Thị lang bộ Binh là Vũ Văn Binh tâu xin cho các hoàng thân và văn võ trăm quan đều tập bắn súng điểu thương. Vua cho là phải, và bảo rằng: người đời xưa lấy việc bắn để xem đức chọn người, nên công khanh sĩ thứ đều tập, nay cung tên không bằng súng đạn, không tập sao được, lý lịch các quan võ, tất phải kê khai hạng bắn, để làm thăng hay không.

Thưởng cho lãnh binh có chiến công ở tây bắc từ Đinh Như Hậu trở xuống 127 viên được gia cấp, kỷ lục và kim tiền ngân tiền có từng bậc. (Danh sách công trạng chia ra làm 4 hạng: ưu, bình, thứ, và thứ thứ được nghỉ thưởng, còn những người không dự hạng ấy, thưởng riêng).

Lấy tham tri bộ Hộ là Nguyễn Chính sung làm doanh điền sứ tỉnh Nam Định; hồng lô tự khanh là Đỗ Phát làm phó sứ. Trước đấy Nguyễn Chính tâu nói: từ trước đến nay doanh điền sứ chưa được người giỏi, cùng là những kẻ hào cường, không khỏi chiếm riêng, tổng lý không khỏi che giấu, [xin đem ruộng đất bỏ hoang ở phía nam phía bắc gia hạn đi khám, trù tính làm việc, đình thần bàn cho là lợi ở đất cố nhiên không nên bỏ sót, nhưng làm việc tự có khó dễ, nước ta ruộng đất bỏ hoang tuy đến hơn 900.000 mẫu, song trong đó phần nhiều giáp núi ven biển, hoặc lam chướng ác độc, lệ tượng hổ lang, hoặc cát giá bao bọc, nước mặn ngập đọng, vẫn khó mở mang, nếu xua quân dân đã ở yên, mưu lợi nhỏ chưa chắc được, thế tất chỗ được không bù được chỗ mất. Còn như sổ điền bạ ở trung châu, ruộng mùa ruộng chiêm, đẳng hạng và đông tây xứ, sở, không khỏi sai thủ, giả sử theo sổ đã làm mà đem xét,

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

tất đến lòng người rối loạn về việc đi khám, xin nên đình chỉ, duy có ruộng biển ở tỉnh Nam Định, ngày một mở mang, dân thành đất tốt dân địa phương ấy chỉ khổ về nạn ngăn nước mặn, trước đã sai Trần Đình Túc đi khám tình hình, xin đặt nha doanh điền, chuyên coi việc ấy, nay xin lấy Nguyễn Chính sung làm chánh sứ, Đỗ Phát sung làm phó sứ, cấp cho ấn quan phòng (khắc doanh điền sứ quan phòng) và dấu kiểm (khắc 2 chữ doanh điền) châm chước tùy theo sự thế mà làm cho ổn thỏa. Kể thì mở đất tụ tập dân, cố nhiên là việc cần, nhưng dân được yên, mọi người hòa thuận, cũng là việc phải làm trước, nha ấy hiện nay nên đến những chỗ mới bồi khám xét làm việc, còn như những ruộng thục điền đã thành ngạch có sổ, giản hoặc có lậu mất chút ít, không nên đem xét làm cho dân oán, hạn cho 2, 3 năm làm cho xong việc, nếu quả xếp đặt được việc, ích nước lợi dân, xin khen thưởng cho hậu, nếu tự biết không có công trạng, việc nửa chừng bỏ tránh, cũng bắt tội để răn, còn các tỉnh các đạo chỗ nào có ruộng đất bỏ không, nên mộ dân lập ấp, thì do quan địa phương ấy (đã có doanh điền thì do quan doanh điền) đi khám, làm thế nào để cho nhà nước không lãng phí, dân vui về làm ruộng, thì cũng đều nghĩ định cho làm. Vua nghe theo, mới có lệnh ấy.

Cho đề đốc thủy sư là Nguyễn Hiên đổi bổ thống chế quyền chưởng Tả quân; thống chế Hữu dực doanh Vũ lâm, Kiên dũng nam là Lê Sỹ quyền chưởng Hữu quân; chưởng vệ quyền chưởng doanh Thần cơ là Nguyễn Cửu Lễ đổi lãnh đề đốc kinh thành; nguyên vệ úy lãnh đề đốc là Đinh Hội, đổi lãnh Tả dực doanh Vũ lâm; thự Tả chấp Kim ngô là Phan Vĩnh thực thụ vệ úy, quyền chưởng Hữu dực doanh Vũ lâm; phó vệ úy

https://tieulun.hopto.org

Nguyễn Thịnh thăng thụ vệ úy, quyền chưởng doanh Long võ; lãnh Tả vệ thủy sư là Bùi Vân thăng thụ chưởng vệ, lãnh thủy sư đề đốc ở kinh kỳ.

Tha số tiền thuế thiếu và thóc vay cho dân tỉnh Quảng Nam.

Quan viện Cơ mật tâu nói: các nước ở phương tây đều lập nhà công luận, phàm việc không cứ công hay tư đều in vào giấy để truyền báo, người nước Anh gọi là báo Tân văn, người nước Pháp gọi là nhật báo. Nay sĩ dân ở trong Nam Kỳ nhiều người mang lòng gian làm loạn mà tướng nước Pháp lại báo về nước ấy là yên tĩnh để lấy tiếng khen, xin cho những người mộ nghĩa ở các tỉnh Gia Định, Định Tường đem những việc tướng Pháp mới làm gần đây, dân tình không thuận, dân không chịu nổi, đưa khắp các nhà công luận ở các nước Lạc Mã, Lăng Sa, Y-pha-nho, Anh-cát-lợi và Quảng Đông, Hương Cảng để tuyên bố, cho khỏi ôm ấp giúp nhau, cũng để cho tướng nước Pháp hoặc sợ công nghị bỏ mưu ấy đi. Vua nghe theo.

Tướng Pháp lại đưa thư định ngày ước mới, quan viện Cơ mật lại xin viết thư biện thuyết và báo cho Phan Thanh Giản lại đi hội bàn chước định, tâu về.

Vua bảo rằng: thư của tướng Pháp nói cốt phải quyết đoán phải rõ ràng, mà ta chỉ cố giữ lấy thất ước làm trả lời, không quyết đoán rõ ràng, thì thư từ đi lại không bao giờ hết, chỉ e có lo khác lại sinh phức tạp, nhưng dễ dàng quá, thêm dôm dỏ, sau này chẳng chỉ thế mà thôi, sẽ năm ấy năm khác lại thay đổi điều ước thì làm thế nào? Trẫm lại nghĩ Phan Thanh Giản là người cố chấp mà nhút nhát sợ không biết lỗi mà sửa, lại khinh thường nghe cho, thì có hại không có ích lợi, xem việc trước đã đủ thấy rõ, các ngươi nên nghĩ đi nghĩ lại cho kỹ, nếu phải họp mặt hội bàn, cũng phải co

https://tieulun.hopto.org

người quên mình chết vì nước, kiên nhẫn cần thận mới được, lời lẽ của ta sao thường nhũn khuất chưa đắc thể thế, nên nói thẳng đáp lại mới là chính đáng. Bấy giờ các quan đình thần xin phải Nguyễn Hữu Cơ cùng với quan kinh lược cùng đi đến Gia Định hội bàn. Vua bảo rằng: các ông cũng chưa biết hay sao? Nguyễn Hữu Cơ là người thế nào, mà có thể chống với tướng Pháp được, xem lời tâu gần đây, trước thì sơ suất, sau thì cuống quít đã có thể biết, lại cùng Phan Thanh Giản không hợp, sao được việc được, ngay như Phạm Phú Thứ là người có học thức, lúc đầu dám thẳng can, lập thân vụ danh biết nhường nào, tưởng gặp việc ai lại khuất phục được, thế mà phái đi cùng bàn định ghi chú, không quan trọng gì lắm, mà đã tự biết không thể ngăn trở được sứ nước Pháp, cũng cố từ chối, thì ra nói thì dễ làm thì khó và biết người cử người cũng khó, việc nước rất trọng, trẫm tất không nghe theo lời xin ấy được.

Vua cho là việc đánh giặc ở Bắc Kỳ đã xong, các tướng sĩ đã hát ca thắng trận trở về, bèn ngự ở điện Cần chính, chuẩn cho quan võ là Nguyễn Tri Phương, Vũ Trọng Bình phục mệnh nộp ấn, làm lễ xong. Vua thân rót rượu vua dùng ban cho, xong cho ăn yến ở điện Cần chính, nghe tâu ca nhạc, xem diễn trò vui ở nhà Duyệt thị 3 ngày, các tướng sĩ quan quân theo đi quân thứ, cũng cho ăn yến xem diễn trò vui ở lầu Phu Văn (Quan quân binh lính ở kinh 2.800 người, còn các tỉnh ngoài hơn 24.000 người), cho thỏa cùng vui. Lại lấy các thứ ngọc bội, kim tiền, ngọc phiến, nhẫn vàng, chân châu, san hô ở kho Nội phủ, chia cho quan quân thứ từ Nguyễn Tri Phương trở xuống, tán lý, tán tương, đề đốc, lãnh binh, và các đốc, phủ, bố, án các tỉnh có dự làm việc có từng bậc, rồi ban ân chiếu tất cả 22 điều.

https://tieulun.hopto.org

Chiếu rằng: trẫm nghĩ việc võ có 7 đức[1], cấm kẻ tàn bạo để an dân, từ xưa các thánh vương bất đắc dĩ mới phải dùng đến việc binh đều để dẹp yên họa loạn giúp dân, bởi thế cho nên khi thu quân về, thi thi hành phép thưởng công thù lao, kinh lễ có lễ tâu khải, ẩm chí, kinh thi có thơ xuất xa, để đỗ, là để vui mừng thành công. Trẫm lấy đức mỏng, nhờ ở ức triệu thần dân, rất nghĩ thiên hạ là trọng, nên sợ hãi không dám ham chơi yên vui, hàng ngày cùng vài ba quan đại thần và trăm quan giúp việc, cố gắng sửa sang mọi việc để giữ gìn dân của ta, rồi thi bờ biển có việc, phải sắm sửa lương thực, khi giới gấp rút, bọn ngu dại nhân đó giả thác danh hiệu càng cổ động mê hoặc, họp quân ở bến biển, bè lũ thực nhiều, lại thêm thổ phỉ ở biên giới phía bắc, đến ở đất ta, giết hại dân ta, nhân dân ở 13 tỉnh Bắc Kỳ, kẻ chết về binh lửa, hoặc khốn về mất mùa, hoặc mệt về đòi bắt đi lính, già yếu dời đi, làng xóm hiu quạnh, muôn dân tội gì, mắc phải vận giết hại ấy, trẫm là cha mẹ dân, mà không có đức để che chở, đau lòng thẹn mặt, nói sao xiết được, trăm họ có lỗi, ở một mình ta, bởi thế phải mặc áo tử còn đêm, chiều mới ăn cơm, rất tự lo sợ để cầu sinh mệnh cho dân, và lại rút bớt cung phụng thuốc thang, để giúp vào chi phí việc quân việc nước, chọn tướng luyện quân, để ngăn đường loạn. Nhờ ơn trời đất, miếu xã ban phúc cho nước ta, tướng văn tướng võ điều hòa, quân hùng mạnh, quan hết sức đánh đông dẹp bắc, chiến công lừng lẫy, mồ giặc đã đắp, biên giới liền yên, thương con đỏ của trẫm, đến nay được tạm yên, đó đều là nhờ phúc lâu dài của nhà nước ban cho trẫm, cho nên lũ

---

(1) Là cấm bạo, chấp binh, bảo đại, định công, an dân, hòa chúng, phong tài.

https://tieulun.hopto.org

các ngươi đánh giặc được thành công, trẫm có đức gì đâu, nghĩ đến mấy năm nhiều việc ấy, đến có hưởng phúc ngày nay, là trời giúp ngầm cho thành công, phải nghĩ kế lâu dài, trẫm đương lo biết lỗi mà sửa còn không rỗi, dâu dám tham công của trời, nhầm việc vỡ quá đáng để thêm nặng lỗi thất đức của trẫm, nhưng nghĩ từ khi nổi lên việc quân đến nay, tướng súy hết sức vất vả ở ngoài, không được rỗi ở yên, trăm quan các ngươi, đều chăm công việc đi lại, cả quân và dân, nằm sương gối dáo, không được ở cửa ở nhà, kẻ đi mang xách, người ở tiễn đưa, hàng năm không có một ngày yên, 5, 6 năm nay, mới được nghỉ ngơi vui vẻ, trẫm cùng quan dân thực cùng vui mừng, đến nay việc võ cáo thành, phải nên làm lễ ăn mừng ban ơn cho khắp bốn biển, để trên thì báo đáp phúc trời, dưới thì yên lòng dân chúng, nên có các điều ban ơn kể rõ ở dưới. — Các thân phiên, hoàng thân, và các tôn trước, công tử, công tôn, người trong tôn thất các hệ, đều gia ơn ban cho có bậc.

— Làng vua, huyện vua và các họ ngoại nhà vua đều gia ơn ban cho có bậc.

— Quan viên to nhỏ ở kinh hay ở tỉnh ngoài không kể tội về việc công, hay việc tư đã phải cách lưu thì đổi làm giáng 4 cấp lưu, người giáng 7 cấp lưu trở lên thì đổi làm giáng 3 cấp lưu; người giáng 4 cấp lưu trở lên, thì đổi làm khai phục 3 cấp; người giáng 3 cấp lưu trở xuống, thì cho khai phục hết.

— Quan viên to nhỏ ở trong kinh và ngoài các tỉnh không kể phạm tội công hay tư, đã phải phạt bổng xử phân, khấu trừ chưa xong hay chưa khấu trừ, cùng phải phạt chưa vào danh sách và phạm phải xử phân đình thăng, thì đều tha cho.

TVSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

— Quân và dân nhiều lần phải đi theo việc bắt giặc, cũng rất khó nhọc, chuẩn cho do 2 bộ Hộ, Binh xét rõ chia ra từng hạng nhiều việc ít việc, lâu ngày ít ngày, nghĩ tâu lên ban ơn điều tễ.

— Nhân viên gắng sức làm việc chuộc tội, và các người phải đi lâm binh, chuẩn cho quan trên cai quản đem đủ họ, tên, tuổi, quê quán và tội trạng, làm thành danh sách, do bộ đệ tâu đợi chỉ ban ơn cho khắp.

— Các địa phương từ Tự Đức năm thứ 18 trở về trước, nơi nào thực có duyên cớ để thiếu các thuế lệ, và số tiền thóc vay khi bán ra bao nhiêu đều làm sớ tâu lên, lượng cho tha giảm.

— Kể từ ngày 15 tháng 10 năm nay trở về trước, những người can án trốn tránh, biết tự hối lỗi, thì hẹn trong 6 tháng trở lại cho đến thú ở quan sở tại, quan địa phương đem đủ họ tên, tội trạng làm danh sách tâu lên, lượng cho thá giảm.

— Các địa phương nếu có người hiếu tử, thuận tôn, nghĩa phu, tiết phụ, thì xét hỏi tâu lên để nêu khen.

— Các địa phương nếu có người hoặc đức hạnh thuần túy, đáng làm khuôn mẫu cho người bắt chước, hoặc văn học tài trí, có thể làm việc được, và học trò có một nghề một tài mà hơn cả mọi người, thực có thể dùng được, thì đều cho chỉ đem thực trạng để tâu rõ, đợi chỉ lục dụng.

— Kể từ ngày 15 tháng 10 năm nay trở về trước, người phạm tội can án sung quân, tội lưu, và tội đồ trở xuống, do bộ xét rõ kê khai, giao đình thần xét nghĩ đệ tâu, lượng cho khoan tha.

— Quan viên trong kinh và tỉnh ngoài đã phải giáng bãi, không cứ tội công hay tội tư, người nào thực có biết hối cố gắng tinh nguyện làm việc, thì do quan trên xét tâu, đợi chỉ lượng cho xét dùng.

https://tieulun.hopto.org

– Quan viên văn võ từ tứ vụ suất đội trở lên, dưới tên không có ghi phải giáng thì đều thưởng gia một cấp.

– Văn từ thất phẩm, võ từ suất đội thi thự và những nhân viên tạp chức không dự gia cấp khai phục, xuống đến giám sinh cùng vị nhập lưu thư lại, các hạng quân lính, lính thợ phu trạm, đều thưởng mỗi người 1 tháng lương tiền và gạo.

– Từ khi có việc đến nay, các tỉnh ở Nam Bắc Kỳ hoặc có chỗ nào bị chiến tranh tàn phá, trừ chỗ mà đã có chỉ dụ giúp đỡ và đã được tha miễn binh dao, thuế lệ ra, nếu thôn xã nào chưa được dự, thì cho do quan địa phương lấy lòng công xét rõ, chia làm 2 hạng tàn phá nhiều và tàn phá ít làm danh sách do bộ nghĩ tâu, đợi gia ơn khắp.

– Tú tài đã đỗ 4, 5 khoa mà tuổi từ 50 trở lên, nếu có người tình nguyện đi làm việc, thì cho quan địa phương sẽ lại làm danh sách do bộ sát hạch, lượng cho xét dùng.

– Quan văn võ từ tứ phẩm ấn quan trở lên, người nào vốn có công lao về việc đánh giặc, trước đã phải cách, mà lại bị can, xét ra không phải tham tang tội nặng, và không phải đến tội đồ, người nào đã chết chưa được khai phục, thì cho quan địa phương làm danh sách kê khai họ tên tội trạng, do bộ tâu lên lượng cho giữ lại chức hàm.

– Quan quân binh lính, lần lượt đi bắt giặc, chỗ nào chết tại trận nhiều như ở Hải – An, Quảng Nam, thì địa phương ấy cứ thực tâu xin lập đền, để xuân thu cúng tế.

– Từ năm Tự Đức thứ 11, có việc đến nay, ở kinh thì viện Cơ mật và bộ Binh, ở tỉnh ngoài thì các tỉnh, phủ nhiều lần phái bắt quân dân, và công việc trưng diệu có khó nhọc đôi chút cũng là làm việc bận lắm

https://tieulun.hopto.org

mà võ trị được, giữ được không xảy ra việc phải lo, thì chuẩn cho do các thượng ty ấy chiếu theo đường quan thuộc viên dự làm việc, chia ra từng hạng làm danh sách tâu lên do bộ phân biệt định thưởng.

– Viên biền văn võ đã phái đi bắt giặc, trừ những quan to đợi luận công làm danh sách tâu lên đợi chỉ ban thưởng, cùng người mới được thăng thưởng ra, còn thuộc hạ, người nào có nhiều công trạng thì tại chức 2 năm, người không có công trạng gì mà đi theo quân thứ 2 năm trở lên thì tại chức 3 năm, về thực hàm đều cho thăng 1 trật; thí, thự, sung lãnh đều cho thực thụ; cấp bằng đội trưởng chia làm 2 hạng, thân binh, cấm binh 3 năm, tinh binh, thổ binh 4 năm thì cũng đều cho thực thụ, trong đó người có nhiều công trạng thì ghi tên cất đi, gặp có chức khuyết thì thăng bổ; thuộc lại sĩ tốt theo đi quân thứ, người nào đích có thực trạng khổ nhọc hơn người, cho các thượng ty ấy cũng chiếu sự trạng trước lâu hay chóng phân biệt xét làm danh sách, do 2 bộ Lại, Binh xét tâu, lượng cho thưởng và cất nhắc.

– Các người phải cách chức cho làm việc chuộc tội đi theo quân thứ, chưa được khai phục mà đã về hay đã chết, thì cho các thượng ty ấy chiếu theo công trạng nhiều ít phân biệt làm danh sách do 2 bộ Lại, Binh xét tâu đợi chỉ ban ơn cho.

– Từ ngày 15 tháng 10 năm nay trở về trước, quân lính ở kinh và ở các tỉnh ngoài đi đánh giặc mà bỏ trốn, không cứ ra thú hay bắt giải, khoan tha đều đánh dau 100 trượng, cho sung vào quân ngũ, để được đều thấm nhuần ơn huệ).

Than ôi! Phúc tốt vô cùng, lòng thương vô cùng, từ nay về sau, mong rằng quan thì kính giữ chức phận, dân thì yên nghiệp làm ăn, chớ có bè đảng, chớ có làm

https://tieulun.hopto.org

bảy, để hưởng phúc thái bình lâu dài, há chẳng tốt ư? Bảo khắp trong ngoài, nên kính vâng mệnh trẫm.

Định rõ phép thi hạch bắn bù nhìn (bắn bù nhìn 3 phát, lấy bắn tin bụng, đầu, mất làm trúng đích, còn là trúng khuyên tròn, không cắm vào là bắn ra ngoài bù nhìn, 3 phát tin vào khuyên tròn trở lên là hạng ưu; 1 phát tin đích, 1 phát tin khuyên, 1 phát ra ngoài, hoặc 2 phát tin đích, 1 phát ra ngoài là hạng bình; 1 phát tin đích, 2 phát ra ngoài và 2 phát tin khuyên, 1 phát ra ngoài là hạng thứ, không được thế là hạng liệt.

Sai các tỉnh có quân thứ ở Nam Bắc Kỳ đều lập 1 đàn tế các tướng sĩ chết trận. (Gia Định, Bình Thuận, Biên Hòa, tế ở thành tỉnh Bình Thuận).

Đặt sở thuế quan Như Viễn ở sông Cấm (thuộc Hải Dương) trước đấy các đoàn thuyền người nhà Thanh giúp việc đánh giặc, đệ đơn kêu ở ty Tam pháp xin mở cửa biển, lập phố chợ, buôn bán mua gạo ở sông Cấm, và xin miễn thuế 5 năm, (khi Nguyễn Văn Vỹ, Phan Đình Thỏa đi thuê, có ước hẹn với chúng sau khi yên giặc cho như thế) đã được đình thần bàn, cho là cấm mua gạo ở sông ấy đã có điều khoản nghiêm cấm rõ ràng, không cho, đến nay lại kêu ở tỉnh Hải — An nói: cửa Trà Lý hơi nước rất độc, không tiện đóng lâu, mà sông Cấm đi lại gần và tiện, xin ở đấy để thông thương, các thuế lệ và điều cấm, xin tuân theo tất cả, quan 2 tỉnh ấy tâu xin nghe theo lời xin ấy cho chúng yên lòng.

Vua cho là thuyền ấy giúp việc đánh dẹp, hơi có chút khó nhọc, kể thì điều cấm đã nói rõ, nhưng không khỏi có sự gian lậu ngoài pháp luật, chi bằng lập một sở thuế quan để thu thuế là công tư lưỡng lợi, bèn chuẩn y lời xin ấy, lấy dải sông những làng Lương Quy, Trạm Bạc, thuộc châu An Biên làm chỗ thuyền buôn người nhà Thanh đậu, đặt tên sở thuế quan, định ngạch

https://tieulun.hopto.org

thuế, và đặt đồn phái quân đóng do quan tỉnh ấy chọn viên có tài cán ở đấy trông coi làm việc, phàm thuyền của người nhà Thanh đến buôn bán, trừ thuyền giúp việc đánh giặc (69 chiếc) và thuyền nguyên được miễn thuế có thứ số đều chiếu số cho trừ, ngoài ra thuyền nào đến buôn và thuyền nguyên được miễn thuế thứ, số đã hết, thì đều chiếu lợi mới đánh thuế, (thuyền buôn phủ Quảng Châu, phủ Thiều Châu, châu Nam Hàng, phủ Huệ Châu, phủ Triệu Khánh, tỉnh Chiết Giang, và các nước Mã Cao, Tây Dương, Ma-lục-giáp, bề ngang từ 13 thước đến 11 thước, theo lệ trước mỗi thước 90 quan tiền, từ 10 thước đến 9 thước chước định mỗi thước 80 quan (hơn lệ trước 10), từ 8 thước đến 7 thước, mỗi thước 70 quan (hơn lệ trước gấp đôi), thuyền buôn của phủ Thiều Châu, tỉnh Phúc Kiến, từ 13 thước đến 11 thước, theo lệ trước, mỗi thước 70 quan, 10 thước đến 9 thước, mỗi thước 64 quan (hơn lệ trước 14 quan), 8 thước đến 7 thước, mỗi thước 60 quan (gấp đôi lệ trước), thuyền của phủ Quỳnh Châu, phủ Lôi Châu, phủ Liêm Châu, phủ Cao Châu và nước Đồ Bà, từ 13 thước đến 10 thước, mỗi thước, 60 quan (hơn lệ trước 5 quan), 9 thước đến 7 thước, mỗi thước, 56 quan, (hơn lệ trước 36 quan), các hạng thuyền lại phải nộp thêm thuế hàng hóa xuất cảng chiếu theo lệ nhập cảng thu 3 phần 10.

Sai các tỉnh, các đạo ở Nam Kỳ và Bắc Kỳ xét hỏi những người các thứ chết trận cùng thất lạc chưa về, mà chưa được truy tặng và cho tiền tuất, thì tâu để xét cho đền thấm nhuần ơn thực.

Chước thưởng cho các quan văn võ, và lại dịch, quân lính tỉnh Bắc Ninh. (Công trạng giữ thành những năm thứ 15 và 16 trước) quân công kỷ lục, đại tiểu ngân tiền có từng bậc (hơn 170 nhân viên).

https://tieulun.hopto.org

Truy thưởng phẩm hàm có bậc cho 200 người năm trước (năm thứ 15, 16) mộ dõng đánh giặc có quân công ở tỉnh Sơn Tây và Thái Nguyên.

Hộ lý tổng đốc Bình — Phú là Thân Văn Nhiếp dâng sớ nói rằng: tôi nghe việc ngang trái càng nhiều là giúp cho người quân tử tiến đức, trộm xét nhà nước 8, 9 năm nay thường gặp biến cố, bên trong thì lụt hạn, tật dịch, dân không sống sung sướng, bên ngoài thì Nam Bắc rối loạn, đền tiền, cắt đất, đó chính là lúc tôi con dem mình hết sức, là hội hoàng thượng nằm gai nếm mật, thế mà việc đã qua thì cho là ngẫu nhiên, chưa thấy có thực sự tu tỉnh bổ cứu mà pháp lệnh thay đổi, chỉ so sánh về lợi, không tính kế lâu dài, gần đây ở ngay kinh sư 2 lần phát ra việc phản nghịch phi thường, đó không phải là biến cố nhỏ; kia như biến cố sinh ra, không từ một việc mà sinh, không từ một việc mà hết, chỉ việc ấy việc khác kính cẩn, lúc nào cũng kính cẩn, kinh Thư có nói: oán đâu có rõ ràng, lo từ lúc không trông thấy, nay đã trông thấy rõ, có nên không lo gấp không? Cũng chỉ ở trong bụng mà thôi, mà chính sự của ta tốt hay không tốt, nước láng giềng chưa từng không biết, dòm chỗ sơ hở của ta để xen vào lo của ta, rất là đáng sợ, thù hằn hổ thẹn như thế, không thể lúc nào quên, tính cách chống được tự cường tự trị, không ngoài việc đoàn kết lòng dân, vững bền gốc nước mà thôi. Kính xin hoàng thượng để ý sửa sang, đem lòng kính sợ, ngự trên cung khuyết 9 tầng tôn quý, thì nghĩ đến nhà cửa dân Nam Kỳ bị đốt phá, xem lầu gác đẹp đẽ ở lăng tẩm, thì nghĩ đến mồ mả gò đống của dân Nam Kỳ, tiến các thứ ngọc thực vua dùng, thì nghĩ đến thổ sản ở Nam Kỳ còn gì? Vỗ yên dân điêu tàn ở nơi gần kinh kỳ thì nghĩ đến nhân dân ở Nam Kỳ ai thương? Nghĩ đi nghĩ lại,

https://tieulun.hopto.org

lòng vua tự thấy cảm động, phấn khởi, phàm những việc không cần cấp, chính sự không thuận tiện, cho đến dùng người nuôi quân, bỏ sự xa xỉ, chuộng sự cần kiệm, lần lượt thay đổi, khiến cho được tốt, nhưng lại phải làm ngay một vài việc, bãi bỏ việc sai người sang Quảng Đông, sang tây, triệu những viên đi mua hàng hóa trở về, thuyền máy rút về cửa Thuận An để đi tuần tiễu, quân lính làm việc, cho làm vừa sức, chớ đốc thúc quá, cốt cho đem lòng thực làm việc, tiếng đồn đến đâu, nhân tình thỏa mãn, thì lòng người cảm mộ, tức lòng trời giúp theo, gốc nước bền vững đến vô cùng, chính như câu nói gặp nhiều hoạn nạn thì nước hưng vượng, gặp lo nghĩ nhiều thì mở trí khôn vậy, nếu coi là việc tầm thường, thì sự lo ngại về sau e chưa thể hết được. Tôi tuổi già lại ốm yếu, đâu dám nghĩ việc ra ngoài địa vị, nhưng lòng trung thành không thể thôi được, kính xin bày tỏ lòng thành, gọi là báo đáp mấy may, cúi xin hoàng thượng xét soi, ngõ hầu có được câu nào, xin cho thi hành ngay, nếu cho là cuồng bậy nói càn, mà cách chức hay phanh thây bổ vào vạc, tôi không dám trốn.

Vua bảo rằng: lời nói giản dị mà thiết tha, đáng gọi là bắt làm việc khó, lòng sức trẫm thế nào tự có mặt trời soi, mọi người biết, chẳng dám nói nhiều, chính phải tuyên bố để tin khuyên răn, tỏ lòng trung ái, nhưng việc liên quan đến giao thiệp với nước láng giềng, không nên coi thường, giao cho viện Cơ mật và đình thần xét kỹ cùng biết, hiện nay việc gì nên làm có thể gọi là việc cốt yếu về tự cường tự trị, mong để đem lại khí hòa, cho được bày tỏ, chớ có lo sợ, để giúp chỗ trẫm không nghĩ tới, tất vui lòng theo mà đổi, cầu để giúp nước mà thôi, ngoài ra chẳng tiếc gì.

https://tieulun.hopto.org

Mùa thu năm ấy, phủ Thừa Thiên và 15 tỉnh, đạo ở Nam, Bắc Kỳ. (Thừa Thiên, Quảng Nam, Quảng Trị, Thái Nguyên, Nghệ An, Hưng Yên, Nam Định, Hải Dương, Quảng Yên, Hà Nội, Bắc Ninh, Sơn Tây, Tuyên Quang, Cao Bằng, Lạng Sơn, Hưng hóa), lúa ruộng được mùa, còn những nơi bị tai hại, thì tô thuế chiếu hạng tha giảm có bậc. Các xã thôn bị giặc tàn phá ở tỉnh Thái Nguyên thuế bỏ thiếu cũng tha.

Nêu thưởng cho dân thọ 100 tuổi ở tỉnh Quảng Nam là Nguyễn Văn Ngũ.

Lập thêm sở lò đúc vàng bạc ở trong Kinh và các tỉnh ngoài và đặt tượng mục. (Từ trước đến nay cả nước chỉ đặt sở lò đúc ở 4 tỉnh Gia Định, Bình Định, Nghệ An, Hà Nội, đến nay vì in đúc không đủ, và các hạt trúng thu, hoặc đặt mua, hoặc giải giao nhận cất, phải có người chuyên làm việc xem từng hạng độ cân, nhân thế chuẩn cho phủ Thừa Thiên, tỉnh Thanh Hóa và các tỉnh kiêm hạt ở Nam Kỳ, Bắc Kỳ (như Quảng Nam, Quảng Ngãi, Bình Định, Phú Yên thì đặt ở Quảng Nam, và Bình Định, Hà Nội, Ninh Bình, Sơn Tây, Hưng Hóa, Tuyên Quang thì đặt Hà Nội, Sơn Tây) đều đặt sở lò đúc, rồi do quan địa phương sở tại chọn lấy 1 người thợ bạc tinh xảo cấp bằng sung làm tượng mục trật tòng cửu phẩm, không có ngạch thợ thì cho tuyển mộ).

Đem thành phủ Lâm Thao thuộc tỉnh Sơn Tây đến làng Cao Mại. (Chỗ cũ bị tàn phá, lại không có hình thế và ở xa dân thôn).

Sai Tôn Thất ấn quan ở phủ Tôn nhân xét rõ quan chức trong Tôn Thất (Từ tá, lãnh, phủ, huyện, quản, suất, đến Tôn sinh, hộ vệ và người nhân tẫn, hưu, bãi), người nào phẩm hạnh ngay thẳng, kiến thức thông suốt,

https://tieulun.hopto.org

quả cảm cương nghị có dảm lược thực có thể làm được việc coi được quân, thì không cứ nhiều chữ để tâu lên để tuyển dụng.

Lấy chưởng vệ là Tôn Thất Thế kiêm coi hữu tôn khanh, sai chọn kỹ người lão thành ngay thẳng trong Tôn Thất sung làm tư giáo để răn bảo người trong hệ.

Thự tuần phủ tỉnh Lạng Sơn, Cao Bằng là Trịnh Lý Hanh tâu nói: lũ đầu mục của giặc là Trần Thất còn tụ họp ở Long Châu nước Thanh, xin lượng giảm bớt quân đóng đồn, (không quen thủy thổ) để lại thổ dõng đóng giữ phố Cầu Phong, để làm chỗ chống đỡ cho đồn Lạc Dương. Vua nghe theo.

Định rõ hạn hoãn tục điền ngạch thiếu về quân dân bỏ trốn và chết. (Nghị chuẩn cho chiếu theo lệ trước, hao 1 thành cho hoãn 1 năm, hao 2, 3 thành cho hoãn 2 năm, hao 4 thành cho hoãn 3 năm, hao 5 thành trở lên cho hoãn 4 năm, trong hạn chia ra từng kỳ tục điền).

Phủ Thừa Thiên, nước lên to.

Chuẩn cho những người tú sĩ, hào mục mộ nghĩa binh đã được thưởng chức hàm, có tình nguyện đổi bổ sang văn giai, do bộ xem xét nghị bổ.

Chế hiệu cờ thuyền công.

(Cờ dùng sắc vàng hình vuông, thuyền hải vận bề ngang thêu tên tỉnh, bề dọc thì hiệu thuyền; các thuyền ô lê ngang dọc đều khâu hiệu thuyền, khi gặp thuyền của nước ngoài thì giương lên để làm dấu riêng cho khỏi ngại).

Quản đạo Quảng Trị là Nguyễn Quỳnh dâng sớ bày tỏ mọi việc: — xin dời kinh đô; xin đem các tỉnh lên thượng du; — xin từ Nghệ An trở vào Nam, khai khẩn miền thượng du, đem dân đến ở để mở mang. Vua bảo rằng: dời các tỉnh thành sợ nhiều việc hoang mang, hoặc làm dần dần, mới khỏi tiếng tăm, mà khỏi chia

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

quân đóng giữ; di dân thì không tiện, việc dựng kinh đô trước đã có người nói, cũng ngại tiếng tăm, nhưng xét kỹ lúc có việc khác với lúc không có việc, nước Trung Quốc có 2 kinh đô, nhà Thanh đóng đô ở Yên kinh, lại có Thịnh kinh là đất khởi nghiệp cũ, cũng là dự tính trước, nước ta từ nhà Lê về trước, cũng có 2 kinh đô, làm kế lâu dài, cũng nên tính trước, nhưng động làm tất nhiều lời nói không căn cứ, chưa hợp thời thế. Quan viện Cơ mật cũng nói, nay tiền của dã thiếu thốn, vả lại người nghe thấy lấy làm lo, xin tạm để bàn dần.

Quỳnh lại xin đặt 1 đồn ở đồn Ba Xuân tỉnh Quảng Trị (cách Thành Hóa một ngày đường), phái quan quân đóng ở đấy, chiêu tập dân đến ở. Quan viện Cơ mật cho là chỗ ấy giáp với nước Cao Man, làm đồn đóng quân, không khỏi làm cho nước ấy nghi ngờ, xin xét tình thế khuyên mộ dân, mở mang dần dần lần lượt tiến đặt, đợi khi quả thực dân tình vui theo, người Man không ngờ, mới nên đi kinh lý. Vua bảo rằng: trước Nguyễn Văn Tường cũng xin nhận làm việc ấy, tất phải làm theo lời nói, chuẩn cho làm bang biện huyện Thành Hóa để làm việc, cấp cho ấn « khâm phái quan phòng » cho được tự ý tư tâu.

Cho Trần Mậu Phát khai phục chức hàm, gia thưởng cho 1 đồng tiền vàng hạng vừa. Mậu Phát trước là thuộc khách mộ việc nghĩa đi tòng quân, trao cho chức suất đội, sau vì để mất đồn, bị cách lưu, nay lại bỏ thuốc súng ra giúp thành tiền hơn 1.000 quan tiền, cho nên thưởng cho.

Quan viện Cơ mật tâu nói: nghe nói Trương Tuệ là con nghĩa sĩ Trương Định ở trong Nam, được nghĩa dân tin theo, xin sai Phan Trung ủy người ngầm đến

https://tieulun.hopto.org

Gia Định bảo kín Trương Tuệ đem lòng công tâm trung nghĩa của nhà, ngầm bảo ban nhau nên khéo giữ gìn để chờ cơ hội, phàm trong lũ ấy hoặc có kẻ mượn tiếng đe dọa lấy tiền, hoặc cùng quẫn mà đi đến hàng người khác, hoặc bị bắt xưng càn, đổ lỗi cho quan để thoát tội, thì tìm cách để ngăn dẹp đi.

Vua bảo rằng: Trương Tuệ là một người trẻ tuổi mà thôi, đâu được như cha hắn, cùng với Phan Trung đã không thể dẹp được, lại e sinh việc, bèn thôi.

Năm ấy, kỳ thu thẩm, các hạng tù tất cả là 243 tên phạm, phải chém 4 tên, còn cho hoãn chém đến để riêng cho chuộc tội có từng bậc. (Hoãn chém 11 tên vẫn để trảm giam hậu 220 tên, để riêng cho chuộc tội 24 tên).

Tháng 11. Nguyễn Tri Phương xin đặt các chức phủ úy, huyện úy, châu úy ở dọc biên giới.

Vua bảo rằng: chỗ nào xung yếu, được người cẩn thận được việc, mới nên xin đặt, không phải chỗ xung yếu, không phải người cẩn thận được việc thì thôi, chớ đặt ra nhiều để lo về sau.

Chuẩn cho 3 tỉnh Vĩnh Long, An Giang và Hà Tiên kê khai những người mộ nghĩa, lượng cho chức hàm để khuyến khích.

Đặt thêm ty phong cáo ở bộ Binh. (Nguyên trước đồn cả về bộ Lại, sau được đổi giao cho ty Võ tuyển bộ Binh, nay vì nhiều việc, mới đặt ty riêng, viên ngoại lang, chủ sự, tư vụ mỗi chức một viên, bát phẩm 2 người, cửu phẩm 1 người, vị nhập lưu thư lại 12 người).

Giảm thuế đồng đỏ (mỗi sưu đinh 10 cân, giảm xuống 8 cân, già ốm giảm một nửa), cho xã Tráng Liệt (thuộc phủ Từ Sơn, tỉnh Bắc Ninh).

https://tieulun.hopto.org

Miễn thuế bạc để thiếu cho dân Man siêu tán thuộc châu Chiêm Hóa tỉnh Tuyên Quang, thuế bạc năm ấy người ta đã về cho miễn một nửa, người chưa về cho miễn tất cả.

Nha doanh điền ở tỉnh Thuận — Khánh, chiêu mộ được hơn 500 người dân lưu tán, khai khẩn được hơn 300 mẫu ruộng đất, lập thành 6 hộ ấp (4 hộ là Hàm Văn, Hàm Bài, Hòa Lộc và Phong Lãng; 2 ấp là Linh Đông và Bình Chiểu).

Bang biện Thành Hóa huyện vụ là Nguyễn Văn Tường tâu nói: đồn Trấn Lao hơi có lam chướng, nhưng đất rộng dân thuần, không khác gì trung châu, lại nghe người Tây sắp phái người chiếm đất hoang ở đằng sau núi, nên phải tính ngay, xem ra mạo lam chướng, vỡ đất hoang, giữ gìn đời sống có nhiều cách, chỉ có người nhà Thanh là hơn cả, lũ đầu mục giặc ở Cao Bằng nếu có xin đem 200, 300 người, và người khách ở gần phủ đạo đến các phận rừng đồn ấy khai khẩn dần dần, thì cho được khai mỏ lập thành hộ để thêm giữ giúp, trong 2, 3 năm tưởng cũng dần được thành hiệu, đầu mục giặc đã bỏ sào huyệt, chia bè lũ, thì thế dễ đề phòng mà đất bỏ không ở biên giới, đều có chia giữ, cũng là việc cần phải chiếm đất khai hoang trước. Vua y cho.

Định rõ lệ chước cấp cho người làm công việc. (Trừ việc rất nặng hoặc làm ăn vất vả đến lúc ấy giả thêm ra còn tất cả công việc, phu làm mới mỗi ngày cấp cho tiền 40 đồng, thợ người trong hạt 1 tiền, thợ người hạt khác 1 tiền 20 đồng, phu sửa chữa 30 đồng, thợ người trong hạt 50 đồng, thợ người hạt khác 1 tiền, gạo đều 1 bát).

Đặt thêm 3 vệ ở nha đồn điền thuộc tỉnh Bắc Ninh. (Trước chuẩn y lời xin của Đỗ Trọng Bình đặt nha đồn điền ở huyện hạt Lục Ngạn, đến nay lại chuẩn y lời

https://tieulun.hopto.org

xin của Phạm Chi Hương đặt thêm 3 vệ Tả, Hữu, Trung ở địa đầu 5 huyện Hiệp Hòa, Yên Thế, Đa Phúc, Kim Anh và Tư Nông sung làm phu làm ruộng).

Đốc học tỉnh Nam Định là Doãn Khuê về Kinh chiêm bái, lại lấy cớ có bệnh xin cáo. Vua khen là yên lặng nhún nhường, cho đem học trò người có học hạnh tiến cử tâu lên, Doãn Khuê đem cử nhân là Nguyễn Huy Quỳnh, Nguyễn Quang Bích sung cử.

Vua lại hỏi: Phạm Văn Nghị đương lúc nhà nước có việc, sao lấy cớ có bệnh xin cáo để cử Đặng Toán, Nguyễn Ban cũng là được nhân tài, ngươi và Văn Nghị cho ở nhà dưỡng bệnh, nhưng phải cùng nhau đào tạo nhân tài để giúp nhà nước, hương thôn ở đấy hun đúc thành phong tục tốt, thế cũng là mong báo ơn nước, ngươi về bảo cho Văn Nghị biết. (Văn Nghị, Doãn Khuê cùng là người tỉnh Nam Định).

Tha tô thuế cho dân các xã bị giặc tàn phá thuộc tỉnh Hải Dương và Quảng Yên.

Tha tiền thóc, thuế bạc năm nay và năm trước để thiếu cho dân các xã bị có giặc phải phiêu tán ở 4 huyện, châu tỉnh Hưng Hóa (Chiêu Tấn, Trấn Yên, Văn Bàn, Thủy Vĩ).

Cấp thêm tiền tuất cho các tôn tước được tập phong và ân phong có tăng bậc. (Phàm các tôn tước nếu gặp khi chết, trừ người có đặc chỉ được cấp tiền tuất hậu ra, còn quận công tập phong, cấp tiền tuất 600 quan, ân phong 550 quan; huyện công tập phong 550 quan, ân phong 500 quan, hương công tập phong 500 quan, ân phong 450 quan; huyện hầu hương hầu tập phong 450 quan; ân phong 420 quan; kỳ nội kỳ ngoại hầu tập phong 420 quan, ân phong 400 quan; đình hầu, trợ quốc khanh, tập phong 400 quan, ân phong 380 quan; tá quốc khanh, phụng quốc khanh, hương khanh tập phong 380 quan,

LUUSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ân phong 350 quan; trợ quốc úy tá quốc úy tập phong 350 quan, ân phong 300 quan; phụng quốc úy, trợ quốc lang tập phong 300 quan, ân phong 280 quan; tá quốc lang, phụng quốc lang, tập phong 280 quan, ân phong 250 quan, còn áo chầu đem nộp vào kho.

Vua cho với các quan đại thần là bọn Nguyễn Tri Phương vào cho uống nước chè và bảo rằng: nghe các thần công có nói, được vài ba quan đại thần còn có ý mong báo, còn thì phần nhiều là nhân theo thói cũ cầu thả, kẻ thì trẫm có trách nhiệm chủ trương, không biết sửa răn, là lỗi ở trẫm, cũng chẳng dám trách người, chỉ vì trẫm nhiều bệnh, các quan phải gia tâm chấn chỉnh, trẫm cũng có thể cố gắng, nếu không nhờ sức bầy tôi giúp đỡ, một mình trẫm cũng chẳng biết làm thế nào, các quan đại thần nghĩ kỹ, việc cần hiện nay có việc nên chấn chỉnh thì tâu rõ. Bọn Nguyễn Tri Phương xin sẽ cùng nhau tuân theo bàn tính lần lượt tâu bày.

Bọn còn sót lại của Tô Tử bảy tám trăm người tụ họp ở các làng Bản Thỉnh, Thảo Nhân nom nhóm quấy nhiễu, sai phái 500 biền binh tỉnh Nam Định đi đánh bắt. Lại sai Trịnh Lỹ Hanh khuyên bọn giặc đã hàng hợp sức cùng đánh hoặc chiêu dụ cả lũ ra thú thì hậu thưởng cho.

Toán giặc ở đất nước Thanh (hơn 500 tên), đánh phá đồn châu Bạch Thông, lãnh binh tỉnh Thái Nguyên là Lê Tuân, tri châu Bạch Thông là Chu Xuân bỏ đồn chạy, đều cách chức cho làm việc chuộc tội, sai án sát là Trần Văn Mỹ, lãnh binh là Nguyễn Cáp đi đánh.

Tỉnh Hải Dương có đứa trẻ con lấy trộm gạo rang của người già nghèo ở thôn ấy, người già ấy lấy lửa đốt tay chân đứa bé ấy, nhân thế sưng lên rồi chết. Bộ nghị xử người già nhà nghèo phải tội đánh trượng và

https://tieulun.hopto.org

phát lưu, cho chuộc bằng bạc. Vua bảo rằng: nghĩ xử thế khắc nghiệt quá không gọi là nếu biết được tình thật nên thương xót mà chớ mừng người già và đứa trẻ ấy đều là nghèo đói lầm lỡ, nguyên tình đáng thương, viên tri huyện cùng tổng lý sở tại không thương, thì bụng dạ ra sao? bèn sai tha bạc chuộc cho người già nghèo ấy, rồi thu của viên tri huyện 30 quan tiền, tổng lý mỗi người 10 quan cấp cho người chết, cho biết khuyên răn giúp thương lẫn nhau để thành tục tốt.

Cho tú tài các khoa được dự cử trí đã sát hạch thì bổ làm cung phụng phân phát cho các tỉnh lượng bổ, nếu không làm nổi việc thì bắt tội người đề cử trước. Lại định từ nay về sau không có đặc chỉ, không được viện lệ suy cử.

Phó đô ngự sử là Lê Bá Thận tâu kín nói: sông Lợi Nông ở Thuận Trực, bắt thần hoàng thượng đi chơi xem phong tục, xét mùa màng, coi tập võ tập lao động, cũng là ý khi chơi, khi vui làm phép tắc cho nước chư hầu, nhưng kẻ ngu thần rất lấy làm lo về sự bảo vệ đơn sơ. Vua bảo rằng: trẫm nhiều khi bị uất, cho nên mượn chỗ ấy để tiêu khiển, lúc đi đều có người theo hầu, không dám khinh thường, chỉ lấy lòng thành thực đãi người, không dám che lỗi, tưởng các quan cũng đã tha thứ, không làm một việc gì, sao chịu được uất, không dám chống cự lời can, nhưng chưa được rõ, phải bảo đấy thôi, việc gì phải giấu, để cho đời sau bảo là không có quan can ngăn, đã đặt ra quan chỉ mong giúp đỡ, sợ gì mà phải nói kín, chỉ tình có nên khoan thứ, thì trên dưới cũng thế.

Định rõ lệ thưởng phẩm hàm cho người lạc quyên (Tứ phẩm trở xuống, mỗi trật 700 quan, còn tứ phẩm trở lên mỗi trật 1.400 quan, phàm người quyên số tiền đến tứ phẩm trở lên thì đều cho theo hàm chánh tứ

https://tieulun.hopto.org

phẩm quản cơ, nhưng thưởng thêm cho kim tiền hạng lớn, hạng vừa, hạng nhỏ và bài vàng có dây thao rủ xuống, rồi chia hạng chiếu cấp có tăng bậc.

Nguyễn Tri Phương, Vũ Trọng Bình, Trần Tiễn Thành, Phạm Thú Thứ dâng sớ tâu nói: trộm nghĩ việc quân là chính sách lớn của nước, tiền của là thứ cần dùng của nước hiện nay ngạch quân thiếu nhiều, mà luyện tập còn sơ sài, tiền tài ít ỏi mà chi tiêu thường thiếu nhiều, kinh thành là nơi tôn nghiêm quan trọng, người ngoài trông vào, mà trên thì miếu điện, dưới đến kho tàng dinh thự, nhiều chỗ hư hỏng, trông không nhã lắm, chính là việc hiện nay cần phải chấn chỉnh tính làm trước nhất, hiện mua 2 cái tàu thủy (Mẫn thỏa, Thuận tiệp) trị giá đến trăm vạn bạc, xem hoa tiêu, xem máy tiền thuê hàng tháng có đến hàng vạn, than mỏ cần dùng lại phải mua để dùng, tốn phí đã nhiều, mà những thợ của ta cho đi theo thuyền để học tập, chúng lại không chịu dạy cho, tức như gần đây tàu Thuận tiệp bị hư hỏng lại phải thuê thợ người Tây sữa chữa, chúng đòi tiền nhu phi nhiều đến 50.000 đồng, chưa dầy 1 năm, mà tiền công thuê tiền sửa chữa đã như thế, tưởng sau một vài năm thì phí tổn không biết đến bao nhiêu? Thế mà lại ủy phái người sang Tây, cầu chúng giúp đỡ, sẽ mua các thứ máy tốt, thuê các thứ thợ khéo, tuy tự ta muốn mở rộng việc học tập, mong chóng có công hiệu phú cường, trộm nghĩ phí tổn không thể chịu nổi, học không thể thành tài, đến lúc muốn thôi, không khỏi lại sinh chi tiết, đi lại biện thuyết rất mất quốc thể, nếu lại ẩn nhẫn chịu thuê, hư phí tiền của, thì tiền phí tổn phải làm việc rất cần, không biết lấy vào đâu. Vả lại gần đây tướng Pháp yêu cầu 3 tỉnh Vĩnh Long, An Giang, Hà Tiên giao cho nước ấy cai quản, quan sở thương bạc của ta đã đưa thư biện thuyết trả lời, sĩ dân

https://tieulun.hopto.org

ở 6 tỉnh Nam Kỳ lại đem tình hình tướng Pháp làm việc, đăng ở các báo, cho khắp các nước biết, ý của tướng Pháp thế nào chưa biết, mà việc phái người sang Tây thuê thợ, mua máy đã không thể thôi được, hãy đợi người phái sang Tây về, xem xét sự tình, nếu có thể chuộc lại được, thì sai phái rõ ràng, ngõ hầu khỏi bị người dòm dỏ. Về việc hòa hiếu với nước Xiêm, xem như nhiều lần thông tình với tỉnh Hà Tiên, đầu mục nước ấy (A La Hàm) trước thì mượn cớ điều ước với nước Tây bằng lòng cho hay không bằng lòng cho, yêu cầu ta tiến hành trước, sau thì có thư đưa đến 4 điều (xem ở tháng 2 năm thứ 19) đổ lỗi cho ta, nếu tự ta tiến hành trước, tình ý chưa thỏa thuận, nói chi phí lời, vậy các việc nói với nước Pháp cho chuộc đất và viết thư thông hiếu với nước Xiêm, xin nên bàn dần. Rất mong hoàng thượng cân nhắc việc làm, bỏ bớt rất nhiều hư phí, mà được chú ý chấn chỉnh việc thực, đợi mọi công việc đều xong, sức người và tiền của dân thư, kính nhờ ơn trời, phúc nước, thần giúp chuyển vẫn có cơ hội, thực là may mắn. Giả sử cơ hội có chưa tiện, mà người Tây vẫn giữ hòa ước, người Xiêm đi lại dần tin, rồi sau châm chước bàn đến việc chuộc đất cũ, thông hiếu với nước Xiêm, thuê thợ người Tây, mua đồ của Tây, học tập đủ dùng, tưởng mới hợp với việc nên trước nên sau, nên hoãn, nên cấp. Vả lại hiện nay việc đánh giặc tuy đã xong, biên giới tạm yên, nhưng dân đau ốm chưa tỉnh hết, giặc tàn chưa sạch hết, giặc biển chưa yên hết, việc phải làm của bộ Hộ, bộ Binh, bộ Công vẫn còn nhiều việc, đề ý tính nghĩ còn chưa chắc chỉnh lề được ngay, huống chi việc khác, lũ tôi bất tài, thấy sự thế như thế, tài lực như thế, rất lấy làm lo, kính xin hoàng thượng xét định kỹ càng, giữ gìn cẩn thận, giảm bớt đi chơi, trước làm việc để,

https://tieulun.hopto.org

sau làm việc khó, tu sửa nơi gần rồi đến nơi xa, mọi việc cốt hợp thời nghi, thực là phúc của xã tắc, may cho thiên hạ thần dân lắm. Vua xem sớ nói rằng: các bậc đế vương tuyệt không vui chơi, khó lắm, chỉ không dám bừa bãi mà thôi, trẫm đức ít tài nhỏ mọn, chưa rõ mưu xa trị nước, việc lỗi từ trước đã không lấy lại được, từ nay về sau vẫn muốn ít lỗi mà chưa được, cho nên nhiều lần phê bảo, đã thổ lộ hết, không giấu giếm gì, mà bụng nghĩ biết lỗi để sửa, chẳng lúc nào dám quên, nên có muốn chóng không được như thế, việc làm từ trước đến nay, đã biết lãng phí nhiều, không thể nửa chừng thôi được, nhưng cũng nhân có người bảo cho, cho nên trẫm thường nói: phàm việc quan hệ trọng đại, không dám coi thường, chỉ hỏi các quan đại thần làm việc cho ổn thỏa, được không phải làm mà thành công, thì may lắm, nhưng sợ năm tháng chẳng cho ta, không làm sao thành, hoặc có không hợp hỏng việc, ai chịu lỗi ấy, quả được hợp cả, mọi việc chóng xong; trẫm còn nói gì nữa, từ nay về sau, phàm việc nên làm hay không, đều nói thẳng, bèn nghe theo.

Chuẩn định lệ cho những người mộ nghĩa dõng được thưởng hàm đổi bổ sang văn giai. (Hàng năm lấy 2 tháng trọng hạ, trọng đông tư đòi đến bộ, hiện đến có bao nhiêu người, do bộ Lại kê đủ số vào giấy, sẽ tư cho Nội các cử một viên đường quan, viện Đô sát chọn phái 1 viên khoa đạo, hội đồng với bộ Lại đem sát hạch cả, người nào dự hạng toàn thông thì bổ ngay, thông vừa thì chiếu theo có khuyết bổ lãnh, cho học tập chính sự, mỗi tháng cấp cho tiền 1 quan, gạo 1 phương, người toàn thông hạn 1 năm, hạng thông vừa hạn 2 năm, hết hạn do thượng ty ấy xét quả có thực trạng thông thạo được việc, tư xin theo bổ thực hàm kém đi một trật.

https://tieulun.hopto.org

chiếu phẩm chi lương. Còn các viên mộ dõng đã được bổ, cũng lần lượt đòi đến sát hạch, đều dự hạng đỗ thì vẫn được theo hàm đã bổ, không đỗ thì truất đi cho về quê, vẫn được giữ hàm thưởng).

Chuẩn định lệ xét cử lại điển. (Lúc bấy giờ có việc đình thần cử lại điển, chủ sự được thăng thụ viên ngoại lang, không theo nguyên cử, lại cho bầu cử, nhân thế chuẩn định từ sau, phàm lại điển xuất thân, mà người ấy làm việc không lịch luyện không cường cần, thừa thảo không thông, chỉ làm được việc lại mà thôi thì không được cử đến chức viên ngoại lang, phàm học trò là lại điển mà cử đến viên ngoại lang, thì tất phải là người thừa thảo thông, đủ tài làm việc mới được, nếu để cử bừa bãi, xét ra tất phải chiếu luật trị tội).

Định lệ dự có sát điển được thăng trật. (Theo như trước, quan văn lục phẩm trở lên, dự ở sát điển, tại chức 2 năm, hàm tòng thì thăng chỉ 1 trật, như trước tác thăng thừa chỉ, thừa chỉ thăng thị độc; hàm chính thì thăng đến 2 trật như chủ sự thăng viên ngoại, viên ngoại thăng lang trung, rất là không đều, đến nay chuẩn định đều thăng 1 trật, để cho thống nhất).

Chuẩn định lệ các viên phải cách bãi xin đi làm việc chuộc tội. (Trước kia chưa có lệ định, đến nay theo lời bàn chuẩn định quan viên văn vũ trừ phạm tội nặng về tham tang ra, người nào nhân việc công mà phải tội, hoặc lười biếng mà phải cách về quê, sau biết hối lỗi cố gắng xin đi làm việc chuộc tội, ở kinh phải do bộ Lại, bộ Binh, ở ngoài phải do thượng ty sở tại tư bộ để tâu lên bổ theo nha vệ gắng sức làm việc chuộc tội, đợi lâu năm có công trạng mới được xin bổ chức hàm, không được do các nha xin riêng, để ngăn sự tâu lên cầu may).

Lại định lệ việc trong ngoài phải tâu.

https://tieulun.hopto.org

Vua dụ rằng: chính lệnh của triều đình là để tỏ tin cho cả nước, từ trước trong kinh và tỉnh ngoài chương sớ phải tâu thì làm thành tập tâu, nha nhận phiếu đem ngay bản chính tiến lên, và định rõ sự lý trong tập ấy nghĩ chỉ cùng tiến lên có chỗ ngờ, hoặc tâu bày, hoặc đến trước mặt tâu lại, đợi chỉ làm phiếu cho thi hành, bộ, các, viện cùng ghi chép xem xét, để tỏ rõ sự thận trọng, gần đây vì việc quân bận rộn, cho nên giảm bớt giấy tờ cho tiện làm việc, nhưng các nha trong ngoài hoặc có không biết chước lượng, giảm bớt quá, việc nhiều xét qua, tất phải sơ suất lầm lỡ. Nay định từ sau phàm trong ngoài việc gì phải tâu thì đều phải làm thành tập, gián hoặc có việc nhỏ mọn mới được tư bộ, theo lệ tuy được tư, nhưng đến bộ cũng phải dâng lên vua xem, thì đều làm tập tâu, không được vẫn để nguyên tờ tư, duy có việc tư bộ thì sai lên thực tiễn, và các việc theo lệ mà làm, từ trước đến nay đã đổi là tư hội, xét lại không có trở ngại thì vẫn cho tư để làm việc, còn các nha nhận được tập tâu, tập nào đã hợp lệ, sự lý không có nghi ngờ, hoặc có chỗ ngờ, nghĩ định mà đơn giản, thì nghĩ lời chỉ tiến lên, nếu có nhiều chỗ đáng ngờ, phải nghĩ lại tâu bày, hoặc làm tập riêng, hoặc đến trước mặt tâu lại, xin chỉ chép rõ theo thế mà làm, không phải làm phiếu nữa cho đỡ phiền, nếu việc nào quan trọng phải làm phiếu nghĩ dụ chỉ thì cũng nghĩ sẵn tiến lên, còn các việc đến trước mặt tâu, nếu giản dị lãnh chỉ đã rõ thì theo lệ ghi chép kiểm duyệt lục sức ngay, nếu lãnh chỉ chưa rõ còn ngờ, thì làm phiếu nghĩ chỉ tiến lên, đợi vua phê điểm tuân theo lục sức cho thêm rõ ràng cẩn thận, còn các việc phải làm, đều theo lệ cũ mà làm.

Tháng 12, tuần phủ Quảng Yên là Lê Hữu Thường về kinh vào chầu. Vua vời vào hỏi rằng: một hạt Hải—Yên,

https://tieulun.hopto.org

bờ biển dài suốt, cửa biển nhiều ngả, nước Y-pha-nho chưa phải thèm rỏ rãi, nước ấy hoặc có dòm dỏ, làm thế nào để giữ vững được? Thường tâu rằng: có các tổng Hà Nam thuộc huyện Nghiêu Phong, nhân dân hơi đông, lại có nhiều người nghĩa dũng, giả sử có nước ấy gây hấn, hết sức chống giữ, tưởng cũng có thể giữ được.

Vua bảo rằng: dân hạt ấy hình như phần nhiều là dân theo đạo, Thường thưa rằng: làng Yên Trì gián hoặc có theo đạo, trước được khỏi phải an trí, cảm ơn nhớ đức cũng có thể khi có việc biết cố gắng. Vua bảo rằng: đặt ra hiểm yếu là để giữ nước, nhưng chỗ hiểm có hình không bằng chỗ hiểm vô hình, ngươi ở lại chầu hầu vài ngày, phải đi cung chức ngay, phàm công việc xếp đặt về sau cần phải để tâm trù tính kỹ, cho trẫm đỡ phải lo về ngoài Bắc.

LUVSACH.COM.VN

Hơn 300 giặc Mán đánh úp 2 Đồn Hà Dương và An Biên (thuộc Tuyên Quang), suất đội đóng canh là Vũ Tất Tố, bách hộ là Hoàng Văn Long đem lính đồng sấn đánh được thắng trận, thưởng cho ngân tiền có từng bậc.

Tỉnh Bắc Ninh bắt được tướng giặc trốn là tên Cúc và dụ ra thú là tên Đỗ Khanh, sai thưởng cho ngay chớ để lâu ngày cô phụ lòng mong của người, còn những người hiện ra thú cũng nên khéo xử cho người chưa phục đến thú.

Đầu mục giặc ở tỉnh Lạng Sơn là Hoàng Đồng Bảo ra hàng, quan tỉnh ấy xin lập thành điều ước, tính liệu xếp đặt chỗ cho ở, đặt thành đoàn, cấp cho lương. Vua nghe theo, cho là quan tỉnh cùng các người dự làm việc, canh phòng được việc, tính làm hợp lẽ phải, đều thưởng cho cấp kỷ và ngân tiền có từng bậc. (Thự tuần phủ là Trịnh Lý Hanh nguyên phải giáng 4 cấp, cho

https://tieulun.hopto.org

khai phục 2 cấp; án sát là Nguyễn Thử, phó lãnh binh là Hồ Văn Việt đều được gia 1 cấp; quyền tri châu là Nguyễn Văn Vĩnh nguyên phải giáng 4 cấp, cho khai phục 2 cấp; suất đội là lũ Trần Tự, Nguyễn Lập đều được thưởng kỷ lục và ngân tiền có từng bậc; thưởng tất cả thủ dũng 100 quan tiền).

Phát tiền kho 1.500 quan, sai quan đại thần trông coi sở thợ Dương Xuân, chước lượng thưởng cho người làm việc siêng năng được việc chắc chắn thực thà, và người ốm đau nghèo khổ, liệu cấp cho thêm, để tỏ khuyến khích và thể tất.

Đặt thêm chức phó sứ sở doanh điền ở tỉnh Hà Tiên, để sửa sang công việc khai khẩn đồn điền. Quan tỉnh Hà Tiên kiêm coi cả việc đồn điền là Trần Hoán tâu nói: dân trong hạt mộ người vỡ ruộng rất nhiều, quan tỉnh không thể trông coi cả được, xin đặt thêm chức doanh điền phó sứ, chuyên coi công việc ấy, bèn lấy thị độc là Lê Khiêm sung làm chức ấy.

Bãi bỏ lệ quyên tiền được thăng chức, quyên tiền được phục chức, và quyên tiền được ra làm việc.

Hoang Man ở tỉnh Thuận Khánh 20 sách xin phụ thuộc vào bản đồ, quan tỉnh tâu xin cấp bằng cho các đầu mục man ấy và ban thưởng đồ vật để cố kết lòng chúng. Vua y cho.

Vua cho là gần đây giặc biển so với trước có nhiều hơn, các thuyền vận tải của công của tư không được tiện, cửa biển các tỉnh Quảng Bình, Thanh Hóa, Nghệ An và Nam Định sâu rộng, càng nên phải phòng bị, sai tuần phủ Quảng Yên là Lê Hữu Thường, lãnh binh quan là Phạm Hán, hiệp quản là Phan Văn Trung đi đến các tỉnh ấy hội cùng quan tỉnh khám xét đích xác các phận cửa biển, xem hình thế thuận tiện, chỗ nào

https://tieulun.hopto.org

nên đắp đồn lũy, đặt quan và súng, giữ chỗ hiểm yếu canh phòng, thì vẽ thành đồ bản đệ lên, do bộ Binh, bộ Công xét bàn trù tính làm việc.

Vua hỏi Vũ Trọng Bình rằng: tỉnh thành Cao Bằng đã chuẩn định để như cũ, ngươi lại có ý kiến gì không? Bình thưa rằng: tỉnh Cao Bằng là nơi biên giới xa, lam chướng rất nhiều, một khi có việc, quân và lương thực vận chuyển từ Bắc Ninh, rất là khó nhọc, tưởng nên dời đóng ở đồn Lạc Dương, mà tỉnh thành đổi làm phủ Trùng Khánh, cho nên trước đây cứ thấy tâu xin những nơi biên viễn, nên trị bằng cách không trị, thì trung châu mới khỏi mệt nhọc. Nguyễn Tri Phương tâu nói: tỉnh Cao Bằng giặc ra hàng hãy còn trú ngụ, tất phải quan to trấn áp, nếu đổi làm phủ ly, như gặp có việc tất phải phái đến xử trí, không bằng theo như cũ là tiện.

Tổng Thiện công là Miên Thẩm, trước kiêm nhiếp tôn đài, đến khi việc giặc Trung phát ra, vua giáng dụ cho yên lặng đợi chỉ, đến nay chuẩn cho vẫn kiêm nhiếp như cũ, Miên Thẩm dâng sớ xin từ chối.

Vua bảo rằng: việc phủ quan trọng và nhiều việc, phải nhờ người quân tử bác nhã, công lỗi tại vô tâm, sao lại từ chối, Miên Thẩm bèn lạy tạ xin theo lệnh.

Hoang man ở tỉnh Quảng Trị thù nhau với Thục man, thường đến cướp bóc, quan tỉnh ấy xin sai bang biện là Nguyễn Văn Tường xét xử theo lục người Man, cho đều bồi thường ngang nhau, để cho hết mối tranh. Vua nghe theo.

Lúc bấy giờ Thọ Xuân công là Miên Định, Ninh Thuận công là Miên Nghi tâu xin cho công tử, công tôn theo các nha học tập chính sự.

Vua nhân thế bảo rằng: họ hàng trăm đời, nên xếp đặt sớm hơn, để cho được phồn thịnh, không thế, sinh

TAILIEU.MSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

sản ngày thêm nhiều, sẽ không thành thể thống gì, cho Tông Thiện công Miên Thẩm, Tuy Lý công Miên Trinh cùng với 2 công nghĩ kỹ châm chước sự việc đáng làm ở điển lệ nhà Thanh bàn lại tâu lên. Lại sắc cho các hoàng thân có tâu việc gì, đều nên chước lượng để tâu giúp, chớ nên ngăn bức quá, e có thiếu nghĩa hậu với người thân, sau lời bàn lại dâng lên, chuẩn cho y như lời tâu mà làm. (Phàm công tử, công tôn, trừ người văn học theo lệ có hạch bổ ra, còn có người nào hễ học không tiến mà có sức khỏe thì cho vào trường võ học tập để cho lũ ấy chẳng làm quan văn thì làm quan võ, còn như công nữ có người không có tư cấp thì cho sung vào việc hầu ở các điện, các đền, cho có được nhờ).

Trước tổng đốc Định — An là Nguyễn Đình Tân tâu nói: quan đê chính (Nguyễn Tư Giản, Vũ Trọng Bình, Nguyễn Văn Vỹ) xếp đặt không được việc, vua sai đình thần xét bàn, đến nay tâu nói: đặt ra quan đê chính, nguyên là tính kế giữ nước sông, rất quan hệ đến lợi hại của dân, người có chuyên trách về việc trị thủy, tưởng phải hết lòng sửa sang để cứu dân địa phương ấy, mới không phụ ý trách thành của hoàng thượng, thế mà đã mấy năm tiêu tốn của kho nhà nước, không biết bao nhiêu, (tiền hơn 1.500.000 quan, gạo hơn 200.000 hộc) thi hành không công trạng như thế, rất là hèn kém không hết chức vụ, xin chiếu theo làm việc lâu hay chóng phân biệt nghĩ xử bắt bồi thường. (Hiệp lý Nguyễn Tư Giản, tham biện Nguyễn Văn Vỹ làm việc từ trước đến sau, chiếu luật không hết chức vụ xử cách, quản lý Vũ Trọng Bình mới được 1 năm, xin giảm 2 bậc, phạt 80 trượng, vua chuẩn giáng 2 cấp), duy năm trước (năm thứ 15), sau khi bãi bỏ nha ấy, Nguyễn Tư Giản (đánh giặc không công trạng), Nguyễn Văn Vỹ (bị bắt sống trốn về) đã được đặc cách ban ơn, bỏ tội

https://tieulun.hopto.org

lối thu dụng, nay can phải tội ấy, nên lượng giảm hay không? Xin do tự đặc chỉ. Vua bảo rằng: lũ ấy trị thủy chưa xong, nhân có việc sai làm việc khác, nguyên tình định tội, còn có nên tha thứ. Nguyễn Văn Vỹ sẽ can án khác, (bị giặc bắt được sau bị cách cho làm việc chuộc tội), đợi theo luật xử tội nặng. Nguyễn Tư Giản cho theo hàm mới, (gần đây coi làm sách Vận — Hải, được thưởng hàm Hàn lâm viện thị độc), phải cách lưu, còn như khoản bắt đền, trừ số tiền quyên tiền điền mẫu phải nộp hơn 500,000 quan ra, còn bao nhiêu phải đền 5 thành, tha cho 5 thành.

Các tỉnh ở Bắc Kỳ và Quảng Nam, Quảng Ngãi, tất cả 15 tỉnh đạo đều ít mưa. Vua cho là năm ấy các nha xét hình án chưa xong, tất cả 320 án, tù phạm hiện còn giam hơn 1.700 tên, lúc ấy đương ít mưa mà án nghĩ hiện giam rất nhiều, bèn bảo bộ thần rằng: nên làm thế nào xét xử cho xong, để đem lại khí hòa thì nghị định thi hành ngay, từ trước đến nay để giam tra nhiều, lần trước đã sức, lần sau vẫn thế, bộ Hình chưa từng hặc tâu trị tội gì, thì khuyên răn sao được?

Ban cho thân công bọn Miên Định, Miên Nghi, quần áo vua dùng, các công xin nhường lại để ban cho tướng sĩ có công. Vua bảo rằng: thưởng cho đều có phận, có thiếu gì, chớ coi thường để phụ lòng hậu với người thân.

Lại cấp lương tháng cho các quan ở Sử quán và sinh viên ở Giám theo như lệ. (Năm Tự Đức thứ 14, quan Sử quán và sinh viên ở Giám xin giảm lương tháng để giúp quân nhu, vua nghe theo, đến nay lại cấp như cũ).

Đầu mục giặc là lũ Triệu Kỷ Quan, trước đây vài tháng chia đóng ở các xứ Kim Hỷ, Bàn Thị, bỏng qua Cao Bằng lấn cướp Bảo Lạc, quan tỉnh phái 200

https://tieulun.hopto.org

quân đoàn Hướng Nghĩa cùng với viên phủ Trùng Khánh đem hương dũng canh phòng, đến nay bọn giặc đem 300 tên kéo đến cướp 2 huyện Thượng Lang và Hạ Lang, sai lãnh binh là Lê Hữu Thụy đi ngay đốc thúc đánh bắt, giặc bèn trốn mất.

Vua nghĩ thuyền quân các tỉnh chia ra từng đoạn hộ tống thuyền vận tải, lề tề thưa thớt, không cùng nhau trông coi, khó mong được việc, sai phó lãnh binh tỉnh Nghệ An là Nguyễn Uy cai quản đốc thúc các thuyền quân tỉnh phải đi đánh bắt giặc biển, cùng với đoàn trưởng đưa thuyền vận tải đến Kinh. Lại tư cho tỉnh Thanh Hóa sức bảo Bình Định Tú thuê lấy 2, 3 chiếc thuyền của nhà Thanh cùng theo quan quân hợp sức đánh bắt cho hết giặc biển.

Bang biện huyện Thành Hóa là Nguyễn Văn Tường tâu bày 6 điều về việc sơn phòng đạo Cam Lộ.

— Xin đem binh đội Thiên Thiện và binh đồ từ các tỉnh đạo, đều phát đến cơ Định man, chọn người cai quản, cấp cho lương ăn để khai khẩn ruộng đất.

— Xin ở Tây Sơn tỉnh Bình Định và Trấn Ninh tỉnh Nghệ An, mở con đường ở thượng du thông đến Cam Lộ, để chống giữ lẫn nhau.

— Mộ thêm cơ Định man nhị tam, các quản suất thưởng cho phẩm hàm, và gạo lương của lính mộ, xin theo lệ làm việc, sau thành nền nếp, mỗi đội đặt làm 1 làng, ruộng vỡ hoang cho lấy một nửa làm thế nghiệp, nửa sung làm ruộng công, có người tình nguyện mộ dân làm nhà ở khai khẩn, thì cấp thực cho tiền 10 quan, cho vay 35 quan, 3 năm phải nộp trả lại, mộ được dân nội tịch cho được trừ, biên là chính mộ, đều chiếu lệ thưởng hàm, và mua trâu giao người phu mộ chăn nuôi, để giúp việc cày cấy.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

— Quan kinh thu thuế hàng hóa của người kinh, người man ở trường mậu dịch, xin đình chỉ, nhưng phải 2 người thanh liêm công bằng lãnh tiền công mua hàng hóa, cùng với người kinh, người man trao đổi, lấy lãi giúp vào chi phí và cho người kinh lãnh trưng, thị trường chọn chỗ làm ra chỗ khác.

— Xin đem 2 tổng An Lạc, Bái Ân thuộc huyện Đo Linh, nửa tổng An Đôn thuộc huyện Đăng Xương và các phường ở thượng nguyên từ nơi khác đến ở, xin đổi lệ thuộc vào huyện Thành Hóa, lần lượt dời làm huyện nha.

— Xin rút số lính cơ 2 phường Bằng Sơn, Mai Lộc lại về ngạch hộ lấy gỗ, chịu nộp thuế gỗ, nhưng đem giản binh 2 làng Cam Lộ, Châu Lang cùng với dân có tên trong sổ dẫn điện vào số lính cơ Định man còn thiếu. Vua nghe theo.

TAISACH.COM.VN

Định lại lệ phủ cống giám sinh từ Quảng Bình trở vào Nam. (Theo lệ từ Quảng Bình trở vào Nam mỗi phủ cống 1 giám sinh, năm Tự Đức thứ 6, từng lấy đã đặt học sinh, rồi chuẩn cho học sinh tuổi từ 40 trở lên có văn học thì cho sung cống vào cửa hiền, hàng năm tiến cống thì bãi bỏ. Đến nay vua nghĩ lệ cử giám sinh phải là người văn học tài giỏi, phẩm hạnh ngay thẳng, dù cả 2 điều ấy, học sinh chưa chắc đã được, phải chọn cả tú sĩ mới được, bèn chuẩn cho từ Quảng Bình trở vào Nam, phàm gặp năm dần, năm thân, năm tỵ, năm hợi, phủ cống giám sinh cũng đều lại theo lệ cũ, cho giống với các tỉnh trở ra Bắc).

Năm ấy các hạng thuyền tuần tiễu, vận tải ở kinh và các tỉnh ngoài tất cả 304 chiếc, bị hỏng việc (nhân gặp gió) mất 14 chiếc, còn thì đều về được thanh thỏa.

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN XXXVI

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Đinh Mão, Tự Đức năm thứ 20 (1867) (Đông Trị nhà Thanh năm thứ 6), mùa xuân tháng giêng, vua bảo rằng trăm quan hằng năm đầu mùa xuân tâu việc rất ít, cuối năm rất nhiều, không phải là chăm chỉ lười biếng không giống nhau, thì có cần nệ kiêng kỵ, thường răn bảo mà chưa đổi được, thậm chí ngày hết năm và ba ngày tết, theo lệ phải đình tờ tâu, mà tháng chạp năm ngoái tập tâu gấp đôi ngày thường, xem cả ngày không hết, các ngày ấy còn nhiều việc để lại xem tùy việc hoãn cấp phê phát, sợ nhân mỏi mệt bối rối hoặc có sai một ly nhầm đến nghìn dặm, bèn làm 1 bài thơ xuân mới năm Đinh mão — (Thể thơ thất ngôn cổ phong, đại ý nói: sang mùa xuân, việc làm ruộng nên cần, muôn việc đâu đấm nhàn rỗi, nhưng phải có trình hạn, không nên câu nệ vào cách ngày nên làm, ngày nên kiêng, để cho nhiều việc ít việc không nhất định, phải như bốn mùa lần lượt theo nhau, mùa xuân không chậm, mùa đông không nhanh, mới không phế sai) bảo các quan muốn làm việc có thưởng, mọi việc phải tinh kỹ cho tinh tường thỏa đáng cả.

https://tieulun.hopto.org

Bộ Hộ tâu rằng: lúa mùa năm ngoái nhiều nơi được mùa. (15 tỉnh, đạo được mùa to, xem tháng 10 năm thứ 19 trước) vua làm 1 bài thơ để ghi sự mừng (ngũ ngôn) và để vào tập sở tàu 1 bài thơ (thất ngôn) đều ngụ ý mong được mùa để bồi đắp gốc nước (hàng năm xuân mới tâu việc, gặp năm nhiều nơi được mùa to, có các thơ ghi vui, ghi mừng để ghi việc thực).

Khi ấy từ mùa đông sang mùa xuân ở kinh và các tỉnh ngoài, nhiều nơi ít mưa, dã sai đảo vũ chưa được ứng nghiệm. Vua nghĩ đến việc dân nương nhờ, cho là người đời xưa gặp tai biến biết sợ, trước phải sửa việc hình ngục oan uổng, bớt công việc, thương người nghèo đói, đều cốt việc thực, mà không cần văn vẻ, bèn ban ân dụ tất cả 8 điều:

– Việc giam tra người phạm tội, hiện có nghị định năm Tự Đức thứ 12, điều khoản đã rất rõ ràng chu đáo, chuẩn cho theo lệ trước làm việc, nhưng không được lạm giam 1 người nào, trong đó những người bị can, làm chứng những việc tầm thường và tội tình, thuộc tội nhẹ, thì phải lấy cung ngay, rồi giao cho tổng lý, hoặc cùng đội, cùng nha và các người thực thà ở quê làng làm giấy nhận lãnh cho ở ngoài, nếu chưa lấy cung xong, cũng được giao cho các người liên quan nói trên tạm lãnh ở ngoài chờ xét, đợi khi nào được mưa, lại phải đòi hỏi.

– Người phạm tội giam về việc bồi thường, hiện có nghị định năm Tự Đức thứ 11, chiếu theo số tang nhiều hay ít, phân biệt gia hạn giam thu, nay cho chiếu các người hiện phải giam, nếu xét có người nào quả là nghèo khó không đủ sức bồi, tuy chưa hết hạn giam, cũng không cần nhất khái giam giữ, nhưng xét án trước, người nào đã định tội danh, nếu tổng lý ở nguyên quán tên ấy hoặc người cùng nha, cùng đội muốn xin nhận

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

lãnh, thi cho kết lãnh ở ngoài lo liệu bồi thường, đợi hết hạn nếu bồi xong, chước lượng giảm cho, không bồi xong thi chiếu án làm việc; người nào chưa định tội danh mà đã phải giải chức hoặc cách chức giam bồi, thi cũng cho người cùng đội, cùng nha và người quen biết hiện có chức vụ kết lãnh ở ngoài lo liệu bồi thường, đợi hết hạn nếu bồi xong, tàu xin định án lượng giảm, không xong sẽ tính tang bất tội.

— Các án để dinh trệ đều phải xử xong ngay dã thành án hoặc có oan uổng đều phải xử cho công bằng tha tội cho, ngục và tù đều kiểm điểm như phép bắt phải sạch sẽ, ốm đau thi cấp cho thuốc và cháo.

— Người phải tội lây, nếu phải giam dã đến 10 năm trở lên, trong ấy người nào khi án phát ra tuổi còn bé nhỏ không biết, và người nào hiện năm nay tuổi đến 60 trở lên, cùng là các tù phạm can về tội theo giặc, trước xử tội sung quân, phát lưu giảm và phát đi dày dã hơn 10 năm, hiện tuổi 60 trở lên, thi đều do quan địa phương trích tư cho bộ Hình hội làm danh sách do đình thần xét nghĩ tàu xin xét tha.

— Việc kiện tụng ở các địa phương, trừ gặp việc trọng như giặc, cướp, án mạng đều phải theo lệ nhân đơn xét xử ra, còn hết thảy các tạp tụng tầm thường, đều phải đình hoãn 1 tháng.

— Dân gian có tật khổ oan uổng gì, quan lại có tham tàn nhiễu hại dân địa phương, đều đem sự thực tàu lên, đó là cốt yếu, có việc gì không cần cấp mà có hại đến dân thi tạm đình.

— Hai sở thợ ở Dương Xuân, mộc thương tạm hãy đình hoãn 10 ngày, đợi sau khi được mưa, lại tiếp tục làm.

https://tieulun.hopto.org

— Các sở dưỡng tế, người nghèo túng không kêu vào đâu được, quan sở tại đều phải để tâm chiếu cố, nếu có đau ốm, cũng cấp cho thuốc cháo, người ăn xin ở đường ở chợ, đều cấp chẩn cho.

Lại giáng dụ cho các quan trong ngoài rằng: phàm người giữ chức sự, cần phải thực hết lòng hết sức, khéo thể theo mà làm, ngõ hầu khí hòa sớm ứng, năm thường được mùa, để thỏa lòng chăm lo tu tỉnh của trẫm, nhưng cốt yếu càng ở các quan trong ngoài, đều mang lòng công giữ phép giảm bớt việc, răn lòng tham, không tự dối mình để dối người, thường thường như thế mới có thể hết tai biến, đem lại khí hòa, không phải chỉ bổ cứu tạm thời mà xong được, phải đều cố gắng, nên sai các địa phương khuyên bảo phòng bị trước, để giúp đời sống của dân. (Đào cừ ngòi, làm cống tháo nước, guồng nước, gầu tát nước, đề phòng chứa nước, tháo nước, trồi nước, tùy đất cao thấp giồng các thứ đỗ ống khoai ngô khoai, tùy thời vụ dong vào bán ra, đề phòng bị trước). Liền được mưa rồi lại hạn.

Cho Trương Văn Uyển thăng thự hiệp biện đại học sĩ vẫn lãnh tổng đốc Vĩnh Long.

Vua nghĩ mấy năm nay chiến tranh, mất mùa, bắt phu làm việc hầu khắp các tỉnh, chuẩn cho các hạt phàm có vì các cớ ấy để thiếu thuế lệ từ năm thứ 18 trở về trước, và tiền thóc bán ra còn nợ, chia từng hạng tha giảm cho dỡ khổ dân.

Cho khai phục nguyên hộ đốc Gia Định là Võ Duy Ninh, làm thị độc, án sát là Lê Từ làm chủ sự. Duy Ninh và Lê Từ trước phải tội, đình nghị cũng có người xin cho, nhưng vua chưa cho, đến nay vua thương về cũng là chết vì tiết nghĩa, cho nên có ân mệnh ấy.

Giặc Mèo ở Tuyên Quang lại quấy nhiễu 2 huyện Vị Xuyên và Vĩnh Tuy, bố chính sứ là Đặng Phúc đem

https://tieulun.hopto.org

1000 binh đến An Biên đánh dẹp, vì suất đội là Bùi Văn Tú phái đi vận tải không cẩn thận, 3 thuyền lương và thuốc súng bị giặc cướp cả, xin bắt đem chém, vua y cho.

Vua ngự ở điện, sai lấy bài thơ vua làm về xuân mới năm đinh mão ban cho các quan văn võ ấn quan ở kinh và các tỉnh ngoài, khi ấy Nguyễn Tri Phương hầu chầu, vua bảo rằng xem văn thơ người làm cũng có câu hay, triều đình dùng người chỉ cốt chính sự mà thôi, văn chương chỉ là việc thừa, Phương tâu rằng: tôi thấy người xưa có nói: chỉ học hết nửa bộ sách, cũng đủ làm nên công khai sáng thủ thành, cứ gì phải học đến thiên kinh vạn quyển, rồi sau mới là kế trị an lâu dài, trộm nghĩ văn hay cũng không phải là cần, vua bảo rằng: người nói cố nhiên là phải, nhưng văn học cũng không nên thiếu.

Sai 2 bộ Lại, Binh xét những viên phủ huyện có tiếng tốt về chính tích, những viên quản suất sai phái được việc, có nhiều công trạng, thì làm sớ kê rõ tiến trình, để biết thời chọn bổ.

Duyệt binh, sai vũ hiển đại học sĩ là Nguyễn Tri Phương sung làm khâm duyệt đại thần, ban cho áo bào bằng gấm đỏ và đai thêu chỉ kim tuyến dát ngọc, cho mặc để cho nhung phục đẹp đẽ, duyệt binh xong, đặc cách lấy đai ngọc ban cho. (Từ khi có việc quân, sai phái đi nhiều ngã, thường bãi bỏ duyệt binh, mùa xuân năm nay sai duyệt, nhưng miễn việc vua duyệt).

Sai đem thuyền máy Thuận tiệp và thuyền Bình dương bọc đồng, thuyền đi tuần, thuyền vận tải của Thanh, Nghệ, Quảng Bình, cùng thuyền Bình Định Tú thuê của người nhà Thanh, cùng đi đánh bắt giặc biển, sau vì thuyền công đủ dùng, thôi không thuê thuyền.

TAILIEU.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Tháng 2, lại đào thiết cảng ở tỉnh Nghệ An, (năm ngoái khoi chưa xong, hoãn đến nay lại đào), phái biện lý bộ Công là Phạm Ý đi khám.

Cho chưởng vệ sung làm đề đốc quản thủ Sơn Tây là Nguyễn Diêm quyền coi doanh Thần cơ.

Lại chuẩn cho các phủ huyện Hải Ninh, Tiên Yên, Hoành Bồ, Nghiêu Phong thuộc tỉnh Quảng Yên đoàn kết dân dõng ngăn chặn giặc biển (theo lệ năm thứ 18).

Vua bảo các quan rằng: vụ mùa năm ngoái thu hoạch được khá nhiều, mùa xuân năm nay lại ít mưa, sau này dân gian không khỏi thiếu lương thực, trẫm rất lấy làm lo sợ. Tri Phương tâu rằng: gần đây có mây âm thầm mà không mưa, đều do lũ chúng tôi không làm đủ chức vụ, không biết giúp việc để đem lại khí hòa. Vua bảo rằng: tội lỗi tại trẫm, duy vua tôi cùng giúp nhau mà nên việc, phàm có việc gì được hay hỏng, đều phải nói hết, thế mà gần đây thấy nói phần nhiều là việc tầm thường, còn như cái tệ của quan lại chưa thấy nói đến. Tri Phương thưa rằng: có biết không dám giấu giếm, nhưng việc tâu đối quan hệ, phải mười phần rõ thực, mới dám tâu lên. Vua bảo rằng: cũng nhiều khi có việc nề nang mà thôi. Lại dụ các quan nói thẳng những thiếu sót, cho nên được mưa to luôn 4 ngày.

Đầu mục giặc ở Thái Nguyên là bọn Đặng Chi Hùng (tức Đặng Vân), Tạ Chiêu Viết xin hàng, quan tỉnh là Nguyễn Hữu Điềm xin lượng cấp cho tiền bạc, lập điều ước, liệu sắp xếp chỗ ở đợi thành nền nếp, ghi tên vào sổ chịu thuế, vua y cho. Lại sai lãnh binh là Trần Văn Mỹ ở lại đồn châu Bạch Thông tùy tiện xếp đặt.

Giặc biển đóng ở phận biển tỉnh Quảng Trị quấy nhiễu và đi lại ở các cửa biển Chu Mãi, Tư Hiền, Cảnh Dương thuộc phủ Thừa Thiên. Vua bèn sai chưởng vệ doanh hữu thủy quân là Nguyễn Thảo đi thuyền bọc

https://tieulun.hopto.org

đồng Chuẩn Kích đốc thúc thuyền đi tuần chọn bắt. Lại sai đề đốc là Nguyễn Cửu Lễ đến ngay các cửa đồn ngăn chặn đường bộ. Nguyễn Thảo ở lại chậm mấy ngày, vua giận bắt giam và giáng 4 cấp, phái chưởng vệ Nguyễn Hữu Lạc đi thay.

Tướng Pháp ngờ các người quản mộ cùng với giặc Man là tên Hội họp nhau cấm dân các tỉnh Vĩnh Long, An Giang, Hà Tiên không được đến buôn bán đất man, lại vượt qua bờ cõi tự tiện bắt linh thổ, dân thổ sợ hãi chạy tan, việc tâu lên. Vua cho là cấm buôn bán, hại dân, vượt cõi bắt nã đều là không hợp, sai quan kinh lược là Phan Thanh Giản, quan tổng đốc Vĩnh Long là Trương Văn Uyển tùy việc làm cho ổn thỏa, cốt cho chúng không ngờ.

Sai đò bắt đầu mục giặc là bọn Nguyễn Đình Tạo. Trước đây tỉnh Quảng Yên bắt được giặc trốn là trung quân của giặc Nguyễn Trinh cùng với bè lũ (tên Hậu, tên Tuyên) tra hỏi tên Trinh xưng rằng: từ khi tan chạy trốn vào Gia Định, cùng với thông ngôn là Trần Đình Doãn cùng đi sang Hương Cảng, yết kiến nguy xưng minh chủ là Lê Duy Định (người tỉnh Thanh Hóa, Trinh làm nguy trung quân, Hoàng Văn Quy làm nguy hậu quân, Nguyễn Đình Tạo làm nguy tiền quân, Trương Đình Khuê làm nguy tả quân, Nguyễn Đình Trương làm nguy hữu quân). Duy Định bảo rằng: nay đã thuê được tàu, nên đi du quân bộ, quyên tiền để làm việc, bèn ủy Trinh và tên Hậu, tên Tuyên đi chiêu mộ đạo trưởng và giặc nhà Thanh đến Sơn Tây, Bắc Ninh, Tuyên Quang, Thái Nguyên bảo cùng bọn là nguy tiền quân Nguyễn Đình Tạo (người Nghệ An, làm thông ngôn) giả làm đi giảng đạo bèn đến Thanh Hóa, Nghệ An và Bắc Kỳ chiêu dụ. Đến nay quan tỉnh Quảng Nam, Quảng Ngãi lại dò được giặc Tạo ngầm dụ được 12

https://tieulun.hopto.org

người đi đến Hương Cảng chiêu mộ bọn tàn dư của giặc Thanh 5 tên, hiện đã đóng thuyền mua thuốc đạn định ngày giả làm đi buôn chiêu dụ cùng bọn đến Bắc Kỳ gây việc.

Vua bèn sai các tỉnh, đạo hễ thấy thuyền buôn ở Nam Kỳ, phải xét hỏi kỹ, lại sai đưa thư cho tướng Pháp theo hòa ước nã bắt giao cho, để trừ hết mầm ác. Lại sai người đến Hương Cảng mua chuộc, bắt được giặc Định thưởng bạc 500 lạng, bắt được lũ giặc Quy thưởng 300 lạng.

Trước Trần Tiễn Thành đi công cán từ tỉnh Hải, Yên về tâu nói: dường cửa biển ở Thanh, Nghệ hoặc có chỗ lấp cạn, xin cho đào khơi để công tư được lợi mãi. Vua cho là phải, sai quan 2 tỉnh ấy khám xét làm việc, đến nay khơi đào không đúng cách thức, chuẩn cho quan tỉnh và những người dự làm việc phải cách lưu, (người không có phẩm hàm thì xử ngay) giáng lưu, (người đã chết, đã về hưu đều tha) và bắt bồi có từng bậc. (Bồi xong hơn 91.000 quan, lại bồi hơn 34.000 quan đều miễn cho 5 thành).

Bộ Binh tâu rằng: quân Tuyển phong và quân Cấm binh gần đây phần nhiều thiếu ngạch, lại có lúc chọn phái học tập không được chuyên chỉ thêm tốn lương, xin dồn tuyển theo như lệ năm Tự Đức thứ 3 (mỗi vệ chọn lấy 1 suất đội, 50 người lính) cho miễn làm việc, tăng thêm lương, (cứ 4 người lính hàng tháng thêm cho 1 phương gạo) chuyên việc thao diễn; 3 năm 1 lần đổi, thì tại ngũ phân phái không đến thiếu quân, mà quân lính lần lượt chọn sung học tập, lại được nhiều người, đến lúc sai phái mới mong được việc, vua nghe theo.

https://tieulun.hopto.org

Mới mở trường thi võ ở Hà Nội và Bình Định (trường Bình Định, các hạt từ Quảng Ngãi đến Bình Thuận cùng thi; trường Hà Nội, các hạt từ Ninh Bình trở ra Bắc cùng thi, lấy năm Đinh Mão này làm khoa đầu).

Tên đầu mục giặc là Tô Tứ ra hàng. Tứ trước giữ đất Tiên Yên 5, 6 năm bị quan quân đánh phá, chạy trốn rình quấy nhiễu, đến nay quan tuần phủ Lạng, Bằng là Trịnh Lý Hanh ủy phái người đi chiêu dụ, Tứ đem bè lũ hơn 1.000 người ra xin hàng, Lý Hanh đem lòng và lời nói khiêm thuận, xin tha cho tội trước, cấp cho bọn chạy tan 1.200 lạng bạc cho về, người muốn ở lại cấp cho 6 tháng lương, liệu chỗ cho ở. (400 người xin ở lại, cho ở chỗ đất bỏ không thuộc huyện Lục Ngạn và huyện Yên Bài tỉnh Bắc Lạng). Vua y cho, cho Lý Hanh và quyền làm việc tri châu châu Thoát Lãng là Nguyễn Văn Vinh đều được khai phục hàm trước (nguyên trước đều phải giáng 2 cấp) còn bọn phải đi dụ đều thưởng cho có bậc.

Đặt ty Cần hộ. (Chủ sự, tư vụ, bát cửu phẩm mỗi chức 1 người; vị nhập lưu thư lại 2 người, đặt ty ở ngoài cửa vụ Khiêm cung Khiêm.

Tha thuế nhựa trám còn để thiếu cho 2 thôn Tín Hội, An Thuỵ thuộc tỉnh Bình Định. (Hơn 200 cây, vì bị lưu tán, nên tha cho).

Sơn Man tỉnh Quảng Ngãi thường hay cướp bóc Tĩnh Man, tiểu phủ sứ là Nguyễn Tấn phái người đi chiêu dụ, các Man đều hàng, chỉ có man Nhị Tố chưa hàng phục, bèn đem hơn 1.000 quân đi tuần canh khắp đất Man, tùy cơ đánh dẹp, sau vì hoang man là Đinh Uông vượt mấy lần núi trốn đi, rồi đòi các đầu mục Man đến hiểu dụ, cho yên nghiệp mà về.

Vua cho là sai người đi dụ được việc, thưởng cho ngân tiền có bậc.

https://tieulun.hopto.org

Đặt thêm chi quan thuế Thuần Mỹ ở làng Phương Chử thuộc tỉnh Hải Dương (sau vì hại việc buôn nên bãi đi).

Vua cho là khi nắng chưa lui, hoãn việc quân lính thao diễn giảm bớt công việc ở xưởng thợ Dương Xuân và mộc thượng. (giữa trưa cho nghỉ 5 chuyền, giờ vội không được quá canh hai).

Trước quan kinh lược là Phan Thanh Giản đem hai việc chuộc lại 3 tỉnh, và đổi tỉnh Biên Hòa nói kín với tướng trước của nước Pháp, tướng ấy trả lời là việc ấy không thể bàn trước được, đến nay đổi tướng mới, viện Cơ mật xin sai Thanh Giản đò xem tình hình, tâu lại. Vua bảo Thanh Giản rằng: việc trù tính ở biên giới đã chuyên ủy cho ngươi, thế mà phàm việc không thấy trù tính tâu lên thảm báo lại không hết sức việc làm cũng không thấy nói, sao việc bắt phải bảo cẩn như thế, mà cách phải báo lại khác như thế? Trẫm ngày ngày mong tin ngươi thu lại 3 tỉnh ấy báo cho trẫm, thì ngươi giả sử chẳng may có chết cũng nhắm được mắt, trẫm cũng yên tâm, không thế thì cùng với ngươi cùng mang tội đến muôn đời không bao giờ chuộc được, hồn vía không tan cũng làm hùng kiệt loài quỉ để mong báo mới hả, nói đến đau lòng không thể viết được nữa, tuy cách xa muôn nghìn dặm, như nói ở trước mặt ngươi, ngươi còn không tin tự để lụy hay sao? Từ sau có trông thấy nghe tiếng và trù tính việc gì đều tâu vào cả, chớ lại như trước.

Làm đồn tròn ở An Úc (đồn đóng ở núi Ô Tôn, thuộc cửa biển Kỳ Anh) thêm quân lính đặt pháo đài. Lại làm đồn vuông ở 2 thôn Vĩnh Trung, Vân Áng, để làm thế chống giữ lẫn nhau, ngăn giữ giặc biển là theo lời xin của khâm phái Lê Hữu Thường và quan đạo Hà Tĩnh.

https://tieulun.hopto.org

Vua thấy quan đại thần Nguyễn Tri Phương khi sắc không được như lúc về, vua bảo rằng: nghe nói ngươi chăm chỉ khó nhọc, suốt đêm không ngủ, nay việc nhiều, lo chăm cũng nên có tiết độ.

Đúc thêm 2 súng « quá sơn thần công ».

Vua bảo quan bộ Lại rằng: chức phủ huyện mà được lòng dân hòa thuận là rất khó, đủ hạn xét công cũng nên cho thăng trật, và cho ở lại chức 2, 3 kỳ xét công mới chuyển bổ chức khác cũng không là chậm. Quan bộ Lại tâu rằng: chức huyện lệnh rất là gần dân, nếu thay đổi thì người dưới không yên, dân biết là sẽ ở lâu mới chịu theo giáo hóa, quốc triều cho người làm quan 3 năm mới được chuyển bổ, cũng là ý 3 năm báo cáo công việc, 3 năm có thành tích, nếu để chậm đến 2, 3 kỳ xét công, thì thăng chuyển thường thường cần người, xin phàm các viên phủ, huyện, chưa ở chức đủ hạn xét công, dưới tên dự có để cử để xét, mà ngày thường hành trạng thực được dân hòa thuận, thì cho thăng ở lại 1 kỳ xét công, để bắt phải thành hiệu, còn thì theo lệ 3 năm. Quan Nội các cho là như thế thì người theo tư cách lại được cất nhắc mà người hiền lương lại thêm chậm trễ, mà những chức lang trung, viên ngoại, cấp sự trung, giám quan ở kinh có khuyết, không khỏi lấy những người tầm thường lâu ngày, tưởng cũng chưa ổn, chỉ có định lệ 3 năm là thích hợp với chóng hay chậm, theo thế mà làm, tưởng cũng có thể được lâu, nếu hạt nào quan yếu nhiều việc, khó làm, không phải là người am hiểu công việc, không thể làm được, mà viên quan làm việc trước, ngày thường được lòng dân, đủ hạn được thăng, đến khi ấy sẽ do thượng tỷ lượng xin cho thăng chức nhưng vẫn ở lại, đợi việc dần ít, sẽ cho bổ đi nơi khác, không

https://tieulun.hopto.org

nên nhất khái định niên hạn, còn thì đều theo lệ 3 năm trở lên, đều xin thăng chuyển, đình nghị cũng cho là phải, vua y cho.

Nêu khen nhà tiết nghĩa thuộc tỉnh Cao Bằng. Trước thổ ty là cửu phẩm bách hộ Bế Lung vì chống nhau với giặc bị chết, vợ là Nông Thị Nghi cùng con viên ấy là Bế Tỷ đều chết vì tiết nghĩa. Lung đã được tặng bát phẩm bách hộ, đến nay lại cho biền có chữ « nhất môn tiết nghĩa » làm nhà riêng để nêu khen.

Lại có người tên là Lê Thị Lựu, nhân hạt ấy nhiều lần bị giặc quấy nhiễu, dân đói, đã bỏ tiền của ra để cấp, lại thu nhặt những người chết đói ở ngoài đồng đem chôn, cũng cho biền có chữ « Lê Thị nghĩa phu » để khuyến khích người thích làm việc nghĩa.

Bang biện huyện Thành Hóa là Nguyễn Văn Tường tâu nói: Dân theo đạo tình nguyện xin mộ dân vỡ ruộng, nên cho mộ những dân còn lậu chưa có tên ở sổ đinh, cho ở gần chỗ dân lương để khai khẩn, một là để biết rõ số dân đi đạo, hai là để rộng dân cư tưởng cũng hơi tiện. Viện Cơ mật cho là đạo Cam Lộ là nơi địa đầu quan yếu, bắt đầu tụ tập mở mang, chính nên cẩn thận trước, để phòng bị từ lúc còn nhỏ nên thôi đi, ngõ hầu khỏi lo ngại về sau, vua nghe theo.

Tỉnh Bình Định, Phú Yên đại hạn, dân bị đói, sai những thuyền đại dịch, miễn dịch, thuyền vận đi buôn, thuyền vận tải đi mua gạo về bán cho dân, đều gia thưởng có bậc: (trước được miễn thuế 2 năm thì gia miễn 3 năm; trước được thưởng 30 quan thì gia thưởng 40 quan).

Sai bộ Lễ tra các bài nhạc khi tế lễ nhớn của các đời bài nào trước bài nào sau; quan bộ Lễ tâu rằng: trong sách Ngu thư có chép 2 bài múa văn và võ trước múa văn sau múa võ; sách Chu quan có chép múa văn

https://tieulun.hopto.org

võ, múa nhạc bát dật, không có nói rõ bài nào ở trước; sách lễ nhạc chí của nhà Hán chỉ chép bài nhạc, còn như múa văn võ và nhạc bát dật, trước sau không có nói đến; sách âm nhạc chí của nhà Đường chép, tống thì múa văn ra múa, nghinh thì múa võ vào múa; sách nhạc chí nhà Tống chép múa văn lui ra, múa võ tiến vào, là trước múa văn dật, sau múa võ dật, duy chỉ lễ nhớn của nhà Minh, nhà Thanh đều tuần sơ hiến mụa hàng võ dật, tuần á hiến và tuần chung hiến mụa văn dật, lễ tế nhớn của bản triều đều là chiếu theo cả điển lệ nhà Minh, nhà Thanh. Vua bảo rằng: tra xét chưa rõ, nay lấy ý định, nên ở tuần sơ hiến tuần á hiến thì múa văn, tuần chung hiến thì múa võ, hoặc tuần á hiến múa võ xen vào, tuần sơ tuần chung phải dùng múa văn. Các quan đình thần nên xét định ngay. Lễ Trần Bình cho là tra ở sách ngũ lễ thông khảo, thì trước múa can mà sau múa vũ; kinh lễ thì trước nhạc đại vũ mà sau nhạc đại hạ; nhạc nhà Hán thì trước vũ đức mà sau văn thủy; nhạc nhà Đường thì trước thất đức mà sau cửu công, bài múa của người xưa đều múa văn sau, là vì dẹp nạn ở trước, thủ thành ở sau, điển lệ tế lễ của bản triều, sơ hiến dùng múa võ, á hiến chung hiến dùng múa văn, tưởng đã phỏng theo lễ ý đời xưa. Vua bảo rằng: lời nói ấy không khỏi là đoán phỏng chừng, chưa có thì giờ xét kỹ, hãy noi theo lệ cũ.

Công việc sở Dương xuân đắp xong, thưởng cho khắp cả quan quân, lính, thợ, 1.500 quan tiền.

Mán Mèo ở Tuyên Quang đốt phá các đồn trại Vụ Xuyên và Vĩnh Tuy. Quan tỉnh ấy là Đặng Phúc lại tâu nói: thế giặc ở xa lại hiểm, không đánh dẹp thì không trừ được, quan tổng đốc kiêm lý là Nguyễn Bá Nghi tâu nói: chuyến về phủ dụ, cũng có thể vô sự.

https://tieulun.hopto.org

Vua xem tờ tâu bảo rằng: phàm các việc đồng tâm thì được việc, không đồng tâm thì không được việc, thế mà hoặc chủ phủ dụ, đánh dẹp, giảng co chẳng xong, quan trên như thế, thuộc hạ biết theo vào đâu? Cho nên phái quân vận lương linh tinh, không được việc chút nào, sai Nguyễn Bá Nghi đi ngay đốc thúc cùng xem xét làm việc. (Việc thấy ở 4 tháng sau).

Tháng 3, ở kinh kỳ được mưa, bấy giờ đại hạn lâu. Vua một đảo ở trong cung cấm, lại sai đình thần lập đàn tam thần ở trước cửa Ngọ môn, cùng lòng thành thay nhau cầu đảo, ngay hôm ấy được trận mưa to, lại mưa to luôn 3 ngày liền. Vua tự nghĩ bài văn tế tạ, và thưởng cho các quan dự việc cầu đảo, các quan xin từ, không được.

Quản đạo Quảng Trị là Đinh Văn Khoa xin chiêu phủ ấy đã giả cho người Lào, chiêu phủ chưa chắc có ích gì, mà mất sự hòa hiếu với nước Xiêm, lại gây thù hấn ở biên giới. Sai Nguyên Văn Tường xem xét làm việc, Văn Tường cũng xin tạm để im.

Hai châu Bạch Thông, Cẩm Hóa thuộc tỉnh Thái Nguyên nhiều lần bị giặc cướp bóc, nhân dân trốn đi, chuẩn cho tha thuế bạc còn thiếu năm trước và cho hoãn 2 năm.

Các động trưởng, man trưởng ở Thái Nguyên là bọn Triệu Hữu Thanh, Đặng Quý Tiền, Đặng Nguyên Long đem bè lũ hơn 800 tụ tập ở huyện Cẩm Hóa, lan tràn quấy nhiễu tỉnh Cao Bằng, quan tỉnh ấy phái ủy lãnh binh và các quản, suất đem hơn 500 quân đồng chống đánh, bọn Thanh đều trốn về Thái Nguyên, vua nghe tin báo, sai quan tỉnh Thái Nguyên phải dẹp yên ngay.

Lại khai mỏ vàng Sảng mộc thuộc huyện Động Hỷ tỉnh Thái Nguyên. Mỏ ấy nguyên trước cho trưng mới

https://tieulun.hopto.org

năm nộp thuế 9 lạng vàng, năm thứ 15 bị cỏ giặc, bỏ đã lâu, nay lại cho khai, mỗi năm nộp thuế 5 lạng, lại vì mồ ấy ở phận trang Mỗ Thượng, đổi làm mồ vàng Mỗ Thượng.

Tỉnh Quảng Bình có người tên là Hà Văn Liêu bị hổ cắn, em tên ấy là Hà Văn Dần sấn đến đâm hổ, cứu thoát nhau, thưởng cho bạc, sa, bức biển nêu khen, và tha cho thuế thân suốt đời.

Phủ Tôn nhân tâu rằng: Hoàng thân, công chúa, không biết tiết kiệm, có người từng thiếu trước lãnh lương bổng tiền gạo, lãnh xong tiêu hết ngay, sau này không lấy đâu được, xin chỉ cho lãnh trước 2, 3 năm đều một nửa, còn một nửa lãnh dần, để cho có hạn độ mà không đến nỗi thường thường không tiền, vua cho lời nói ấy đúng lắm, nên nghe theo.

Truy tặng cho Nguyễn Đình Liêm hàm chánh cửu phẩm bách hộ. Đình Liêm (nguyên là con Nguyễn Đình Huấn bang biện tỉnh Hải Dương) trước theo phái đến tỉnh Hải Dương, bị giặc bắt được, giặc dỗ Đình Liêm hàng, sẽ được trọng dụng. Đình Liêm không chịu hàng, quát mắng giặc, bị giặc giết, cho nên truy tặng.

Bọn lãnh binh quan tỉnh Thái Nguyên là Nguyễn Hợp; đốc binh là Nguyễn Viết Tư; tri phủ là Trần Hữu Trí chia làm 3 đường tiến đánh đồn giặc ở châu Bạch Thông, hẹn với tên đầu mục xin hàng là Đặng Văn hội lại cùng đánh, đến khi quân của Văn đến, ngờ là quân giặc, (không định ước thúc trước) hoảng sợ tự rút lui, rồi bị giặc đánh giáp tận nơi, bị thua, (quân lính bị thương chết và thất lạc hơn 60 người, bắn chết và bắt được quân giặc hơn 20 tên) đều phải giáng 1 cấp.

Toán giặc nước Thanh là lũ Trần Thất quấy nhiễu cướp bóc Hạ Giản thuộc Long Châu, giặc hàng ở Cao Bằng là Ngô Hòa Khanh cùng với bọn Tạ Tĩnh Xuyên,

https://tieulun.hopto.org

Trương Cận Bang đem quân trốn về để giúp, viên tri phủ Thái Bình đem quân đánh bắt, đưa thư cho ta chiếu theo địa giới chặn giữ, quan tuần phủ Lạng. Bằng là Trịnh Lý Hanh phái quân canh chặn, bố chính Cao Bằng là Nguyễn Văn Vỹ tâu rằng: Ngô Hòa Khanh tức là Ngô Côn, là tướng giặc nước Thanh, lần trước đã theo hàng, giấu tên ra thú, nay Lưu Sỹ Anh thú ra mới biết, xin bàn kế xử trí. Vua sai viện Cơ mật viết thư giao cho tuần phủ Lạng, Bằng đưa cho viên tri phủ Thái Bình biết. (Đại khái nói: lũ ấy đầu hàng, nhân mà sắp xếp cho ở, cũng là đỡ việc đánh dẹp khó nhọc cho nước Thanh, nay mới nghe tin thò ra, tình trạng như thế vốn không được biết, nên chưa kịp báo). Lại phái 500 quân tỉnh Bắc Ninh và 400 quân tỉnh Hà Nội đi trấn áp, cho thanh thế mạnh mẽ.

Doanh điền sứ Thừa Thiên và Quảng Trị là Trần Đình Túc xin khai mỏ sắt ở làng Lựu Biền, (thuộc huyện Hương Trà) sai nấu thử, sắt tốt dùng được, bèn cho khai.

Toán giặc ở địa hạt nước Thanh là Vy Tài Thọ bị quan quân nước Thanh đánh gấp, kéo đến trại Bản Bạt, (thuộc châu Tiên Yên, tỉnh Quảng Yên, tên giặc đã hàng là Tô Tứ làm nội ứng) hiệp quẫn là bọn Trương Việt Cường đem quân đồng đánh giết, phải rút lui.

Đào vét sông Hương (từ ngoài, cầu Gia Hội cùng các cửa cống Bao Vinh, Lợi Nông và Thuận Trực thuộc địa phận xã Nghi Giang).

Mùa hạ tháng 4, cho hộ lý tuần phủ Ninh Bình là Đặng Toán điệu bổ thự tuần phủ Lạng, Bằng; hộ phủ Lạng Bằng là Trịnh Lý Hanh điệu bổ thự tuần phủ Ninh Bình, sau vì Trịnh Lý Hanh ốm khuyết, bèn đổi lấy bố chính Hà Nội là Lê Hữu Thanh thay lãnh chức ấy.

https://tieulun.hopto.org

Vua nghĩ ở tả trực kỳ bị đại hạn quá lắm, sai đem tải gạo kho ở Kinh, và gạo ở Nam Định, Bắc Ninh, Hải Dương 3 vạn hộc để dự trữ. Lại trích gạo kho ở Kinh bán cho các thuyền buôn của người nhà Thanh bất tải đến các hạt gạo đắt để bán, cho miễn thuế.

Xây đắp thành Dương Mã ở Hải Dương. (Ở ngoài 4 cửa thành mỗi cửa làm thêm 1 sở và chia làm 10 sở trại quân).

Cấp tiền tuất cho dân bị nạn dịch ở phủ Hàm Thuận (thuộc tỉnh Bình Thuận) tri phủ là Trương Đình Thiêm vì giấu tai nạn, phải giáng 2 cấp cho lưu tại chức.

Cấp tiền gạo cho thuyền bị nạn bão của nước Thanh. (Thuyền đi qua hạt Bình Thuận, bị bão, cứu sống được 407 người, trong số ấy có 36 người Phiên, rồi thấy tàu chúng đến mà 6 người bị nạn chở về, xét ra là thuyền của nước La Tống[1] đi mua lá vỏ lại để khai phá ruộng hoang).

Nguyễn Tri Phương, Vũ Trọng Bình ở ngoài lâu ngày, từ khi về tham dự viện Cơ mật cùng các quan đại thần bàn bạc đôi khi có không hợp hoặc mất hòa khí, Vua nghe biết, một hôm hỏi các quan đình thần rằng: gần đây bàn việc công có được cùng lòng không? Nguyễn Tri Phương thưa rằng: gián hoặc có ý kiến khác nhau, đến khi có bàn luận, không có lòng nào khác, kể thì 2 chữ bè đảng, ở đời thái bình cũng không phải là việc tốt, huống chi lúc nhiều việc này, trên thì hoàng thượng sớm khuya chăm chỉ, lũ tôi giúp nước không chu đáo, lại có hình tích như thế, tôi rất lấy làm sợ. Vua bảo rằng: người quân tử hòa thuận mà

(1) La Tống tức Phi-luật-tân.

https://tieulun.hopto.org

không giống nhau, không phải đều giống nhau mới gọi là hòa, ngày xưa các bậc quân tử như Hàn Kỳ và Phạm Trọng Yêm, khi lên điện tranh luận cùng nhau, lúc xuống điện không mất hòa khí, người làm bầy tôi nên lấy đấy làm khuôn phép, trên dưới hùa đồng, không phải là phúc cho nước nhà, lũ người ngày thường bàn việc nếu có ý kiến, giữ lời bàn không ngại, nhưng trong khoảng phút chốc thì thôi, không nên hơi có hình tích, vả lại từ sau khi nghị hòa thành, sĩ phu bên ngoài có nhiều lời bàn khác, lòng người không lường được, hoặc có đặt ra lời nói, trẫm rất lấy làm lo, thường nghe Lý Giáng(1) nói: lo trước khi có việc, việc đến không lo, lo sau khi có việc, sau không khỏi lo, từ trước đến nay người làm bầy tôi không biết nghĩ lo phòng bị trước đến lúc có việc, dù có giữ tiết tháo chết vì việc, cũng chỉ hơn người sống tạm mà thôi, đối với việc nước việc nhà còn được ích gì? Sao bằng lo trước khi có việc, hết được lo ngay lúc chưa phải lo. Nay đương lúc có việc, các quan đều nên cùng lòng giúp nước, ngõ hầu được vô sự, còn những câu nói bè đảng thế lợi, cẩn thận không nên lộ ra miệng, để sinh hiềm khích. Vua lại hỏi Vũ Trọng Bình ý kiến thế nào chớ có giấu, Bình tâu rằng: tôi cùng Trần Tiễn Thành, Phạm Phú Thứ vốn không có lòng nào, tôi vì ít học, nói năng thô lỗ táo bạo, lại ở ngoài lâu ngày, phóng khoáng sơ suất rất nhiều, hiểu ra vô cùng sợ hãi. Vua nhân đó lấy quả vãi ban cho các đình thần và bảo rằng: vị này ngọt lắm, đức Tiên đế thường thân đem để cho các thân công, quần thần cũng biểu lộ cái ý tương thân, các ngươi nên nghĩ kỹ.

---

(1) Lý Giáng, làm chức gián quan đời nhà Đường.

https://tieulun.hopto.org

Giặc trốn ở Bắc Kỳ (bọn tên cả Bắc, tên Tuần Chinh, tên Ba Quý, tên Tuần Lục, tên Tuần Vĩnh) trốn ẩn ở hương thôn, thường ra quấy cướp, quan tỉnh Sơn Tây, Bắc Ninh xin phái quân lính đi tuần bắt. – Phạm Chí Hương lại xin người chứa chấp giấu giếm thì xử tội chém.

Vua dụ rằng: bắt được đều có thưởng, thì chứa giấu phải có tội, duy có nhất khái xử chém, phạm phải quá nặng, từ sau quan quân bắt được giặc trốn, tội đáng xử chém, thì tổng lý nơi sinh ra tội phạm đều xử trảm giam hậu, giặc trốn ở chỗ khác, tổng lý nơi chứa giấu cũng xử trảm giam hậu, tổng lý ở nguyên quán được giảm một bậc, phát đi sung quân. (Chuẩn cho 1 lần, yên lặng thì thôi, còn sau theo luật).

Vua thân ra xem bày trận đồ 6 trận, trước đấy kinh [illegible] 6 trận đồ: — trận nhất tả [illegible] trận nhị nghi kiêm tam tài: — trận nhị nghi kiêm tam tài phân xuất sao; — trận nhị nghi kiêm tam tài nhi bố tả hữu; — trận tứ tượng kiêm ngũ hành; — trận nhất tự chỉnh hàng ngũ). Lại chia đưa cho các vệ cơ ở kinh và tỉnh ngoài tuân theo thao diễn rồi sai quan bộ Binh là lũ Nguyễn Tri Phương hội ý nghĩ định ước thúc, chia làm 5 đồn chia nhau thao diễn. (Cẩm y, Vũ lâm, Cấm binh, các bảo đều 1 đồn, Kỳ võ, Võ sinh, Tuyển phong hợp làm 1 đồn, gần đây vì việc công, quân lính đem sai phái nhiều, số linh hiện tại hơn 2.000 người, chọn lấy mỗi đồn 350 người, hợp cả 5 đạo 1.750 người, cho mỗi đạo 2 con voi, 10 con ngựa, số 10 con voi 50 con ngựa ấy quân theo voi 106 người, quân theo ngựa 153 người, hợp cộng hơn 2.000 người, 1 đạo ra đánh thì bắn trống không 1 phát súng quả sơn, và 5 phát súng điểu thương). – Đến nay vua thân ra duyệt, thấy quân sỹ tập quen, thưởng cho thống, chưởng, quản, suất và

https://tieulun.hopto.org

đường quan bộ Binh kim tiền ngân tiền có bậc. Quân lính cũng đều được thưởng mỗi người 5 tiền, lại sai từ thống chưởng trở xuống đều nhớ kỹ để thường thường dạy tập chớ quên.

Tha thuế năm trước bỏ thiếu cho các châu, huyện bị giặc tàn phá thuộc tỉnh Quảng Yên. (Tiên Yên, Hoành Bồ, Vạn Ninh, Nghiêu Phong).

Lê Cơ người tỉnh Nam Định dâng thư kín nói nhiều về tệ quan lại, và tự cho mình như Y Doãn, Phó Duyệt nói rằng nếu được ở ngôi giúp việc, thì 1 năm việc ít, 2 năm có thành hiệu. Quan Viện Cơ mật cho là Cơ nói khoác, không có thực trạng, càn dỡ quá lắm, xin đánh cho đau, còn nói đến tệ quan lại, trích sao đưa cho các tỉnh, phủ, huyện cho biết răn sợ mà bỏ cái thói tệ. Vua bảo rằng: không nên theo lời dứa điên mà sinh ngờ vực lại, để cho người có công tâm tự xét việc riêng, cũng có thể rõ, hãy bỏ đi không xét, tên Cơ nói càn khinh nhờn, đáng xử tội đồ, tội lưu, nhưng tạm khoan tha, cho là nói càn không đâu, để đem lại việc thực, ngõ hầu không ngăn trở việc nói.

Bỏ lệ cấm lấy thiếc trắng mà đặt lệ đánh thuế (mỗi 1.000 cân thiếc, thu thuế 10 lạng bạc, sau lại thêm 3 lạng) — thiếc trắng sản xuất ở châu Mông Tự tỉnh Vân Nam nước Thanh, (giáp tỉnh Hưng Hóa) trước theo đường từ Quảng Tây vận tải đến Quảng Đông, gần đây vì có giặc nghẽn đường, mượn đường từ sông Thao qua Hà Nội thuê thuyền ở ngoài cửa quan tải về Quảng Đông, từ sau khi cấm thuyền của nhà Thanh không được chở ra biển, đình tích lại đến 30, 40 vạn cân, bình chuẩn sứ là Đặng Duy Trứ xin tạm bỏ lệ cấm mà chỉ đánh thuế, để khỏi hại việc buôn, đình thần bàn nhân thể xin đặt 2 ty thuế quan ở cửa Trà Lý thuộc Nam Định và cửa sông Cấm (thuộc Hải Dương), vua nghe

https://tieulun.hopto.org

theo, lại phải lấy tàu thủy chở thiếc trắng hiện chứa ở Hà Nội và Thái Nguyên sang Quảng Đông để bán.

Quan viện Cơ mật tâu nói: giặc Mèo ở tỉnh Tuyên Quang ngày xưng Thuận chủ giữ Suối Bốc thủ xướng làm loạn, đã 4, 5 năm nay thì thọt trông ngóng, mà quan của triều đình hoặc xin phủ dụ, hoặc xin đánh đẹp chưa có kế nhất định. (Đặng Phác cho là Suối Bốc không đánh, thì Chiêm Hóa, Khâu Cu lại hùng lên, Bàn Vân Nhị ở Lục Yên lại xuẩn động, đường sông ở Vỵ Xuyên bị nghẽn, các đảng mượn tiếng gây việc đều lấy Suối Bốc làm hơn cả; Nguyễn Bá Nghi cho là đã đi xem xét, thì Khâu Cu đã ra thú, giặc ở Vỵ Xuyên, Lục Yên đều lui về các động, không sao chia quân đi đánh được, quân người Kinh xông pha lam chướng không thể dùng được, quân người thổ đường hiểm khó tiến, nên lấy người thổ phủ dụ làm chủ. Lại như bàn đánh Đặng Phác cho là Nông Hùng Thạc tự giữ không xong, Hoàng Văn Long không thể làm một mình được, muốn được giặc hàng, phải dùng Đặng Văn.

Nguyễn Bá Nghi nói Hoàng Văn Long là người giỏi, lấy quân luyện tập của viên ấy và 2 đạo quân của Nông Hùng Thạc, Dương Phúc Lang đã đánh được Suối Bốc, chuyên dùng Đặng Văn, sợ lại để ngại về sau, cho nên đã lâu chưa được nghỉ ngơi, nay lấy hiện tình mà cân nhắc, thì bọn ở Suối Bốc đã không nhiều, mà chỗ khác gần đây thấy hơi yên, nay đại binh tiến đánh, tiếng làm nghe biết ngay, sợ chỗ đã yên tĩnh, lại ngờ mà tu tập giữ gìn, đường hiểm lam chướng nhiều, đánh được không dễ, chỉ lấy người thổ làm việc, chúng không sinh ngờ, tưởng có thể được việc, xin do đốc biện Nguyễn Bá Nghi đến ngay tỉnh Tuyên Quang làm hịch chiêu phủ, lại một sức cho đạo quân lũ Hoàng Văn Long đều sửa soạn sẵn sàng, nếu chúng không chịu ra thú, lập tức

https://tieulun.hopto.org

đánh úp bất ngờ, quân của tỉnh tiếp ứng, và hiểu thị các động, khiến cho yên nghiệp làm ăn để khỏi sợ hãi làm ngăn trở. Vua bảo rằng: trẫm vẫn không biết rõ, không thể soi xét việc xa, nhưng xem mấy năm nay đánh dẹp không xong, há chẳng phải giữ ý kiến riêng không giống nhau chăng? Hay là vì bị ràng buộc chăng? Tức như 2 tỉnh Thái Nguyên, Cao Bằng đều có kiêm hạt mà các việc đều tự làm cho nên xong, riêng có tỉnh Tuyên Quang có sao không làm xong, người ở gần biết rõ thì không được thi hành, người ở xa lúc đi lúc về thì lắng nghe. Vậy quả đã dích thực chửa, quả đã ra sức làm việc chưa? Đặng Văn sợ là lập được công đòi hỏi không chán, (Bá Nghi dâng sớ nói: Đặng Văn hình như không bằng lòng với quan tỉnh Thái Nguyên, nay tỉnh Tuyên lại dâng, hoặc sinh ra tỉnh nọ tỉnh kia, nếu sau khi thành công, xin làm quan giữ đất, sợ thêm phiền việc xử trí) thì cũng như các giặc bằng nhẽ thôi, tỉnh Thái Nguyên đã xếp đặt riêng, sao lại còn nơi này nơi khác, phàm chưa hết lây nhây thì việc sao thành được, bởi thế nên khó noi theo, sai sức hỏi Đặng Phác, Phác xin dùng Đặng Văn, lại xin đem quân tiến đánh. Nguyễn Bá Nghi lại cho là bọn Đặng Văn không nên để cho có công nữa. Vua lấy tập sớ của Đặng Phác giao cho Bá Nghi xét kỹ, Bá Nghi lại nói Đặng Phác làm việc không được, xin chọn người để thay. Vua cho tự chọn, Bá Nghi đề cử Đỗ Đệ. Vua nghe theo.

Giặc biển đóng ở biển quấy rối thuyền tuần tiễu của Bắc Kỳ chạy tan không biết họp thành đoàn tiến bộ, việc vận chuyển chậm không kịp hạn, chuyển vận sứ là lũ Hồ Viêm, Trương Đãi, Trần Như Sơn, Trần Trị đều giáng lưu, Hồ Viêm phải giáng 2 cấp, còn thì đều giáng 1 cấp) sai chưởng vệ thủy sư là Nguyễn Hữu Lạc đi đường trạm đến Thanh Hóa cai quản ngồi thuyền

https://tieulun.hopto.org

Bình dương học đồng hiện dậu ở dấy đốc thuế các hạng thuyền tuần tiễu họp thành đoàn đi hộ tải, đi lại tuần bắt, cho hết giặc biển.

Nêu thưởng dân thọ 100 tuổi ở tỉnh Quảng Ngãi (Hoàng Văn Hà).

Hiệp biện đại học sĩ lãnh thượng thư bộ Lại là Vũ Trọng Bình lấy cớ nội năng tạo bao sơ suất, thường phải răn trách xin từ việc viện Cơ mật. Vua dụ rằng người ta không phải là Nghiêu Thuấn, ai hay hết được, trẫm có lỗi, các quan sửa chữa, các quan có lỗi, trẫm cũng lấy việc răn bảo, là mong cho đổi lỗi được hay để thành hoàn toàn, nếu lấy 1 việc hay 1 câu nói làm chẳng vừa lòng, là còn có ý không thích, hầu mong đổi lỗi sao được? Thế thì lòng không chẳng thẳn lắm, rất không muốn nghe. Nay đương lúc nhiều việc, cần tìm người hiền, phàm được chọn dùng, đều là người trẫm biết, đối đãi như nhau, điều hay thì khuyến, điều không hay thì răn, muốn cho cùng lòng hợp sức cùng giúp việc lúc khó khăn, để thu lại 3 tỉnh, chia làm mọi việc mà thôi, các ngươi đều nên một lòng cùng giúp, không chia rẽ người này người khác chút nào mới được. Nếu vẫn hết sức khư khư chối nhường, hãy còn hình tích, thì việc nước và đạo làm tôi ra sao? Từ nay về sau không được lại như thế, nếu thế, chỉ có phạt nặng, trẫm không thì giờ đâu nói nhiều! Nếu đều không được việc, thì các quan thiên hạ cùng chỉ nghị, chẳng những phép nước không thể trốn được.

Vua cho là cửa biển Thuận An các sở thành đồn tập bắn hơi sơ, sai đóng bè nổi, dựng bia, đợi khi vua đi tuần chơi xem tập trận, cho pháo binh bắn thử, để cho biết sức súng, và diễn tập quân lính, để phòng có việc.

Công việc 2 sở Dương Xuân và mộc thương đã ít, sai rút bớt lính thợ, rồi thưởng cho đồng lý là lũ

https://tieulun.hopto.org

Trần Tiễn Thành, Nguyễn Văn Phong và Lê Sỹ, cho đến chánh, tòng bát cửu phẩm theo làm việc kim tiền ngân tiền có thứ bậc, và thưởng khắp cả linh thợ 1.000 quan tiền do các viên đồng lý chia cấp.

Tháng 5, quan bộ Hộ tâu nói: đặt ty thuế quan Nhu Viễn ở Hải Dương, tinh đối với ngoài biển, thuế khóa của nhà nước, hai việc không phải là thường, thế mà cửa biển Hải Dương từ tháng giêng đến nay, đổi gạo chỉ có 3 chiếc thuyền trợ tiểu, bạc thuế được 310 lang, được ít như thế, so với thuế quan cửa Trà Lý ở Nam Định không được 1 phần 10 (cửa Trà Lý thuyền vãn ở sông đổi gạo tất cả 25 chiếc, thuế bạc được 5.563 lang) hỏi người ở Trung Quốc sang nói rằng đoàn thuyền đổi gạo mỗi tháng chỉ cho có 8, 9 ngày, còn thì xử tội là bớt gian lậu, hoặc chỉ cho gánh gạo đi đổi, mà không cho tải bằng thuyền, hoặc nếu cho các phủ huyện chiếu số gạo được mua trong hạt, chia đưa về các làng đem nộp vào kho tỉnh rồi sau tải đi giao bán, hoặc thuộc viên ở tỉnh tự đi thu mua rồi bán ra, mà không thêm giá, dân bản thuyền mua, đều thấy khó khăn chậm chạp, nên người buôn nhà Thanh mất thì giờ tốn công, đổi không được mấy, mang lòng giận chở thuyền đi, nếu quả như lời nói ấy, sợ chỉ có tiếng là đặt ty thuế quan đánh thuế, mà rút cục không có sự thực làm ơn cho người buôn và thêm thuế cho nhà nước, cầu sự yên ủi người xa, giúp chi dùng cho nước, hai việc đều hỏng cả. Xin phái 1 viên khoa đạo đến ngay xét hỏi, quả có những việc giữ lệ thường, hại dân như trên, thì chọn ngay viên đường quan mẫn cán ở kinh đến địa đầu chiểu theo nghị định làm việc cho chu đáo, cốt cho pháp luật có thể kế tiếp mà được lâu, người dễ biết mà dễ theo, thì không những người buôn gạo

https://tieulun.hopto.org

đến đông, thuế khóa ngày nhiều, cũng có thể yên lòng người phương xa, hóa kẻ cường bạo làm người kinh thuận, được lòng dân ngoài biên giới mà việc phòng giữ ở biển cũng vững bền. Vua sai quan tỉnh Hải Dương xét lại tâu lên. Sau quan tỉnh ấy tâu lại nói: do người buôn nước Thanh thuyền nhỏ hàng hóa ít, không chịu ra đi, sợ chịu thuế nặng, nên giảm ngạch thuế thế, xin ở ngạch thuế mới định lương cho giảm bớt, để cho vui lòng đi buôn. Vua bảo rằng: nguyên muốn đánh thuế nặng để cho không đến, há nên lợi về thuế mà mở ra. Lại giao cho viện Cơ mật xét lại, quan viện Cơ mật tâu nói: người buôn gian giảo vụ lợi, cầu khỏi thuế nặng, chẳng vào sông Cấm thì vào cửa Trà Lý, chỗ này ít thì chỗ kia nhiều, tưởng cũng không đến thiếu thuế, và xét ra lần trước Nguyễn Đức Hậu cứu được dân bị nạn về trong đó 13 người đều nói đến Cấm Giang đi chợ, nhiều lần bị thuyền buôn nhà Thanh đổ mua, thì ty thuế quan ấy đặt ra chưa thấy lợi mà đã thấy hại, lúc trước nghĩ đánh thuế nặng là có để ý ở chỗ ấy, đâu được vội cho lượng giảm, xin do quan tỉnh ấy chiếu theo nghị trước, nhưng nghiêm sức cho các viên coi giữ đồn xét hỏi, nếu có đổ mua người, bắt được trị tội nặng, và mỗi lần đổ mua người, bắt phải nộp bạc 10 lang, để thưởng cho người tố cáo.

Quan khâm phái Lê Hữu Thường cùng quan tỉnh Thanh Hóa bàn tính tâu xin xây pháo đài đắp lũy đặt súng, phái quân đoàn kết dân dõng để phòng giữ giặc biển. Vua nghe theo, (các đồn cửa Triều cửa Quyền).

Vua ngự giá đi chơi 2 cửa biển Thuận An và Tư Hiền xem thao diễn thủy trận. (Trước bày trận tứ môn, đổi ra trận nhất tự trường xà, lại đổi ra trận nhị long thủ thủy, đổi ra trận tam tài, lại đổi ra trận lưỡng nghi) 5 ngày về cung. (Lần ấy duyệt cả hai thủy binh là 1.064

https://tieulun.hopto.org

nhân viên, quân bộ binh 155 nhân viên, và quân theo làm việc cộng 2.128 nhân viên; thuyền đạo trung hiệu hải đạo, kim long tất cả 4 chiếc, 4 đạo đông tây nam bắc mỗi đạo 5 chiếc cộng 24 chiếc).

Vua cho là sự trang thân kỳ ở các trực tỉnh phần nhiều thô tục, sắc phong phần nhiều không đều nhau, sai thượng thư bộ Lễ là Nguyễn Văn Phong sung làm độc kiểm, tham tri bộ Hộ là Lê Lượng Bật làm phó, bàn xét nghị định, cho điển lệ sắc phong được chỉnh. (Tờ tâu xin chuẩn y xem ở dưới về tháng 10 và tháng 12).

Nêu thưởng dân thọ tỉnh Nghệ An là Hoàng Văn Ngân (Ngân sống 100 tuổi, 5 đời cùng còn sống, đặc cách ban cho bạc 18 lạng, lụa 2 tấm, biển có chữ « thọ dân » và chữ « dịch diệp diễn trường » mỗi thứ một bức).

Cho xây mộ và làm nhà treo biển cho sử sĩ ở Gia Định là Võ Trường Toản, lại cấp cho phu giữ mộ. Mộ Trường Toản ở Gia Định, bị người Pháp phá hủy, sai đem chôn ở đất Bảo Thịnh, tỉnh Vĩnh Long, lại làm nhà treo biển, (trước đã xây dựng, việc ở năm thứ 3) viết ngang 8 chữ to « Gia Định sử sĩ tổ đức tiên sinh » (nguyên trước cho tên hiệu là Sùng Đức, gặp chữ húy cho nên đổi là Tổ Đức) mộ 5 người dân sung làm phu giữ mộ.

Có người khách thuộc xin lập bến muối ở phủ Ba Xuyên, xin lãnh trưng mỗi năm 6.000 quan tiền thuế. Tổng đốc An Hà là Nguyễn Hữu Cơ đem việc tâu lên, vua bảo rằng: muối là sản phẩm của nước ta, người khách thuộc lãnh trưng tuy có lợi, nhưng chỉ làm giàu cho người nước ngoài, dân ta không dự gì, trên dưới cùng thiệt, không phải là ý làm lợi cho dân của trẫm, các thứ thuế ở nước ta phần nhiều cho lãnh trưng, tuy là thế tất phải thế, thực cũng chưa ổn thỏa, không cho.

https://tieulun.hopto.org

Giặc tên là Dệ phải giết (thống tướng của giặc là Vũ Đình Dệ là bè lũ của Duy Đinh, ngầm đến tỉnh Thái Nguyên chiêu dụ dân, bị tổng lý bắt được phải giết).

Quan tỉnh Nam Định tâu nói: dân theo tả đạo xin đổi theo chính đạo là 152 tên, cho về sổ dân chính ngạch.

Cho 4 huyện châu thuộc 2 tỉnh Hưng Hóa, Tuyên Quang lập cơ thổ dõng (châu Văn Chấn ở Hưng Hóa trước giản binh 60 người, rút về sổ dân, trích lấy thổ dõng 500 người; 3 huyện châu Hàm Yên, Mai Châu, Chiêm Hóa thuộc tỉnh Tuyên Quang nguyên trước giản binh 83 người, rút về, chọn lấy thổ dõng 1000, đặt người cai quản, khi có việc triệu ra, cấp lương miễn thuế ở làng, lúc không có việc cho về làm ruộng, mỗi năm cứ tháng 2 thì điểm duyệt 1 lần).

Tổng đốc An, Tĩnh là Hoàng Tá-Viêm vì ốm xin nghỉ, lại xin nhục quế để chữa bệnh. Vua dụ rằng: trong lúc nhiều việc này, tất phải người am hiểu, ngươi nên cố gượng, trẫm từ trước đến nay lòng coi bầy tôi như mình, phàm có các thứ thuộc quý báu, đều để ban cho các thân huân, hiền thần, lương lại, không phải chỉ để sung làm đồ vua dùng mà thôi, nhưng các quan phần nhiều câu nệ *sợ* hãi, không dám lấy tình thực hỏi xin, rất trái ý trẫm, nay ngươi xét biết lòng trẫm, dẫu cắt râu cũng chẳng tiếc, huống chi là thuốc, bèn cho quế 4 thanh, sâm 5 chỉ, sai thị vệ đi ngựa trạm đem cho để chữa gấp cho chóng khỏi.

Mùa hạ năm ấy, 12 tỉnh ở Nam Bắc Kỳ, (Khánh Hòa, Thanh Hóa, Ninh Bình, Hưng Yên, Nam Định, Hải Dương, Hà Nội, Sơn Tây, Bắc Ninh, Quảng Yên, Hưng Hóa, Thái Nguyên) lúa tốt được mùa, còn những nơi có tai hại, thì tô thuế đều chiếu hạng tha giảm có từng bậc.

https://tieulun.hopto.org

Các tỉnh Sơn Tây, Bắc Ninh, Hà Nội, Hưng Yên, Nam Định, Hải Dương, Quảng Yên, Ninh Bình mưa to gió bão bốc mái nhà, đắm thuyền, (đình, chùa, dinh thự nhà cửa đổ nát kể đến 100.000 cái, thuyền của dân đắm đến hàng nghìn cái, thuyền vận tải cũng bị đắm gãy nhiều), nước biển dâng tràn, đê sông vỡ lở, nhân dân nhiều người bị chết đuối và đè chết. (Các dân ven biển rất là hại lắm) vua nghe báo, sai ngay bọn tham tri là Nguyễn Mại, biện lý là Nguyễn Huy Tế, Tôn Thất Tĩnh, chia đi chẩn cấp, lại tha giảm thuế ruộng, thuế thân có từng bậc.

Tháng 6, thưởng cho biện lý bộ Lễ là Ông Ích Khiêm thăng thu Binh bộ thị lang, cho 1 cái kim khánh vàng đỏ có 2 chữ hiếu nghĩa. Ích Khiêm trước ở quân thứ Hải Dương, nhiều lần mộ thủ hạ đồn làm cơ thành đắng hơn 600 tên, đánh giặc có công, đến nay ngài thưởng được gia thưởng.

Vua với quan bộ Lại vào bảo rằng: làm việc cốt phải được người, lại phải biết rõ, để sẵn có mà dùng, nếu đến lúc cần mở sổ chọn lấy, khó mong được người đích đáng, vả lại bộ Lại, chức giữ việc cân nhắc, nên nghĩ tiến thoái nhân tài là việc cốt yếu, nếu chỉ trông vào sổ sách, thì một người cũng đủ, không phải đặt nhiều làm gì.

Viên tri phủ Thái Bình nước Thanh tư nói: sai Hoàng Văn Kiền đem quân được huấn luyện đến cùng đánh giặc ở phố Tham Ban tỉnh Cao Bằng. Quan tỉnh đem việc tâu lên và nói: hiện nay nếu có tiếp được tờ tư đòi Lưu Sỹ Anh, xin cho đi đến, đợi phái. Vua bảo rằng: được người đi lại đạo đạt, mọi sự bớt phí, tất là rất tiện, bọn giặc ấy chưa thể yên ngay, việc tuần phòng của ta không nên trễ chút nào. Đầu mục giặc ở Lạng Sơn là Trần Chính Khách đem bè lũ đến xin hàng, Phạm

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Chi Hương đem việc tâu lên, vua bảo rằng: dợi có người nhà Thanh đến yêu cầu, lập tức bắt giao cho, hoặc lũ ấy có lộ ra hình tích giáo dỡ thì theo mà bắt giết, rồi báo cho quan nhà Thanh, hoặc nhân hai bên đánh gấp, thừa thế đuổi hết ra khỏi bờ cõi cũng được.

Tri phủ Phú Bình thuộc tỉnh Thái Nguyên là bọn Ngô Huy Chác dụ được nguỵ thống tướng của giặc trốn là lũ tên Mòng 7 tên (Nguỵ thống tướng là tên Mòng, tên Bát, tên Độ; nguỵ chinh quân tiền phong là tên Cảng; nguỵ đốc vận là tên Cát; nguỵ Điều bát là tên Giám; nguỵ phó vệ là tên Hồi) ra thú, thưởng cho đều có bậc.

Người Pháp bức lấy 3 tỉnh Vĩnh Long, An Giang và Hà Tiên. Lúc bấy giờ tướng Pháp đem rất nhiều binh thuyền đến bến sông tỉnh Vĩnh Long, (ngày 19 tháng 5) sai người đưa thư mời quan kinh lược là Phan Thanh Giản đến nói chuyện. (Trong thư nói các ý nằm trước nước ấy muốn nước ta nhường giao cho 3 tỉnh ấy, cho tình hòa hiếu lâu dài, nhưng nước ta có ý trở ngại, việc không được thành, nên người ở 6 tỉnh thường thường quấy rối, phải lập tức nhượng giao ngay, không thì quân đến dưới thành, có hại đến tính lân hiếu). Thanh Giản đến ngay thuyền nước ấy để cùng biện thuyết, vẫn không chịu nghe, bèn khuyên viên ấy chớ nhiễu hại nhân dân, và liền gạo hiện chứa ở trong kho vẫn do ta coi giữ, viên tướng ấy bằng lòng nghe, một lát trở về, thì quân Pháp liền 4 mặt vào thành rồi, tướng ấy lại sai quân chia đi 2 tỉnh An Giang, Hà Hiên đi đến đâu cũng đại khái như thế (ngày 20 lấy An Giang, ngày 23 lấy Hà Tiên) rồi đem quan 3 tỉnh đều cho ở dinh tổng đốc Vĩnh Long, lại phái tàu thủy đến cửa biển Thuận An báo để vua biết. Vua sai quan viện Cơ mật và nha Thương bạc viết thư để bàn, và yêu cầu hộ tống quan 3 tỉnh ấy về kinh, Phan Thanh Giản tự nghĩ không

https://tieulun.hopto.org

có công trạng gì, dã đem hiện số tiền gạo 3 tỉnh, chiếu khấu vào tiền bồi thường năm ấy 1.000.000 đồng bạc) liền đem mũ áo chầu và ấn triện làm sớ để lại nộp về. (Sớ nói: nay đương lúc gặp vận bĩ, giặc nổi lên ở ngoài kinh kỳ, yêu khí khắp biên giới, việc bờ cõi ở Nam Kỳ nay đến như thế, nhanh chóng có thể không thể ngăn được, tôi nghĩa nên chết không dám tham sống, để hổ thẹn đến vua cha. Hoàng thượng rộng biết xưa nay, xét kỹ trị loạn, thân công hiền thần trong ngoài cùng lòng giúp đỡ, kính cẩn trời phật, vỗ thương dân nghèo, lo trước tính sau, thay đổi đường lối, thế lực còn có thể làm được, tôi đến lúc sắp chết nghẹn lời không biết nói gì, chỉ ứa nước mắt trông về kinh mà mến tiếc, mong muốn vô cùng mà thôi) rồi không ăn mà chết, còn các quan tỉnh, tướng ấy đều phải thuyền đưa về. Vua cùng các quan bàn nước kế đánh giữ, mỗi đem tình trạng người Pháp bức lấy 3 tỉnh, bá cáo cho trong ngoài đều biết, các quan đình thần cho là xuống dụ bảo cho trong ngoài, thực là lời thẳng lý cứng, sau khi nghe biết, có thể mọi người đều một lòng, nhưng hiện nay việc giữ bờ biển chưa vững, mà vội đem công thắng tuyên bá cho mọi người, chúng vốn cậy sức mạnh làm càn, ta không thể đối phó ngay được, vậy nên các việc sửa sang dồn lấy, dồn bổ hương binh, tướng nên sửa soạn sẵn sàng đầy đủ, đợi tướng Pháp trả lời thế nào, sẽ tùy cơ đối phó. Vua nghe theo, bèn sai chọn hương binh dồn thành đội ngũ. (Thừa Thiên, Ninh Bình, Quảng Trị, Quảng Bình, Phú Yên, Hà Tĩnh mỗi tỉnh 2 cơ; Bình Thuận 3 cơ; Quảng Nam, Bình Định mỗi tỉnh 4 cơ; Hải Dương, Nam Định, Nghệ An, mỗi tỉnh 6 cơ; Quảng Yên, Thanh Hóa mỗi tỉnh 5 cơ). Sai bọn thị lang là Nguyễn Viết Điện; tham biện Kinh kỳ hải phòng thị lang là Nguyễn Đình Thi; hiệp lý Thủy sư lãnh binh

https://tieulun.hopto.org

quan là Nguyễn Chân; trú phòng và đốc phòng ở cửa Thuận An là Nguyễn Chi chuyên đông kiểm soát. Lại sai Nguyễn Tri Phương và Trần Tiễn Thành thay đổi nhau đi bàn tỉnh đốc thúc lãnh binh quan là Nguyễn Biểu thăng thự chưởng vệ sung làm đề đốc tỉnh Bình Định cùng với bang biện là Nguyễn Văn Điển canh giữ cửa Thi nại; án sát Quảng Nam là Lê Điều cùng với lãnh binh quan là Nguyễn Kỷ, Hoàng Chiêu sửa sang đồn lũy cửa biển Đà Nẵng; chưởng vệ quyền chưởng tả dực doanh Vũ lâm là Đinh Hội sung làm đề đốc Nam Định; thị giảng học sĩ là Phạm Văn Nghị sung làm thương biện; lãnh thủ hộ sứ là Tôn Thất Tư nhắc bổ làm vệ úy, quyền chưởng tả dực doanh Vũ lâm; lãnh binh quan lá Phan Bân đổi bổ vệ úy, sung làm đề đốc Hải Dương; thị độc là Nguyễn Nhân làm bang biện. Lại sức cho các tỉnh có bờ biển những đồn lũy quan yếu và quân, lính, thuyền, súng hết thảy đều sửa sang chỉnh đốn, nhưng không được lúc chưa có việc đòi đến để mệt người tốn lương, cũng không nên hơi tỏ ra gấp rút, để người khỏi ngờ. Lại sức cho tỉnh Bình Định, tỉnh Quảng Nam phải đi dò thám tình hình động tĩnh của chúng, báo lên trước. Lại dụ quan tỉnh Bình Thuận theo lệ thường sửa sang kin, để phòng bị lo sợ bất ngờ không nên làm lộ thanh tích để lòng dân ngờ sợ.

Thuyền giặc biển 22 chiếc vào cửa Sa Kỳ lên trên cạn (hơn 300 tên), quan tỉnh Quảng Ngãi vì có ít quân (bất linh hạ ban chỉ có 150 người) xin điệu quân ở quân thứ Tĩnh Man hội lại cùng đánh, vua y cho, lại sai chưởng vệ là Đặng Văn Siêu đem thuyền quân (7 chiếc) đến ngay cùng làm việc.

Lúc bấy giờ tiền hiếm, sai 3 tỉnh Hà Nội, Bắc Ninh và Sơn Tây đúc nhiều tiền đồng để tiêu dùng.

https://tieulun.hopto.org

Lại đặt chức tri huyện và huấn đạo 2 huyện Thư Trì và Thụy Anh thuộc tỉnh Nam Định (năm thứ 4 bỏ bớt, đến nay cho là nơi địa đầu quan yếu, số học trò thêm nhiều nên lại đặt).

Đem huyện lỵ huyện Bình Sơn tỉnh Quảng Ngãi đến đóng ở thôn Tuân Trì (trước ở núi An Xuân, địa thế treo leo).

Khâm phái là Lê Hữu Thường cùng quan tỉnh Nam Định bàn tính công việc canh giữ bờ biển, xin đặt thêm đồn lũy, các sở đóng quân đặt súng, vua y cho (các đồn Bình Hải, Trà Lý).

Khâm phái là Phạm Ý đi việc công về tâu nói: việc khai Thiết Cảng ở Nghệ An, công trình to lớn, dân gian không vui lòng làm việc, hiện nay nắng và ẩm thấp, lại cảm nhiễm nhiều, mà khai đào đã sâu vẫn chưa thấy nước, thế khó thành công. Vua giáng dụ sai quan tỉnh cứ theo hiện tình tâu về, nếu làm đã sắp xong thì phải đào để được lợi lâu dài, nên xét xem dân cần thứ gì mà giúp đỡ, khuyên bảo khiến cho quên nhọc vui lòng làm, thì công trước không đến nỗi mất không.

Cho thự tuần phủ Quảng Nam, Quảng ngãi là Hoàng Văn Tuyển thăng thụ tả tham tri bộ Hộ.

Quan đạo Phú Yên cho là đạo trưởng, đạo dỗ làm việc kiêu ngạo khinh lờn, xin đuổi đi, vua sai thời thường răn sửa bảo ban cốt khiến cho theo phép tắc.

Tàu của Pháp đến đo thám tỉnh Bình Thuận, quan tỉnh đem việc tâu lên. Vua bảo rằng: mượn cớ đến đo thám, nên xử cho thận nhiên.

Toán giặc ở đất nước Thanh cướp nhiễu các huyện Bảo Lộc, Lục Ngạn, quan phó sứ đồn điền là Nguyễn Đình Nhuận cùng viên tri huyện Lục Ngạn là Nguyễn Tố Lập cùng giáp đánh không lợi. (Tố Lập lạc mất, suất đội là Thân Văn Đình bị chết). Sai đề đốc là Nguyễn

https://tieulun.hopto.org

Hữu Thân đem quân đến đánh, bọn giặc lẻn trốn, rồi lại kéo đến cướp các hạt Lộc Bình, An Bác thuộc tỉnh Lạng Sơn, quan tỉnh phải đem quân lính chẹn bắt, bọn giặc rút chạy, thưởng cho có bậc (2 huyện Bảo Lộc, Lục Ngạn thuộc tỉnh Bắc Ninh).

Khởi phục cho Phan Khắc Thận làm Binh bộ thượng thư lãnh tuần phủ Quảng Nam, Quảng Ngãi. Trước Khắc Thận vì việc Hoàng Khoán phải tội miễn quan, đến nay sự thế dần khác, đặc cách tha cho, với về kinh để hỏi hết tình hình ngoài biên giới, đến lúc vào chầu vua hỏi nước Cao Man gần đây công việc thế nào? Tâu rằng: mọi việc đều do nước Phú-lãng-sa trông nom, tô thuế sai quan coi thu rất nặng. Lại hỏi tên Vôi trước chống nhau với nước Phú-lãng-sa, thường được thắng, nay còn không? Thưa rằng hãy còn, bè lũ của hắn ở trong càng còn nhiều, bèn cho khai phục lĩnh chức tuần phủ. Đến lúc đi, vua bảo rằng: ngươi trước ở An Giang chẳng thi thố được việc gì nay cố gắng để thu lấy công hiệu lúc tuổi già.

Vua mới nghe tin nước Pháp phái người đến sông Khung Giang, sai các tỉnh, đạo phái người do thám, đều về không, không được việc gì, đến nay thổ mục ở Trấn Ninh thuộc tỉnh Nghệ An là Thiệu Ứng đi thám về nói người Pháp đi đến đâu vỗ về hậu đãi nhân dân người tỉnh Quảng Bình đi thám về nói rằng: người Pháp đóng thuyền ở bến sông Khung Giang, chỗ ấy đóng đồn sai canh giữ nghiêm mật, thổ man không dám cho đi. (Khung Giang, sử trước chép là sông Cửu Long, trước là nước Ai Lao, nay thổ man chỗ ấy, đều là bộ lạc cũ, gọi là người Lào) vua cho là những lời nói ấy chưa biết hư thực, sai 2 xứ Nghệ An, Cam Lộ luôn luôn do thám, tâu lên.

https://tieulun.hopto.org

Thủ phủ, thủ huyện ở các địa phương, năm trước bàn là ở gần tỉnh thành, các học trò đã có đốc học giảng dạy, đã chuẩn cho giảm bớt những viên giáo thụ, huấn đạo, đến nay quan tổng đốc Sơn, Hưng, Tuyên là Nguyễn Bá Nghi lại xin đặt giáo thụ, huấn đạo ở phủ Quảng Oai và huyện Phúc Thọ. Vua bảo rằng: đất nước ta không rộng, mà đặt nhiều quan lại, 1 phủ 1 huyện không bằng 1 làng, 1 tỉnh không bằng 1 huyện ở Trung Quốc, như thế chẳng những tốn của công mà cũng hại dân nhiều lắm! Vừa bỏ bớt lại xin đặt, chỉ theo thói quen mà thôi, nên không cho làm.

Vua cho là phương pháp bắn súng đại bác rất khó, quân lính chưa được tập quen, sai các sở đồn lấy chọn người dạy tập, lấy thuốc đạn bắn thực, mỗi tên bắn 3 phát, tên nào thạo về súng nào, thì lấy tên, để phòng lúc có việc tiện dùng.

Cuối mùa hè năm ấy, các nha hỏi việc hình chưa xong 546 án, tù phạm hiện giam hơn 1.900 người. Vua bảo rằng: bọn tù phạm tội sung quân tội lưu rất nhiều sao không sắp xếp đi khai khẩn ở Lạng Sơn, Cao Bằng để giam có ích gì? Quan bộ Hình tâu nói: tù phạm, tính quen côn đồ du đãng, không chịu yên phận làm ăn, vì cớ không chịu quen thủy thổ, xiềng xích mở ra thế tất trốn tránh, nếu có cấp cho nhiều, cũng hư phí không có công hiệu. Vua bảo rằng: vua Vũ đế nhà Hán đem quân đi xa để đánh nước Tây vực, còn biết tìm cách để cho quân đủ lương ăn biên giới được đầy đủ, huống chi nay tỉnh Lạng Sơn, Cao Bằng cũng không phải xa lắm, thế mà lại không có kế gì làm được, chỉ nhọc quân, tốn lương ở trung châu, mà không có ngày xong việc, thực do quan ở biên giới có trách nhiệm chưa để ý mà thôi, nên nghị lại mới được.

https://tieulun.hopto.org

Định rõ lệ tập ấm cho con cháu các quan chết về việc nước. (Từ khoảng năm Gia Long đến năm nay, các quan lần lượt đi bắt giặc chết trận, người nào có công trạng rõ ràng, được thờ vào các miếu và được có tặng điển, mà từ trước đến nay con cháu chưa được tập ấm thì người được tặng chánh nhất đến tòng tam phẩm, đều cho một người con được tập ấm là chánh lục phẩm đến tòng bát phẩm; tặng chánh tòng tứ phẩm tập ấm chánh cửu phẩm; tặng chánh tòng ngũ phẩm tập ấm tòng cửu phẩm; tặng chánh tòng lục phẩm trở xuống, đều được con 1 người là nhiêu nam miễn binh đao suốt đời. Con nối của các quan chết trận, theo lệ được dự tập ấm thì vẫn cứ 1 người con trưởng của vợ cả, nếu hoặc có *cớ* khác, (như các loại đã chết, ốm đau, gian trộm) theo luật cho lấy con thứ, nếu người con ấy chưa được tập ấm hoặc chức hàm tuy đều chết đi cũng là dự trúng khoa mục và nguyên là ấm sinh, anh danh, giáo dưỡng, trúng tuyển bổ làm quan không phải do ấm thụ, thì cho theo thứ tự tập ấm cho 1 người cháu, nhưng cho kém 1 trật. (như loại con được tập chánh lục thì cháu tập tòng lục, con tập tòng cửu thì cháu được miễn binh đao) các con cháu chưa được ấm thụ mà đều đã chết, cho lấy 1 người chắt hoặc người chút được tập ấm, nhưng lại kém 1 trật, nếu không có con cháu chính phái, thì cho lấy em ruột hoặc một người cháu gọi là chú hay bác được tập ấm, nhưng coi như lệ cháu được tập ấm mà làm, nếu không có em ruột cháu gần, mới cho lấy em hay cháu họ 1 người được tập ấm, nhưng coi như lệ chắt chút mà làm. Còn tặng chánh nhị phẩm trở lên, con cháu thừa ấm sau khi đủ lệ, con cháu chính phái, đời đời cho 1 người được miễn binh đao, không có chính phái thì

https://tieulun.hopto.org

thôi; từ tòng nhị phẩm trở xuống, đều tập ấm 1 đời mà thôi, trong đó hoặc có phẩm hàm hơi thấp mà cách đời mới tập ấm, (hoặc con cháu có cớ, hoặc đã chết từ trước chưa được tập ấm, nhiều ấm ở dưới cũng thế) thì không có trật nào có thể kém, (như nguyên lặng chánh tòng ngũ phẩm, con tập ấm chỉ có tòng cửu phẩm, cháu chỉ được miễn sai, chắt chút và cháu họ đều không có trật) và theo lệ chỉ được nhiêu ấm thì những chắt chút hoặc em họ cháu họ được tập cũng cho 1 người miễn binh dao suốt đời mà thôi.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN XXXVII

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Đinh mão, Tự Đức năm thứ 20 (1867) mùa thu tháng 7, tỉnh Nghệ An bão to, ngày hôm ấy là kỳ đệ nhất khoa thi hương, học trò bị tường đổ đè chết 9 người, (1 tú tài, 8 học trò) đều cấp cho tiền tuất, hoãn ngày vào thi sau khi ra đầu bài, học trò nội huyện nào rầm dậy bài ra trước, không chịu làm bài, cùng nhau nhổ lều ra khỏi trường, việc ấy tâu lên, vua bảo rằng: học trò Nghệ An, Hà Tĩnh có tính thuần phác, vốn chăm học tập, việc ấy chỉ một vài đứa không học, trộm đem ý riêng xướng suất, lừa dối người lương thiện, để cho hỗn loạn, bội nhọ lấy đến người khác mà thôi, sai xét lấy 1, 2 tên thủ xướng nghiêm trị để răn người khác, còn đều tha cả. Vua chuẩn cho lại hoãn ngày vào trường, sau xét ra tú tài là Ngô Đắc Tuấn, học trò là Trương Đình Du, Đỗ Quang Vinh làm thủ xướng, xử tội đồ và đánh trượng có bậc. (Tay viết giấy niêm yết là Ngô Đắc Tuấn, cách mất tú tài, đánh 100 trượng, và tội đồ 3 năm; Trương Đình Du nhẹ dạ nghe lời nói không đâu theo người làm hỗn loạn, phạt 100 trượng, tha cho về; — Đỗ Quang Vinh theo lời nói, nhận xét nông nổi, để làm cho người ngờ, đánh 80 trượng).

https://tieulun.hopto.org

Thổ phỉ tỉnh Bắc Ninh nhiều lần sách nhiễu tổng liền làng Phố Lộng phủ Đa Phúc; tổng lý làng ấy đem dân phu chống đánh không chịu, thưởng cho cả làng 1 cái biển có chữ « Hiếu nghĩa khả phong », tổng lý cho 1 trật, dân phu cho 50 quan tiền.

Tha miễn thuế bạc cho khách thuộc và người Man bị giặc tàn hại ở tỉnh Quảng Yên.

Tha hoãn việc bắt linh, nộp thuế cho các thôn xã bị giặc tàn hại ở tỉnh Cao Bằng có tăng bậc.

Việc khai cừ Đồng Mãi ở tỉnh Bình Thuận đã xong (từ cửa cừ đến dòng nước chia ra dài 1023 trượng, thế nước lan đến 15 xã thôn, ruộng đất 2000 mẫu đều được nước tưới) cừ ấy bắt đầu từ nước Chiêm Thành, đầu năm Minh Mệnh lại đào, qua 3 tháng chưa xong bẫn rồi thôi, năm trước viên điển nông sứ là Phan Trang công đoanh điển sứ là Nguyễn Văn Phương khởi công tâm, sau vì mưa lụt phải thôi, đến nay đốc việc dân phu tiếp tục đào, lợi về nước rất rộng, đều gia thưởng có bậc.

10 xã, động thuộc tỉnh Quảng Yên bị tai nạn, (Dương Hưu, Hòa Lạc, Xuân Thụ, Tiên Yên, Đồng Phong, Tiêu Dao, Định Cư, Duệ An, Đại Dực, Giáp Khẩu) nhân dân đi hết, ruộng đất bỏ hoang, đều bỏ tên ở sổ miễn thuế, còn thì chiếu nơi hại vừa, hại lắm đem sang hạng miễn thuế, chia ra từng thành cho hoãn có bậc. (Đây là bị hại vì giặc và chết dịch).

Vua bảo các quan đại thần rằng: các cửa biển Nam Định, Hải Yên rất là xung yếu, năm trước đã có cắm kè đề phòng giữ bờ biển, sợ chưa được 10 phần chu đáo, nên hết lòng sửa sang. Nguyễn Tri Phương tâu rằng: việc phòng bị cốt phải làm việc thực, thế mà có chỗ làm cho dân kinh động, bàn luận kéo dài, việc làm thực thấy rất khó, vả kinh sư là nơi căn bản, xin hoàng

https://tieulun.hopto.org

thượng ít đi tuần chơi, để cho quân lính được chuyên việc luyện tập. Vua bảo rằng: trước vì lo cũ chưa giải, cho nên tạm đi để tiêu khiển đó mà thôi, nhiều lần các quan đại thần tâu xin mỗi tháng một hai lần thôi, nay trẫm không như thế nữa. Vũ Trọng Bình tâu rằng: giữ nước, việc cày được là ở lòng người, tôi xét kỹ, lòng dân phần nhiều trễ nải, trộm thường lấy làm lo, tưởng nên trước hết lấy cố kết lòng người làm việc cốt yếu, kinh sư là căn bản của các nơi, phải nên nghĩ phần chấn chỉnh, để cho các hạt trông mà bắt chước. Vua khen và nhận nhời.

Đê công thuộc huyện Thanh Liêm tỉnh Hà Nội trước nhân gió bão nước lên to bị vỡ lở, tháng ấy quan tỉnh, quan huyện đem chỗ vỡ ấy là nơi lỏ không thiệt hại gì tâu lên, vua bảo rằng: việc giữ nước sông lợi hại tuy không phải sức người làm được, nhưng cũng chưa hẳn không phải ở sức người, chỉ bởi quan tỉnh quan huyện và tổng lý coi thường hư ứng, làm việc cẩu thả, không chịu giữ vững, đến khi tràn vỡ thường bảo là chỗ bỏ không, không hại, để nói dối triều đình, hầu bỏ mặc sự đau khổ của dân không hỏi đến, nên đều thề theo lòng trẫm, làm hết chức vụ, cốt phải thực hành, chớ để tai hại liền năm, đau khổ chồng chất, thêm để lo cho trẫm; nên viên tri huyện và quan tỉnh đều phải giáng cấp có bậc.

Đầu mục giặc ở tỉnh Thái Nguyên là Tạ Văn Sơn nhiều lần xin ra thú, quan tỉnh muốn dong thứ nhận cho, quan bộ xin mật tư cho quan tỉnh Thái tìm cách dỗi tên ấy đến tỉnh, tùy cơ bắt giải, còn bè lũ của hắn hiểu bảo rồi cho về. Vua bảo rằng: bắt ngay cũng sợ thêm việc, mà tỏ cho người biết là không rộng, các giặc ra hàng còn nhiều, không khỏi trông ngóng, nên cho ra thú, sắp xếp cho chỗ ở, vỗ về để phòng cho khéo,

https://tieulun.hopto.org

vả lại giặc hàng đều là tạm thời xử trí, các tỉnh Lang, Bằng, Tuyên, Thái đều để tâm theo thời thế xử trước, cốt yên bờ cõi của ta, chớ để hối về sau.

Làm lại điện Gia Thành đã xong.

Quan tổng đốc Ninh Thái là Phạm Chí Hương cùng quan tỉnh Lạng Sơn cho là thế giặc Long Đống nước Thanh dữ tợn, xin thêm quân canh giữ. Vua bảo rằng: biên giới không như trung châu, lũ người nên hết lòng vỗ yên dùng người thổ trước canh phòng, cốt cho vững chắc, để dỡ mệt người tốn của, chớ vì việc ở biên giới báo bất thường, lúc tha lúc bắt, lại là không tiện, và cũng khó đối phó.

Trần Tiễn Thành tâu nói: khi mới dựng nước, ở Nam, Bắc Kỳ đều đặt 1 quan lồng trấn, tất cả việc thường đều cho tùy tiện làm việc ổn thỏa, chỉ có việc lớn mới tâu lên, cho nên đều nhanh chóng được việc, nay như Hà Nội, Bình Định nên đặt mỗi nơi 1 quan kinh lược, còn các tỉnh đạo công việc cho được tùy tiện xử trí, không phải câu nệ lệ thường, lại phải kéo dài, thì kinh sư càng thêm tôn trọng. Nguyễn Tri Phương bàn cũng theo như thế, lại nói được người tài giỏi rất khó, ở tả kỳ thì có Phan Khắc Thận, Thân Văn Nhiếp, Hà Nội thì có Đào Trí, Phạm Chí Hương đều là người tài cán, xin liệu bổ dụng.

Vua bảo rằng: khoảng năm Minh Mệnh chức lồng trấn đều dùng quan võ, việc cũng làm được ổn thỏa, tức như Phạm Văn Hiếu chất phác đần độn không có văn hoa, chỉ gặp giặc thì dũng cảm, được dụ vua thường ban khen, bèn lấy tổng đốc Hà Ninh là Đào Trí kiêm sung coi cả ba tỉnh Nam Định, Hải Dương và Quảng Yên; chưởng hữu quân canh giữ bờ biển là Nguyễn Hiên sung làm hải phòng sứ, Bình Phú, Thuận Khánh đều cho tùy tiện xử trí, huấn luyện quân sĩ, sửa sang

https://tieulun.hopto.org

đồn lũy. Lại nghĩ Hà Nội là trấn lớn, bất thần bất linh vận lương rất quan hệ, đặt thêm 1 viên tuần phủ, lấy khâm sai tham tri là Nguyễn Mại sung làm chức ấy.

Quan tỉnh Bắc Ninh tâu nói: giặc trốn nước Thanh là lũ Vy Tái Thọ các chi mưu thông với nhau sinh việc, xin cho thêm quân, sai điệu quân ở Thanh, Nghệ 500 người đi ngay, nhưng lại dụ rằng: phòng bị trước khi có việc, nghiêm sức cho phủ huyện tổng lý đem nhiều dân dõng thủ hạ đóng giữ, bắt chém được đầu mục của giặc sẽ hậu thưởng cho, chứa giấu và theo giặc thì giết không tha, rồi lấy thị lang bộ Binh là Ông Ích Khiêm sung làm Khâm phái Bắc Ninh tiễu phủ sứ, cho quần áo và bạc của kho (20 lạng) sai đi. Lại sai bang biện Bắc Ninh là Phạm Thận Duật cùng với Nguyễn Hữu Thận đi trước xem cơ đánh giữ hoặc chiêu dụ. Lại đặt thêm 1 viên phó lãnh binh quan ở tỉnh Bắc Ninh.

Xây đắp pháo đài, lũy đá ở cửa biển Thi Nại tỉnh Bình Định.

Sai các quan địa phương xét rõ người có học hạnh, đức nghiệp có thể hun đúc được người sau, thì tâu lên.

Cấp thêm thuốc đạn cho các tỉnh để ngăn giữ núi rừng và biển.

Sai phó đô ngự sử là Lê Bá Thận hợp cùng các viên thống chưởng xem xét đốc thúc quân sĩ luyện tập, đợi sai cốt được tinh thông mạnh khỏe.

Vua dụ Nguyễn Tri Phương: đời xưa hậu đãi quan đại thần không để cho thân làm việc nhỏ, nay ngươi công việc bề bộn, hàng ngày tiếp nhận tờ tư tập tấu có khi đến hơn trăm, mồ hôi chảy xuống cả sổ sách, lòng sức không lúc nào rỗi, nay cho lũ tham tri, thị lang, biện lý bộ Binh bàn làm việc bộ, cốt được thanh thỏa,

https://tieulun.hopto.org

ngươi chỉ việc lớn mới cùng xét lại, để được thư tâm trù tính dâng điều hay, ngăn điều dở, huấn luyện, sửa sang, phòng giữ cho xứng ý trẫm.

Sai các tỉnh, đạo vẽ địa đồ cửa biển tiến lên để xem, phàm hình thế đường biển cong, thẳng, nông sâu, rộng hẹp, núi sỏi, đồn lũy, trong ngoài đặt súng nhiều hay ít, cách tỉnh thành gần hay xa vẽ thành bản đồ dài cước chú rõ ràng, cốt phải khi xem đều như trông thấy trước mặt, để tiện trù tính.

Tri châu châu Tư Lăng nước Thanh là Vy Minh Vũ đưa thư nói rằng: giặc Vy Tái Thọ chiếm giữ phủ Thái Bình, lại hợp quân vây bức châu lỵ, xin ta đem quân cứu viện. Bèn sai viết thư trả lời và viết thư tư ngay cho quan quân thứ Long Đống, lại sức cho giặc hàng là bọn Tô [illegible] sửa soạn quân lính, đợi báo, tiến đến đánh giúp. (Sau vài tháng không thấy báo, Minh Vũ chạy đến đất Khôn, đem mẹ hấn cùng gia quyến 6 người sang ở nhờ tỉnh Cao Bằng nước ta).

Khơi sông Vĩnh Định đã xong. (Sông mới nước chảy chưa thông, sai người làm trước là bọn Trần Đình Túc phải khơi đến, đến nay làm xong).

Tháng 8, doanh điền sứ tỉnh Nam Định là Nguyễn Chính dâng sớ xin trích số ruộng đất các đồn điền khai lậu. Quan ở bộ cho là nay việc phòng bị là khẩn cấp, việc doanh điền khám đo phiền phí lại thêm khổ dân, sẽ qui oán ở triều đình, mà đầy túi bọn lại dịch, xin hãy đình bãi. Vua nghe theo.

Đặt thêm chức phó lãnh binh quan ở đạo Hà Tĩnh.

Thuyền nước Hồng Mao và nước Ba Lan thường đi lại và bỏ neo ở ngoài khơi tỉnh Quảng Nam và phủ Thừa Thiên, sai người đến hỏi, nói là đi công cán, liền chạy đi.

https://tieulun.hopto.org

Nguyễn Tri Phương, Vũ Trọng Bình tâu nói: tướng nước Pháp bức lấy 3 tỉnh, quan kinh lược và quan các tỉnh sức không chống được, nghĩa chẳng nên tạm sống, quan kinh lược trước là Phan Thanh Giản chỉ biết một chết, còn thì đã không lo toan trước khi có việc, đến lúc gặp việc chỉ mong được tùy tiện trở về, (theo tàu của Tây về Bình Thuận) trách nhiệm giữ bờ cõi như thế cũng nguy khốn lắm, trừ phủ, huyện, quản suất trở xuống đều là người đi theo để sai khiến, mà biết không quên gốc, rút lui về Bình Thuận, xin đều cho miễn nghị, còn Phan Thanh Giản (kinh lược), Trương Văn Uyển (lãnh đốc), Nguyễn Hữu Cơ (tổng đốc), Trần Hoán (thự phủ), Nguyễn Văn Nhã, Nguyễn Văn Học, Nguyễn Xuân Ý (bố chính), Vũ Doãn Thanh, Phạm Hữu Chính, Nguyễn Duy Quang (án sát), Vũ Thưởng (đề đốc), Hoàng Chiêu, Hoàng Tỷ, Nguyễn Hường, Nguyễn Tập, Đỗ Huy, Nguyễn Bật, (chánh phó lãnh binh) xin xét rõ phân biệt nghị xử. Vua nghe theo. (Xem tháng 11 năm thứ 21 ở dưới).

Nêu thưởng anh em Trần Mân, Trần Tâm. (Người huyện Quỳnh Lưu tỉnh Nghệ An) anh em Mân bị giặc Sá bắt được, chửi giặc không chịu khuất phục, bị hại, việc tâu lên, vua cho là kẻ tiểu dân mà biết trung nghĩa như thế, lại cả anh em, đều cho truy tặng hàm cửu phẩm bách hộ, cho bức biển có chữ «Tiết nghĩa khả gia» nêu khen.

Vua dụ quan đình thần rằng: các tỉnh ở Bắc Kỳ gió bão nước lụt, tai biến luôn luôn, tuy tại quan địa phương không biết tuyên dương đức hóa để triệu khí hòa, cũng bởi trẫm đức bạc nên đến thế, các quan xét kỹ tệ gì nên đổi, để có thể nêu bật được khí lành, cảm triệu được hòa khí thì tâu lên. Quan đình thần tâu nói: quan lại những nhiễu hại dân, tệ ấy phải nên đổi. Vua bèn xuống dụ rằng: Bắc Kỳ là nơi tiền của công thuế nhiều,

https://tieulun.hopto.org

nhà nước dạy nuôi được nghỉ ngơi gần 70 năm nay, gần đây sau khi giặc giã, lại gặp nạn gió bão, tiếp đến mưa dầm vỡ đê, nhân dân tội gì mà mắc phải khổ cực ấy? Ý hẳn tại quan lại giữ chức không biết tuyên dương đức hóa để triệu tập khí hòa nên mới thế chăng? Vả lại phép trị dân, chính sách thương dân, triều ấy triều khác dựng lên, ngày nay theo mà làm, xưa sao được công hiệu, nay sao lắm kẻ gian, tức như việc dân xã nộp thuế, thì quan lại coi kho cùng quan lại hạt ấy thông đồng nhau, sách nhiễu, nhiều cớ hoặc có ngạch thuế đủ, mà tiền lệ chưa đủ thì chưa được nộp xong, điền linh thì lấy nhiều tiền lệ; tuyển duyệt thì chiếu số điền tục lấy tiền sổ đinh; đặt mua thì bắt những dân không phải sản xuất ra và làm nghề ấy, lãnh tiền chờ đợi tốn kém; đem nộp không đủ thì lại dịch chuyển làm việc lại bắt đặt thu tiền để mua giúp lấy lời; sửa đắp đê điều, thì quan lại phần nhiều nhận thuê khoán lấy tiền công gấp đôi; — kiện tụng thì chẳng thấu oan xét xử ngay, khiến cho dân hèn phải chịu oan, cái khổ cường hào ức hiếp; cho đến chổ quan tấn thì thối hư chè lá, bình đinh thì bán chác hoặc sai làm việc riêng, không việc gì là không nhiễu dân, người có trách nhiệm chăn nuôi dân hầu nỡ lòng về giàu sang mà đau thương của dân lặng yên chẳng nghe biết chăng? Hay là biết mà cũng muốn che lỗi ngồi nhìn mà chẳng sửa chữa chăng? Có 1 điều trong các điều ấy, cũng đủ để hại dân mà hại đến khí hòa, trẫm biết đau khổ của dân, đêm ngày chẳng yên, cho nên từ trước đến nay đối với quan chăn nuôi dân thường phải chọn cẩn thận, dân chưa yên nghiệp, há chẳng phải có quan lại chưa được người hay sao, trăm họ có lỗi, là tại trẫm cả, đâu dám cho là quan có trách nhiệm không hết chức phận mà tự tha thứ cho mình, các địa phương bị tai

https://tieulun.hopto.org

hại, tuy đã chọn phái đường quan ở kinh để đến hội đồng với các quan tỉnh chia từng hạng chẩn cấp, tùy việc giúp đỡ, vẫn lo cửa nhà vua muôn dặm, tình trạng chốn thôn quê khó mà biết hết, nếu phái quan đại thần đi kinh lược, cũng chỉ đi qua lúc bấy giờ, đâu được biết hết mọi việc, lại tệ dân tinh, nên bắt quan địa phương phải làm mới có thực tế, bọn đốc, phủ, bố, ấn các ngươi có trách nhiệm chăn dân, gặp tai biến ấy phải nên giúp đỡ thăm nom như thế nào? Phàm việc có quan hệ đến việc lớn quân dân, việc gì hại, việc gì tệ cần phải gia tâm sửa đổi, quan lại dưới quyền, ai tham nhũng, ai hèn kém, nên đem việc mà đuổi bỏ, cốt lấy bụng thực làm việc thực, khiến cho có tệ hại tất phải trừ bỏ, quan lại không nhũng nhiễu, thế là dân không hại, lòng dân vui, hòa khí ứng, ngõ hầu đến được lỗi trước, lỗi mà biết đổi, thế là không có lỗi, trẫm thực rất mong ở các ngươi, đời xưa người làm chức nhị thiên thạch mà không làm nổi việc, không theo 6 điều (1) thì đều khiển trách và truất bỏ, trẫm lấy lòng khoan nhân đối đãi người dưới, chưa nỡ bắt tội, nên phải răn bảo ân cần, các ngươi đều nên thể theo ý ấy, thay lòng đổi dạ, sửa mình để cho người khác theo, cần phải xét quan lại cho dân được yên, đem lại khí hòa cho nước được trị, mới không phụ sự ủy thác của trẫm, nếu không hết lòng xem xét, tệ cũ vẫn thế, dân mắc phải tội, tức ngươi có lỗi ngay, nên phải kinh cần.

---

(1) 6 điều, pháp chế nhà Hán đặt ra 6 điều để xét chức nhị Thiên thạch. 1 – hào cường cậy thế; 2 – khua khoét nhân dân; 3 – thưởng phạt quá lạm; 4 – tư túi che giấu người hiền; 5 – con em thỉnh thác; 6 – trái phép nhận hối lộ. (xem ở Tử nguyên).

https://tieulun.hopto.org

Bãi bỏ ty Bình Chuẩn tạm và chức doanh điền sứ ở Bắc Kỳ. Vua dụ rằng: trước kia vì nổi lên việc quân, chi phí nhiều, tiền của ít, nhân nghĩ cách sinh ra của cải của người đời xưa, không ngoài việc khuyên dân làm ruộng, khuyên dân dời chỗ ở trao đổi hàng hóa, vì thế nên nghe theo các quan bàn, đặt cách đặt ty Bình Chuẩn tạm và doanh điền sứ ở Bắc Kỳ, hãy làm thử 2, 3 năm, mong hoặc giúp được kinh phí ấy, để thêm tài lực cho cả nước, không ngờ trong khi thừa hành, nhiều việc có quá đáng, gần như tranh lợi với dân cũng có, can về lấy ruộng thuộc làm ruộng bỏ hoang cũng có, nên hại việc buôn bán khổ dân, phần nàn nhiều lắm, huống chi hiện nay sau khi tai nạn bão lụt, việc cần giữ bờ biển đương gấp, mọi việc đều nên cho dân nghỉ ngơi để được tĩnh dưỡng, vậy ty Bình chuẩn và doanh điền sứ đều bãi bỏ ngay, quan lại phái đi trước đều rút về, lại gia tâm vỗ yên ở các địa phương.

Khiêm cung làm xong, vua rước Thái hậu cùng ra chơi. Các thân phiên, hoàng thân và quan văn từ ngũ phẩm, quan võ từ tứ phẩm trở lên đều mặc áo có bổ tử lạy mừng, ban yến và cho vật hạng có thứ bậc, sau vua tự làm bài ký Khiêm cung nhưng đợi khắc vào đá, làm nhà bia rồi mới dựng, văn bia rằng: khí giời trong nhẹ, cho nên được dài lâu, gió mây mưa móc, không có hình thường, cố nhiên không cần nói, còn như có hình tuy rộng lớn như đất cũng có lúc sụt lở, sáng như mặt trời mặt trăng cũng có lúc khuyết, lúc xế, lúc tối, lúc bị che, ngoài ra như núi cao biển sâu, sắt rắn đá chắc, đều là những vật đặc biệt, cũng không thể không lo về lở can tan nát, huống chi là người, người ta đối với sự sống chết là trọng đại, nhưng cũng là việc thường, Nhan Uyên chết non, Bành Tổ sống lâu, Bá Di hiền lành, đạo Chích gian ác, về việc sống thì cố nhiên

https://tieulun.hopto.org

không giống nhau, về việc chết thì đều giống nhau bởi vì danh tiếng thì không nát, còn thân hình thì ai cũng nát, việc gì phải chăm chú đến việc chết, duy có việc chôn là giấu kín, để cho khác với cầm thú đó là lễ cũng là tình, vua lên ngôi mà làm quan tài mỗi năm 1 lần sơn rồi cất đi, trẫm đâu dám trái phép của tiên vương, người khỏe mạnh còn lo có sự bất thường nữa là người yếu đâu dám chắc, trẫm bẩm thụ nguyên khí rất ít, lúc mới đẻ đã bị mẹ ốm đau hàng tháng mới khỏi, mẹ nuôi không cẩn thận sạch sẽ, mẹ dạy bảo không chừa, mẹ sợ sẽ tối tăm trong lòng rối loạn. Vừa lên 3 tuổi đã bỏ hẳn bú, chỉ mẹ tự nuôi nấng, từ đấy gầy còm, ốm yếu kéo dài nhiều khi tưởng nguy, mẹ thường sớm tối bồng bế rất là khó nhọc. Khi biết đi biết nói, liền đã cầm than vẽ luôn vào tường vách, người lấy làm lạ mới hỏi, đáp rằng việc chữ trong, vì thế gọi tiến sĩ cập đệ là trạng nguyên, mà nay được nghe mẹ nói thế, tuổi trái đào đã cho đến thầy học đọc sách, trong khi tiểu học, đã làm câu đối ngâm vịnh bừa, chứ có biết gì âm luật. Hoàng khảo nghiêm mà yêu lắm, (tiểu tử) này tử còn nhỏ đến tuổi thành đồng, nhân tuổi trẻ lầm lỗi phải đánh chỉ có một lần vài roi mà thôi, nhưng rất kinh sợ, không nằng dạy, dạy tất cố gắng, có khi thấy thơ và câu đối, rất được tươi cười, một hôm hỏi đùa các con, mày tên thế là nghĩa thế nào? Đều lấy ý thưa, không biết có phải hay không, (tiểu tử) này vội vã cứ theo lời dạy bảo học được, lấy chữ Hồng là to lớn, Nhậm là gánh vác thưa lên, được ngoảnh lại nhìn mà mỉm cười bảo rằng: mang nặng là mang gì? Gánh củi ấy à? Thái hậu yêu mà nghiêm, ngày thường dạy về tiết độ ứng đối lui tới, cốt hợp lễ độ, không cho chơi đùa, mỗi buổi sáng ra nhà ngoài học hỏi, gần trưa mới được vào, có không nhớ, lười biếng, bị quở mắng liền, nếu

https://tieulun.hopto.org

chưa thuộc tất phải ngồi yên học thuộc mới thôi, không thì tuy có trò chơi ở ngay trước mặt cũng chưa cho đi xem, (tiểu tử) này may nhờ khí thiêng chung đúc, lúc bé hơi sáng dạ đọc các sách tiểu học khai tâm, trong nửa ngày đã thuộc rồi một quyển, cũng bởi sợ lời nghiêm huấn, may được ít phải đánh, có lỗi nặng mới phải đánh, đánh rồi lại khóc. Hoàng khảo mỗi khi đi chơi tất mang đi theo, vườn Thường mậu mới làm xong cũng cho theo đến cùng ở. Hoàng khảo vâng chỉ xét định danh sách ân thu thầm, không dám khinh thường ủy cho người, tự tay viết lấy tờ tâu, đêm khuya cũng cho (tiểu tử) hầu ở bên cạnh, đọc chữ nào viết chữ ấy, năm ấy mới 12 tuổi, vừa ngay lúc hoàng khảo mới nhận ấn ngọc, gặp việc đại tang, con các vợ lẽ chưa kịp vời chỉ vời tiểu tử trước vào điện Hoàngphúc chầu hầu, năm sau cho ra ở cung Tiềm đế, sau lại đổi lên ở nhà Thiện Khánh, cho tiện việc học tập, lại sang năm sau gặp lễ lớn bang giao, toàn sai sung chức giữ kinh thành, rồi lại theo xe đi Bắc tuần, được dự hàng chấp sự, trong khi đi về, sớm hôm theo hầu ở ngự doanh. Lại sang năm sau cho phong tước công, lấy vợ ra ở phủ riêng, chính là năm 15 tuổi, tuy đã có vợ, vẫn thường vời vào nội đình, hầu gần ở bàn giấy vua, ban cho rất hậu, có khi đến đêm khuya mới ra về, hoặc gặp có sắc dụ văn chương của vua, cũng sai tra xét, ứng chế thơ, phú, vua làm thi nhiều, có khi đương hầu ăn cơm, cũng sai bỏ đũa vịnh xong ngay, sai cung lần bưng hộp văn phòng tứ bảo vua dùng để ở chỗ ngồi, cho được lấy dùng, đối đãi không ngờ, ban ơn rất hậu, (tiểu tử) đâu dám trái phép, vịnh xong, vua liền lấy bát cơm đương ăn còn thừa ban cho và bảo rằng con ăn bát cơm này cho khuớc, có khi đang rượu tàu nhạc mùa hát hòa hợp, cũng sai làm thơ tức sự, tiểu tử cố vâng lệnh làm ngay được

https://tieulun.hopto.org

một bài, lập tức lấy ngay nhẫn bằng vàng ngọc của vua đúng ban cho mà bảo rằng: nhẫn này không đáng qui, nay cho mày một câu không hổ người sinh ra mày, mày nên nhớ lấy. Tiểu tử lạy tạ mà nhận lấy, ghi vào dạ, khắc vào xương, vả khi ấy trẫm mới học tứ thư, kinh thi kinh thư vẫn chưa học hết mới tập làm thơ, nhiều câu không thành câu thơ, nhưng vì trong anh em hoặc có người lười, hoặc còn bé nhỏ, chỉ có trẫm là hơi biết chữ, lúc ấy may mà làm nhanh, cho nên riêng được quá yêu, sở dĩ được thế là lượng của cha mẹ và đức lớn vô cùng, thực thì học còn ít, chữ ở trong bụng trống rỗng như không, vì từ lúc làm hoàng tôn đến lúc làm hoàng tử, phàm người sung làm thầy dạy học không phải là cự nho danh sĩ, được xứng chức ấy, phần nhiều là tú tài già chỉ có thể dạy trẻ thôi, nếu có nói hàm, cũng không hiểu được, lại thấy vốn có trí thông minh, cho là có thể giữ được khỏi lụy, bèn yên ở chức nhàn dạy hão mà thôi. Trẫm cũng khổ về sự không có nhiều sách, chưa được biết nhiều, không biết lấy thế làm vui, mà lấy cưỡi ngựa bắn cung làm vui, vốn do khi phách tuổi trẻ thói quen khiến thế, thế mà tiến dần, cũng chẳng tự biết bởi đâu mà thế, còn như việc khác được khen, cũng không thể kể hết được, tức như hầu bắn thường hay bắn tin, các thị vệ hàng chú, hàng em cũng thấy cũng biết, được bảo phàm cung tên vua dùng, cho con chọn lấy cái vừa ý để mà tập, các đồ vật ấy sau còn để lại cho ai? Người hiểu biết thì hiểu ngầm được đại ý, một hôm hầu bắn ở vườn cấm, có Thái hậu theo hầu, trẫm đã bắn 4 phát tên, còn cầm 1 cái tên, được vua bảo ngay rằng mày bắn cái tên ấy, cốt cho trúng đích, để vui lòng mẹ mày, tiểu tử vâng mệnh giương cung bắn, may cũng như ý. Lòng vua vốn nghĩ sâu xa, không phải bọn thói đời thay đổi có thể biết được, trẫm cũng coi như

https://tieulun.hopto.org

không, chưa từng để ý, có kẻ ghét ghen thì coi như không biết, có người khuyên vào các xem tập chính sự, thì nói rằng còn có anh, tính lại ít nói hay thẹn, phàm không phải là người rất thân cố, dù là thân phiên đại thần, vào chầu gặp nhau cũng ít trò truyện, có vẻ như đàn bà, vì thế nên cũng ít giao thiệp. Trẫm cũng vui vẻ về nhạt nhẽo vụng về, khi huyết yếu, thân thể thường gầy, đương lúc tuổi trẻ vô sự, mà con còn hiếm, không được yên lòng mong của cha mẹ, trẫm rất hổ thẹn, nhưng trẫm còn là ít tuổi, chưa lấy làm lo, năm gần 20 tuổi, tháng 6 bỗng nhiên mọc đậu, bệnh rất nguy kịch, nhờ có cha mẹ hết cách thuốc thang, cầu khẩn, tháng 8 mới khỏi, hạn kiêng cữ chưa hết, vẩy đậu ở mặt chưa bong; nhưng rất mong nhớ cha mẹ, gượng sức đến tạ ở triều, đi và quỳ vẫn chệnh choạng, nhờ được miễn lạy, vừa lúc lấy hội tập ở Chỉ thiện đường bàn cho mà bảo rằng: tâm pháp trị pháp đều ở đấy, mày học mà theo. Lại vời vào nội điện, cho vào yết kiến Thái hậu, cho vuốt râu vua, không ngờ nước mắt rơi xuống, vì xa cách đã lâu, vua thung dung cho xem bài ca vua làm theo bài khánh vân ca của Ngu Thuấn, bỗng thấy bài nguyên tác có vẫn sai, xét tâu lên, được khen thưởng rất nhiều, nhân mảng quan Nội các về việc không xem xét. Chưa bao lâu, hoàng khảo có bệnh, ngay từ hạ tuần tháng ấy đến hạ tuần tháng 9, cùng các anh em và quan đại thần thường thường túc trực ở trong cung cấm, hầu thuốc thang, thăm hỏi sự ăn uống thức ngủ, lúc bấy giờ mưa lụt, tuy nguyên khí chưa được như thường, cũng xông pha rét lội nước, ngày đêm khăn áo không dám cởi, ăn ngủ đều kém, mỏi quá thì dựa vào cột ngủ tạm, nghe gọi với thì hồn vía không còn, lập tức theo trung sứ vào hầu, đều là bổn phận phải thế, không từng tự nghĩ đến việc khác, chỉ mong ngày được yên

vui, nghe lời day bảo mãi, nào ngờ trời không thương, vội đã để việc khó khăn to lớn cho người nhỏ mọn tuổi trẻ, than ôi đau đớn lắm thay! Than ôi đau đớn lắm thay! Vì tuổi trẻ mới làm việc, không am hiểu điển cố, lòng người mờ tối lo sợ, rất lo không gánh vác nổi, may chết theo, thêm đau lòng mẹ, cố gượng khuyên giải, trong một thời gian nhiều biến cố dồn dập ngay vào người tư chất yếu, bệnh lại lên to, hầu đến khốn đốn, trên nhờ đức trạch của hoàng tổ, hoàng khảo ngấm vào lòng người đã sâu, trong có hoàng thái hậu sửa sang trong cung nghiêm chỉnh, ngoài có các quan đại thần có đức vọng cũ khắp cả trong triều ngoài quận, cùng lòng giúp đỡ kinh theo phép cũ, lần lữa trong 10 năm, may không có lỗi nhớn, tuy có không nghĩ đến tình thương mới con, bất đắc dĩ phải theo công luận, giải lỗ nghĩa cả, vì xã tắc mà làm, nghĩ đến câu ca, thóc vãi[1], thực rất thẹn thùng đau đớn, cái lỗi của Chu công, không có Mạnh tử thì ai biết mà lượng thứ cho. Ôi! Có bụng ấy hay không? Hay vì lũ tiểu nhân làm hại, sao vội đến tự sát, việc lúc ấy cũng khó bộc bạch hết, trăm đời còn có sử xanh, trẫm có bụng nào đâu, đại khái sau khi việc xảy ra, bàn bạc người, trẫm không thể không giận bọn hiếu sự làm ra việc ấy, nếu biết xét đến sau này trẫm ăn cần gây dựng cho các trẻ bỏ côi, mà không thể được, thì lòng trẫm cũng có thể đối với thiên hạ. Ngoài ra như giặc cỏ gian dối, có lúc cỏ động mê hoặc, cũng dược vô sự, đều nhờ ở sức mọi người, trẫm có tài gì đâu. Than ôi! Ngu mà quen yên, tối tăm không biết phòng bị trước ràng buộc cửa

(1) Đời nhà Hán có câu ca: 1 thước vải còn thể may, 1 đấu thóc còn thể giã, huống chi anh em mà nỡ không hòa thuận.

https://tieulun.hopto.org

sỏ khi chưa mưa, tích áo rách khi thuyền chưa thủng, bề tôi giỏi và tướng lão luyện đã chết mất quá nửa, chẳng còn mấy để giữ được lời di huấn về phòng giữ bờ biển của hoàng khảo ta, để đưa trẫm đến chỗ không tội lỗi trời bèn giáng phạt nặng, để răn vua tôi ta, người châu Âu xa cách trùng dương hơn vạn dặm, mà người nước Phú-lãng-sa vốn có tinh cố cựu, bỗng thuyền quân kéo đến, bỏ tình hiếu, gây mối thù, xâm lấn bờ cõi nước ta, cậy có thuyền chắc chắn, súng tốt, muốn chiếm lấy bừa, hết Quảng Nam liền đến Gia Định, dân gian trá muốn làm loạn ở Bắc Kỳ cũng nhân đó mà xuần động, được yên đã lâu, dân không quen đánh trận, công hầu giữ gìn che chở có được mấy người, nên các trộm cướp ở rừng biển, kẻ gian bên trong, kẻ cướp bên ngoài, ngầm cùng cố kết thông nhau quấy rối, đi đến đâu như gió lướt cỏ, ai là người không giữ bờ cõi của ta, huống chi giữ được dân ta, bất đắc dĩ phải sửa soạn việc đánh mà dân càng nhiễu loạn mỏi mệt, bất đắc dĩ cầu hòa với giặc, sai sứ đi định ước, những bậc kỳ nho, thạc phụ khẳng khái xin đi, không biết vì cớ gì mà lập thành hòa ước dễ dàng để về đem tất cả thổ địa nhân dân của các triều mở mang khó nhọc bỗng chốc bỏ cho giặc hết, đối với chọn tai họa cầu nhẹ, đem cái chết cố tranh, đi sứ không nhục mệnh vua, quả như thế ư? Để trẫm cùng một lão còn sót lại không thể làm thế nào được, chỉ trông nhau cùng khóc, đã cam chịu tội với Tôn miếu thiên hạ, người chết thì không được trọn vẹn chí nghiệp, người còn thì lo ngay ngáy không rửa được thẹn là ai gây ra nên vạ, nếu bảo rằng bỏ chỗ đã mất, chuyển việc đã nguy, không như thế sao giữ được về sau, ôi việc bỏ nếu có công, thì việc để mất cố nhiên có tội, nếu việc để mất chưa định tội, thì việc bỏ đi sao gọi là có công,

https://tieulun.hopto.org

hai việc ấy tất có phải tranh luận, huống chi chỗ ấy đã mất, ta lấy lại được bảo là có công thì được chỗ ấy đã mất, ta lại bỏ đi thì công ở đâu? Sao nên lấy đoán trước làm khôn, lấy khen bậy làm công, mà người bàn riêng vẫn nói là không lo kế lớn của nước, không trách ngày càng cẩu thả lười biếng, công việc thêm nhiều, không biết lòng người từng có đau đớn ngầm hay không? Nhưng biết người không tinh, là tội ở trẫm, dùng người không xứng, cũng là tội ở trẫm, phàm mọi việc làm không nên, đều là tội ở trẫm, bất đắc dĩ nhún nhường để làm tạm, mong được nghỉ một chút, mà trong nước từ đấy mới nhiều việc, nghĩ lại ngay lúc bấy giờ, giấy khẩn cấp đưa luôn, công việc bỏ ùn, ngày đêm mất ăn mất ngủ như dại như ngây, đến nay hồn sợ hãi vẫn chưa được yên định, mà gầy ốm ngày lại tăng thêm, lại không may bỗng gặp bệnh nguy cấp, chết mà lại sống, cho nên đầu choáng váng, mắt hoa mờ, chân yếu bụng trệ, các chứng hư hiện ra cả, tế tự không thân hành được, hỏi việc không chăm chỉ được mà chê trách lại thêm nhiều, thực sợ một mai chết đi, thì tự thẹn trí khôn không bằng con cáo. Bèn sai quan Thái sử dự xem đất trước, được chỗ đất rộng ở làng Dương Xuân thượng, đình thần xem lại nói rằng: nên làm, là vì theo lời nhà địa lý, đối với trẫm có nghĩ gì đến đâu. Lại nói rằng: năm ấy là năm giáp tý, tháng ấy là tháng bính tý đều hợp nên khởi công làm, vua bèn nghe theo cho làm, từ đấy quan có trách nhiệm điều người nào việc ấy, hết sức khó nhọc, nhân chỗ cao mà đắp cao, nhân chỗ thấp mà đào xuống, xem xét đo đạc, sửa sang thêm bớt, cho nên đào đất xấu, bỏ bụi rậm, mà thành trì cung điện lầu, gác, đình, tạ, viện, vũ, hồ, núi đều mọc ra, hợp vị trí mà cùng liên lạc, chính giữa là nhà lầu đài của trẫm, tọa canh hướng giáp, không xây lăng, không đắp

https://tieulun.hopto.org

nấm, chỉ để đất phẳng, làm cái huyệt thấp, sau này tất phải theo như Bá lăng[1], dùng bằng sành gạch mà thôi, những núi dẫn mạch đến gọi là dẫn khiêm, lao khiêm, đạo khiêm, long khiêm, cư khiêm, lý khiêm, từ xa mà đến gần, về núi bên hữu xây tường chung quanh, mở cửa lầu gọi là cửa Khiêm cung, điện đằng trước gọi là điện Hoà khiêm, để làm chỗ đến hương tự sau này; điện đằng sau gọi là điện Lương khiêm, làm nơi cung phụng để xe thừa hoan; ở phía đông điện ấy gọi là nhà Minh khiêm, để tấu nhạc khi ra chơi; phía tây điện ấy gọi là nhà Ôn khiêm, để đồ vua dùng; bên trong bên ngoài cửa cung, làm 4 cái nhà gọi là Công khiêm, Cung khiêm, Lễ khiêm, Pháp khiêm, là chỗ các quan túc trực; phía bên hữu sau hai điện ấy làm 4 viện, gọi là Tòng khiêm, Đông khiêm, Y khiêm, Trì khiêm là chỗ cung tần theo hầu; đằng sau hậu điện liền có 1 gác nhỏ, gọi là Ích khiêm, thấp mà đủ để trông phong cảnh gần; phía trước cửa trước làm riêng nhà hành lang, gọi là Chỉ khiêm, hẹp mà đủ để thờ các cung tần trước, chỗ nước hẹp thì gọi là ao Tiểu khiêm, làm như hình mặt trăng mới mọc, nằm ngang trước chính cục, nông mà cạn, chỉ đủ chứa nước mưa, là theo thuật Thanh ô,[2] chỗ nước rộng gọi là hồ Lưu khiêm, quanh co vòng chuyển từ bên hữu đến bên tả, sâu mà trong, mùa hè không cạn, mùa thu không tràn, vì nhân chỗ ruộng sâu mà đào ra, lại xây cống cho chảy ra ngoài ruộng, việc chứa nước tháo nước sẵn có, hồ đào mới được một nửa, mà các thứ cá đã sinh ra không biết bao nhiêu mà kể, không đợi bắt để nuôi, vì cớ nhân thế mà khơi được

---

(1) Bá lăng, là lăng của Văn đế nhà Hán.
(2) Thanh ô, là nhà địa lý.

https://tieulun.hopto.org

tiện lợi, lại ở bờ đá đầu hồ, có nước từ trong đất chảy ra, xem bờ đá ấy thì không tìm thấy chỗ hở, mà nước thường róc rách có tiếng, rất trong leo lẻo, chảy xuống hồ ngày đêm không lúc nào ngớt, thực do trời sinh ra, ngờ có suối ngầm mà khó biết rõ, nhân thế làm soàng nhà xưởng ở dưới nước trên cạn chỗ ấy, làm bằng tre lợp gianh, để đủ che mưa nắng, có 2 chiếc thuyền nhỏ đỗ ở đấy, cũng gọi là Thuận khiêm, Ôn khiêm, có lúc nhân có gió trăng đi khắp hồ, hái hoa sen, hát khúc ái liên, tinh thần khoái sảng, không muốn gì khác, vì khắp hồ chỉ trồng hoa ấy mà thôi, ở bên hồ, làm 2 cái chòi, 1 cái 2 tầng, hơi cao mà rộng rãi, đấy gọi là chòi Sung khiêm, 1 cái 3 tầng, tầng cùng thấp hơi hẹp cũng vừa, đấy gọi là Giữ khiêm, ngày gió đêm trăng, đủ để buông câu, ở giữa hồ gồm bốt công xây, hiệu để đặt đỉnh đặt 1 cái nhà lớn, làm 3 cái đình nhỏ, đặt tên là Nhã khiêm, Tiếu khiêm và Lạc khiêm, chồng chất đá núi, rợp hoa và cây, làm bậc đá, làm động, làm rừng, làm hang, chim bay, thú chạy tụ họp, nuôi nấng ở đấy, mà chim công kêu, thỏ trắng núp, cầm kê đậu, đều đủ chỗ ở. Trên mặt hồ, bắc 3 cái cầu, gọi là Tuần khiêm, Tiên khiêm, Do khiêm, để giúp việc không thông mà đường thủy đường bộ cùng liền nhau, về núi bên tả, chân núi có đình Thể khiêm, đắp u ẩn làm chỗ tập bắn, ở sườn núi, nhà Chấp khiêm ở bên cạnh, có hành lang để thông đến lầu; ở đỉnh núi, lầu Di khiêm cao ngất, hơi cao rộng có thể trông xa được, thành La thành bao bọc, ngoằn ngoèo, chỗ cao, chỗ thấp, tùy theo thế núi mà làm ra, nhưng đấy còn là nhân công làm lên, chưa bằng các núi bốn mặt, dài suốt vòng ôm lấy, trông như bức tường thành che chở, không lệch, không hở, đó gọi là thành La thiên nhiên, có 3 cửa ngoài, là Vụ khiêm, Tự khiêm,

https://tieulun.hopto.org

Thượng khiêm, 6 cửa trong, là Tất khiêm, Nhu khiêm, Huy khiêm, Năng khiêm, Mục khiêm và Liêm khiêm, đều là tên cửa, bèn tùy tiện mà chia từng loại, làm giàn đậu, làm giàn hoa, làm chỗ trồng cây có quả, làm vườn rau, làm động hươu, làm ao cá, tuy đất núi hình như đất xấu, nhưng trồng trọt cũng dễ tốt, nuôi nấng cũng dễ dư dùng, cũng là khi đất khiến nên thế chăng? Tóm lại gọi là Khiêm cung, sau này đất cũng gọi là Khiêm lăng, Lại sai làm đền thờ thần, khai điển lễ thờ ban phong cáo, cũng gọi là thần núi Khiêm sơn. Tất cả các tên phải có nghĩa, không phải tên không căn cứ; kia như sao lấy Đức khiêm của trẫm mà khiến cho núi ấy, sông ấy, nhà ngoài ấy, nhà trong ấy cũng đều theo mà làm Khiêm, những cái ấy có lỗi gì đâu? Và quả có biết gì đâu? Tất cả cái tên mà đặt ép, quả đã được yên không? Mà ta có gì là khiêm không? Đối với Đức khiêm quả có thực không? Kia như Đức khiêm, là kính là nhường, có đức mà không ở, chịu khuất mình ở dưới người, vì chịu mang tội thẹn như thế, nhường không gì hơn, khuất không gì hơn, có tài năng công đức gì mà không ở ngôi chăng? Nhưng vì vốn chuộng thực thà đạm bạc, ở nhà vàng mà trong lòng thường như mặc vải trắng, trừ áo lộng lẫy ấy ra, không một chút gì là hoa lệ, hoặc cũng là nghĩa có đức mà không ở thêm vào đấy từ ngày làm cung này, sét đánh điện Hòa khiêm, dân làm loạn người mê hoặc xâm phạm cửa cung, trời trách người oán, tiến đến bất kỳ, ta còn có lòng nào đâu mà chẳng dám chẳng kính nhường, chỉ biết trước sau hết lòng kính nhường, may có thể duy trì cứu chữa được phần nào, thì đối với Đức khiêm đâu dám không thực, cho nên nhân thế mà đặt tên tất cả, cũng muốn vừa tiếp xúc vừa cảm động để tự xét răn và tự chế, không phải như Ngu

https://tieulun.hopto.org

Khé chẳng ngu mà gọi là ngu để cho nhục, thì không phải hỏi các cái kia có bằng lòng hay không? Cũng chẳng dám chắc thế nào là kém, thế nào là hơn, thế nào là hại, thế nào là phúc, mà làm ra cẩu lánh tránh dữ ấy. Vả ta làm cung ấy, nguyên nghĩ theo lệ có miếu riêng, lại có lăng tẩm, không có làm trước, về sau thần tử nói theo điển cũ, khó khỏi xa cách phiền nhọc, cho nên làm hợp lại mà giảm bớt, thực muốn tiện mà lại tiện, huống chi chỗ ấy lại là chỗ núi nguồn rất thấp, từ trước các lăng chỉ làm ở chỗ rất gần, đất bằng nước lành, không có núi cao rừng rậm, vừa dễ làm việc, điện vũ tuy nhiều, nhưng chỉ có Hòa khiêm, Lương khiêm, Di khiêm là làm bằng gỗ mới, còn thì đều chọn lấy nhà cũ, đem chỗ kia đến chỗ này, mà công việc còn đến 3 năm mới xong, tất cả phu phí về sửa sang cho thường, kể đến trăm vạn, thì nhọc tốn đến thế nào? Dầu ta có thể đừng được. Than ôi! Xem như câu nói của Thành Tử Cao, có thể trong lòng không xấu hổ ư? Khi đã hoàn thành, bèn thân rước Thái hậu ra chơi, bày tiệc yến, dâng múa hát, lại cho các quan đình thần trong ngoài và phủ thiếp cùng được dự lạc thành, là thể theo lòng mọi người, ta há muốn nhiều lễ nghi làm gì đâu, nhưng cũng sẽ bắt chước Tư Không Biểu Thánh làm thơ rót rượu ở trong đó, chẳng những hát ở đấy khóc ở đấy cùng tụ họp ở đấy, sau này thường nhân tiết thanh minh đi xe yết lăng, tiện đường dóng nghỉ ở đấy, chọn thứ ngọt thơm, chọn đồ tươi béo làm món ăn ngon để cung tiệc vui mà thôi. Có khi nhân nóng quá dỡ bận, tạm đi xem xét, trong 1 năm chẳng qua vài ba lần, không được nhàn rỗi, hoặc gặp ngày tế Nam giao, chưa thể thân cầm ngọc lụa làm lễ, thì ở cung ấy xa lạy, bắt chước

https://tieulun.hopto.org

việc cũ vua Vũ đế nhà Hán lạy ở Trúc cung gọi tỏ chút lòng thành kính lên cao trông bốn phía, trước mặt là đàn tế giao, sau lưng là chùa Linh mụ, đủ để tỏ việc trông và dựa của đời ta, sống chưa được hết lễ, chết cũng được chầu mãi, bên hữu gần Xương lăng, bên tả đối Văn miếu, đủ để yên lòng nhớ mến kính trông của ta, ngày sau hồn phách được nương tựa lâu dài trước sau một đạo mà thôi, còn như mả cũ mả mới liên tiếp bốn bề, bao nhiêu người cũ, một nửa đã chết. Lại còn không biết Công Khanh và dân thường nhung nhúc đều như thế, còn lên núi Bắc mang, trông về Cao Lỵ, gió thương ở cây bạch dương suốt đời không cùng, thế là phàm người suốt đời cầm cầm cụi cụi thì quả có làm gì đâu? Và việc gì phải trỏ đạo Tân-phong mà phải thương, việc đáng thương là học chưa thành tài, chí chưa thỏa, hư danh không đủ để trừ tội thực, tư chất yếu không đủ để làm việc nhiều, nên nay đất mất chưa lấy lại được, giặc ngoài biên giới chưa dẹp yên, con nối hiếm muộn, vì thiên hạ được người, khó nhờ ai che lỗi, chỉ lấy tinh thực trời sinh, hiểu biết chưa mở tối; tuy ác tật rất nhiều, phẫn nất rất lắm, chưa khỏi có lúc nóng giận, cũng hẳn có cớ, nhưng phàm việc thưởng theo khoan hậu, không dám lấy cận làm cẩn, cho nên cầm quyền sinh sát đã lâu, nhưng chưa từng không do quan bộ Hình xử án thành mà tự quyền giết 1 người, cho đến vui buồn cũng không hiện ra sắc mặt, từ trước đến nay việc ta rất buồn chỉ lúc hầu ốm, khi hoàng khảo ốm nặng gần chết, bỗng nhiên ngất đi, người hầu ở 2 bên đều lánh xa, chỉ một mình trẫm lên giường vua ngự thân đỡ thuốc, nước mắt giàn khắp mặt, vội vàng kêu gọi, may mà dương khi dần hồi, lại được hầu hạ thăm hỏi ít lâu. Đến khi an táng, đem các hoàng thân và quan đại thần phủ quan tài

https://tieulun.hopto.org

chôn ở Huyền cung xong, giộp đầu thương khóc, vin mến ở bên, hầu như không biết có thân mình, các quan đại thần mới ra cũng không biết, quan Đông các đại học sĩ là Vũ Xuân Cẩn cầm tay vực ra, thực sự đau đớn cả đời người không lúc nào bằng lúc ấy, ngoài ra thì hoặc nhân trông thấy nghe nói việc tôi trung con hiếu, không ngờ buồn rầu, giỏ nước mắt xuống, đến nỗi nghẹn ngào không thể đọc ra tiếng được. Còn thì việc mà người buồn thì ta không buồn gì, việc mà người vui thì ta không vui gì, nay thích đọc sách, chỉ khổ không được rồi, không mong biết lắm, không thể nhớ lâu, nếu có được cũng không dám cướp lời nói và, phàm làm thơ làm văn viết thẳng, trong bụng không nghĩ tìm mài gọt, trước kia cần chính điện đại học sĩ trong Đăng Quế thường bảo đoan tôn tại trời chất trời làm sinh, tuy tôi nói biết có một nửa, cũng đủ làm người tri kỷ thứ nhất một đời, người cố cựu có quên được không? Ta thường bảo: đế vương các đời, hay hay thường không phải là ít, nếu lấy công danh mà nói thì Hán Văn đế không bằng Đường Thái Tôn, lấy đức tính mà nói, thì Đường Thái Tôn lại kém Hán Văn Đế xa, đó cũng là trời phú cho, không có thể cưỡng mà được, ta không dám chê Đường Thái Tôn nhưng chỉ riêng muốn bắt chước Hán Văn Đế mà thôi, cho nên mọi việc chỉ cốt thực, chăm chỉ nghĩ đến nuôi dân vững gốc, ngày đêm quyết đoán công việc, mắt xem tay phê, không bỏ sức thừa, tuy thế cũng không khỏi có ham vui về hát hay, sắc đẹp, săn bắn, của cải, nhưng cũng chẳng qua tiêu khiển tầm thường, không kể có hay không, thực chẳng dám có hại dân hại việc chút nào, thế mà mong mà chưa được, là bởi đức ta không đủ cảm hóa thói đời, tài ta không đủ gây dựng nhân tài, chí to mà kiến thức ít, cầu nặng mà làm việc

https://tieulun.hopto.org

nhẹ, huống chi phong tục thế giới hiện nay, là phong tục thế giới nào? Không những các nước phương xa tranh chuộng công lợi, hết sức giả dối, ngay nước văn hiến cũng khanh, sĩ, thứ cũng phần nhiều tham lam hà khắc, dối giả, tập thành thói quen, khoe công nhỏ, che lỗi nặng, ham lợi nhỏ, chịu hại lớn, nếu có 1 người như thế cả nước lấy làm lạ thì mọi người cùng cho là ngu mà chê bai, thực quá đời xuân thu chiến quốc, dù Khổng Tử, Mạnh Tử có sống lại, cũng chẳng làm thế nào được. Kia to lớn như nước Đại Thanh, mà cũng không biết tự cường, thì nước khác còn nói gì nữa, nay ta bên trong không có sự vui về con nối ngôi, bên ngoài nhiều việc khó yên, tấm thân nhỏ mọn, lo trách xúm đến, trong lòng người thường còn chẳng chịu nổi, huống chi là ta, chỉ lấy lòng thành để trị trăm sự lo hão, người trồng cây được có bao nhiêu thì cũng tự tin ở có trời mà thôi, chỗ mà ta tin được thì chẳng dám tin hết ở chỗ vận số mà chỉ tin ở chỗ đạo lý, tin ở chỗ đạo lý thì cũng chỉ hết lòng ta mà thôi, hết lòng ta thì kính nhường để giữ cho yên, ta chẳng dám chẳng theo mà kính nhường cho hết việc người, yên là để tỏ rõ kính nhường, ta cũng chẳng dám chẳng cố gắng cho được yên để rõ rệt đạo trời, thế thì được cả lấy mềm để trị, mà lấy rắn để trị, nhún nhường là thấp mà chịu nhún nhường, chẳng những không trái nhau, cũng chẳng qua cùng nhân đấy để nên việc, thế gọi là đạo trời khi giáng xuống để giúp nuôi muôn vật, người quân tử nhún nhường suốt đời không thay đổi chăng? Nếu không phải từng trải lo âu, còn ai biết cho ta, mà cùng nói với ta, cũng không được kết cục, thì sau này người xem đến lại phiền đến thế nào? Cho nên đau lòng khổ chí, thâu đêm suốt ngày có lúc như người điên cuồng, không có thánh nhân thì ai mở bảo cho ta, ta cũng sẽ đợi chi

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

giới và thánh, để toàn vẹn chí ta, chẳng dám cho là không thể làm được mà không làm, không thể cảm hóa được mà không cảm hóa, còn 1 ngày cũng lo hết trách nhiệm một ngày đó thôi. Nay ta ghi chép sự thực, chỉ đều là việc một mình ta biết, mà mọi người không được biết, để gọi chút giải tỏ chí ta với thiên hạ, còn như công việc hay dở đã có sử sách, ta chẳng nói thêm thừa, còn văn pháp nhời đẹp không bàn đến sau này may hoặc được thỏa chí ta, ta sẽ hẳn có người nối tiếp, không thế ai là người nối tiếp cũng nên xét kỹ lòng ta, cần chớ chuộng văn sức làm gì, nhân làm bài minh để tự răn mình, bài minh rằng: ở Dương Xuân là nhà của ta, núi thấp mà đất hẻo lánh cũng giống ý nhún nhường của ta để tự trách, ai cùng lòng với ta để vẹn chí ta, tôi tìm mà chưa được, chỉ cỏ giời soi xét cho lòng ta có như bia đá này.

Bọn phó tỉnh binh quan tỉnh Bắc Ninh là Vũ Văn Phùng; tri phủ Đa Phúc là Nguyễn Hữu Chỉnh; tri huyện Kim Anh là Tôn Thất Môi; bang biện là Nguyễn Tiến Lục, đánh giặc ở làng Linh Vệ, bắt sống được tướng giặc là lũ Lê Duy Minh. Vua cho là trận ấy vừa bắt được, chém được, đủ lừng lẫy tiếng, đem ngay ngân tiền thưởng cho để khuyến khích. Lại cho là Lê Duy Minh họ tên trùng điệp, (năm thứ 1 thì giặc Tảo, năm thứ 12 thì giặc Hòa, năm thứ 14 thì giặc Phượng, đều mượn tên ấy xưng là con cháu nhà Lê) sai tra xét đến cùng, đó là Trần Hữu Phượng lại mượn tên để lừa người.

Ở Kinh sư và các tỉnh Quảng Trị, Quảng Bình, Nghệ An, Thanh-Hóa, Ninh Bình, Nam Định, Hải Dương, Quảng Yên bị gió bão, lúc ấy thuyền vận tải của nhà nước và của dân lại bị chìm đắm nhiều. Sai cấp cho gạo lương và quần áo, các thuyền đã phải đi thì đình lại,

TVSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

xuống dụ rằng: quan ở bộ, quan tỉnh năm ấy năm khác phải ép, không đợi gió thuận, coi của kho nhà nước và mạng người như cỏ rác, điềm nhiên không sót thương, từ sau hàng năm phái thuyền vận tải, tuần tiễu phải lấy đầu tháng 2 thì đi, đến tháng 8 thì thôi.

Thành Triệu Tường nhân gió bão bị hư hỏng, hộ lý tổng đốc Thanh Hóa là Tôn Thất Dao không thân đến xem xét, vua quở mắng sai sửa chữa lại.

Giặc trốn ở Bắc Ninh, Thái Nguyên lan tràn xuống quấy nhiễu huyện An Lãng thuộc Sơn Tây, dòng giữ huyện là hiệp quản Bùi Toản và quản cơ Bùi Sâm đem thủ hạ và lính đóng đồn cùng đánh.

Quan hưu ở An Giang là Đỗ Hữu Tâm (đỗ cử nhân làm tri huyện) không chịu theo người Pháp, đáp thuyền về kinh, bị đắm ở cửa biển Thi Nại, chuẩn cho cấp tiền [illegible]

Quan khâm phái là Nguyễn Huy Tế, nghị rằng: dân theo đạo ở các hạt Nam Định, Hưng Yên, Sơn Tây kiêu ngạo cần rỡ, và các đạo trưởng đi đến các tỉnh giảng đạo, đi lại bất thường, xin nên sớm xếp đặt cho. Vua sai quan các tỉnh đạo để tâm xét kín để phòng trước, có kẻ ngang ngược làm càn thì răn dẹp dạy bảo như dân lương, để cảm hóa ngầm, chớ có sinh sự. Huy Tế lại nói, tình hình giặc trốn cướp bóc quấy rối, (ở Nam Định, ngụy đề đốc là tên đồ Chấn, ngụy tiết chế là Hà Văn Kiêu, ngụy tham tán là Nguyễn Hữu Kỷ; ở Sơn Tây, ngụy chánh vệ là tên Hai, tên Thành, tên Vĩnh; ở Bắc Ninh, đại tướng là tên tuần Chinh, tên quản Son, tên cả Bắc, tên Ba Quý; ở Thái Nguyên là tên Tuần Lục). Sai các quan địa phương chiếu theo họ tên quê quán, nã bắt ngay.

Tháng 9, đặt thêm chức Hải phòng để đốc ở các tỉnh Thanh Hóa, Nghệ An, lấy tả chấp Kim Ngô là Nguyễn

https://tieulun.hopto.org

Mỹ, để đốc Nam Định là Đinh Hội sung làm chức ấy. (Mỹ giữ biển Thanh Hóa, Hội giữ biển Nghệ An). Lại lấy lãnh binh quan ở Hải Dương là Phạm Hán sung làm đề đốc Nam Định.

Cho hữu tham tri bộ Công là Nguyễn Bính điệu bổ hữu tham tri bộ Hình; nguyên tham tri bộ Hộ sung làm doanh điền sứ tỉnh Nam Định là Nguyễn Chính điệu bổ hữu tham tri bộ Công.

Chuẩn định 9 điều lệ ở đồn điền tỉnh Bắc Ninh.

— Cấp cho mỗi tên 10 quan tiền để làm vốn, 3 năm phải trả lại. Mỗi tháng cấp cho mỗi người tiền 1 quan, gạo 1 phương, đủ 1 năm thì thôi.

3 sở đồn chính: 1 sở đặt ở làng A Hộ, huyện Lục Ngạn; 1 sở đặt ở làng Hoàng Vân, huyện Hiệp Hòa; 1 sở đặt ở làng Xuân Bằng, huyện Kim Anh, đều đào ao đắp thành, dựng làm trại nhà, còn các đồn nhánh, tùy tiện dến ở để cày cấy khai khẩn.

Huyện Hiệp Hòa, huyện Đa Phúc, 3 vệ điền tốt, huyện Lục Ngạn 2 vệ điền tốt, đều đặt chánh phó quyền quản mỗi chức một người, quyền đội 10 người, điền tý 1 người, tư vụ, bát phẩm mỗi chức 1 người, cửu phẩm 2 người, vị nhập lưu 6 người, thầy thuốc 1 người.

— Năm đầu thu được thóc, chia làm 10 thành, nộp vào kho 4 thành, cho điền tốt 6 thành, năm sau thu lấy 7 thành, cho điền tốt 3 thành.

— Sức cho những người mộ trước, khai họ tên quê quán điền tốt, đem sang hạng trừ thuế, miễn dao dịch, người trốn người chết thì điền vào.

— Mỗi người điền tốt được khẩu ruộng 10 mẫu, chia giới hạn, mỗi chỗ đồn làm 1 đội. — ấp thì đắp đất làm nhà ở, khai thông đường sá khe ngòi, đợi thành nề nếp, đều chia về ấp mới, ở và cày cấy, chước miễn dao dịch, ruộng khai khẩn trước theo hạng tư điền chịu thuế

LUẬT SƯ.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

– Các người lãnh mộ, trong hạn 3 năm, mộ đủ điền tốt, khai khẩn thành thục điền, thì chiếu lệ mộ dũng năm thứ 15 khen thưởng kém một bậc, đều theo số mộ được dùng đầu bằng các hàm quản suất, lãnh làm việc ấp, lại cho sung làm khẩn điền, nếu không có công trạng thì bắt bồi số tiền gạo lãnh trước, như có viện nào khai khẩn cày cấy được nhiều hơn, xét thực chống được thành hiệu, thì đem làm hạng xuất sắc đặc cách khen thưởng cất nhắc để khuyến khích).

Quan tỉnh Quảng Yên phái giải giặc phạm là Ngô Á Nhị, Trần Á Nhị đến Khâm Châu nước Thanh, khi ấy quan quân nhà Thanh đuổi bắt giặc biển đến địa phận huyện Nghiêu Phong giặc trốn lên bờ, bị dân hạt ấy bắt được, sai giải giao để xét xử.

Lại đặt chức học chính ở Quốc tử giám. Đầu năm Minh Mệnh từng đặt 2 viên học chính (trật tòng lục phẩm) chuyên việc dạy các tôn sinh, năm trước bỏ bớt, giao cho tế tửu, tư nghiệp coi cả, khi ấy số tôn sinh nhiều, quan ở Giám không thể trông coi khắp, nhiều người lười biếng, nên lại đặt ra (đổi làm trật chánh lục phẩm, cử nhân xuất thân mới được chọn cử).

Vua nghĩ năm nay nhiều việc, mùa xuân này thì nhiều nơi đại hạn, mùa hạ thì Bắc Kỳ bị nạn bão, trong Nam Kỳ 3 tỉnh đều bị mất, mùa thu thì kinh đô, hữu kỳ và Bắc Kỳ gián hoặc bị bão lụt, nhân xuống dụ tự trách mình cầu người giúp, cho trong ngoài đều được sửa lỗi, và thực có mưu kế hay có thể yên lòng trẫm, đem lợi cho dân thì tâu vào.

Sai phủ Tôn nhân và các quan đình thần bàn về công tội lũ Nguyễn Tri Phương, Phan Thanh Giản. Dụ rằng: 6 tỉnh ở Nam Kỳ bị mất, bọn Nguyễn Tri Phương, Tôn Thất Hợp, Phạm Thế Hiển, Nguyễn Bá Nghi, đánh giữ

TAILIEUSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

bất lực để mất trước, Phan Thanh Giản, Lâm Duy Thiếp nghị hòa coi nhẹ bỏ mất hỏng ở quãng giữa, kế tiếp lại lũ Phan Thanh Giản, Phạm Phú Thứ, Nguỵ Khắc Đản vâng mệnh đi sứ lại không được công trạng gì, bỏ mất ở sau, từ đây về sau lũ Phan Thanh Giản, Trương Văn Uyển, Nguyễn Hữu Cơ, Trần Hoán nhân theo cẩu thả hèn kém, mất ở sau cùng, giao nghị xử ngay chờ chỉ quyết định (xem tháng 11 năm 21 ở dưới).

Cho chưởng vệ sung làm đốc phòng cửa biển Thuận An là Nguyễn Chí thăng thụ thủy sư đề đốc ở kinh kỳ; (Đề đốc trước là Bùi Vân bị ốm khuyết) chưởng vệ quyền chưởng doanh Thần cơ là Nguyên Diễm thăng thống chế sung làm đốc phòng cửa Thuận An; phó vệ úy Nguyễn Chân quyền chưởng doanh Thần cơ.

Vua nghĩ các quân có nhiều tệ bất quân đóng góp, xuống dụ bảo các thống chế, chưởng vệ, quản cơ, suất đội rằng: triều đình đặt ra quân, có đặt người cai quản để huấn luyện, mong được hữu dụng, thế mà gần đây phần nhiều trái phép khinh thường mưu tính việc riêng đồ vật cần dùng lấy ở quân cả, kỹ nghệ không tinh, số ngạch thiếu nhiều, chưa hẳn đã không bởi đó, vả từ khi trong Nam ngoài Bắc có việc đến nay, phàm có công việc đánh dẹp, bất đắc dĩ mà dùng quân lính, tất tùy theo công việc lượng thưởng, quần áo tiền gạo, vật liệu cần dùng, chi tiền kho ra, gặp có nắng mưa, tùy thời làm nghỉ, để bớt khó nhọc, thỉnh thoảng có phát ra việc khắc bác, đều đã trừng trị nghiêm ngặt, mà tệ cũ chưa bỏ hết như thế đáng giận. Kia như quân là nanh vuốt để giữ nước, sẽ phải theo tướng sai khiến, ngày thường có uy phải sợ, có ân đáng yêu, đến lúc có việc mới có thể trông cậy được, thống chưởng quản suất các ngươi từ nay nên tuân theo đức ý, lúc không

https://tieulun.hopto.org

có việc thi huấn luyện cho tinh tường, lúc có việc thi ngọt đẳng cùng chung, tất cả thói tệ, phải đổi bỏ hết, khiến cho ngạch quân không thiếu, có sức mạnh biết lễ phép, trẫm tất khen thưởng nhiều, không thi trị tội nặng không tha.

Tháng 10, xem xét hiệu thần là Nguyễn Văn Phong, Lê Lượng Bật tâu nói: công thần đời trước như Phá lỗ tướng quân đời nhà Lý là Lê Hương Sơn, thái úy đời nhà Lý là Tô Hiến Thành, thái úy quốc công đời nhà Trần là Trần Nhật Duật, thiếu bảo đời nhà Trần là Trương Hán Siêu, thái phó triều Lê là Cương quốc công Nguyễn Xý, thái phó triều Lê là Tĩnh quốc công Lê Niệm, hữu tướng triều Lê là Vinh quốc công Hoàng Đình Ái, thái phó triều Lý là Việt quốc công Lý Thường Kiệt, thượng tướng quân triều Trần là Phạm Ngũ Lão, thái sư triều Lê là Đinh Liệt, tướng quân triều Lê là Trịnh Duy Tuấn, thái phó triều Lê là Phùng Khắc Khoan, thái sư triều Lê là Hồng Hiến, danh thần như Khương Công Phụ, Uy Minh vương triều Lý là Lý Nhật Quang, thượng tướng quân triều Trần là Trần Khát Chân, quốc công triều Trần là Đặng Tất, thái úy triều Lê là Lê Lai, thượng tướng quân triều Lê là Đinh Lễ, Lại bộ thượng thư triều Lê là Vũ Duệ, thái phó triều Lê là Nguyễn Cảnh Hoan và thần núi Đồng cổ là đông hải Nguyễn Phục, phi vận tướng quân là Tùng giang Văn Trung đã được phong ở trung đẳng hạ đẳng, xin đem lên làm thượng đẳng. Vua y lời tâu ấy, duy có Trương Hán Siêu, Hoàng Đình Ái, Phùng Khắc Khoan, Hồng Hiến, Khương Công Phụ, Lý Nhật Quang, Nguyễn Phục, vẫn trung đẳng như trước, hạ đẳng đổi làm trung đẳng. Lại dụ rằng: phàm là thần, vì có công với nước với dân, đến nay lụt hạn tai dịch cầu đảo ứng nghiệm, sự tích rõ rằng chính trực làm thượng đẳng, kém thế làm trung đẳng, kém nữa làm hạ

https://tieulun.hopto.org

đẳng, nếu không như thế đều dời, chớ phong phiến, há nên nịnh thần ư? Lại chuẩn cho phàm xã có chia ra thôn giáp mà đinh điền đều có sổ sách riêng, cũng là sổ đinh riêng mà vị thần vẫn thờ là linh chính thì đều phong, không cứ mấy vị, nếu chia riêng không có sổ riêng rõ ràng, chỉ phong ở xã mà thôi, chữ mỹ tự gia phong quá nhiều, ngày thêm chồng chất thì thôi. Lại chuẩn cho phàm 5 vị tiên nương thuộc 5 hành như kim, mộc, thủy, hỏa, thổ, đức phu nhân, thì chữ tiên nương phu nhân đổi làm chữ tôn thần.

Tổng đốc Hà Ninh kiêm sung trông coi việc phòng giữ ở biển là Đào Trí xin đặt đồn lũy ở các xứ Nam Định, Hải Dương, Ninh Bình, tập hợp dân phu, mộ chiến sĩ để phòng bị sự không ngờ. Lại xin lấy Quang lộc tự khanh là Doãn khuê; Hồng lô tự khanh là Đỗ Phát làm thương biện phòng giữ bờ biển ở Nam Định, đặt thêm 1 viên Tham tri binh ở tỉnh Nam Định để đóng ở đồn Bình Hải, vua đều cho.

Tỉnh Quảng Ngãi luôn mấy năm bị giặc Man quấy nhiễu, mất mùa, thiếu ăn, dân hao tán nhiều, chiêu phủ chưa về được đủ, chuẩn cho lùi hạn tuyển linh 2, 3, 4 năm có bậc.

Sai tiến văn thơ của vua Lê Thánh Tôn, khi trước khoảng năm Minh Mệnh (năm thứ 12) tìm mua văn thơ của vua Lê Thánh Tôn, sau được 1 quyển thơ 212 bài, (trong đó thơ đường luật của vua Lê Thánh Tôn 51 bài, thơ nôm 128 bài, các quan phụng họa thơ luật đường 31 bài, thơ nôm 9 bài, trong đó thơ viếng của vua Lê Hiến Tôn 2 bài, thơ các quan kính viếng 18 bài) cất ở viện Tập hiền, đến nay vua sai quan ở quốc sử quán viết tinh tường, xem xét lại, tiến lên vua xem, quan sử quán tâu nói bản cũ biên chép lẫn lộn, xin chọn đem thơ đường luật của vua Lê Thánh Tôn cả chú giải và thơ nôm dóng

https://tieulun.hopto.org

thành 1 quyển, rồi lấy thơ viếng của vua Hiến Tôn và vua Tương Dực để chép ở sau, còn như thơ phụng họa của các quan và thơ nôm, riêng làm 1 quyển, gián hoặc có chữ viết phải kính kiêng, thì chiếu theo nghĩa câu văn đổi dùng chữ khác, như gặp chữ vần ép, chữ dâng liền, kính viết 1 nửa bên cạnh, còn các khoản bỏ trống mọt rách, mất, nhầm, ngờ giống ở bản cũ đều để khuyết nghi như cũ, viết xong dâng lên, vua y cho.

Vua hỏi Nguyễn Tri Phương rằng: tỉnh Quảng Yên cửa biển sâu, suốt tỉnh thành hoặc có hai đồn nhỏ hẹp, thì thế nào? Thưa rằng cửa biển Bạch Đằng. Nghiêu Phong cách 70—80 trượng đã có thành tỉnh, lại có 2 lần lũy, ngoài hòn đảo ở cửa biển lại có thành phủ Hải Ninh, đồn lũy ở trên núi, khai hồ lấy nước, tuy nhỏ tưởng cũng giữ vững.

Đặt thêm chức bố chính sứ ở tỉnh Bình Thuận (vì có ngăn giữ khi có việc).

Quan tỉnh Thanh Hóa xin làm thêm pháo đài đồn lũy ở các cửa biển, phái binh phu đóng giữ. (Ở cửa triều lai xây pháo đài ở thôn Thạch Hãi, làm mới 1 sở đồn Thổ công, lại làm 1 lũy liên châu bán nguyệt ở bên tả; ở cửa Y Bích lại xây 1 sở pháo đài), vua bảo rằng: kửa Biện tuy gọi là cửa biển, nhưng thực là cái vụng, chông có đường sông thông đến tỉnh thành, nên ở sông trong ở chỗ ách yếu gần tỉnh, làm thêm đồn giáp nhau vài lần, các cửa biển nông hẹp không đi thông thì nên bỏ bớt.

Cho các tỉnh đạo, đồn bảo làm xong, đã đặt cỗ súng, thì đều cho bắn đạn thực mỗi cỗ 2 phát, để nghiệm biết độ súng và quen nghề bắn súng.

Tiễu phủ sứ là Ông Ích Khiêm chia phái quan quân đi bắt được đầu mục giặc và bè lũ giặc 65 tên, quan

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

bộ Binh xin gia thưởng cho Ích Khiêm và những người dự làm việc đều có bậc, vua cho là giặc ác là tên Chinh, tên Bắc hãy còn trốn, lại sai phải cố gắng làm việc cho ổn thỏa.

Toán giặc ở đất nhà Thanh (300, 400) vượt địa giới sang quấy nhiễu làng An Thạn thuộc tỉnh Quảng Yên, quan đi bắt giặc là bọn Trương Đình Hoan (quyền quản), Trần Quảng Đạo (quyền suất đội) đốc suất thủ dũng hơn 150 người bắt chém đầu mục giặc và bọn giặc hơn 40 đứa, thưởng cho Đình Hoan, Quảng Đạo hàm chánh bát phẩm, còn thì thưởng kỷ lục và ngân tiền có bậc.

Đặt thêm huyện Hương Khê. Quan tỉnh Nghệ An nghĩ rằng Phố Nguyên và Thâm Nguyên thuộc huyện Hương Sơn chia làm 2 nơi, địa thế xa cách, mà đường lưu đạo Thâm Nguyên thông đến châu Minh Chính tỉnh Quảng Bình, nhân nghĩ khai thông đường bộ, dự tính đường vận tải, xin chia làm 2 huyện cho tiện sự khống chế. (Đem tổng Tự Đồng thuộc huyện La Sơn đổi làm tổng Du Đồng, cùng với 5 xã Thượng Bồng đổn làm 1 tổng hợp với các tổng Đồng Công, Dị Ác, Đỗ Xá, An Ấp, Hữu Bằng tất cả là 7 tổng làm huyện Hương Sơn; lấy 2 tổng Thổ Hoàng, Thổ Lối ở huyện Hương Sơn chia đặt làm 3 tổng là Phương Điền, Chu Lễ và Phúc Lộc, tổng Bảo Khê đổi làm Hương Khê cùng tổng Quy Hợp tất cả là 5 tổng làm huyện Hương Khê, đặt tri huyện, huấn đạo mỗi chức 1 viên, làm huyện lỵ và nhà học ở địa phận tổng Chu Lễ), vua nghe theo.

Vua nghĩ việc giữ cửa biển thì súng đại bác là cần dùng, sai các đồn quan yếu ở các tỉnh chọn quân suất đến ngay huấn luyện cho được tinh thạo.

https://tieulun.hopto.org

Ở Thái Nguyên thế giặc dữ tợn, quan quân bất giặc bị thua, chuẩn cho phái quân tinh nhuệ tỉnh Bắc Ninh và chọn 1 viên phó lãnh binh đi ngay bàn tỉnh sai phái, quan Tổng đốc là Phạm Chí Hương xử trí ở xa. Phạm Chí Hương lại xin lấy Ông Ích Khiêm đổi sung làm khâm phái Ninh Thái tiểu phủ sứ, cùng với đề đốc là Nguyễn Hữu Thân, lãnh binh là Lê Quang Nhung coi đem quân và voi (quân 770 người, voi 2 con) đánh rất mạnh. Lại điệu 500 quân ở Hưng Yên và Ninh Bình lệ thuộc sai phái. Vua y cho.

Thưởng cho dân 2 tổng Bát Trang và Ninh Hải thuộc tỉnh Quảng Yên. 2 tổng ấy năm trước đoàn kết dân dõng giữ gin nhà làng, phu thuộc theo quan quân đi bắt giặc được việc, đến nay nghị thưởng, các đầu mục thưởng hàm chánh tòng cửu phẩm có bậc, còn dân cho miễn thuế thân binh dao 3 năm.

Vua nghĩ địa đầu tỉnh Bình Thuận là nơi quan yếu, nên đặt 1 viên đề đốc, cho lãnh binh quan là Nguyễn Đình Mỹ lãnh chức ấy.

Răn quan có trách nhiệm phải hết chức trách, bớt tốn phí. Dụ rằng: nước ta mấy năm liền chiến tranh mất mùa kế tiếp, tiền của công tư tiêu dùng thiếu thốn, phàm lễ phẩm tế tự cho đến đồ ăn thức dùng ở trong cung, bổng lộc thưởng cho trong kinh và tỉnh ngoài đều đã tùy thời rút bớt, có giảm bớt không tăng thêm, lệnh mua hàng hóa cũng đã đình bãi, thế mà kho tàng ngày hao hụt, so với trước vơi lắm, cớ ấy thực khó suy tính. phải chăng là ở Bắc Kỳ dùng quân, tuy may mới tạm yên, nhưng ở Nam Kỳ bờ cõi ngày một hẹp, phú thuế giảm mất gần một nửa, thêm vào đấy bị tai hại, phải quyên cấp, không năm nào không có, mà tất cả phi thường phải tiêu, cũng khó giảm bớt hết được,

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

thì số thu vào sao đủ cung số chi ra, lý thế thực phải thế. Lại nghĩ của cải sinh ra có hạn, chẳng là của công thì là của tư, cũng là lý thế phải tất có, nhiều lần đã giáng dụ bảo bộ Hộ xét hết lòng kiểm xét, lượng số thu vào mà chi ra, nhưng sự lệ rất phiền phức, khó làm trọn vẹn ngày thường đã không thể xếp đặt như thế, gặp khi có việc lại sẽ thế nào? Trẫm mất thấy bụng nghĩ, thực rất đáng lo, huống chi đến thuyền bè tài liệu cũng thiếu thốn nhiều, đem một thứ cần dùng mà nói thì việc khác cũng đủ biết, đó là quan có trách nhiệm trong ngoài phần nhiều chưa có hết lòng tính đến kinh tế của nước, đâu phải là ý đặt quan nuôi kẻ sĩ của triều đình. Nay bắt bộ Hộ, bộ Công, Nội vụ, Vũ khố, Thương trường và các tỉnh, phủ, đạo đều xét kỹ các việc chi tiêu trong nhà, việc gì phù phiếm, hoặc bớt hoặc giảm, việc nào lấn lạm, gia tăm sửa đổi, vận tải thì phải nhanh chóng đầy đủ, thu vào chi ra thì phải vừa phải, những vật cần dùng thì phải thường đủ, mối lợi tự nhiên thì phải mưu tính chu đáo, bộ Binh thì xét sửa đồ dùng của quân đều phải tốt và đầy đủ, bộ Công thì sắm sửa thuyền bè, cốt được bền đủ, quan các tỉnh, phủ, đạo đều coi việc nước như việc nhà, lấy lòng trẫm làm lòng mình, tuy thiên tai lưu hành, nước nhà liền có thực do trẫm đức mỏng nên mới đến thế, nhưng thiên hồng [pham có nói: việc vua phải xét là việc hàng năm, khanh sĩ phải xét hàng tháng, sư doãn phải xét hàng ngày, thì lấy cao thấp nhớn nhỏ làm nghiệm, về việc chia hạt giữ chức hình như cũng như thế, cho nên đời xưa sâu hoàng chúng không vào trong nước, hổ đem nhau sang sông, há chẳng phải chính hay thói tốt cảm triệu được điềm lành ư? Nay 1 hạt may mà được mùa đầy đủ cũng có thể đỡ lo

https://tieulun.hopto.org

cho một phương, huống chi biết răn lòng riêng làm điều thiện, được lòng dân để triệu khí hòa của trời, liền năm chép được mùa, thuế thường không thiếu, thì kho tàng đầy tràn, chuyên chở càng nhiều, sẽ không thể dùng hết, khá chẳng nên nghĩ nên cố gắng hay sao? Cho đến hết thảy việc cần của quân của nước cũng đều cố sức làm cho ổn thỏa, chớ để có lo đến lúc khát mới đào giếng, trong ngoài xa gần 1 lòng, không trái gang tấc, không thẹn xó nhà tối, thì ngõ hầu phải được việc, trẫm rất mong lắm.

Quan bộ Lại tâu xin người trong tôn thất được xét cử thi theo lệ cử tri chiếu bổ. Vua bảo rằng: người trong tôn thất, làm quan cũng ít, nên bồi dưỡng thành tài để dùng về sau các người dự được cử thì theo lệ cử tri đều bằng một trật, hàm ngang nhau thì bổ.

Sai các quan đình thần dự nghĩ công việc nên giảm bớt về lễ khánh tiết. Dụ rằng: sang năm chính gặp năm trẫm 40 tuổi, các quan viện lệ tất có các việc vui mừng tiết văn, phẩm nghi, lầu rạp, ca nhạc, kể thì trẫm vốn thích đạm bạc, không thích văn sức, sự thế mấy năm nay tai hại như thế, ta còn bụng nào, huống chi lại lo nghĩ ốm yếu chưa rồi, giả sử theo lệ mà làm, cũng không có sức, đó là rất thực, đâu phải giả dối, nhưng nghĩ khắp cả trong nước đều nghĩ tôn gần, nếu bác bỏ quá *sợ* trái lòng dân, *sợ* việc đua tài khéo, dâng nịnh hót, phải đóng góp, đã không do tự lòng thành thực, lại làm hại dân. Nay đến tiết ấy ngày hãy còn xa mà đã thấy tâu xin rối rít, thì việc sẽ đến không nên không ngăn ngừa trước, vậy sang năm tiết ấy công việc nên làm châm chước thế nào, giao các quan đình thần dự đem đại khái ra bàn và răn bảo, cốt được giản tiện hợp thời, tâu lên đợi chỉ quyết định, các quan quả biết

https://tieulun.hopto.org

bỏ lòng riêng giúp việc công, khiến cho thế nước ngày càng giàu mạnh không lo, còn hơn dâng lễ chúc thọ chẳng những một trời một vực. Sau tâu lên. (Về điển lệ, chiếu theo cả tứ tuần khánh điển năm Minh Mệnh và Thiệu Trị, chỉ bỏ hai lầu kết hoa ở trước cửa Ngọ môn và nhạc tục cũ ở Bắc Kỳ cùng các nhạc tục thổ, các nhân viên hưu trí ở các tỉnh ngoài, thổ ty, thổ mục, sứ thần các nước Thủy Xá, Hỏa Xá lệ trước phải về kinh chúc thọ, nay đổi cho làm lễ bái khánh ở hành cung các tỉnh, dạo sở tại, còn như lễ phẩm cung tiến chỉ dâng hàng hóa nước Nam hoặc một vài thứ thổ sản, không dâng lễ nhiều, cũng không được tìm kiếm các thứ quý báu tinh xảo của nước khác, vua bảo các nghi tiết kính cáo, ban ơn, bỏ xa xỉ, cốt tiết kiệm, nên xét lại ngay thi hành, còn thì đợi xuống dụ định sau.

Mùa thu năm ấy, 11 tỉnh, dạo ở Nam, Bắc Kỳ được mùa, thu hoạch được nhiều (Phú Yên, Cao Bằng, Lạng Sơn, Thái Nguyên, Khánh Hòa, Bình Định, Quảng Ngãi, Quảng Nam, Hà Tĩnh, Hải Dương, Hưng Hóa) còn các tỉnh bị tai hại thì tô thuế đều chiếu hạng tha giảm có bậc.

Giặc ra hàng là Trương Cận Bang lại về Cao Bằng, quan tỉnh ấy xin cho ở lại làm ăn, cho tùy tiện xử trí để khỏi có sự ngại khác, vua y cho.

Kỳ thu thẩm năm ấy, các hạng tù là 180 tên, xử phải chém 2 tên, còn từ hoãn chém cho đến để riêng, đợi án có bậc, (hoãn chém 2 tên, vẫn để trảm giam hậu 91 tên, vẫn để giảo giam hậu 59 tên, để riêng đợi án 26 tên).

Tháng 11, quan bộ Hộ tâu nói: hàng hóa không cách lưu thông thì nước nghèo, nguồn lợi có một chỗ tiết ra mà nước hại, cho nên nước Tề chỉ lấy việc muối mà nước giàu mạnh, nhà Hán nhà Đường cho đến nhà

https://tieulun.hopto.org

Minh nhà Thanh cấm muối rất ngặt, giúp việc tiêu dùng rất nhiều, nước ta ở gần biển nên coi rẻ muối, đem đến tỉnh miền núi, nước ở đảo giữa biển thì không khác gì của quý từ trước đến nay đã không có ty coi việc đánh thuế, lại không có thuế hàng hóa xuất khẩu, bỏ mất của sẵn có mà chịu thiệt riêng không gì bằng việc ấy, huống chi gạo muối giữ lấy lợi quyền là để cho dân no đủ mà ích lợi cho nước, là phép thường về tài chính xưa nay, nên không lấy tiền của ít hay nhiều mà được lấy hay bỏ, cũng không nên vì có việc phòng giữ biển mà cho buôn riêng để lợi tiết ra ngoài, vậy thuế muối suốt cả nước, xin trưng thu như cũ, duy các thuyền mành buôn bán, xin theo lệ thuế gạo xuất dương, trước hết phải người đến chỗ xuất muối nhiều như các cửa biển Bình Định, Bình Thuận đánh thuế hàng hóa xuất cảng để giúp việc kinh phí, đã không đến làm ruộng muối coi đánh thuế, thì không hại dân, đem bán được nhiều, lấy được nhiều ở người buôn cũng không là hại, so số thu được 1 năm, rồi sau định giá trung bình cho người lãnh trưng, tưởng được tiện cả hai. (Từ trước đến nay cửa biển Bình Định, Bình Thuận có nhiều thuyền buôn của người nhà Thanh mua muối đem bán ở Nam Kỳ cho đến đảo Hà Châu, chưa có đánh thuế xuất cảng như ở phố Bảo Thắng tỉnh Hưng Hóa có thuế chở muối ra ngoài cửa quan). Vua bảo rằng: không cứ các nước ngoài, hết thảy quyền lợi đều về nhà nước mà lấy việc buôn bán là hơn cả, cho nên được giàu mạnh ngay, có thể hoành hành các nước, mà trong nước cũng thế, thì việc làm cốt phải làm thế nào số xuất nhập gia giảm cả năm đều biết rõ tất cả. Nước ta từ trước đến nay thường lấy vương đạo trị dân, làm một việc, đặt một phép thì sợ hại dân cũng lấy làm thẹn, sao của cải ngày một thiếu mà dân không thấy

https://tieulun.hopto.org

giàu, đều bởi người làm ra tệ mà thôi, không thực tâm vì nước, không phải kế lâu dài, há đợi tày thời mà thế chăng? Ta thường lấy làm giận, duy chưa biết rõ lại tệ dân tình, nên chẳng dám làm vội, các quan đại thần phải xét lại ngay, ngoài việc ấy còn có khoản gì nên làm có thể giúp được tài chính của nước, thì đều hết lòng bàn bạc bày tỏ, kinh dịch có nói: lấy gì để tụ dân, rằng lấy tiền của há cần về công đâu? Sau các quan đại thần là bọn Nguyễn Tri Phương xét lại cũng nói đến tiện lợi ấy rồi chuẩn cho đặt ty đánh thuế muối ở tỉnh Bình Định, và Bình Thuận.

Quan tuần phủ Ninh Bình là Lê Hữu Thanh tâu xin đoàn kết dân 3 huyện, (Phụng Hóa, Lạc An, An Hóa) đặt ra chánh phó đoàn trưởng cho có thống thuộc ngăn mầm gian mà yên địa hạt ấy. Vua bảo rằng: đoàn kết có quả không bại dân không? Ngày thường cùng hòa thuận giúp đỡ, trộm cướp cũng có thể dẹp yên, không chỉ có dùng mà thôi, nhưng cốt không phiền nhiễu là được.

Tiễu phủ sứ là Ông Ích Khiêm đánh giặc ở Thái Nguyên bị thua, bị thương nặng, việc tâu lên, vua dụ rằng, bọn giặc có nhiều mà Ích Khiêm muốn đánh một trận quét sạch, nên không lợi như thế, không phải để đến có kém lợi chứ chẳng là rụt rè, quan văn như thế cũng khó có người, chuẩn cấp cho 10 lạng bạc để chi tiêu thuốc thang, nên điều trị gấp, mau chóng đi đánh giặc, để thu công hiệu giúp đỡ, chớ vì thua một trận mà tự nản, lại phái quân tinh nhuệ ở Hà Nội, Sơn Tây đi đến để sai phái, theo Phạm Chi Hương xử trí.

Chuẩn định lệ thóc thuế cho chiết nộp bằng tiền. Các xã thôn ở cách xa kho tàng ước 2 ngày đường trở lên, lại không có đường sông có thể vận tải được, việc đem

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

nộp khó nhọc tốn phí, thì theo giá gạo mùa hạ tháng 5, mùa đông tháng 10 lượng thêm 5 tiền cho được chiết nạp người không muốn thì không bắt ép.

Đắp thêm lũy đất hình bán nguyệt ở đạo Phú Yên (ở núi Mối Tra bên tả đồn Phú Vĩnh vung Vinh Lâm cửa biển Xuân Đài).

Quan đạo ấy là Nguyễn Văn Phong vì không xin chỉ trước tự tiện làm bị phạt bổng 6 tháng.

Nêu thưởng tiết phụ các hạt. Tỉnh Sơn Tây, Ngô Thị Toản hạng ưu; Nguyễn Thị Trưng, Vũ Thị Yến và tỉnh Bình Định, Ngô Thị Lễ đều là hạng bình; phủ Thừa Thiên Nguyễn Thị Huống, Nguyễn Thị Thành, Trần Thị Diên, Nguyễn Thị Công, Lê Thị Trị, Lê Thị Thu, Nguyễn Thị Phó (vợ thứ) Lưu Thị Điền (vợ lẽ) tỉnh Hải Dương, Trần Thị Cấy, tỉnh Thanh Hóa, Hà Thị Nẫm, tỉnh Hà Nội, Nguyễn Thị Hậu, tỉnh Bình Thuận, Hoàng Thị Mai, Đặng Thị Phiên đều hạng thứ. Lại chuẩn định tiết phụ mà là vợ thứ, vợ lẽ, dự ở hạng ưu, thì cho làm hạng bình, hạng bình cho làm hạng thứ, hạng thứ thì thưởng cho 6 lạng bạc, ghi lấy làm lệ.

Định rõ cách thưởng về quyền lập xã thương. (Không cứ quan về hưu hay sĩ thứ, người nào hễ ai bỏ của nhà ra trước sướng xuất, bỏ tiền thóc hoặc ruộng từ 1.500 quan trở lên, xướng suất người làng đặt kho để chứa, người có quan hàm thì thưởng thêm 1 trật, dân thì thưởng cho hàm tòng cửu phẩm bách hộ, từ 1.400 quan đến 4 — 5 trăm quan, đều cho rượu và thịt 1 lần, để khuyến khích, sau 3 năm tiền thóc tích trữ gấp đôi, dân được nhờ nhiều lại thưởng thêm một trật, còn xã dân thì thưởng cho 1 tấm biển có chữ « thiện tục khả phong », nếu sau xã thương thiếu nhiều, không được như trước thì thu lại hàm thưởng trước, các quan phủ huyện khuyến

https://tieulun.hopto.org

dân lập xã thương, được tiền 5.000 quan thóc 5.000 hộc trở lên, quan tỉnh 10.000 hộc trở lên, đều gia thưởng kỷ lục 1 thứ, gấp đôi thì thưởng kỷ lục 2 thứ, gấp ba thì gia 1 cấp, gấp 4 thì gia 2 cấp).

Cấp khí giới cho hương binh các địa phương diễn tập để phòng sai phái (bấy giờ có việc phòng giữ ở biển cho nên tuyển luyện sẵn).

Tháng 12, cho các hạng quan dân có ai quyên nộp đồ vật bằng đồng bằng kẽm, tính ra thành tiền theo nghị lệ quyên mới gia thưởng phẩm hàm và chước lượng miễn binh linh dao dịch để khuyến khích.

Lại định việc biến binh các tỉnh sang năm về kinh thao diễn, (Nghệ An, Thanh Hóa, Hà Nội, Ninh Bình, Nam Định, Hải Dương, Bắc Ninh) lệ trước đều theo phần năm về kinh thao diễn, năm thứ 17 vì có việc hoãn đến năm thứ 21, đến nay vừa nghỉ các tỉnh đều có việc phòng giữ ở biển, lại đương có việc bắt giặc, lại miễn cho 3 năm.

Bọn giặc ở huyện Kim Anh ngầm nổi lên, quan viên là bọn Nguyễn Văn Luận đánh bắt thắng trận, (chém và bắt được đầu mục giặc 43 tên gia thưởng cấp kỷ lục và ngân tiền có bậc).

Lãnh Tổng đốc Hà, Ninh là Đào Trí tâu nói: thuộc hạt tỉnh Hà Nội lý trưởng Tăng ở xã Nhân Giả cùng với phó lý Huyền có hiềm khích, Tăng vu cáo Huyền là giặc trốn, Ích Khiêm không xét tình lý hư thực phái quân vây bắt, vội sai đốt giết, xin phái xét rõ. Nhân thể sai bộ lý Vũ khố là bọn Hồ Trọng Đĩnh đi ngay xét rõ tâu lên đợi chỉ quyết định.

Đầu mục giặc là Chu Trường Lân xin ra thú và xin sắp xếp cho chỗ ở, quan tổng đốc Ninh, Thái là Phạm Chí Hương xin cho nguyên bố chính Tuyên Quang là Đặng Phát sai đi dụ giặc hàng là Đặng Văn, đánh đuổi bè lũ

https://tieulun.hopto.org

giặc để chuộc tội trước, không thì cùng theo đại binh đánh bọn giặc trước và đánh đuổi hết sạch bè lũ Đặng Văn, khi ấy Đặng Văn ngầm đem bè lũ của hắn là Hoàng Dụ Thắng cùng với bè lũ của Tạ Văn Sơn là Triệu Phúc Trinh cùng đến chiếm giữ làn hại chợ Chu) mới là chiến thắng toàn cục, nếu bất đắc dĩ mà tạm tùy tiện chiêu an, cũng nên cứ theo lời thú của hắn, rồi cùng với Đặng Văn đều bảo bắt phải đánh đuổi giặc ở Lạng Sơn để xem lòng hắn rồi mới được sắp xếp cho chỗ ở. Quan bộ Binh cho là Phạm Chí Hương không biết tính kỹ làm việc, bèn là nói nước đôi chưa nhất định, xin cho quan tổng đốc ấy lại phải tinh kỹ, khỏi để lo về sau, vua nghe theo.

Định lệ xét hỏi ở cửa biển. Phàm các đạo trưởng nước Tây-dương mới đến chỗ bến phải đi qua, ngầm theo ven biển lên đến ấn ở các lòng, mà xiển cợi cửa biển và sở tại biết mà cố ý dung túng, cùng là không xét hỏi thì phải tội. (Người có chức trách biết mà cố ý dung túng thì phạt trăm trượng và cách chức, không xét hỏi thì giảm 3 bậc phạt 70 trượng giáng 1 cấp lưu tại chức, phủ huyện không xét thì giảm đẳng phạt bổng 1 năm hay 9 tháng có từng bậc).

Quan phủ Thừa Thiên tâu nói: các xã thôn trong phủ hạt bị bão lụt bỏ thiếu tiền thuế và tiền vay (tiền vay của công để thiếu 1.680 quan, tiền thuế cả năm thiếu 985 quan) xin tha cho hết. Quan bộ Hộ cho là nên chia làm 10 thành, lượng miễn cho 5 thành. Vua theo lời bộ bàn, nhân bảo rằng: thuế lệ chẳng qua 10 phần lấy 1, thế mà không chịu nộp, từ trước đến nay nhiều lần tha cho thuế bỏ thiếu, thì người đã nộp không được dự, cho nên việc để thiếu càng thêm nhiều, lại có tổng lý đã thu lấy tự tiêu đi, may được tha miễn, dân hèn biết đâu, thành không phải là ơn thực, từ nay về

https://tieulun.hopto.org

sau có ban ơn, phải lượng miễn cho người nộp sau, người nộp trước không được miễn mới đều.

Trước chuẩn cho các xã thôn thuộc phủ hạt Thừa Thiên, cứ 100 mẫu ruộng công trích lấy 10 mẫu, giao cho dân cùng cày cấy, lúa chín thu hoạch, làm kho chứa riêng, để phòng cứu năm mất mùa, đến nay quan phủ là bọn Nguyễn Cửu Lễ tâu nói thóc ấy để chứa, bọn lý dịch chẳng khỏi thay đổi kiếm lời, xin xét hỏi dân xã số thóc cày cấy từ trước đến nay chứa giữ đã thành, muốn để lại ở kho xã để lợi cho cả làng thì cho theo như cũ, nếu không muốn thì số ruộng trích trước giao về cho dân xã cùng chia đều. Vua bảo rằng: phủ hạt ấy thấm nhuần giáo hóa trước nhất, sao không thôi tốt, lại không bằng dân ở ngoài xa, chẳng phải quan có trách nhiệm vâng làm không được việc là gì, phải làm cho ổn thỏa cốt (tuân tiện mới được việc.

Chuẩn cho thuế lệ ba nguyên Tả Trạch, Hữu Trạch, Sơn Bồ đổi nộp thuế sản vật.

Lũ giặc trốn là Nguyễn Hữu Vĩnh (người Sơn Tây) và tên Bắc (người Bắc Ninh thiếu họ) ra thú, xin đi bắt giặc để chuộc tội, vua y cho.

Sai vận tải gạo lương ở Bắc Kỳ giải giao cho các đạo Quảng Nam, Quảng Ngãi, Bình Định, Phú Yên, Khánh Hòa, Bình Thuận, giữ sẵn để đợi chi dùng.

Xem xét sắc thần là lũ Nguyễn Văn Phong, Lê Lượng Bạt làm danh sách kê các thần hiệu nhiều lần đã được phong là thượng đẳng, trung đẳng và hạ đẳng tất cả hơn 3.000 vị, chưa được phong là 7.244 vị, đình thần bàn xét tâu nói: từ năm Minh Mệnh đến nay, sách phong gián hoặc sự tích không rõ cũng có, lờ mờ cũng có, tầm thường cũng có, còn công trạng rõ ràng chính đáng không có mấy, duy nhiều lần kinh gặp khánh tiết lớn, được thăng trật, hoặc vì vết tích thiêng, hoặc

https://tieulun.hopto.org

vì là chính thần, hoặc vì làng khác cùng thờ, có thể tham khảo được, đã được ban sắc, thần và người cùng mừng, để ở đền thờ, để vào thần vị, tức gọi là có đem phong không dám bỏ, nay nếu lần lượt xét ra, không thể xét rõ được, mà điển lễ trước lại đem bỏ bớt, sợ lòng người có chỗ chưa yên, xin các thần hiệu đã phong, nếu có dấu thiêng đáng khen, mà còn ở hạng trung hạng hạ, thì trích ra xin thăng bậc, còn thì theo cấp bậc phong trước cho yên lòng dân, vị chưa được phong thì kê cứu kỹ lưỡng, sự trạng linh tích rõ ràng, danh hiệu nhã nhặn chính đáng mà có sắc cũ đích xác thì đem tâu lên nghị phong, còn sự tích đã mất, danh hiệu quê kịch đều đổi bỏ, để riêng ở sau sổ, cho điển lễ phong tặng được chính. Vua bảo rằng chưa hợp ý trẫm, hãy tạm theo.

Sai hiệp biện đại học sĩ là Trần Tiễn Thành đi đến Gia Định, bang biện huyện Thành Hóa là Nguyễn Văn Tường sung làm tùy biện, cho bạc có bậc. Vua nghĩ nước ta giao hòa với nước Pháp có định ước cũ nay việc bờ cõi Nam Kỳ nên phải chước nghị, giấy tờ đi lại, không bằng bàn ở trước mặt, cho nên sai Tiễn Thành sung làm khâm sai đại thần đi tàu thủy đến Gia Định bàn định điều ước mới. Vua dụ rằng: đi chuyến này không phải là toàn quyền, mọi việc không được tự tiện quyết định, theo từng khoản bàn định thế nào? Biện rõ khi về trả lời, lại sai quan hội đồng biện đúng điều ước mới để hòa hiếu được lâu dài, lại cho bài ca để cố gắng làm việc.

Toán giặc quấy nhiễu phủ Tòng Hóa, lãnh binh quan tỉnh Thái Nguyên là Nguyễn Cáp đánh nhau với giặc ở làng Trung Khẩm, bị chết tại trận, truy tặng hàm chưởng vệ và cho thêm 10 lạng bạc.

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Sắp xếp chỗ ở cho đinh tráng 2 đoàn Tri chỉ (Tô Tứ) và Hướng Thiện (Hoàng Đồng Bảo) đến ở chỗ đất bỏ không thuộc tỉnh Lạng Sơn, cấp cho trâu cày, đồ làm ruộng, và tiền làm vốn, cho có nương nhờ.

Toán giặc ở đất nhà Thanh hơn 200 người tụ họp ở trại Bình Liêu (thuộc châu Tiên Yên) quan bắt giặc là lũ Hoàng Đình Cận, Trương Hoan chia nhau đem thủ dõng thừa cơ có gió đốt trại giặc, được đại thắng, quan tuần phủ Quảng Yên là Lê Hữu Thường đem việc lâu lên thưởng cho tiền có bậc.

Bọn giặc phần nhiều trốn tỉnh hạt Cao Bằng, sai lãnh binh quan là Đặng Văn Hợi (nguyên lãnh binh Lạng Sơn đóng ở Hà Nội) đem quân và voi đi ngay đánh dẹp.

Vua nghĩ các tỉnh đạo trong Nam ngoài Bắc nạn gió bão mới yên, mưa lụt mỗi, giăng dụ sai quan các tỉnh tự hỏi lòng nghĩ lỗi, xem có việc gì hại dân, trái thời hoặc oan khuất lầm lỡ, hối lỗi sửa đổi ngay cho chóng đem lại khí hòa, được mùa, để che lỗi trước.

Năm ấy các hạng thuyền đi tuần và vận tải ở kinh và tỉnh ngoài 362 chiếc, bị mất (vì bão) 32 chiếc, còn thì đều về thanh thẩn.

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN XXXVIII

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Mậu thìn, Tự Đức năm thứ 21, (1868) (Đồng Trị nhà Thanh năm thứ 7), mùa xuân, tháng giêng, ngày mồng một.

Vua ngự ở điện Cần chính. (năm ấy kinh gặp tiết tứ tuần Đại khánh). Các hoàng thân cùng văn võ trăm quan làm lễ chúc mừng tung hô, lễ xong, vua ban ân chiếu cho trong kinh và các tỉnh ngoài tất cả 15 điều:

— Thân phiên, hoàng thân trước công, hoàng thân và quan viên văn từ lục phẩm, võ tử ngũ phẩm trở lên, cho ăn yến một tiệc, và gia thưởng kim tiền ngân tiền có bậc.

— Ở kinh và tỉnh ngoài, đàn tế xã tắc, đàn tế thần núi sông, miếu thờ đế vương các đời, văn miếu, võ miếu, miếu đô thành hoàng và thần kỳ ở trong tự điển đều tế một tuần.

— Lăng tẩm đế vương các đời, do quan địa phương khám xét, có chỗ nào hỏng lở thì thuê dân sửa sang và nghiêm cấm không được xâm phạm lấy củi, chăn trâu bò.

— Tiền thuế thân, tiền đầu lõi, tiền lực dịch về năm Tự Đức thứ 21, tạm cho hoãn 5 phần 10;

TLSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

— Chuẩn cho năm nay là năm mậu thìn mở ân khoa thi hương, sang năm là năm kỷ tỵ mở ân khoa thi hội, văn võ cùng thế.

— Quan viên trong kinh và tỉnh ngoài hoặc có nhân việc công lầm lỗ, đã phải phạt bổng, giáng cấp, cách lưu, làm sớ tâu lên, cho giảm miễn.

— Các hạng biền binh chính ngạch hiện tại ứng điểm ở kinh, chiếu số thưởng cho mỗi người 1 quan 2 tiền, còn các hạng biền binh tạp ngạch theo lệ không được ứng điểm thì thưởng cho 6 tiền.

— Suất đội, hộ vệ chưởng trở lên phải đi đóng giữ các đồn lũy ở bờ biển trong kinh và tỉnh ngoài đều thưởng lương bổng 1 tháng; đội trưởng binh lính ở kinh, trừ những người ứng điểm được thưởng không kể, còn người theo lệ không ứng điểm được thưởng thì đều cho thêm 1 quan 5 tiền, người đã được thưởng thì đều thưởng thêm cho 3 tiền, ở các tỉnh ngoài đều thưởng 1 quan, theo số thực có cấp cho.

— Giản binh các hạt theo lệ trước có tháng được tiền 5 tiền, có tháng chỉ có gạo 1 phương, cho chiếu hiện tại số từ tháng giêng đến tháng 6 đều cấp đủ tiền 1 quan.

— Các trạm tùy theo việc nhiều việc ít, cấp thêm từ tháng giêng đến tháng 6 tiền gạo có bậc.

— Các địa phương có người nào tài học phẩm cách giỏi giang ẩn dật ở trong rừng núi, thì quan địa phương xét thực tâu lên đợi chỉ xét dùng.

Trong kinh và các tỉnh ngoài nếu có người nào vốn học binh thư thao lược, dũng cảm biết lễ phép hoặc có phép bắn tài giỏi; hoặc có võ nghệ tinh thông, hoặc sức khỏe hơn người, xách nặng đi xa, hoặc quen làm các đồ vật hỏa công, không kể đã dự theo sổ quân sổ dân hay

https://tieulun.hopto.org

chưa, do quan trên hạt ấy sát hạch đưa giao bộ xét lại làm sớ để tâu đợi chỉ xét dùng. Có người tình nguyện ở lại đi thi võ cử cũng chuẩn cho xét thực cho vào thi.

— Từ cuối tháng 12 năm Tự Đức thứ 20 về trước, có lỗi phải cách bãi, quan viên văn võ từ tứ phẩm trở lên và từ ngũ phẩm đến thất phẩm văn do tiến sĩ, phó bảng, cử nhân, võ do võ cử xuất thân, trừ người có việc thực tham tang, cùng tuổi từ 65 trở lên và chưa đến tuổi ấy mà ốm yếu thì không phải bàn ra, còn đều do 2 bộ Lại, Binh chia hạng làm danh sách để tâu đợi chỉ lượng cho xét dùng.

— Từ cuối tháng 12 năm Tự Đức thứ 20 về trước, đã kết án tạp phạm hay tội chết tình có đáng tha, thì bộ Hình làm sớ khai tội danh, đợi chỉ lượng giảm đẳng.

— Từ cuối tháng 12 năm Tự Đức thứ 20 về trước, đã kết án tạp phạm hay tội chết tình có đáng tha, thì bộ Hình làm sớ khai tội danh, đợi chỉ lượng cho giảm đẳng.

— Các hạng tù phải quân lưu sung làm lính, làm đầy tớ, trừ can tội ăn cướp làm giặc ra, còn đều cho bộ Hình làm danh sách kê khai tên, quê quán, công việc và phát phối ở địa phương nào đợi chỉ định đoạt).

Định cách thức làm bạc đĩnh (đĩnh 1 lạng theo cách cũ khoảng năm Gia Long, một mặt in chữ « Tự Đức niên tạo », một mặt in chữ tên tỉnh, sau in tên thợ đúc đĩnh 10 lạng vẫn in chữ trung bình hiệu).

Vua cho với quan phủ Thừa Thiên bảo rằng: gần đây ít mưa, trẫm lấy làm lo, mỗi khi hỏi quan phủ, thì tâu là hòa thuận, hôm trước sai bắc xe đi xem đồng ruộng, ven sông có nhiều chỗ tát nước vào ruộng, lúa có giảm sắc nhiều, ruộng sâu còn thế, thì ruộng cao thế nào? Quan phủ sao dám dối giấu, phàm việc không lo trước, sao kịp, từ sau nên đổi ngay.

https://tieulun.hopto.org

Sai tổng đốc Hà Ninh kiêm thống đốc hải phòng là Đào Trí đến tỉnh Nam Định xử trí dân lương dân đạo. Lúc bấy giờ tỉnh Nam Định có bọn tú tài là Lê Đường đốt phá nhà thờ đạo và nhà dân đi đạo ở các xã Trình Xuyên và Ngọc Thành, vua cho là Đào Trí trước cai trị ở Nam Định lòng dân vốn phục, cho nên có lệnh ấy. Lại sai Tham tri là Bùi Tuấn hội đồng với thống đốc đòi cả thân sĩ đến hiểu dụ, và đòi các người bị can xét ra là tội nặng để xét xử, thủ xướng là tú tài Lê Đường phải trảm giam hậu; tòng phạm là tú tài Phạm Huy Quang, suất đội Trần Như Quang, Nguyễn Ngọc Lĩnh phải sung quân; tú tài Hoàng Đức Huyến, Trần Tất Vinh, Trần Đình Vưu, không biết ngăn cản phạt trượng cách tú tài; đạo trưởng là tên Thuật phạt một trăm trượng; hộ lý tổng đốc là Đặng Trần Chuyên, án sát Phan Đình Thực, đốc học Đoàn Khuê, ngày thường không biết kiềm chế, đều cách lưu (bố chính Phạm Đề lúc ấy về kinh) lại bắt ngay người hạt ấy là bọn Phạm Văn Nghị, Đỗ Phát chia nhau đi hiểu thị, cho đều yên lòng. Rồi nghĩ bố chính Phạm Đề là người già cả thực thà, không thể làm được chỗ nhiều việc, điệu bổ làm hữu thị lang bộ Hình; án sát Phan Đình Thực có tính cố chấp ngang trái triệt về kinh đợi chỉ, lấy biện lý là Đặng Tá, tham biện các vụ là Lê Khắc Nghị làm thay.

Sai hải phòng sứ là lũ Nguyễn Tri Phương, Đoàn Thọ lần lượt thay nhau đi xem xét cửa biển Thuận An, bọn Nguyễn Tri Phương xin phải 2 đực cấm binh doanh Vũ lâm và toàn vệ các bảo chuyên việc đóng giữ, mỗi năm đổi 1 lần, lượng cấp thêm súng đại bác, hầu được chu đáo vững chắc, vua nghe theo.

Thự phủ Thuận Khánh là Nguyên Uy tâu kin rằng: đò hỏi được biết tướng Pháp sai khiến bọn còn đò đi

TAILIEU.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

thuyền ra Bắc Kỳ, giặc trốn có nhiều trốn vào Nam Kỳ, xin mật sức cho các tỉnh, đạo có bờ biển phòng phải xét hỏi, vua nghe theo.

Làm 2 đồn Chất Thành, Phụng Thiện (thuộc tỉnh Ninh Bình).

Tuần phủ Lạng, Bằng là Đặng Toán xin triệu quân, cùng đánh giặc ở biên giới, bộ Binh cho là việc chặn đánh ở tỉnh Thái Nguyên đã thư, mà việc đánh dẹp ở Lạng Sơn lại khẩn cấp, xin do tổng đốc Bắc Ninh kiêm coi Lạng, Bằng là Phạm Chi Hương lượng phái biền binh ở quân thứ Thái Nguyên chuyển đến đi tỉnh Lạng chặn đánh lại tư cho quan đề đốc Quảng Tây cùng đánh, hầu được một trận dẹp yên. Vua nghe theo.

Sai thưởng cho từ quản suất đến quân lính mỗi người tiền gạo 1 tháng lương.

TIMSACH.COM.VN

Sai ân sát sứ Hưng Hoá là Nguyễn Dy, lãnh binh quan là Đỗ Đăng Tượng đem theo quân lính đến các châu Trấn Yên, Văn Bàn, Thủy Vỹ, đánh dẹp giặc trốn, vỗ yên dân thổ.

Vua trước sắc cho bộ Hộ, vì thuế lệ từ trước đến nay phần nhiều tha cho số thuế thiếu, nhờ ơn thực chưa đều, đến nay nghị định chuẩn cho phàm gặp năm có ân điển, sẽ lượng tha cho năm sau, hàng năm hạt nào gặp có tai hại về lụt, hạn, do quan tỉnh, đạo xét rõ tình hình nặng nhẹ, cũng đem số thuế năm sau hoặc năm ấy nên cho miễn mấy thành tâu lên đợi chỉ, hạt nào thực có điêu háo thiệt hại quá lắm không thể nộp được, mới được xin miễn số thiếu năm trước, ngoài ra không được xin quá lạm.

Quan ở quân thứ Thái Nguyên là Phạm Chi Hương tâu bày công việc khu xử giặc ra hàng, nói là Chu Tường Lân, Đặng Văn thực bụng đến thú, xin cho hàm bất

https://tieulun.hopto.org

phẩm bách hộ, cấp cho tiền vốn để tiện khai mỏ vỡ ruộng hoang, vua bảo rằng: bọn ra hàng, nay nhiều người, (hơn 300 tên) nên liệu sắp xếp cho ở riêng ra chỗ để tụ họp như muối, và đặt điều ước rõ ràng, cốt chúng hết sức ngăn hẳn giặc ngoài.

Các hạng chi thu ở Nội vụ Vũ khố theo lệ do 4 nha (Cơ mật, Đô sát, bộ Hộ, bộ Công) phải thuộc viên hội xét, dinh thần cho là việc không có người chuyên trách, tội lỗi, gièm pha khó phân biệt, xin phủ Nội vụ do viện Cơ mật, Vũ khố do bộ Hộ, đều phái thuộc viên (thất phẩm trở lên) mỗi nha 1 viên, viện Đô sát phái khoa đạo mỗi sở 1 viên, đều hàng ngày thường phải xem xét phàm hết thảy các hạng chi thu và khoản nào theo lệ phải cùng làm, thì hội đồng xem xét, còn như các việc chế làm ra và nén thếp bịt vàng bạc mỏng ở sở đốc công Vũ khố chuyên do bộ Công phái viên làm được việc hội đồng với khoa đạo xem xét cho có chuyên trách, vua nghe theo.

Toán giặc ở địa phận nước Thanh là lũ Bàn Văn Nhị, Lương Văn Lợi treo hiệu cờ trắng cướp bóc châu Lục yên (thuộc Tuyên Quang) quan tỉnh là Phan Văn Thuật xin bắt quyền quản cơ là Nguyễn Văn Phan đem lũ đầu mục mới hàng là Lưu Vĩnh Phúc đi đánh. (Trước đã ra thả dồn làm đầu mục toán quân ở Tuyên Quang). Vua sai tổng đốc kiêm lý là Nguyễn Bá Nghi tinh kỹ dẹp yên, xử trí cốt không lo ngại mãi.

Vua xem sổ quan ban võ, thấy nhiều người bị đình trệ, bèn sai quan bộ Binh tra rõ các viên quản các vệ cơ ở trong kinh và các tỉnh ngoài tại chức đã được 3 năm trở lên dưới tên dự có công trạng bắt giặc, hoặc am hiểu võ nghệ, trận pháp, sạ pháp, thì làm danh sách kê khai đợi thăng.

https://tieulun.hopto.org

Bọn còn sót lại của giặc trốn đến cướp huyện Lục Ngạn tỉnh Bắc Ninh, viên tri huyện là Trần Bình mới đến huyện lỵ đốc thúc dân dõng ra đánh, lấy lại được dân trong hạt bị bắt, quan tỉnh đem việc tâu lên, được thưởng kỷ lục 1 thứ, lại thưởng cho tổng lý ngân tiền có bậc.

Văn thân tỉnh Nam Định là bọn nguyên bố chính về hưu Bùi Duy Kỷ, cử nhân Võ Huy Sỹ, tú tài Phạm Đức Trạm, hào mục thiên hộ Võ Công Thứ hơn 300 người ký kết liền tên vào 1 tập sớ tâu nói đạo trưởng tiếm vượt, dân theo đạo cổ động làm loạn, xin tự biện lương thực khí giới, hợp sức bắt giết, quan tỉnh để tâu lên. Vua giao đình thần xét định, đình thần tâu rằng: lòng tức giận của sĩ dân cố nhiên không phải 1 ngày, mà mạnh mối tự bọn thân hào là người tiêu biểu trong làng xướng suất ra, lũ ấy chưa hiểu biết ý của triều đình tùy tiện xử trí nên lan tràn đến thế, xin do quan thống đốc khâm sai tuân theo dụ trước làm cho ổn thỏa, còn như dân đạo ngày thường không yên bổn phận, nên sức cho đạo trưởng người Tây bảo ban, phàm việc thường phải tuân theo pháp luật, để khỏi sinh việc ngại khác.

Vua bảo rằng không kể dân lương dân đạo dám có cố chấp kiêu lộng thì đem 1, 2 người thủ xướng trừng trị, cho sớm hối lỗi phục tội, sau Đào Trí, Bùi Tuấn tâu nói: kinh vâng dụ chỉ sao chép dưa đi tuyên bảo, lũ ấy biết hối, lòng người cũng yên, và các phủ huyện ven biển đã theo đoàn kết, xin đều theo như cũ, còn các phủ huyện ở gần tỉnh thành và thượng du, không kể lương đạo, đều không được mộ quân làm binh khí, trót đã làm thì đem nộp quan, và nhà cửa bị đốt phá, chia từng hạng cấp cho tiền. Vua nghe theo.

TAILIEU.VN

https://tieulun.hopto.org

Lấy lãnh bố chính sứ Tuyên Quang là Đặng Phác làm tuyên phủ sứ Thái Nguyên, tổng đốc Ninh, Thái là Phạm Chi Hương tâu nói: Đặng Phác là người làm việc giỏi và có mưu cơ kiến thức, từ Tuyên Quang tìm đường đi đến chợ Dã, giặc ra thú trước là Đặng Văn đem bè lũ đón tiếp, đến khi đến chợ Chu, thì giặc xin thú chưa nhất định là Chu Trường Lân vừa được hiểu dụ cũng đều cúi đầu nghe theo, xin lấy viên ấy khu xử giặc hàng, có thể giữ được không lo ngại. (Phác nguyên là Hồng lô tự khanh lãnh chức bố chính Tuyên Quang, sau được cùng đi đánh giặc ở Thái Nguyên, giặc Thái Nguyên đã hàng, Chi Hương xin đặt chức tuyên phủ sứ, chuyên coi công việc ấy, cử Phác làm chức ấy) cho nên có lệnh ấy rồi chuẩn cho lãnh chức bố chính sứ Thái Nguyên.

Lãnh binh quan Lạng Sơn là Lê Văn Dã, quyền làm việc bố chính Trần Đình Túc và Quy Trình Đào Lục đến đêm, đốc thúc quân dân cùng đánh, được thắng trận, quan tỉnh là Đặng Toán đem việc tâu lên, đều thưởng gia một cấp, và thưởng tiền cho tất cả quân lính đi đánh trận ấy.

Tỉnh Ninh Bình bị bão lụt, cho vay thóc xã thương 1 vạn 600 hộc và bán ra thóc kho 1 vạn 5.000 hộc.

Chuẩn cho tiền đồng hạng lớn đổi làm 1 đồng ngang 6 đồng, hạng nhỏ đổi làm ngang 4 đồng.

Quan quân nước Thanh đánh gấp toán giặc ở Quy Thuận, Long Đống, giặc cùng đường tràn sang cướp bóc hạt Cao Bằng, quan tỉnh là Nguyễn Văn Vỹ xin lấy thêm quân và voi để phòng sai phái, bèn chuẩn cho điều quân của tỉnh Hà, Ninh 1000 người và trích bạc ở tỉnh Bắc Ninh 1.000 lạng giao cho để dùng.

Tháng 2, quan tỉnh Quảng Ngãi tâu xin dự làm 4 sở lấy đất ở bãi các xã Chính Mông, Ba La, Vạn Tượng Hồ Khiếu; đem làm ngựa gỗ, chặn ngang phân sông các

https://tieulun.hopto.org

thôn Xuân Quang, Phú Phân, để giữ đường sông; dự đắp 3 sở lũy đất ở các chỗ ngã ba đầu bến đò Xuân Quang, để giữ đường bộ, và huấn luyện quân lính, thải người già yếu, chọn lấy dân theo đạo, cùng sắm sửa khí giới, lương cấp cho các trạm, sở phủ huyện, chia đặt đồn, bảo, lĩnh thành, vua nghe theo.

Sĩ nhân ở Gia Định là lũ Võ Doãn Đoái, Trần Duy Trinh đến tỉnh Bình Thuận, quan tuần phủ là Nguyễn Uy xin chi cấp cho tiền gạo, tùy việc sai phái, vua nghe theo.

Sai các hạt xét những quân suất có thể dạy được đồng đan bắn súng đại bác thì kê khai tâu nghe.

Vua cho là thự hiệp biện đại học sĩ lãnh thượng thư bộ Công là Trần Tiễn Thành trước vâng mệnh đến Gia Định hội với Tổng Phó bàn việc quân giới, không được việc giảng làm lã tham trì bộ ấy, vẫn lãnh chức cũ, còn hàm vẫn như cũ, bảo phải cố gắng mưu tính làm được việc sau này, để khuyên người khác.

Định lại trình hạn định nghị nghiêm ngặt. Xuống dụ rằng: từ trước đến nay phàm có việc quan trọng giao cho các quan bàn, thường chậm trễ không quyết định, nghe nói các quan thường đùn đẩy nhau im lặng, chỉ được 5, 3 người ngồi xúm châu đầu ghé tai, cùng nhau nói nhỏ, đến lúc quan trên hỏi đến thì trả lời là khó, chỉ đợi người xướng lên trước rồi theo mà phụ họa, ký tên rồi về, sao nhãn quá thế, nên việc khẩn cấp có khi hết ngày không quyết định, hoặc đến luôn mấy ngày không xong, thế là lòng công chăng? Lòng tư chăng? Thực bụng chăng? Không thực bụng chăng? Cho nên phàm có công việc tâu kín, thường lấy giao bàn làm sợ, vì sợ không được việc lại không kín đáo thói ấy thực rất đáng ghét. Kể thì người bề tôi chức trước phẩm trật tuy

https://tieulun.hopto.org

có to nhỏ khác nhau, nhưng lòng vì nước thì như một, xưa kia nghề thợ còn được nói hết, huống chi đã dự vào hàng ấn quan, danh phận tinh nghĩa đã trọng, phàm việc nước hay dở đều nên để tâm bàn tính kỹ, hiến điều phải, bỏ điều trái, huống chi nay đương lúc có nhiều biến cố, thì quan tâm lại phải thế nào? Tất ngày quên ăn, đêm quên ngủ để lo công việc còn sợ không xứng, nếu coi như kẻ Hồ người Việt, thì không nên ngồi làm vì ăn không, triều đình cũng không thích có hạng người ấy làm gì đâu? Từ nay về sau, đều nên đổi bỏ ngay, trừ việc thường nên phải kê cứu ra, còn phàm có việc quan trọng giao cho bàn, thì tham tri, chưởng vệ, cho đến các biện lý, đều cố sức nghĩ kỹ, hoặc phải hoặc trái, hoặc có kế gì, mọi người đem hết ý kiến trình bày ở chỗ công đồng, hoặc một người xướng lên, 2, 3 người đồng ý thì theo, rồi thì các quan đại thần cũng nghe mà hợp ý thì chọn lấy, chưa hợp thì sai nghĩ lại, hoặc có lúc các tước công hay quan đại thần nghĩ được xướng lên trước, mà các quan giúp việc trở xuống hợp ý thì theo, chưa hợp cũng đem ý nghĩ của mình nói thẳng, cùng nhau châm chước lập tức thảo sớ tiến trình, thế không phải là vượt bổn phận là để cùng lo, việc khó mà cấp thì không được quá trong 2 ngày, việc khó mà hoãn thì không được quá trong 3 ngày, cho được chóng xong mà đều cố gắng, ngày thường để bụng, đến lúc có việc mới thì thố được, mà quan đại thần lấy người để thờ vua, cũng được nhân đấy để rèn người khác, đến khi tiến cử không sai, nếu quan đại thần dám có ức chế ngăn cản, các quan nhân theo im lặng, để lâu không quyết, việc không bí mật thì cho khoa đạo đương ban trực, việc bí mật thì do bộ giữ việc thảo sớ, trở tên nghiêm hặc trị tội, còn như ở chỗ công thì lặng im, khi về lại bàn riêng nói sau cùng

https://tieulun.hopto.org

là đem việc kín tiết lộ thì xử tội theo luật nặng, cho nghiêm phép làm quan, ghi lâm lệnh lâu dài, chớ quên lời răn bảo đó là giữ được hoàn toàn vậy.

Sai các tỉnh đạo tìm xét mỏ than, quan tỉnh Thái Nguyên đem mỏ than ở 2 xã Sa Lung và Phú Xuân (thuộc huyện Phú Lương) phát đệ (đều có 1 cửa hầm đào từ trước sâu trốc mọi trượng dưới có chứa nước, múc nước đào đất sâu 2 trượng đến chỗ than, chất than mềm dẻo không rắn, ít khi thành chất rắn, than ở xã Sa Lung lẫn với than gỗ mới cháy, than ở xã Phú Xuân cho vào lửa hơi sáng, hơi chạm đến là vỡ). Người Pháp xét bảo là hình như có than tốt, sai quan tỉnh phái người đi lấy rồi vì công trình hơi khó, không được bao nhiêu, nên thôi.

Cấp cho lũ Trương Cận Bang là giặc ra thú sắp xếp cho ở tỉnh Cao Bằng 6000 quan tiền. Nguyễn Du bộ tâu rằng: hiện nay thổ phỉ nước Thanh chưa dẹp yên, thì biên giới nước ta khó giữ, cho nên tùy tình hình xử trí cho thích hợp như thế để yên dân mà thôi nhưng chọn người địa phương của ta hào cường biết lý nhẽ được dân chúng phục, thì nhắc bổ mà vỗ yên khiến cho khi thế đủ để chế ngự mới là kế lâu dài, không đến nỗi nuôi hổ để lo về sau. Bèn sai một sức cho các tỉnh có giặc ra hàng, thì nên gia tâm tuân theo làm việc.

Vua bảo rằng công và lỗi của nguyên khâm sai toàn quyền đại thần Phan Thanh Giản từ trước đến nay chưa có bàn định, người bàn còn dám nói để che chở, huống chi ơn điển một khi quá lạm, người đều bắt chước cái dở, thì việc nước hầu không thể làm được, phải nên sửa ngay điển hình, không nên cẩu thả, bàn xuống đủ định tội, sai đem Phan Thanh Giản cùng bọn đốc, phủ, bố, lãnh binh nguyên làm việc ở 3 tỉnh Vĩnh

https://tieulun.hopto.org

Long, An Giang, Hà Tiên(1), người chưa cách thì đều cách ngay, nhưng theo nghiêm nghị chỉ trước.

Miễn tuyển duyệt cho các tỉnh Bình Định, Bình Thuận, Phú Yên, Khánh Hòa 1 lần.

Đầu mục đoàn quân ở Tuyên Quang là Lưu Vĩnh Phúc xin khai mỏ, giặc cờ trắng là Lương Văn Lợi, Triệu Tiên Đồng, Triệu Hữu Điền xin ra thú, quan quân thứ đem việc tâu lên, bộ Binh tâu trả lời, nói bọn Bàn Văn Nhị hãy còn lọt lưới, thì châu Lục Yên chưa yên lặng được, xin do Nguyễn Bá Nghi tinh kỹ việc đánh và phủ dụ, vua y cho.

Giặc ra hàng là Ngô Tôn đánh úp tỉnh Cao Bằng, lãnh bố chính sứ là Nguyễn Văn Vỹ bị giặc bắt. (Giặc ra hàng là Tạ Tĩnh Xuyên, Lưu Sĩ Anh ngầm dẫn bọn Ngô Tôn đem chừng quân vào, Nguyễn Văn Vỹ nghĩ nhà là hương theo lẽ phải, cho được ra vào, bọn giặc bèn thừa lúc sơ hở lục tục vào thành xem xét, đến giờ thân 30, 40 tên kế tiếp kéo vào, đâm chết viên suất đội là Lê Văn Chung, người vào thành trước trong người giật súng ngắn lập tức bắn chết nhiều người, trong thành chỉ còn hơn 300 quân, cũng không sửa soạn khí giới, thành mới bị hãm). Vua nghe báo, bảo quan bộ Binh rằng: khu xử giặc ra hàng ấy là tùy tình thế xử trí cho thích hợp, đã biết sau cũng sinh sự, tỉnh Cao Bằng là tỉnh bé nhỏ ở nơi biên giới rất xa quân, lương không đủ, chợt lấy lại, chợt mất, sai Phạm Chí Hương đi ngay xét kỹ, nếu có thể yêu cầu quan quân nước Thanh đến ngay cùng đánh lấy lại, nhân đấy đuổi hết giặc hàng không sót một đứa, nếu chưa có thể lấy ngay

---

(1) Nguyên văn chép Long Tường, chữ Tường có lẽ chép nhầm (xem ở dưới).

https://tieulun.hopto.org

được, cũng nghĩ kế hay, chờ để khó về sau. Đình thần bèn bàn tâu: các tỉnh ở dọc biên giới, cho sắp xếp giặc ra thú được ở, hiện nay các tỉnh Cao, Tuyên, Thái, Lạng đều có, nếu vội nói đánh đuổi, không những thế có chưa tiện, vả lại hết thảy sinh ngờ, tỏ cho người biết là không rộng lượng, xin do quan các tỉnh thường thường xét kỹ, nếu có hơi nảy mầm, ngăn chặn từ trước khi có việc, thì khỏi lo ngại. Nguyễn Văn Vỹ hiện bị giặc bắt, xin đem án sát Lê Ngô Cát, lãnh binh Lê Hữu Thụy cách chức ngay, giao cho Phạm Chí Hương đốc thúc đi trước giết giặc, đợi Văn Vỹ nếu có được thoát về, cùng đem xét trị. Vua nghe theo (Ngô Côn có tên là Trung, lại tên là Á Chung, tên là Hòa Khanh, trước quấy nhiễu ở xứ Quy Thuận nước Thanh, nhân quan quân nước Thanh đánh gấp bèn đến nhập bọn với các loán giặc đã xin ra thú, sắp xếp cho chỗ ở, đến nay lại làm phiền).

Khi ấy quân dân, phần nhiều bị giặc bắt bán cho nước ngoài, thông ngôn là Nguyễn Đức Hậu (lúc ấy theo phái sang Tây) tìm được 92 người chở về Hương Cảng, quan tổng đốc nước Anh thuê giúp thuyền giao trả về Quảng Nam, quan tỉnh đem việc tâu lên, thưởng cho Đức Hậu chức cửu phẩm hành nhân, rồi sai thị lang bộ Hộ là Trần Đình Túc đem sản vật đến Hương Cảng giả ơn.

Trước đây quan tỉnh Hà Nội là bọn Nguyễn Đức Hựu hà khắc sách nhiễu quân lính, việc phát ra, (tha bắn quân lính, bỏ thu tiền của quân, sửa chữa dinh thự, dựng làm dân nhà, phụ cấp cho quân bắt giặc và các ngoại phí, tất cả 5 khoản, phần nhiều do Lê Hữu Thanh xướng suất ra làm, Đức Hựu nhẹ dạ nghe theo án sát, lãnh binh cũng có dự bàn làm việc) đã phải quan khoa đạo là lũ Phạm Ý xét thực đệ tâu. Vua bảo rằng: quan to như thế,

https://tieulun.hopto.org

sao làm tiêu biểu được, giao xuống cho đình thần nghiêm nghị, nguyên tổng đốc là Khoái châu bá Nguyễn Đức Hựu, nguyên bố chính là Lê Hữu Thanh, nguyên án sát là Đặng Tá đều nghĩ xử đánh 100 trượng, đồ 3 năm, lãnh binh là Nguyễn Đình Võ, phó lãnh binh là Nguyễn Đăng Trường đều xử đánh 80 trượng, đồ 2 năm, đều giao giam cấm ở phủ Thừa Thiên. Vua cho là mọi việc đều do Lê Hữu Thanh xướng suất ra làm hại quân dân đã nhiều, đổi làm cách mất tiến sĩ lưu 3000 dặm, Đức Hựu là đứng đầu một tỉnh, nhân theo làm việc riêng, y án phạt 100 trượng, đồ 3 năm, nhưng cho chuộc, tha cho giam cấm, trước được kế tập trước cho chuyển tập ấm cho con một là để răn tệ cũ, 1 là để được thưởng dài đời ; còn Đặng Tá và Đình Võ, Đăng Trường chỉ là a dua làm theo, đổi làm đều cách chức cho làm việc chuộc tội. Quan ở quảm thứ Lạng, Bằng là Phạm Chí Hương tiến cử Hữu Thanh là người có tài làm việc nên dùng, xin cho theo quân thứ sai phái để theo giúp việc, vua không cho, bảo rằng: pháp lệnh không thực, sao răn được người tham ô, giới cũng không dùng.

Giặc trốn ở Cao Bằng lại nổi lên, sai Phạm Chí Hương đem quân (1000) đến ngay xử trí, lại lấy tiểu phủ sứ là Ông Ích Khiêm bàn cùng bố chính, án sát quyền chưởng tổng đốc Ninh Thái. Lấy đề đốc lãnh chức chuyển vận sứ là Hồ Viêm điệu bổ làm thống chế doanh Hồ Uy.

Lấy thự lãnh binh quan tỉnh Hải Dương là Nguyễn Viết Thành sung làm đề đốc quân thứ Lạng, Bằng.

Tháng 3, lấy thự hữu tham tri bộ Lễ là Bùi Thức Kiên, đổi bổ thự hữu tham tri bộ Binh ; thự hữu thạm tri bộ Hộ là Lê Lượng Bạt đổi bổ thự hữu tham tri bộ Lễ ; hữu tham tri bộ Hình là Nguyễn Bính đổi bổ làm tuần phủ Hà Nội (nguyên tuần phủ là Nguyễn Mai sung làm tham tán quân thứ Lạng, Bằng).

https://tieulun.hopto.org

Vua nghĩ quân vệ võ sinh ở Quảng Bình, 2 vệ mới đồn ở Quảng Nam, Hồ uy tả, Long võ hữu và các vệ Hoàn võ ở Nghệ An nhiều lần đi đánh trận đều khen khỏe mạnh, sai thưởng cấp kỹ và tiền bạc có bậc.

Ngày đinh tỵ, tế giao. Trước đấy vua bảo quan bộ Lễ rằng: lễ lớn trước dùng tháng 2, khoảng năm Minh Mệnh đổi dùng tháng 3, Tự Đức năm đầu cũng thế, sau lại dùng tháng 2, kể thì lễ quý ở lòng thành, cũng liệu sức mà làm, nay nên đổi dùng tháng 3 cho được ôn hòa, người trẫm dần khỏe, thân cầm chén ngọc làm lễ, để giải lòng ấy một chút, rồi vua định vào thượng tuần hay trung tuần tháng 3 năm nay chọn ngày lành làm lễ tế giao, lấy ngày mậu ngọ sau ngày tế giao thì tế đàn xã tắc, ngày quý hợi thì tế miếu để vưởng các đời, ngày đinh mão tế văn miếu, sau châm chước thế mà làm, đến này thân sẽ minh, sai hiệp biện đại học sĩ là Vũ Trọng Bình tế thay.

Đổi định lệ quyên thưởng ở tỉnh Lạng. (Nguyên trước nghị định người thuộc hạt Lạng Sơn, do tỉnh ấy quyên tiền 700 quan thì thưởng cho 1 trật, được 600 quan thì thưởng cho được miễn thuế thân và giao dịch, nay chước định quyên được 600 quan thì thưởng cho 1 trật, 500 quan miễn thuế thân và giao dịch, người hạt khác đến quyên nạp ở tỉnh Lạng Sơn, lại chước giảm 100 quan.

Đầu mục giặc là Ngô Côn đem bè lũ hơn 2.000 người chia ra từng chi đi cướp bóc tỉnh Lạng Sơn, lãnh binh quan là Đặng Văn Hội đem quân chặn đánh bị thua. Vua nghĩ: việc đánh giữ vỗ yên tỉnh Lạng Bằng là việc khẩn, sai Phạm Chí Hương sung làm thống đốc Lạng Bằng quân vụ đại thần; tả tham tri bộ Binh sung làm khâm sai tỉnh Nam Định là Bùi Tuấn quyền làm hộ lý tổng đốc Ninh Thái; tiểu phủ sứ là Ông Ích Khiêm

LUẬN VĂN.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

sung làm tán lý ở quân thứ; vệ úy quyền chưởng hữu dực doanh Vũ lâm là Phan Vĩnh sung làm đề đốc ở quân thứ; nguyên đề đốc Nguyễn Viết Thành đổi sung làm phó đề đốc, đều thưởng cho bạc có thứ bậc, lại dụ thêm cho quan lại quân dân ở Bắc Kỳ được mộ thủ dũng để phòng sai phái.

Sai thống đốc Hải Phòng là Đào Trí chuyển về Hà Nội liệu đem quân khỏe mạnh đi đàn áp khắp cả các tỉnh Nam Định, Hải Dương và Bắc Ninh.

Đạo trưởng nước Tây là Sa-phô-nhi, Cam-ma-liệt đến giảng đạo ở phủ Thăng Bình (thuộc Quảng Nam) cưỡi ngựa che lọng nghênh ngang, tri phủ là Trần Hy Tăng cho là giấy tờ không hợp, bắt giữ, tướng Pháp ở Gia Định đem việc ấy tâu lên, đình thần xin rút Hy Tăng về bộ. Vua bảo rằng: kiêu ngạo quá, không nên [illegible] Hy Tăng 2 cấp vẫn cho ở lại chức cũ.

Tiết thanh minh trước 1 ngày, vua rước Thái hậu đến điện Súng ân chiêm bái, sớm ngày hôm ấy đến điện Biểu đức ở Xương lăng làm lễ, lễ xong, ra chơi Khiêm cung, lúc ấy viên Quản các vệ theo hầu thiếu nhiều, lại nhiều người thấp bé già yếu.

Vua sai quan ở bộ xét kỹ từ Quản suất trở lên không phải là người biết võ nghệ, am hiểu phép bắn, thì không được chọn cử, quan ở bộ xin theo dụ sức cho trong ngoài xét làm một thể, người không làm được việc thì cho về hưu, vua bảo rằng: người nào phẩm trật thấp, làm việc ít năm xét ra quả có thể bổ được, chuẩn cho sung lãnh không nên câu nệ tư cách.

Cho chưởng vệ lãnh chức đề đốc Bắc Ninh là Nguyễn Hữu Thân quyền chưởng hữu dực doanh Vũ lâm.

Các hạng súng ở các đồn lũy cửa biển Thuận An theo lệ có tập bắn, phân biệt thưởng phạt, khi ấy đến cuối mùa xuân vẫn chưa tập bắn, vua bảo kiểm hải

https://tieulun.hopto.org

phòng sứ là bọn Trần Tiễn Thành rằng: kinh sư là căn bản cả bốn phương, lũ ngươi nên để bụng làm thế nào cho được vững chắc chớ có trễ biếng chút nào.

Mới làm nhà học cho người họ ngoại (ở sau nhà Tích thiện, sau chuẩn cho đến học ở Quốc tử giám).

Lấy than mỏ ở núi cửa biển Quảng Yên.

Sai các tỉnh Thanh Hóa, Ninh Bình, Hải Dương phát gạo kho ra cho dân vay. (Bấy giờ các tỉnh ấy đều thiếu lương ăn).

Lúc trước tướng Pháp bức lấy 3 tỉnh An Giang, Hà Tiên và Vĩnh Long, định lại điều ước mới, đem lời thay đổi đến bắt ta phải đóng ấn ký tên, rồi sau sai sứ cùng với hắn sang Tây, đình thần bàn lấy thượng thư bộ Lễ Nguyễn Văn Phong sung làm chánh sứ; tả thị lang bộ Lễ sung làm việc Nội các là Phạm Đình Bình sung làm phó sứ; bang biện tuyên Thanh Hóa giả hàn thị độc học sĩ là Nguyễn Văn Tường sung làm bồi sứ, đến Gia Định bàn với tướng Pháp đi đến thành Ba Lê thương thuyết với triều đình nước Pháp, (nói cho chuộc 3 tỉnh trước, trả lại trong 3 tỉnh, vẫn phải nhường trong 3 tỉnh thì tha hết tiền bồi thường) và đi khắp các nước Anh-cát-lợi, Y-pha-nho xem xét tình hình hiện tại của nước ấy về tâu trả lời. Đến nay Nguyễn Văn Tường đến kinh, cùng với Văn Phong, Đình Bình làm sớ nói 3 tỉnh Vĩnh Long, An Giang, Hà Tiên đã vào trong bụng người, hình cách thế cấm, ta đã khó giữ được, mà người Tây cũng coi là vật ở trong túi, năm trước Dô-đu-anh-đê thường cùng Phô-na từng đến yêu cầu ta giao cho gần đây Gia-lăng lại nói là 6 tỉnh ấy không thể cắt đứt được, thì mưu kế thôn tính, tưởng nước ấy cũng hội bàn từ lâu, tỉnh Gia Định hiện nay sửa sang nền nếp đã thành, nước ấy mới lấy đấy làm thế trọng yếu, tuy ta có phi nhiều lời khúc chiết, dâu

https://tieulun.hopto.org

có chịu bỏ, nếu hư ứng nhất thời nhường giả ít nhiều, rồi lại bội ước mà lấy, tưởng cũng như việc tỉnh Vĩnh Long trước mà thôi, huống chi sinh việc cầu công, là thói thường của quan ở biên giới, mà ghen công tranh giới cũng là lòng người tất có, tưởng Pháp mà còn ở lại Gia Định, thì sứ thần đến thẳng làm việc quyền nghị, hoặc còn có cơ, nay hắn đến trước, thêu dệt che đậy, nước ấy tất ủy cho hắn cùng nói với ta, nếu hắn vẫn có lòng tốt thì trong khi bàn nói ở Gia Định, tưởng đã làm điều hay cho người, để ơn về mình, dâu phải đợi đến nước ấy mà để cho người khác cướp mất cái tốt ư? Xem thư hắn gửi đến, thứ nhất thì nói rằng: không phải nói nữa, thứ hai thì nói rằng có hắn ở đấy để cùng chước định, thì ý cự tuyệt mới kín đã rõ, về việc nhường trả đất đai, mười phần đã khó đắt lời, nếu hoặc nước Tây đã lợi về đất đai, mà tha hết tiền bồi thường thì đường đường sứ bộ 1 nước mà cầu xin chỉ có 10 vạn đồng, không kể không đủ phí tổn, mà ý kiến nhỏ mọn như thế dồn vang e bị nước láng giềng dòm dỏ, sự tình đến thế thực rất đáng ngại. Trộm nghĩ từ xưa nghị hòa, yếu mà xin hòa thì có, nước Pháp đối với ta, chiến thắng, đánh đâu được đấy, thì khó gì mà cầu ta cũng ước hẹn, bởi vì vượt mấy lần biển mà đến, ở đất nước ta thấy sĩ dân ta phần nhiều đem lòng ngờ vực, cho nên tất muốn được khoán ước của ta cho khiến nước ta tự nhận là trái, để có phụ tấm lòng mong mỏi của sĩ dân, không thế thì hòa ước năm trước, rõ ràng biết là nhường nào? Mà nay cho là hư văn hết, lại cầu định lại, một lần đã là quá lắm, còn làm lại sao được, thà rằng tạm hợp mà thành, mối lo không gì lớn bằng sao bằng không thể giữ được thì bỏ đi, mà lo toan về sau, kinh sư là nơi căn bản, dồn lũy đã kiên cố chưa. Khi giới đã sắc bén chưa? Chí quân lòng dân đã hăng hái

https://tieulun.hopto.org

chưa? Đường thủy đường bộ phòng bị đã chu đáo bền vững chưa? Lương quân khí giới làm sao cho đầy đủ, hào mục sĩ dân làm thế nào cho cố kết, chỗ nào hiểm yếu mà phải giữ thì canh giữ bằng cách nào cho tất bền vững? Hoặc nên đặt viên quan chuyên trách để ủy làm việc ấy, hoặc nên sai người địa phương để cho am hiểu. phàm những việc ấy tưởng nên tinh kỹ, cho thi hành ngay, ngõ hầu khỏi ngại về sau, hoặc thế của ta hãy còn có thể đợi, xin làm quốc thư cả thư của viên Thương bạc mỗi thứ 1 bức đưa cho tướng ấy xem nước ấy trả lời thế nào mới được. Vua nghe lời, sai viên Thương bạc viết thư cho tướng Pháp, rồi phát quốc thư đưa đến nước ấy, sai Nguyễn Văn Tường về Cam Lộ làm việc như cũ.

Vua nghĩ năm nay gặp tiết tứ tuần đại khánh, sai bộ Lễ xét kỹ những tướng sĩ chết trận từ khi khởi quốc trung hưng đến nay, ban cho tế 1 tuần, nhưng đợi lễ khánh tiết xong, chuẩn cho thi hành.

Mùa hạ, tháng tư, tỉnh Ninh Bình bị đói, sai quan tỉnh phát chẩn. Tỉnh Nam Định gạo đắt, cũng sai bán thóc ra cho dân 2 vạn hộc.

Nên thưởng cho những dân thọ 100 tuổi tỉnh Quảng Ngãi (Lê Văn Bút, Trần Văn Đồng)

Phái lũ Lê Văn Hiền 5 tên đến học chữ tây tiếng tây ở trường tỉnh Gia Định, cấp cho mỗi tên 8 đồng bạc; (trước phái lũ hành nhân là Nguyễn Hữu Bồi đi theo giáo sư Trương Vĩnh Ký học tập, nay lại phái thêm 5 tên) .mỗi tháng theo lệ cấp cho mỗi tên 4 đồng do tướng Pháp cấp cho, đợi 6 tháng 1 kỳ, phái người đem giả.

Khai mỏ vàng Hòa An, Vĩnh An ở tỉnh Quảng Nam (thuộc huyện Hà Đông).

https://tieulun.hopto.org

Năm trước tập bắn đại bác ở cửa biển Thuận An (330 cỗ) đều làm bè dựng đích ở ngoài biển và ở giữa sông, viên đạn chìm mất, người bàn cho là hư phí, xin khám xét đất rộng bỏ không, liệu theo sức súng, cheo dựng các đích, đều chiếu theo số súng hiện đặt nhiều ít, xê xích chia làm 10 lần, mỗi tháng đều bắn thực 1 lần. (Trừ tháng 1 và tháng 12 ra) mỗi cỗ súng đều bắn 3 phát, theo từng tháng mà ghi vào sổ; rồi chọn lấy các hạng biền binh xét thực, liệu định thưởng phạt. Vua nghe theo.

Đặt đoàn quân ở tỉnh Quảng Yên. (Huyện Yên Hưng 2 đoàn, dân phu 820 tên, huyện Nghiêu Phong 1 đoàn, dân phu 200 tên).

Đầu mục giặc là Ngô Côn vây đồn Lạc Dương. Lấy thự tuần phủ Hà Nội là Nguyễn Mại sung làm tham tán quân thứ Lạng, Bằng; đề đốc Nghệ An là Đinh Hội sung làm đề đốc quân thứ Lạng, Bằng. Vua bảo các bầy tôi rằng: công việc phòng giữ đánh dẹp ở Cao, Lạng, đình thần có mưu kế gì khác thế nào cứ theo ý kiến của mình tâu bày, Nguyễn Tri Phương tâu rằng: Cao Bằng, Lạng Sơn địa thế cheo leo, mà ngả sau đồn Lạc Dương lại cách trở không thông, tỉnh Bắc Ninh trước đã có biến cố giặc giã, sau vì dọc biên giới có việc bắt lính vận lương nhiều việc, của sức đều hết, hiện nay xử trí phòng nên chọn phái một viên quan to đóng trấn hạt ấy, cho thanh thế lừng lẫy. Vua bảo rằng: ý ấy trước đã nghĩ đến, Sơn Tây có Nguyễn Bá Nghi; Hà Nội có Đào Trí; Bắc Ninh có Bùi Tuấn, đều là người tài giỏi, ở trong triều mà am hiểu Bắc Kỳ chỉ có Vũ Trọng Bình và người, người tuổi đã suy dần, khó nhọc ở ngoài đã lâu, trẫm không nỡ lại phái đi, Trí Phương tâu rằng: tôi tuy già yếu, nếu được chuẩn phái không dám từ chối khó nhọc. Vua bảo rằng: kinh sư là nơi

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

căn bản quan trọng, các quan đại thần đều nên để bụng sửa sang cốt được vững mạnh, còn các địa phương đã có người chuyên trách, nếu mỗi xứ đều phải quan lo, thì triều đình lấy đâu được nhiều người, rồi xuống dụ sai thống đốc Phạm Chí Hương tư cho quan quân nhà Thanh cùng đánh.

Đổi bổ Nguyễn Văn Phong (Thượng thư bộ Lễ) làm thượng thư bộ Hình; Phan Huy Vịnh (thượng thư bộ Hình) làm thượng thư bộ Lễ.

Bọn tú tài là Nguyễn Huy Điển, Biện Văn Vỹ, ấm thụ cửu phẩm là Đặng Văn Anh ở Hà Tĩnh cho là dân đi đạo ở trong huyện (các làng Hà Hoàng, Hương Bộc, Phương Mỹ, Thương Lỗi thuộc huyện Thạch Hà) nhà thờ ngày càng nhiều, ở tu hội đông đúc, thông báo cho tu sĩ trong huyện cùng tình đốt phá, các giáo dân sợ hãi tự chở đi trước, bọn Điển tan vỡ đến thú tội, quan đạo ấy là Tôn Thất Tích đem việc tâu lên, lũ Điển đều bị cách bỏ lên trong sổ, phạt trượng, đồ có bậc, diễn học là Nguyễn Xuân Huyên bị giáng 2 cấp đổi đi nơi khác, quan đạo ấy là Tôn Thất Tích phải giáng 4 cấp cho ở chức cũ.

Lưu Vĩnh Phúc đem đoàn quân theo quan quân đánh giặc, (giặc Mèo) 3 lần được thắng trận, quan tỉnh Tuyên Quang là Phan Văn Thuật đem việc tâu lên thưởng cho cửu phẩm bách hộ.

Lại đặt sở thuế quan Văn Phái (thuộc tỉnh Thanh Hóa, Tự Đức năm thứ 4 bỏ đi, đến nay lại đặt, tiền thuế cả năm 2000 quan).

Quan bộ Hộ tâu nói: tỉnh Lang Sơn, Cao Bằng có giặc đến nay đã mấy năm, quân đi lương theo, không thể chậm thiếu phút nào, số ruộng tỉnh Lạng Sơn có hơn 7000 mẫu, vụ mùa năm ngoái được mùa, giá gạo

https://tieulun.hopto.org

hơi rẻ, xin trích lấy tiền bạc của các tỉnh lân cận đem giao cho quan đặt giá mua, để bớt công vận tải, vua nghe theo.

Quân ở doanh nước Thanh sang cùng đi đánh giặc, (hơn 1000 quân) tiến đến xứ Khâu Thường tỉnh Lạng Sơn nước ta, sai Phạm Chi Hương đi ngay đến đón tiếp, theo thể lệ nước Thanh khao thưởng (mỗi đồng tiền đồng nước Thanh ngang với một đồng tiền đồng ăn 1 đồng tiền kẽm của ta, mỗi tên Tiểu trưởng cấp cho 100 đồng tiền đồng của nước Thanh, quân lính mỗi người 30 đồng, gạo đều 1 thưng rưỡi, lính mỗi tên chết cấp cho 10 lạng bạc, bị thương nặng cho 3 lạng bạc, thương vừa 2 lạng, bị thương nhẹ 1 lạng). Xuống dụ rằng được chóng xong việc ngày nào-là tốt ngày ấy, giảm 1 người quân là đỡ một khoản tốn, quân lính của ta tiến chọn người lính khỏe mạnh tiến ngay cùng đánh.

Sơn Man tỉnh Bình Định có sâu làm hại lúa, dân đói, sai xuất gạo ở kho 1.215 phương để phát chẩn cho dân.

Vua bảo các quan đình thần rằng: trẫm xem các truyện chép ở chính biên, thấy lũ Lê Văn Duyệt, Nguyễn Văn Thành, Đặng Trần Thường thi công rất lớn, sở dĩ có tội là vì ít học không có lễ phép mà thôi! Người bầy tôi ở các địa vị có công mà biết lễ thì đâu có đến thế. Nay phép nước lâu ngày đã che tội, trẫm kính theo chí Tiên hoàng, nghĩ lại công trước, để tỏ ý ghét người xấu thì ít mà yêu người tốt thì nhiều, nhân sai tra xét công tội, thân tự quyết định, chuẩn cho Nguyễn Văn Thành được phục chức Vọng các công thần chưởng trung quân bình tây đại tướng quân quận công; Lê Văn Duyệt truy phục chức Vọng các công thần chưởng tả quân bình tây đại tướng quân quận công, đều được thờ ở miếu Trung hưng công thần. Lại cho truy phục Đặng Trần Thường

https://tieulun.hopto.org

làm tham tri bộ Lại; Lê Văn Quân là binh tây đô đốc; chưởng quân Lê Chất, là tả đồn đô thống chế.

Kỳ phúc thi, sai thự hiệp biện đại học sĩ là Vũ Trọng Bình, Lễ bộ thượng thư là Phan Huy Vịnh sung làm đọc quyển; thị lang bộ Lễ tham biện các vụ là Phan Đình Bình, thị độc học sĩ sung sử quán toản tu là Vũ Phạm Khải duyệt quyển, cho bọn Vũ Nhự 4 người là tiến sĩ xuất thân, và đồng tiến sĩ xuất thân có bậc. Lại lấy đỗ phó bảng 12 người (đệ nhị giáp 1 người là Võ Nhự, đệ tam giáp 3 người là Bùi Ước, Dương Khuê và Nguyễn Tái, phó bảng: Võ Duy Tuân (Hội nguyên), Nguyễn Quán, Nguyễn Thuật, Vũ Văn Báo, Khuất Duy Hải, Hoàng Dụng Tân, Tô Huân, Phan Đình Vận, Lê Khánh Thiện, Lê Doãn Thành, Lâm Hoành (nguyên tên là Chuẩn sau đổi), Nguyễn Đình Tựu, tất cả 12 người).

Dân ở khe đá có người bị thuốc độc chết ngày càng rằng dân đạo ngầm bỏ thuốc độc, cùng nhau sợ hãi. Vua bảo rằng: đương lúc nhiều việc, nên phải trấn tĩnh, phàm việc không nên nghe nhầm lời nói không căn cứ, vội làm sinh việc, bèn sai quan phủ cùng hộ thành sứ đi khắp triệu tập lại hiểu thị, nghiêm cấm dân gian tuần phòng như thường, không được làm cho to việc ngờ vực lẫn nhau. Sau có lý trưởng xã La Chử (thuộc phủ Thừa Thiên) giải nộp lũ Bạch Văn Phức 4 người và 1 gói thuốc, quan phủ tra hỏi, xưng là đạo trưởng nước Tây thuê sai bỏ thuốc độc, đến khi lý tạm pháp tra lại, đem thuốc thí nghiệm; không phải, sai tha ra, lý trưởng vì ngờ mà bắt, phải tội phạt trượng, quan phủ trước lấy sự ngờ của mình, khiến cho người ta sợ hãi, phải giáng 2 cấp cho lưu tại chức.

Tha thuế bỏ thiếu cho sở thuế quan Bảo Thắng tỉnh Hưng Hóa (năm gần đây vì có giặc cướp bóc bỏ thiếu bạc thuế 501 lạng).

https://tieulun.hopto.org

Tháng 4 nhuận, bọn tán lý là Ông Ích Khiêm, đề đốc là Nguyễn Viết Thành đem quân hội với phó tướng nước Thanh là Tạ Kế Quý đánh giặc ở Thất Khê, phá tan được, trong nửa ngày đốt đồn giặc hơn 30 sở, bọn giặc tan chạy, đồn Lạc Dương giải vây, tin thắng trận báo đến, xuống dụ khen thưởng. (Ích Khiêm, Viết Thành, nhẫn vàng khảm tinh quang pha lê, Phạm Chí Hương nhẫn vàng mặt khảm ngọc hỏa tề liên châu, mỗi người một chiếc, quân công mỗi người 1 cấp, Tạ Kế Quý, 1 cái nhẫn vàng khảm ngọc hỏa tề liên châu, và 1 đồng liền vàng có chữ ngũ phúc có dây thao rủ xuống) sai đi ngay lấy lại Cao Bằng.

Mới mở kỳ thi hương võ ở tỉnh Thanh Hóa (võ sĩ tỉnh Nghệ An cũng thi ở đấy) lấy đỗ khoa năm ấy bắt đầu, hàng năm phàm các kỳ thi hương võ (Thừa Thiên, Hà Nội, Bình Định, Thanh Hóa tất cả 4 trường, đều thi vào sau kỳ thi hương văn).

Thượng thư bộ Hình là Nguyễn Văn Phong tâu nói: đạo trưởng đạo dân kiêu ngạo khích bác và cái tệ quan sở tại thiên về giúp đỡ hay đè nén, nghĩ nên bàn lại để cho tuân theo, nếu lại có trái phép vượt phận và kiêu ngạo, khinh nhờn, ghét bỏ như trước, thì theo luật trị tội, bèn đăng bày 3 khoản. (— Đạo trưởng truyền giáo ở hạt nào, đến trình quan sở tại chứng thực, nếu có đi lại thăm hỏi, cho dùng 1 cái võng xanh hoặc 1 con ngựa, không được tiếm dùng tán lọng, nghi trượng, trống con, đem theo không được quá 10 người, ăn mặc không được vượt phép, nhà thờ không được đào hào đắp lũy, ngày tết ngày hội mỗi ngày chỉ được 100 người trở xuống.

— Sức rõ cho các tỉnh, đạo, phủ, huyện lấy lẽ công xử đoán, không được coi khác.

https://tieulun.hopto.org

– Thông sức cho các giám mục, linh mục phải răn bảo dân đạo yên thường giữ bổn phận, không được kiêu oán). Bộ Lễ lại bàn thêm rằng: chiếu trong hòa ước có nói, người Tây phạm pháp thì tư giao cho quan Tây xử trị, nếu nhất khái lấy pháp luật mà buộc tội chưa khỏi có sự nói lại về sau, xin từ giám mục, linh mục cho đến các đạo trưởng, đạo đồ người nào dám cố ý trái phép thì chiếu luật nghĩ xử, phạm tội đánh roi đánh trượng thì cho chuộc, phạm tội nặng, về người Tây, chiếu án kết nghĩ, xong, đuổi ngay về Tây, rồi giao cho quan Tây xử trị, không được trở lại, ngõ hầu thích hợp, cốt mong có lệnh phải thi hành, vua đều nghe theo.

Làm thêm vọng lâu ở cửa biển Thuận An, vua bảo các quan phòng giữ ở biển là Nguyễn Tri Phương, Trần Tiễn Thành rằng: khoảng năm Minh Mệnh, 1 đồn Phổ Lợi mà có đến 8 sở vọng lâu. nếu báo nhanh chóng, nay từ đồn cửa Thuận An đến đồn Triều Tây, so với đồn Phổ Lợi rất xa mà vọng lâu trông cũng có 8 sở, bỗng có cùng báo, không phân biệt sắc cờ, trông xem tất sai, bèn cho làm thêm 3 sở, để khỏi chậm trễ sai lầm. (Làm thêm 3 sở, cách nhau 200, 300 trượng, mỗi sở đều có cờ các màu và đèn, tàu nước ngoài có 1, 2 chiếc, thì ban ngày treo cờ vuông xanh, đêm treo 1 cái đèn lồng, 3 chiếc trở lên thì ban ngày treo cờ 2 màu trắng và đen, đêm treo 2 cái đèn lồng, lại làm cái bài 2 mặt đều sơn phấn trắng, 1 mặt vẽ cờ các sắc, 1 mặt viết tàu nước ngoài đến ít hay tàu nước ngoài đến nhiều, hay tàu nước ngoài đi, đều viết chữ mực, lần thứ nhất có thấy, theo thế mà tiến, mỗi lầu cũng đều có bài nếu gặp mưa gió, cờ đèn không thể treo được, thì lập tức đi thuyền đem bài lần lượt đi báo, thường thì chuyên do lầu thứ nhất đưa bài đi.

https://tieulun.hopto.org

Tỉnh Sơn Tây mưa đá (lớn bằng trứng gà, nhỏ bằng hột ngô).

Tỉnh Bình Thuận có sâu cắn lúa, (từ sơn nam bay đến) sai sức ngay cho dân xã bắt đem chôn.

Vua cho là đương biến thường thường lo việc, sai các quan trên đốc thúc ngay quản suất huấn luyện quân lính, cốt cho am hiểu, sau đến khi chia ngồi ở thuyền, xét chọn quân lính mới cũ mỗi thứ một nửa, cho người mới được theo việc học tập, để sung sai phái.

Cho thống chế sung hải phòng sứ tả kỳ là Nguyễn Hiên thăng thự tả quân đô thống; thống chế doanh Hồ uy là Hồ Viêm theo nguyên hàm quyền chưởng hậu quân; vệ úy quyền chưởng tả dực doanh Vũ lâm là Tôn Thất Tê lãnh chức đề đốc kinh thành (nguyên đề đốc Nguyễn Cửu Lễ bị ốm khuyết), vệ úy là Nguyễn Thanh Luật theo nguyên hàm quyền chưởng tả dực doanh Vũ lâm; lãnh đề đốc Thanh Hóa là Nguyễn Mỹ kiêm sung đề đốc Nghệ An.

Quan phủ Thừa Thiên là Tôn Thất Tê, Đỗ Đệ, Trương Khánh Thụy nghĩ là: gặp năm khánh tiết tiến dâng nhung hươu ngoài bắc. Vua không nhận, bảo rằng, lũ ngươi làm hết chức vụ, chớ để trẫm phải lo, còn hơn chúc phúc nhiều lắm.

Quan tổng đốc tỉnh Hải Dương là Phan Tam Tỉnh, hải phòng sứ là Phan Bân xin đắp lấy làm u đất ở các xứ thuộc xã Nhất Sơn, Mặc Ngạn và Phù Kinh, và đóng cọc cắm cừ ở lòng sông Mặc Ngạn, Phù Kinh, ba kênh Mía, Lèn, Bồng vẫn lấp đầy như cũ, ở dưới 2 đồn Liêu Cập[1] đắp thêm gò đống, để hưởng ứng cứu viện lẫn

(1) Liêu Cập, không biết có phải là địa danh không? Chưa kê cứu được.

https://tieulun.hopto.org

nhau, — lại làm dây sắt buộc vào bè tre để chặn ngang lòng sông, cho việc canh giữ được nghiêm, lấy đại bác chia đặt, chia quân thành ban thay đổi canh giữ. Bọn Nguyễn Tri Phương tâu nói: hạt tỉnh Hải Dương, 2 mặt đông bắc giáp biển, có nhiều cửa biển, dòng sông như mắc cửi, canh giữ không dâu quan yếu bằng tỉnh ấy, tuy việc canh giữ ở đường biển đã kỹ, nhưng việc canh giữ đường sông cũng không thể sơ lược, xin do quan thống đốc Đào Trí thân đi khám lại mới mong thỏa đáng. Vua nghe theo.

Vua ra chơi cửa biển Thuận An, xem xét việc phòng giữ ở biển, hôm ấy về cung, cho với Võ hiển điện đại học sĩ là Nguyễn Tri Phương và trung quân là Đoàn Thọ bảo rằng: đồn lũy nên sửa sang ngay và tùy thế đắp thêm, cốt được rộng rãi đặt thêm đại bác, ngày thường điều tập, để việc võ bị được nghiêm. Lại hỏi tả quân đô thống là Nguyễn Hiên rằng: quân Thần cơ tập bắn, kỹ nghệ đã tinh chưa? Thưa rằng hơi biết cách bắn, nhưng chưa được tinh lắm. Liền lại ra xem, sai quân Thần cơ bắn thử đại bác ba phát đều không trúng bia để bắn. Vua cho là lần đầu, phạt nhẹ, bèn phạt các viên huấn luyện mà khuyên nên chăm tập luyện để cho tinh thạo.

Định lại điều lệ cho người làm quan. (Viên nào trong hạn bổ quan làm việc không được việc, đã phải giáng, phạt, cùng triệt hồi, lại phải ở lại 1 năm, hết hạn không có lỗi, hoặc có lỗi nhẹ, mới được tâu xin thăng chu, nếu trong hạn ở lại, nhân việc công phải xử phân, thuộc tội nặng cũng đều cho ở lại 1 năm, nếu gặp ân điển, cũng chiếu theo người thường cho được khai phục, khoan tha.

Cấp cho viên kỳ lục doanh Quảng Bình trước là Lê Xuân Thăng 5 mẫu ruộng để thờ cúng (Xuân Thăng là

TAILIEU.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

bố Thọ quốc phu nhân, người làng Nguyệt Áng tỉnh Quảng Bình, trước thờ chung vào nhà thờ họ, chưa có cấp ruộng, đến nay cấp cho, Xuân Thăng nguyên trước bổ làm ký lục doanh Quảng Bình, quan chế đời Gia Long, trật chánh tam phẩm).

Dời huyện lỵ Minh-linh đến xã Kinh Môn. (Thuộc tỉnh Quảng Trị, nguyên trước ở xã Đan Duệ).

Truy tặng viên cai đội là Hoàng Văn Tinh làm võ công đô úy. (Văn Tinh là bố Phúc quốc phu nhân, trung hưng sơ, làm cai đội thuộc nội, (chánh ngũ phẩm) Thiệu Trị năm thứ 2, thờ phụ ở gian hữu đền Du Trạch, đến nay truy tặng làm võ công đô úy cấm binh cai đội, vẫn thờ ở đền Du Trạch).

Sai hiệp biện đại học sĩ lãnh thượng thư bộ Lại là Vũ Trọng Bình đi đến hữu trực kỷ xử trí việc dân lương, đạo, trước đây các tỉnh Trị, Bình, Nghệ, Tĩnh lương giáo không cùng nhau ở yên, bọn tú tài ở Nghệ An là Trần Tấn, Đặng Như Mai (Mai là học trò Tấn) đốt phá đạo đường, đạo quán và nhà của dân đi đạo, quan tỉnh là bọn Hoàng Tá Viêm, Nguỵ Khắc Dẫn, Bùi Thái Bật tâu xin xử nhẹ, giám mục là Ngô Gia Hậu đem việc ấy kêu ở bộ, — vua sai Vũ Trọng Bình đem cả Ngự sử là Đinh Văn Bân tra xét rồi sau Trọng Bình tâu nói: vâng lệnh đến các hạt Trị, Bình, Hà Tĩnh hiểu thị được yên lặng, việc đốt phá ở Nghệ, Tĩnh, chỉ là lũ Trần Tấn mang lòng oán thù giả làm công nghị, nên nhiều người theo nhầm, nay hiểu thị và xếp đặt, lòng người ổn thỏa, về lũ Trần Tấn xin bắt để xét trị, còn thì xin bỏ đi, để khỏi phiền trắc. Vua nghe theo, sau án đăng lên, lũ Tấn và Như Mai đều xử tội phải chém, nhưng để đợi xét, thủ phạm là lũ Hoàng Đức Đề, Nguyễn Mỹ Nghi và Nguyễn Văn Vinh xử tội trảm giam hậu, còn thì xử tội lưu, đồ, trượng có bậc.

https://tieulun.hopto.org

Sai tỉnh Khánh Hòa lấy than mỏ ở núi Diên Cơ, rồi vì chất than phần nhiều là đá rắn, bỏ vào lửa không cháy nên thôi.

Thưởng cho công tử Hồng Phi kim tiền và bút mực. (Tiền vàng có chữ « sử dân phú thọ » hạng lớn hạng vừa hạng nhỏ mỗi thứ 1 đồng, tiền bằng bạc lớn hạng vừa hạng nhỏ mỗi thứ 2 đồng, bút 10 cái, mực 4 thoi, giấy hoa tiên 1 hộp) Hồng Phi là con Tòng thiện Công Miên Thẩm, lúc ấy vua cho vời 6 người công tử vào sai làm thơ, quyển của Hồng Phi hay hơn cả, vua rất khen là hiếu học. Lại dụ bảo Miên Thẩm biết dạy con, nên lấy ít thưởng cho nhiều, để khuyên người khác.

Tháng 5, khai mỏ sắt Phổ Lý ở Thái Nguyên (thuế mỗi năm 300 cân).

Vua nghĩ gần đây thi hội, từ Quảng Bình trở vào Nam, rất ít người đỗ cao, sĩ tử ở Hà Nội, Nam Định, Nghệ An năm trước làm huyên náo trường thi, gần đây lại có ý kiến bên lương bên đạo, gây ra nhiều việc. Bèn sai sức rõ cho các học quan, dạy bảo học trò ngày thường yên ở học tập, về việc binh tài, thao lược, làm ruộng và thủy lợi, cần phải thời thường giảng dạy, nhưng do các thượng ty phủ, giám, tỉnh đạo đều đem các viên giữ chức dạy học sát hạch tâu lên.

Thống đốc quân vụ Lạng, Bằng là Phạm Chí Hương, tham tán là Nguyễn Mại xin đóng giữ ở đồn Lạc Dương trù tính việc chuyển vận quân nhu, phái đề đốc là bọn Đinh Hội chia đường tiến đóng, tán lý là lũ Ông Ích Khiêm tiếp tục đi đốc thúc đánh dẹp. Vua bảo rằng: nay giặc đã tan, lương quân đã đủ, đầu mục giặc đã quay về, thổ dõng tranh nhau gắng sức, cơ hội ấy không nên để nhỡ, thì đem cả quân mang lương tiến ngay, ăn chưa xong bữa mà đã hạ được đồn giặc, há chẳng tạm được

TIMSACHLUATVN

https://tieulun.hopto.org

ư? Việc gì phải lần lượt chia đóng, ngần ngại rụt rè' chi ủy cho người, mà tự ở chỗ thuận tiện, 2 đại tướng như thế, ai chịu gắng sức, giả sử bảo rằng tinh sau, thì trong số người cùng làm việc, chọn lấy một người không được ư? Bèn chuẩn cho Ích Khiêm đổi sung làm tả tham tán, Nguyễn Mại sung làm hữu tham tán cùng đem quân tiến đánh.

Vua cho là gần đây nhiều việc giáng dụ cho ngày tháng 8 năm nay tứ tuần khánh tiết về việc kinh cáo ban ơn, đều theo lệ làm việc, để tỏ lòng cung kính thương yêu, yên lòng thần dân mong ơn, còn tất cả các việc triều hạ, tiến, hiến, yến, nhạc bày đặt phù phí thì bãi bỏ đi hết. Các thân phiên và đình thần lại cùng lời kêu xin. Vua bảo rằng: trẫm tự nghĩ trong lòng, thực nhiều thẹn sợ, chưa xứng đáng chút nào, quyết không dám nhận, không phải là cố chấp. Các thân phiên và đình thần lại đàng số tâu rằng: triều đình lấy điển lễ làm trọng, trên dưới được hòa thuận, nhà nước yên vui, đều do ở đấy, từ nhà Đường trở về sau, lễ vạn thọ khánh tiết, các đời đều tuân theo mà làm, bèn làm một lễ lớn trong 5 lễ, khoảng năm Minh Mệnh, Thiệu Trị, kinh gặp đại khánh tiết, triều hạ nghi chương phẩm vật long trọng, quan dân trong ngoài tập quen mà yên đã lâu. Hoàng thượng lấy nối theo làm hiếu, gần đây vì nhiều việc, tu tỉnh chưa rỗi, mùa đông năm ngoái vâng theo chỉ dụ, lễ khánh tiết năm nay cốt phải tiết kiệm cho hợp thời nghi, phàm người thấy nghe, đều vui mừng cả, nay bỏ hết tất cả, lũ tôi tự nghĩ sai khiến không được việc gì, cho nên lễ lớn khánh hạ, bỏ thiếu không được bàn làm, mà lòng vui mừng của khắp thiên hạ không được dâng lên, kính xin chuẩn y các khoản theo nghị đã bỏ bớt để tuân làm. Vua không cho, thân phiên và đình thần lại cố xin. Vua cũng chưa cho, lại sai bàn

https://tieulun.hopto.org

lại châm chước chọn việc nên làm. Dụ bảo rằng: nay cử các thân phiên, tôn nhân phủ, hoàng thân, văn võ đình thần, nội các cùng xin đến từ tuần khánh tiết của trẫm, chuẩn y các khoản nghị trước đã bỏ bớt thi hành, tình và lời rất khẩn thiết, đã xét biết rồi, kể thì vua tôi cha con, tình thân và nghĩa tuy khác, nhưng tình lễ đều không thể thiếu được, các việc ngày thường và tuổi thọ không nên không biết, hàng năm tiết ấy vẫn theo lệ làm, huống chi gặp năm chính thọ, điển chương còn cả bốn phương trông ngóng, có nên thôi không? Trẫm đã xét kỹ lòng mọi người, không phải muốn lập dị mà thiên về cố chấp, nhưng nghĩ việc có tùy thời nên làm, lễ cốt ở lòng người được yên, không hợp thời nghi thì xa xỉ và nệ, trong lòng không yên thì hư ứng và cưỡng ép, cho nên châm chước ở lễ, thuận ở trong lòng mà hợp thời nghi rồi sau mới nên làm, nay biên tài bày khắp, việc chính giáo sửa sang, nhà nước nhàn hạ, được mùa thuận thời, thì trẫm chắp tay ngồi yên nhận lễ mừng, còn nói gì nữa, nay thì thiên thời chưa điều hòa, đời sống của dân chưa ổn thỏa, lòng người chưa hòa, thế nước chưa mạnh, hiền tài chưa nhiều, chính giáo chưa thành, biên giới chưa yên, bờ cõi bị mất chưa lấy lại được, bệnh tật chưa khỏi, con nối chưa có, tất cả 10 điều chưa ấy, chính phải lo lắng, mà trẫm tư bẩm bạc nhược, đức mỏng, học thức ít, dân tình lại tệ chưa từng am hiểu, chỉ nhờ ở các quan công khanh, đại phu, phương bá, thứ doãn cùng lòng giúp đỡ vì đức của vua vì dân như thế nào mà thôi, thế mà chỉ thấy tầm thường giữ chức cho đủ số, làm việc cho lâu ngày, ngày thường thì xét công vẫn không trong sạch, sổ sách vẫn không sửa sang, gặp việc thì ngại khó cầu thả hư ứng cho xong việc, còn làm được việc to lớn thì chưa nghe tiếng, trông thấy rõ ràng như thế, nói không xiết được,

https://tieulun.hopto.org

còn như ngầm làm tư túi khuất khúc tuy đã nói nhao nhao ở đường sá, không đầu mối không chọn lọc chẳng thể thống, chẳng đạo lý, cũng có 1, 2 người công trung, thực lòng báo quốc, nhưng kiến thức lực lượng có hạn, tập tục bó buộc ngăn trở, 1 người nước Tề nhiều người nước Sở, còn làm thế nào được, thế thì trong mười điều chưa, đấy đã đến 7 điều, kia như nước trị hay loạn, do ở các quan, lúc hưng thịnh thì nhân tài có nhiều, thời gian quãng giữa phần nhiều nhân theo thói cũ, vật lâu ngày thì hỏng, việc lâu ngày thì nát, nay đương lúc nát mà không có người làm cho khỏi nát, vì tài lực trầm như thế, mà gặp cảnh ngộ như thế, rất sợ gánh vác không nổi, thêm tội lỗi để hổ thẹn, vì thế cho nên sớm tối sợ thẹn, thường lo ngay ngáy chẳng vui, tang phủ ngày kém, gầy còm không thể duy được, giản hoặc có thi thố mảy may, cũng chẳng qua tuỳ việc làm theo mà thôi, ngoài ra như chính sự lớn, mưu tính xa, thực chưa làm được, nếu có nghĩ được, cũng không làm xong, không dám tự tin sau cũng bỏ đấy, tuy ngày đêm xem xét giấy tờ, chỉ nhọc vô ích. Than ôi! Tuổi chẳng đợi ta, già sắp đến rồi, huống chi tư chất bạc nhược, thì được bao nhiêu, mà công đức không có, tội lỗi chưa chuộc, người không phải là gỗ đá, há chẳng đau lòng, bởi thế nên sinh ra chơi nhẩm, càng thêm chê oán mọi người đổ lỗi, còn dám nói sao? Đến lấy con yến con lước ở mái nhà làm thích, rất là xấu hổ, người ta ở đời, yên tâm là vui, nếu được 1 ngày hay 1 việc được yên trong lòng, thì dầu ăn cơm rau, uống nước lã, khoanh tay mà gối, trong lòng cũng vui, nếu 1 việc không thành, 1 ngày chưa từng yên tâm, mà chỉ chuộng hư văn làm đẹp mắt, thì chẳng những trái với thời nghi, có khi cũng tự dối lòng không hiểu nhẽ phải, há thực được vui đâu?

https://tieulun.hopto.org

Trẫm sở dĩ không dám đảm đương việc ấy là muốn tùy thời giảm bớt, được yên lòng một chút, không phải không thể tất lòng bề tôi, không biết lễ, huống chi người trẫm vẫn ốm chưa khỏi, âm dương đều kém vắng đầu yếu chân, tiết mùa hè hỏa vượng, còn có thể gắng gượng, mỗi khi gặp mùa thu mùa đông rét mướt ẩm thấp, 3 tháng xuân hành mộc thịnh, can động thì mọi bệnh phát ra bỏ việc bỏ lễ, nay nếu miễn cưỡng theo làm lễ lớn, thì cáo tế giao miếu, đều chưa thể thân đến làm lễ được, mà tự yên nhận lễ mừng, chẳng những lòng trẫm rất không yên, chắc các quan cũng không lấy làm yên, đấy là lời càng thiết thực, chẳng nên không xét, các quan trong ngoài, nếu bỏ hết được thói tệ, mở rộng mưu mô, khiến cho việc chưa làm được thì đều là đã làm được, đâu chỉ lòng trẫm được yên, mà tinh linh ở nhà lớn miếu tường cũng yên ngầm, nay mà vui để khỏi ốm, ban tuổi chưa ngớt, bấy giờ cho làm thì lòng mong muốn chẳng cũng cùng vui ư ? Có gì là muộn, nhưng nay đã nói hết lời, không sợ phiền độc, trẫm cũng thể tất lòng thành, không biết nói thế nào, việc làm thế nào cho các quan trong ngoài lựa chọn việc nên làm mà thôi.

Hai nước Thủy Xá, Hỏa Xá đáng lễ mừng, hai nước ấy năm trước gặp nạn đói kém, lệ cống hoãn đến năm nay, đến nay ủy chánh phó sứ là Kiều Linh, Sơn Lý đến Phú Yên tiến dâng đồ cống và lễ mừng (Đồ cống của nước Thủy Xá, 2 cái ngà voi, 2 cái sừng tê và lễ mừng 1 cái ngà voi, đồ cống của nước Hỏa Xá, 1 cái ngà voi, 1 cái sừng tê, và lễ mừng 1 cái ngà voi). Quan bộ Lễ tâu nói : năm nay kính gặp khánh tiết, đã ban dụ bảo, phàm tất cả chầu mừng tiến dâng, yến nhạc, bày đặt phù phi đều bãi bỏ hết, nhưng 2 nước ấy ở xa hẻo lánh, tiêm nhiễm thanh giáo đã lâu, kính sửa lễ nghi

TMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

tiến dâng là do lòng thành, nếu cho đình bãi, không phải để vui lòng người phương xa. Vua y lời tâu ấy (đến ngày làm lễ mừng, chuẩn cho đạo Phú Yên không phải về kinh).

Đặt thêm chức phó lãnh binh quan ở đạo Quảng Trị.

Ở kinh sư được mưa. Khi ấy đã mấy tuần ít mưa, sai quan kinh doãn thường cầu đảo, chưa ứng nghiệm, đổi sai thự tả phó đô ngự sử viện đô sát là Lê Bá Thận đến miếu vũ sư; thự hữu tham tri bộ Lại là Lê Du đến miếu đô thành hoàng đọc chỉ dụ cầu đảo, ngày hôm ấy được mưa.

Lấy than mỏ ở núi Hòn Ngạc tỉnh Quảng Yên (chất than rắn chắc, cho vào lửa bốc cháy).

Quan ở Quốc sử quán tâu nói: hòm vàng cất ở trong quán, trước kia kê bằng giường gỗ, để lên ván lát lâu ngày khi đất bốc lên, rửa quét không được, sâu kiến dễ sinh, và lệ trước hàng năm cứ lấy 2 tháng mạnh hạ, mạnh đông, do quan bộ Lễ, Nội các, hội đồng với quan sử quán vâng lệnh mở ra xem xét, lau chải phơi phóng, vả lại là nơi tôn nghiêm, khóa kín cần mật, mà hàng năm chỉ xem xét phơi phóng có 2 lần để phòng việc bất ngờ, càng nên cẩn thận, xin nên bỏ ván lát ra, đổ trị khắp cả bằng vôi và tro, cốt được mười phần vững chắc, rồi ở chỗ để hòm, làm bệ đá, kê bằng ghế gỗ, (cao suốt 1 thước 5 tấc) để hòm vàng ở trên, cho hơi gió dễ thông, để trừ sâu mọt, còn việc xem và phơi, xin thêm về 2 tháng mạnh xuân, mạnh thu, phàm những việc phải làm, cũng giống như mùa hạ mùa đông, để giữ cho không lo ngại, vua đều theo, sắc sai bộ Công chọn ngày tốt làm ngay.

Mùa hạ năm ấy phủ Thừa Thiên và 13 tỉnh đạo ở Nam, Bắc Kỳ được mùa to (Hà Nội, Thái Nguyên,

https://tieulun.hopto.org

Sơn Tây, Bắc Ninh, Khánh Hòa, Quảng Ngãi, Phú Yên, Nghệ An, Thanh Hóa, Nam Định, Bình Định, Ninh Bình, Hưng Hóa) còn chỗ nào có tổn hại thì tô thuế đều chiếu hạng cho giảm tha có bậc.

Toán giặc quấy nhiễu tỉnh Lạng Sơn, sai quan tỉnh Lạng Sơn tư cho quan phủ Thái Bình tỉnh Quảng Tây nước Thanh hội lại cùng đánh.

Bố chính sứ Cao Bằng là Nguyễn Văn Vỹ trước bị giặc bắt, đến nay từ đồn Tú Sơn trở về. (Văn Vỹ bị giặc giữ ở đồn ấy, nay quan quân kéo đến, giặc bỏ đồn chạy). Vua bèn sai cùng với Lê Ngô Cát, Lê Văn Thụy về Bắc Ninh tra xét, nhân xuống dụ rằng: phép luật không nghiêm, thì người ta chỉ biết tiếc thân mình bỏ chức vụ, để lụy cho nhiều người, thà giết vài người để cứu muôn người, phải trái nhẹ nặng thế nào? Bọn Vỹ sau phải cách chức cho làm việc chuộc tội.

Lãnh binh quan tỉnh Quảng Ngãi là Lê Hồ khi ra trận rút lui, phải tội giáo giam hậu, con viên ấy xin chịu giam cấm thay, hầu mong được tha phát đi sung quân làm việc chuộc tội. Vua bảo rằng: quan hèn kém như thế, nên chém ngay để răn người khác, để giam đã là may, con viên ấy 16 tuổi đâu nỡ dứt đứa con bỏ côi của người mà tha cho kẻ phạm tội, hãy giam lại để răn người khác.

Bọn Tuy hòa quận công là Hồng Truyền, phò mã là Nguyễn Khoa Kiểm tụ họp đánh bài bạc, đều giáng phạt có bậc (Hồng Truyền được gia ơn cho phạt lương 2 năm, Khoa Kiểm phải giáng 2 cấp đổi đi nơi khác, nhưng cho ở lại với công chúa, gặp ân xá thường không được vin lệ xin khai phục, còn giáng điệu, phạt trượng, cách chức, tước tịch tất cả 7 người).

Lưu Vĩnh Phúc, Hoàng Thắng Lợi cùng với giặc trốn là Hoàng Tân Hưng họp nhau mưu đánh phố Bảo

https://tieulun.hopto.org

Thắng tỉnh Hưng Hóa, sai quan tỉnh là Nguyễn Huy Kỷ, quan tổng đốc thống hạt là Nguyễn Bá Nghi xử trí cho ổn thỏa. (Vĩnh Phúc, Thắng Lợi trước đã xin đem ban bè đến châu Lục Yên tỉnh Tuyên Quang đánh trừ giặc Mèo, rồi Vĩnh Phúc nhiều lần thắng trận được thưởng hàm cửu phẩm bách hộ; Thắng Lợi một lần được thắng trận, liền đem bè ban đời đến Hưng Hóa).

Phát chẩn cho dân châu Tiên Yên tỉnh Quảng Yên (Tổng Bắc Lãng vì cớ bị giặc đốt cướp).

Quan bộ Hộ tâu xin tăng thuế lệ trường mậu dịch huyện Thành Hóa (Lệ trước 4.500 quan, nay lại thêm 1.500 quan) vua cho hỏi viên bang biện huyện vụ là Nguyễn Văn Tường, Văn Tường cho là trường ấy dời đến chỗ mới khai khẩn mở rộng nguồn lợi, mới có thể chiêu tập đến được, nếu vội tăng thêm thuế, thì người buôn nghèo không lấy gì làm vốn, mà dân Man cũng không muốn thế, xin theo giá trước đánh thuế, vua nghe theo.

Sai bộ Binh xét những viên quản, suất đội ở đội Hộ vệ, cảnh tất doanh Thần cơ có người am hiểu phép bắn đại bác, được cùng vệ, cùng ty suy phục thì tâu lên.

Dời thành phủ Quảng Hóa (thuộc Thanh Hóa) đến địa phận 2 xã Đông Nhai, Tây Nhai. Di tích thành nhà Hồ trước phủ nguyên ở gần sông Mã, thường bị mưa lụt và đại hạn, đến nay dời làm ở chỗ khác.

Các quan đình thần tâu nói: quan đại thần Trương Đăng Quế đương lúc nhiều việc lấy tuổi già xin về hưu, không được giúp việc từ trước đến sau, chẳng khỏi đáng bàn, nhưng quan đại thần ấy là người công trung huân cựu, đã được lời vua dạy cho được tòng tự, mà khi xin hưu là do tự bệnh tình, nghĩ nên bày hàng thờ phụ vào thế thất, để tỏ đạo hậu. Vua bảo rằng: ta đâu dám trái mệnh trước, không theo đạo hậu, suy xét các danh

https://tieulun.hopto.org

thần được thờ phụ, đều là trước sau toàn tốt, có công với nước, trên không quá lạm, dưới không thẹn hổ để tiếng muôn đời, Trương Đăng Quế tinh việc giúp trị, có nhiều công lao tài năng, lúc tuổi già bỗng gặp việc biến ngoài biên, nhưng vì già yếu, 2, 3 lần xin nghỉ đối với nghĩa vua phải lo bầy tôi phải nhục có chỗ chưa hết, tạm hãy hoãn lại, đợi khi lấy lại được bờ cõi cũ, hãy giờ cho làm mới hợp.

Ở kinh sư lại được mưa, sai sắm sửa lễ tạ và thưởng cho các quan đi cầu đảo. Dụ rằng: gần đây hơn một tháng thường nắng, việc làm ruộng thiếu tiện lợi, nhờ được lòng thái hậu rất vì dân mong mưa, lòng trẫm càng thêm xét mình lo sợ, nhiều lần sai kinh doãn huyện viên thành kinh cầu đảo, chỉ được vài lần mưa nhỏ, việc làm ruộng lại cần, lại sai ấn quan chia đến các đền thiêng, ăn chay cầu khẩn, trẫm cũng ở trong cung tu tỉnh đảo ngầm, tuy đều là cảm ứng, hoặc mới thôi đảo, mà đêm qua may được luôn mấy trận mưa to lênh láng, hình như đã thấm khắp, thực nhờ ơn trời thương dân, sức thần giúp nước lòng thái hậu rất là vui mừng, lòng trẫm xiết bao cảm khích yên vui, chỉ có cúi đầu kính tạ, không biết nói gì, bộ Lễ chiếu lãnh ngay vàng hương lụa chế, sắm sửa xôi lợn lễ phẩm, do các viên phái trước ấy đều đến các đền minh cầu đảo trước lễ tạ, nhưng đều hết lòng thành xin mưa thêm mới đủ ngấm, và lần này sai riêng hiệp lãnh thị vệ là Hồ Ngoạn đến đền An Trấn Bắc cùng xin, vừa đủ 3 ngày, được linh ứng ngay, cũng nên theo thế kinh làm lễ tạ, rồi thưởng cho các quan đi cầu đảo kim tiền và kỷ lục có bậc. (Thị lang Trần Bình, biện lý Võ Văn Bình, tham biện Hải phòng Nguyễn Viết Điện cùng Hồ Ngoạn đi cầu đảo, đều thưởng cho mỗi người 1 đồng

https://tieulun.hopto.org

tiền vàng có chữ tam thọ, và 2 thứ kỷ lục; tham tri Lê Dụ, phó đô Lê Bá Thân mới dinh việc đảo, đều thưởng cho mỗi người 1 đồng tiền có chữ nhị nghi, và 1 thứ kỷ lục) và sức hỏi các hạt hiện cầu mưa đã đủ thấm thỏa chưa. Lại quở mắng các viên phủ huyện cầu đảo trước để cho đều biết hổ thẹn cố gắng. Lại sai bộ Hộ và quan các địa phương tra làm các sách để phòng mất mùa, lợi việc làm ruộng.

Các quan đình thần kính đem khánh điển lại châm chước bàn định kêu xin. Vua bảo rằng: hoặc lại châm chước nhiều hơn thế nào, tâu lại để xét, sau lại chước nghĩ tâu lên mới quyết định, rồi sai bộ Lễ đem tất cả sớ tấu trước sau đóng thành một tập nghi chú, lục sức cho các tỉnh đạo trong ngoài đều biết để thông cảm. — Tháng chạp năm trước đình việc làm 2 cái lầu kết hoa, phường nhạc trò tục, miễn cho tiết về kinh, tiến dâng lễ vật đều chuẩn y như sớ tâu trước, duy các phường làm trò vui chơi ở Bắc Kỳ, chỉ chiếu các trò hiện có và dễ làm, như leo dây, trèo thang, múa rối cạn, múa rối nước, gần đến ngày khánh tiết cấp cho lộ phí về kinh làm trò, hơn tiết thường 2 ngày, để cho quân dân đứng chung quanh ở ngoài mà xem cho vui lòng mong mỏi. Lại lễ chầu mừng ngày tết nguyên đán, tung hô, ban chiếu, ban yến, ban các vật hạng đều theo lệ trước, chỉ cho thôi việc đọc biểu mừng. — Lần này, theo tờ tâu trước, số viên được chấm lấy gồm có tả trực kỳ 1 viên, hữu trực kỳ 1 viên, Bắc Kỳ 1 viên, còn các tỉnh cung tiến lễ phẩm và biểu mừng, lễ điệp, mỗi hạt đều phái 1 viên cán thuộc lãnh đệ đến kinh, do viên được chấm lấy xem xét kỹ, đến ngày làm lễ kính cẩn xếp đặt. Những phẩm vật thưởng cho, do bộ Lễ hội đồng với phủ Nội vụ tùy theo hạng chước định, cốt được

https://tieulun.hopto.org

giảm bớt, đều chuẩn cho tuân theo tờ tâu sau. Trước khi ấy, do quan Khâm thiên giám chọn 4 ngày tốt vào trung tuần, thượng tuần tháng 8, cốt phải cách nhau cho được thư thả, ngày tốt thứ nhất phái 2 quan đại thần kính đến đàn Nam giao, đàn Xã tấc làm lễ kinh cáo, ngày tốt thứ hai, vua mặc áo mũ đến điện Phụng tiên làm lễ bái hiến, sai 4 hoàng thân công kính đến 4 miếu là Triệu miếu, Thái miếu, Hưng miếu, Thế miếu làm lễ kinh cáo; 2 hoàng thân công kính đến điện Hiếu tư, điện Long an làm lễ bái hiến, ngày tốt thứ 3, vua mặc áo mũ đến điện Long an làm lễ bái cáo, ngày tốt thứ 4, vua đến cung Gia thọ làm lễ bái yết. Đến ngày làm lễ đặt nghi trượng đại triều ở điện Cần chính, vua đội mũ đường cân mặc áo long bào, cầm ngọc khuê lên ngai ngồi, các thân phiên cùng văn võ bách quan đều mặc áo mũ đại triều, phẩm phục làm lễ khánh hạ, các biểu mừng cung tiến do quan Nội các kính bưng đặt lên án vàng, nhưng không tuyên đọc, làm lễ xong, vua tiến vào nội cung, quan bộ Lễ dẫn nhân viên tôn thất nhàn tản và các sinh viên ở Giám; quan phủ Thừa Thiên dẫn kỳ lão đến trước cửa Ngọ môn bày hàng làm lễ khánh hạ 5 lạy, quan có trách nhiệm bày màn chạm mây, tán, lọng ở trước sân lầu Ngọ môn, đợi quan Nội các tuyên đọc ân chiếu xong, tiếp nhận đem đến dán ở lầu Phu văn. Sáng sớm hôm sau, vua mặc áo mũ lên ngồi trên ngai ở điện Cần chính, cho các thân phiên, hoàng thân, phẩm quan văn võ đáng được dự yến ở điện Cần chính, đều mặc áo mũ đại triều làm lễ thượng thọ, các thân phiên, hoàng thân, và văn võ đại thần đồng thời lần lượt qui rót rượu vào chén đều bưng dâng lên, các tiết thứ xin dùng nhã nhạc, nhưng đình tấu bài nhạc cho bớt phiền văn, còn quan văn từ tứ phẩm đến lãnh lục phẩm, quan võ từ tứ phẩm đến

TVSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

lãnh ngũ phẩm, và quan viên hưu trí ở phủ Thừa Thiên, đều đến giờ mùi ngày hôm ấy đến xưởng tả hữu trướng quân lãnh yến, còn như phép thường phải làm, châm chước theo khánh điển khoảng năm Minh Mệnh, Thiệu Trị). Vua lại bảo các quan đình thần rằng: gần đến ngày ấy, trong mình ta hơi khỏe, cũng cố gắng theo lời xin của mọi người, không thì châm chước làm việc, cốt hợp tình lễ, khí lực mà thôi.

Cho thị lang bộ Lễ là Trần Văn Thiều làm bố chính sứ Ninh Bình hộ lý tuần phủ (nguyên quyền hộ phủ là Lê Hữu Thanh can án).

Nên thưởng dân thọ 100 tuổi ở tỉnh Quảng Nam (Đoàn Văn Bức, Phạm Đắc Đóa và Nguyễn Viết Tư).

Tháng 6, quan đạo Quảng Trị là Trần Ngọc Lý tâu nói: địa thế hạt đạo ấy cao và xấu, dân nghèo phần nhiều làm nghề lên rừng đẵn củi, từ khi triều lấy ruộng đất kho xã thương, (việc ở năm 19) ít có người bỏ của ra để cày cấy, công việc cày ruộng, đồ dùng phần nhiều lấy của dân, thì dân nghèo làm chỗ nọ bỏ chỗ kia, không khỏi có hại đến nguồn sống, huống chi tính trừ chi phí, thu được thóc lúa hiện còn không được mấy, trong khi thừa hành, chưa chắc không có tệ, xin bãi bỏ là tiện hơn. Quan bộ Hộ cho là đặt ra kho xã thương, nguyên muốn cho dân được lợi, tất cả dân làm việc lên núi, đẵn củi, hoặc không vui muốn, mà chăm nghề làm ruộng thì chưa hẳn đã đều không muốn, xin do quan đạo ấy xét kỹ, trừ những xã thôn thực có không tiện, thì ruộng nên giao cho dân quân cấp còn xã thôn nào từ trước đến nay cày cấy, cất giữ đã thành, có muốn vẫn để lại, thì cho theo như trước, để phòng cứu năm mất mùa. Vua nghe theo.

Sai sứ sang nước Thanh. Lấy thự bố chính sứ Thanh Hóa là Lê Tuấn (thực thụ Hàn lâm viện trực học sĩ)

https://tieulun.hopto.org

sung làm chánh sứ; Hồng lô tự thiếu khanh biện lý Hộ bộ Nguyễn Tư Giản (thăng thụ Hồng lô tự khanh) sung làm giáp phó sứ; lang trung bộ Binh là Hoàng Tịnh (vì mới thăng đổi thụ thị độc học sĩ) sung làm ất phó sứ, trước dấy 2 quận Nam, Thái nước Thanh, việc quận chưa yên, phải hoãn sứ bộ 3 lần là năm đinh tỵ, tân dậu, và ất sửu, đến nay sai sứ đi (sang năm kỷ tỵ là đến kỳ) và đem đồ cống 3 lần trước cùng đệ tiến, khi đi, vua cho thơ để khuyên. (Các người đi theo, trừ người mới được thăng ra, còn đều cho thăng 1 trật).

Thi phúc hạch ban võ. Sai thượng thư bộ Lễ là Phan Huy Vịnh, thống chế là Lê Sĩ sung làm giám thí, cho lấy Nguyễn Văn Vận 5 người làm tiến sĩ xuất thân và đồng tiến sĩ xuất thân ban võ có bậc, lại lấy võ phó bảng 20 tên (võ tiến sĩ: Nguyễn Văn Vận; đồng võ tiến sĩ: Phạm Học, Nguyễn Văn Tứ, Dương Viết Thiệu, Đỗ Văn Kiệt; võ phó bảng: Trần Duy Trung, Nguyễn Hữu Cử, Trần Văn Khuyến, Hồ Văn Đông, Trương Duy Nhượng, Hồ Văn Thử, Trần Đình Y, Hoàng Đình Mậu, Phan Văn Trạch, Võ Văn Vĩnh, Trần Văn Thi, Hồ Văn Tri, Phan Sĩ Ban, Phí Văn Thịnh, Nguyễn Duy Hồ, Nguyễn Tuế, Phan Viết Cân, Lê Văn Hướng, Nguyễn Văn Huấn, Lê Văn Trạc).

Nêu thưởng con hiếu ở tỉnh Khánh Hòa (Hoàng Tiến Minh ngày thường thờ cha mẹ rất hiếu, cư tang, làm nhà ở mả 3 năm, sớm chiều thương khóc cúng tế trước sau không đổi, chiếu theo hạng binh).

Ân thưởng cho quan quân ở cung Tiềm để có bậc (Nhân lễ khánh hạ ban ơn, quan quân và lại dịch binh lính cho đến người can tội lỗi phải giáng cách, phân biệt cho thăng bổ hoặc cho ngân tiền).

Lãnh tuần phủ Nam, Ngãi, là Phan Khắc Thận vì cớ trong hạt ít mưa, cầu đảo chưa ứng nghiệm, tâu xin tất cả

https://tieulun.hopto.org

tạp tụng, hát xướng, sát sinh, nợ tiền, đều đình hoãn 3 tháng. Vua bảo rằng: chính sự cốt phải biến thông, không phải cố chấp nhất định, nếu kiện không hỏi thì dân phải đợi, cong thẳng không phân biệt thì dân không yên, thế là lại can phạm đến hòa khí, không phải là triệu hòa khí, hát xướng, sát sinh đều cấm cả thì người làm nghề ấy thất nghiệp, dân không có cái ăn, thần không lấy gì tế thì có nên không? Đình việc đòi nợ cố nhiên là thư cho dân nghèo, nhưng đã vay được để giúp lúc cần cấp, tất phải trả nếu cấm thì người giàu không vui lòng, không cho vay thì dân nghèo nhờ vào đâu, càng khốn, tóm lại đều là không nên, 1 ngày chẳng được, huống chi 3 tháng, cốt ở ngày thường là hơn, các ngươi hết lòng làm hết chức vụ, cầu tất được ứng, không nên vu hữ danh, người không thể dối được, huống chi thần minh.

Điện tỳ vệ trung bảo là Nguyễn Du bắt khắc sách nhiều quân tinh, quân lính trong vệ làm đơn đệ ngầm, việc ấy tâu lên, vua sai tra xét xác thực đem chém, nhân xuống dụ cho trong kinh và các tỉnh ngoài xét ngặt kẻ gian tham dục khoét, để giữ cho quân dân.

Tổng đốc An, Tĩnh là Hoàng Tá Viêm tâu nói: con đường mới mở từ Hương Khê tỉnh Nghệ An suốt đến Lũ Châu huyện Minh Hóa tỉnh Quảng Bình, lại đến cửa biển Quảng Tuần, đường thủy từ cửa biển Quảng Tuần đến bến đò Linh Giang tỉnh Quảng Bình, từ Man Khê đến bến đò Thuế Trường Vĩnh Cảng, so với đường vận tải từ trước đến nay, hơi có sút kém, nghĩ nên treo giải thưởng nhiều, cho người hào mục có sức lực vui lòng làm việc mới mong xong được, đình thần cho là một phen thay đổi, tiền của sức lực không khỏi là ít, xin do quan khâm sai là Vũ Trọng Bình bàn với quan

TVSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

hai tỉnh ấy đến tận nơi khám xét kỹ, rồi xét hỏi tình dân có người nào lĩnh mộ, ứng mộ và đường thủy đường bộ mấy đoan nên khai, số tiền gạo thuế làm hết là bao nhiêu, đều phải chiếu từng khoản định rõ trình hạn, mới mong chu đáo ổn thỏa, vua nghe theo, liền lại cho thôi.

Thống đốc quân vụ Lạng, Bằng là Phạm Chi Hương đem quân đến Cao Bằng cùng đánh dẹp, lấy bang biện là Phạm Hữu Thước, phó lãnh binh quan là Hồ Văn Việt đóng giữ đồn Lạc Dương.

Đào sông Vĩnh Định (thuộc tỉnh Quảng Trị, 4 xã Câu Hoan, Đa Nghị, Hội An, Đan Quế đường sông nông cạn) rồi lại mưa lụt nên thôi.

Lưu Vĩnh Phúc tự tiện đến Hưng Hóa đánh nhau với giặc đã hàng là bọn Hà Viễn Phương, sai quan tổng đốc kiêm hạt là Nguyễn Bá Nghi tinh kỳ việc đánh dẹp và phủ dụ.

Lại qui định hương binh tỉnh Nghệ An. (Tự Đức năm thứ 15, tuyển dồn hương binh làm 10 cơ, việc bãi bỏ đi đến nay trong số quân qui định ấy chước theo địa thế, người ở ven bờ biển thì dồn làm 1 cơ An Thủy, chia cho lệ thuộc vào các cửa biển người nào ở xa biển thì dồn làm 6 cơ An dũng, chọn đem quản suất trước, cùng tổng lý hương hào làm đầu mục, lượng cấp cho khí giới, đều do phủ huyện thu giữ, lúc có việc đòi đến lãnh khí giới để sai phái, còn ngày thường đều cho tùy tiện làm ăn, số quân hiện dồn là 7 cơ, 3.548 người).

Tàu của nước Xích Mao vào đậu ở cửa biển Thi Nại tỉnh Bình Định. Hộ đốc là Thân Văn Nhiếp tâu nói: tàu nước ấy đi lại luôn luôn, (tháng trước đã vào đậu ở đây),

https://tieulun.hopto.org

không khỏi dòm dỏ, xin dự định trước khi có việc để khỏi đến lúc có việc vội vàng, đình thần theo lệnh bàn, cho là cửa biển Thi Nại rộng và sâu, tàu buôn nước Anh nước Pháp thường bỏ neo, rồi đi ngay, chưa từng nói đến các việc thông thương, há nên đoán trước đến việc sẽ thông thương, chưa nên tính nghĩ vội, xin nên đợi chờ làm việc. Vua nghe theo.

Bọn giặc Ngô Côn chia ra từng nhánh thẳng đến tiền đồn (thuộc Cao Bằng) đánh cướp chiếm giữ lấy. Đề đốc là bọn Đinh Hội đem quân linh đi đánh, giặc bỏ đồn chạy, được thưởng cho có bậc. (Thưởng cho đề đốc, lãnh binh trở lên kỷ lục 2 thứ hoặc 1 thứ, lần này các tên binh dũng tinh nguyện đi giết giặc, theo thưởng của quan quân thứ được thưởng 50 lạng bạc).

Lĩnh ấn sát sứ Bắc Ninh là Tôn Thất Phan, phó quản cơ là Phan Văn Diễn đánh bọn giặc Ngô Côn ở làng Kha Hộ, thua bị chết, truy tặng Tôn Thất Phan (nguyên hàm thị giảng) làm thị giảng học sĩ; Phan Văn Diễn làm quản cơ.

Định lại lệ sát hạch biền binh, thống chưởng, quản, suất nên được thưởng phạt. (Nghị trước suất đội thưởng phạt ít mà quản viên, thống chưởng, thưởng phạt nhiều hơn, đến nay nghị thêm, phàm đội binh sát hạch dự hạng 10 thành thì thưởng suất đội kỷ lục 2 thứ, quản viên 1 thứ, thống chưởng 3 tháng lương, dần đến 6 thành thì thưởng suất đội 1 tháng lương, quản viên, thống chưởng đều đình thưởng, nếu không dự hạng từ 5 thành trở lên, phạt suất đội 1 tháng lương, quản, thống đều miễn nghị, dần đến 10 thành, thì sự phạt cũng theo sự thưởng mà suy tính.

https://tieulun.hopto.org

Đặt thêm chức phó lãnh binh quan ở tỉnh Bắc Ninh và tỉnh Lạng Sơn mỗi tỉnh 1 viên.

Cho đề đốc hải phòng tỉnh Hải, Yên là Phan Bân sung làm đề đốc quân thứ Lạng, Bằng, hải phòng hiệp lý là Mai Quý sung làm tán tương lãnh đem quân 2 tỉnh Sơn Tây, Hà Nội (mỗi tỉnh 1.000 người) tiến đi đánh bắt, lúc ấy đóng ở Nậm nàng (thuộc Cao Bằng) bị thua, thế giặc Còn lại dữ tợn. Vua bảo các đình thần rằng: phái nhiều quân Thanh, Nghệ và quân ở kinh thì đi xa rất khó nhọc phí tổn, bắt nhiều quân ở Bắc Kỳ là cắt thịt chữa chỗ đau, đều chưa được vả lại sợ hão dễ động, gần đây thấy thổ dõng cũng có người tình nguyện cố sức đánh được việc, có phụ gì đâu, ở khéo dùng mà thôi. Ông Ích Khiêm đánh giặc cũng tốt, nay nếu chọn được vài bốn người tài giỏi đến ngay Bắc Kỳ mộ nhiều người khỏe và người thổ trước được việc cứu nước Thanh đi ngay chặn đánh, có thể khỏi phải người ốm yếu phương xa đến, mà lũ không bó buộc được cũng phải tự gắng sức, khỏi làm điều không tốt, các tù địch có tội ra thú, cũng cho đi theo đánh giặc, có công thưởng ngay, thì nhiều người vui theo, nhưng cần phải chọn viên quan to trông coi quân mới được, bèn sai Bân, Quý đi ngay, lại lấy lang trung là Nguyễn Mậu Kiến sung làm bang biện sự vụ ở quân thứ Lạng Sơn.

Lãnh tổng đốc Hà, Ninh là Đào Trí tuổi đến 70 xin nghỉ việc, vua nghĩ già mà được việc, nên giữ lại.

Ở kinh sư được mưa, lúc ấy đương tiết tam phục[1] lại đại hạn, sai quan kinh doãn là Đỗ Đệ cầu đảo ở đền Trang mục (thuộc làng Trạc Linh) được mưa to. Vua làm bài thơ mừng mưa, cho xem.

---

(1) Tam phục là sơ phục, trung phục và mạt phục theo thời tiết âm lịch.

https://tieulun.hopto.org

Định lệnh thăng trật cho cát sĩ, nhã sĩ, văn võ tiến sĩ, phó bảng. Dụ rằng làm học trò đều muốn lập thân, nổi tiếng để cho cha mẹ hiển vinh, lúc bé phải chăm học, thì lúc lớn được đi làm, sẽ trên thì giúp vua, dưới thời ban ơn cho dân, để thực hành đạo học, không phải chỉ chí ở lộc, lấy hư danh mà thôi, thế mà một khi đã được làm quan, liền quên hết những điều ngày thường mong mỏi, tham lam hà khắc phải tội, nhục đến ông cha, chẳng những tự bỏ mất địa vị phụ ơn mà thôi, triều đình nhiều cách giáo dục khen thưởng cất nhắc được người nhân tài như thế, khốn nỗi tự đem cái lo vào mình, không thể tha được, có phải là bản tâm đâu, trẫm thường được hầu Thái hậu, nhân lúc thung dung Thái hậu thường nói đến việc ấy, theo ý Thái hậu cũng rất lấy làm tiếc cho nên thà không hiểu mà phải tội về việc công, bị truất còn có thể lại dùng, còn hơn tự tình phải tội, để tiếng xấu suốt đời, lức như đạo nhỏ là phân biệt về nghĩa lợi, vốn phải dọc kỹ lại, chớ bảo là lời bàn cũ, mà triều đình hậu đãi người khoa giáp, cũng phải có khác với mọi người, không để chìm đắm. Từ sau phàm cát sĩ, nhã sĩ, văn võ tiến sĩ phó bảng, trừ người có lệ xét được thăng ra, còn thì tại chức thường đủ 3 năm, can phải tội công hay tội tư chưa đến giáng điệu trở lên ,thì thượng ty ấy, tâu ngay xin thăng 1 trật, đến ấn quan mà thôi tự có đặc cách, người can án đến giáng điệu, cách bãi mà thuộc tội công, không phải những khoản nặng như thất thủ thành trì thua trận, cũng thường đủ 3 năm, tâu xin cho khai phục, sau cũng thăng dần, nếu can tội công những khoản nặng ấy, tất phải có thực trạng gắng sức chuộc tội, mới được khai phục, sau cũng lần lượt đổi thăng, định làm lệnh lâu dài, ân lễ như thế người được dự vào kỳ tuyển ấy há chẳng càng tự trọng ư?

https://tieulun.hopto.org

Lúc bấy giờ đồn Kha Hộ tỉnh Bắc Ninh rất nhiều việc, (châu Thượng Tư nước Thanh thì Hoàng Quế Hinh, Hồ Đại, Mã Đại, Trần Giữ, Hà Tam; châu Tư Lăng thì bọn Nhất Sinh, Lê Tứ, Trần Cửu, thông đồng với toán giặc ở Quảng Yên là Hoàng Văn kéo đến quấy nhiễu châu Lộc Bình tỉnh Lạng Sơn và các làng Kha Hộ giáp Lạng Sơn) bèn lấy nguyên bổ thủ thị độc là Trần Đôn Phục sung làm bang biện tỉnh vụ Bắc Ninh, coi đem binh đồng đi ngay cùng với phó lãnh binh đồn ấy là Lê Quang Nhung hết lòng chặn đánh, cho vững mặt sau tỉnh Lạng Sơn (Đôn Phục đỗ cử nhân người tỉnh Nam Định, vì đến đâu làm hết chức vụ, từng thăng tri phủ Nam Sách, rồi lại thăng thụ hàm thị độc vẫn lãnh chức cũ).

Định rõ điều khoản tập trận voi đánh hổ. (Phàm khi hổ, chặt móng chân, bịt mệng, quan quân đều cầm giáo mác đứng ở 3 mặt bên tả, bên hữu và mặt sau, đứng thành hai hàng, mặt trước đến sông, thuyền của thủy sư chia từng đoạn bầy hàng. (Trường tập ở ngoài thành về phía đông nam, trước trường tập tới sông, thuyền bày thành hàng, 3 mặt tả hữu và mặt sau quan quân bày hàng, về mặt tả trong bày voi chiến, mặt hữu ngoài bày chiêng trống hiệu lệnh, cờ ngũ hành mỗi thứ 1 bộ) việc sắp đặt xong, đệ tàu lên đợi có chỉ truyền diễn dã, tức thì đánh trống 3 hồi, đều xếp đặt tề chỉnh, thổi hiệu tù và 3 hồi, quan quân đều cầm giáo mác đứng theo hàng, đánh 3 tiếng thanh la, tiếng thứ nhất mở cờ ngũ hành, cờ ở trên voi, tiếng thứ hai bỏ cờ xuống, tiếng thứ ba dựng cờ lên, liền dắt hổ ra ngoài cũi, theo điều khoản diễn tập, như có chỉ truyền voi chiến con nào chia lần lượt diễn đánh, thì mỗi lần đều

https://tieulun.hopto.org

điểm 3 tiếng trống, voi ấy liền phải đi đánh, như có chỉ truyền voi chiến cùng đánh, thì điểm 3 tiếng trống, lại điểm gấp 6 tiếng, điểm gấp 9 tiếng, voi chiến đều đi đánh cả, diễn đánh xong, đánh 3 tiếng thanh la cuốn cờ lại, nghe 1 hồi chiêng, quân lính và voi lần lượt về ngũ).

Định lại lệ sát hạch chọn bổ sinh viên ở Giám. (Từ sau phàm sinh viên ở Giám, người nào là đủ hạn 6 năm, đều cho dự hạch bổ, (vào các năm thìn, tuất, sửu, mùi) còn phép hạch bổ do quan ở giám xét rõ, ấm sinh tuổi từ 35 trở lên đã đi thi hương 2 khoa, và giám sinh dự đỗ tứ tài đã 2 khoa thi hội mà kỳ thứ nhất trở lên dự có phân số là hạng trung. Lại đem danh sách khảo hạch trong 6 năm xét xem người nào ngày thường có học vấn, hạnh kiểm, thực là có thể làm được việc, từ cho bộ Lễ xét lại được hợp, thì cùng ký tên làm tờ tâu, tư giao bộ Lại chiếu bổ, nếu niên hạn đã qua 3 lần hạch bổ mà vào trường vẫn là không dự đỗ, chọn làm danh sách tâu xin giao bộ tây tài lượng bổ, còn như lệ sai quan hạch bổ thì thôi hẳn. Về phép chia hạng, ấm sinh người nào là 2 khoa tứ tài trở lên mà trong quyển khảo hạch hoặc có ưu bình, thì đem làm hạng ưu, 1 khoa tứ tài mà quyển khảo hạch hoặc có bình, thứ hạng thì đem làm hạng bình; giám sinh người nào là thi hội 2 khoa, 2 kỳ dự có phân số, mà trong quyển khảo hạch hoặc có ưu bình thì đem làm hạng ưu, một khoa thi hội, 1 kỳ dự có phân số, mà trong quyển khảo hạch hoặc có ưu bình, thì đem làm hạng bình; tôn sinh người nào đã thi hương 2 khoa đều trúng nhất nhị trường, mà quyển khảo hạch hoặc có ưu bình, thì đem làm hạng ưu, thi 2 khoa hoặc có dự trúng nhất nhị trường

https://tieulun.hopto.org

mà quyền khảo hạch hoặc có bình thứ, thì đem vào hạng bình, còn tôn sinh, ấm sinh người nào thi hương không đỗ, đều chiếu theo hạng thứ xét bổ.

Cho chỉ huy sứ là Trương Phúc Lý đổi bổ chưởng vệ quyền chưởng doanh Hổ uy; vệ úy là Tôn Thất Hạc quyền chưởng doanh Hùng Nhuệ; (Nguyễn Hữu Kiệm về hưu) lãnh binh quan Nghệ An là Nguyễn Hanh đổi bổ vệ úy quyền chưởng doanh Thần Cơ (Nguyễn Thân bị ốm, khuyết).

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN XXXIX

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Mậu thìn, Tự Đức năm thứ 21, (1868), mùa thu, tháng 7, ngày bính tý, mồng 1, nhật thực, làm lễ thu hưởng, đổi làm ngày đinh sửu.

Mở ân khoa trường thi hương văn ở Thừa Thiên, Bình Định, Nghệ An.

Cho cơ binh tỉnh Nam Định về dân yên nghiệp làm ăn (số lính người Bắc mộ trước: 126 tên).

Quan quân thua trận ở đồn Tú Sơn thuộc Lạng Sơn. Thự tham tri sung tham tán Nguyễn Mại, (người Sơn Tây, đỗ tiến sĩ khoa mậu thân), lãnh binh sung phó đề đốc Nguyễn Viết Thành đều bị chết; thống đốc Phạm Chí Hương bị hãm ở trong vũng giặc, đình thần cho là tình hình quân thứ hiện khẩn cấp, thì đồn Lạc Dương cần phải cứu ứng gấp, xin do tổng đốc Hà — Ninh Đào Tri lượng mang biền binh đến ngay Bắc Ninh bàn với tổng đốc Bắc Ninh Bùi Tuấn, ở xa điều khiển, rồi tư bàn với tuần phủ Lạng Sơn Đặng Toán chia phái quân đi phòng chặn. Chờ khi nào đại binh đến, chuyển về Hà Nội, đi lại tuyên dương đức hóa để giúp trị yên. Vua theo lời. Nguyễn Tri Phương xin đi ra Bắc dẹp

THVIỆN.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

giặc. Vua nghĩ viên ấy vất vả đã lâu vừa để yên lòng trông cậy của triều đình, nên không cho đi. Truy tặng Nguyễn Mại làm Binh bộ thượng thư, cấp tiền tuất gấp đôi, cấp thêm cho 300 quan tiền và ấm thụ cho 1 người con tòng thất phẩm văn giai; Nguyễn Viết Thành, truy tặng hàm chưởng vệ, ấm thụ cho 1 người con tòng thất phẩm thiên hộ. Quan quân thứ là bọn Ông Ích Khiêm, Đinh Hội phân biệt giáng cách đều lưu tại chức.

Dân nội tịch xã Minh Hương(1) tỉnh Quảng Trị là Trần Tú Vạn xin mộ 5 tên dân Minh Hương ngoại tịch khai khẩn ruộng bỏ không cấy ở 2 xã Phan Xá, Tiên An, lập thành phường Minh Hương, bạc thuế (đồng niên mỗi tên 2 lạng bạc), ngạch sổ cho theo tổng Thủy Ba, huyện Do Linh, để tiện việc sinh nhai. Vua y cho.

Cho thự hữu tham tri bộ Lại Lê Bá Phẩm đổi bổ thự tuần phủ Nam Ngãi. (Nguyên tuần phủ Phạm Khắc Thận được triệu về kinh chờ xét bổ).

Tỉnh Hải-dương có gió to, đê bị vỡ (ở địa hạt phủ Bình Giang).

Quân giặc ở tỉnh Sơn Tây đốt phá các xã An Lãnh, Tức Mặc, lãnh binh Phạm Viết Nghệ đóng ở xã Phú Thọ (đến An Lãnh chỉ hết nửa giờ), lấy cớ đến Thanh Ba đánh dẹp để từ chối, không đến cứu viện; tổng đốc Nguyễn Bá Nghi tâu hặc, vua giáng chức làm quản cơ và bắt về hưu.

Bộ Hộ tâu nói: ở quân thứ, biền binh tập hợp đông, quân đi lương phải theo, một khắc không thể chậm trễ. Các tỉnh trích giải lương đi, xin đều do quan phiên ty chuyên trông nom công việc ấy, để được tiếp tế. Vua theo lời.

---

(1) Người Trung Quốc sang cư trú đóng thuế ở Việt Nam.

https://tieulun.hopto.org

Lãnh bố chính sứ Thái Nguyên Đặng Phác tâu nói: giặc đầu hàng là Chu Trường Lân, Triệu Phúc Ân vẫn còn ngoài mặt thuận theo, trong lòng ngang trái, tên Đặng Văn còn nhiều dối trá, không thể khinh thường ủy thác được, đã sức cho dân xã không được tự ý nghe theo những điều yêu sách của chúng. Bộ Binh cho rằng giặc đầu hàng ấy cùng một bọn với Ngô Côn bè lũ đông, thì ngầm thông với nhau để nhòm ngó, chính phải đề phòng, xin cho bọn Đặng Phác mật xét để phòng trước, cần giữ được không ngại. Vua theo lời.

Vua cho là đất Lạng Sơn, Cao Bằng xa xôi, khí độc nhiều, cho quan lại, binh dân các tỉnh ở Bắc Kỳ có người muốn tự bỏ tiền nhà ra mộ lập thủ dõng đi theo quan quân các đạo Lạng, Bằng, Tuyên, Thái để đánh dẹp, thì đều chiếu thưởng cách lệ mộ lính năm trước đều thưởng gia một trật, (mộ được 10 người trở lên thưởng tòng bát phẩm bách hộ; rồi cứ mỗi 10 tên lại gia 1 trật, cho đến hàm tứ phẩm thì thôi), thú đinh, tù phạm tên nào tình nguyện đi giết giặc lập công, cũng do quan tỉnh sở tại xét kỹ tâu lên để xét.

Quan quân thứ Lạng, Bằng là Ông Ích Khiêm xin phái thêm quân và voi. Vua bảo rằng: «Muốn chóng xong không được, phải trước hết chiêu tập binh dõng, sai các viên còn lại chọn chỗ xung yếu, giữ vững đồn Lạc Dương là hơn hết, nếu quả không chống nổi, thì liệu lui về nơi nào hiểm trở để giữ; quá lắm thì nhất quyết giữ thành Lạng, một là để chờ đại binh, một là để yên đường đi sứ, ngoài ra, chỗ giáp với tỉnh Tuyên, tỉnh Thái cũng đều liệu phái người giỏi giang và binh lính chặn đóng nghiêm cẩn, chớ đánh, để tránh loài thú bị khốn quẫn, chờ chúng người nhiều, lương hết, thế yếu, mới có thể chờ cơ hội mà làm việc». Đình thần cho là

TAISACHIEDM.VN

https://tieulun.hopto.org

thế giặc tràn lan, sách ứng lắm ngã, xin nên phái thêm, [binh, voi] để giúp cho cùng được việc. Vua nghe theo.

Cho thự đô thống chưởng phủ sự phủ đô thống trung quân Đoàn Thọ sung làm binh khấu tướng quân; tả quân đô thống Nguyễn Hiên sung làm Thảo nghịch tả tướng quân; thượng thư bộ Binh lãnh tuần phủ Nam – Ngãi Phan Khắc Thận sung làm Thảo nghịch hữu tướng quân; phó đô ngự sử viện đô sát Lê Bá Thận sung làm chính đạo tham tán đại thần; tả tham tri bộ Hộ Hoàng Văn Tuyển sung làm tả đạo tham tán đại thần; chưởng vệ quyền chưởng Hồ oai doanh Trương Phúc Lý sung làm hữu đạo tham tán đại thần; thị lang sung biện các vụ Nguyễn Hữu Điềm sung làm tán lý; bang biện huyện Thành Hóa Nguyễn Văn Tường sung làm tán tương; chỉ huy sứ Nguyễn Văn Hùng sung làm phó đề đốc; phó vệ úy Trần Văn Hướng làm lãnh binh quan Lạng Sơn, mang quân Trung bảo, doanh Vũ lâm, vệ Tuyên phong và quân, voi các tỉnh Thanh, Nghệ, Hà, Ninh, Nam Định, Sơn, Hưng chia làm 3 đạo, chiếu theo địa hạt đóng chặn, (quân [đạo] chính đến tỉnh Lạng, quân [đạo] tả đến tỉnh Thái, quân [đạo] hữu đến tỉnh Tuyên). Thưởng cho đều có thứ bậc. Khi khởi hành, sai Trần Tiễn Thành ban rượu ở cửa Ngọ môn. Lại chuẩn cho các quan ở Bắc Kỳ, người nào muốn về tự mộ thủ dõng đi lệ thuộc theo đạo nào đi đánh dẹp, đều tâu lên chờ chỉ (3 đạo do Đoàn Thọ tiết chế, tùy tiện làm việc).

Xuống dụ cho các quan trong kinh và các tỉnh ngoài rằng: làm việc cốt ở được người, không phải chỉ dữ người làm vì mà thôi, ngày trước chuẩn cho trong kinh và các tỉnh ngoài đều xét những thuộc biền người già yếu mỗi một thì bắt về hưu, nhưng trong đó hoặc vì nể nang thân thuộc, cố cựu làm ơn cho người, có xét bãi

https://tieulun.hopto.org

thì chẳng qua chỉ 1, 2 phần trăm, muốn cho người làm quan không bỏ bễ công việc, có thể được không? Ban văn như phủ, huyện, lại dịch ngày thường để tâm làm việc như thế nào, quan trên đều phải xét kỹ, nếu có tham nhũng hèn kém thì nêu tên tâu lên. Những ấn quan văn võ đều là trẫm giao cho để sửa trị mọi việc, che chở cho dân, biết được người tốt phải trước hết biết mình, trách người, phải trách mình trước, nay đều cho được tự kiểm điểm để tự sửa đổi, nếu quả là mỏi mệt yếu đuối không làm nổi việc, cũng cho tự trình bày xin về hưu, trẫm xét bầy tôi chỉ lấy khoan dung, đãi mọi người với lòng tha thứ, các ngươi đều nên suy nghĩ. Sau rồi chuẩn cho quản suất ở kinh và tỉnh ngoài già 6m về hưu tất cả 41 người, thuộc-viên ban văn cho về hưu thì gấp rưỡi số ấy.

Thì Khánh Hòa bị sâu hại lúa.

Cấp thêm tiền gạo cho phu trạm các tỉnh Lạng, Bằng, vì cớ đương có việc, phải đem giấy suốt ngày đêm.

Bọn giặc đánh vây đồn Lạc Dương. Vua cho là Thảo nghịch hữu tướng quân Phan Khắc Thận trước từng làm việc ở tỉnh Lạng Sơn, sai đem theo hiệp quản bọn Phạm Văn Trung đi đến ngay Lạng Sơn bàn bạc với tuần phủ Đặng Toán và đề đốc Phan Bân, tán tương Mai Quý mới phải đến Lạng Sơn hết lòng phòng giữ, chờ khi binh khấu tướng quân Đoàn Thọ tới, thì chuyển về đạo Tuyên Quang của mình.

Ngô Côn xin ra thú. (Nguyên thống đốc Phạm Chí Hương từ đồn giặc tâu về). Bộ Binh cho rằng tên đầu sỏ giặc Ngô Côn bẻ lũ rất đông, đã thắng mà ra thú, so với chuyến trước Lưu Sỹ Anh nhân thua mà ra thú thì không giống nhau. Huống hồ Ngô Côn đến gây sự lần này là do Lưu Sỹ Anh tuyến dẫn, thì tình phỏng

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

đãng làm nó khó lòng quen được, việc trước có thể làm gương. Đình thần cho rằng trước đã tư cho để dốc họ Phủng nước Thanh cùng hội đánh, nay nếu chuẩn cho chúng hàng thú, không những nước Thanh tự hồi, thì khó trả lời, mà bè lũ chúng nhiều đến hơn 1 vạn, 4, 5 nghìn người, nếu chiếu theo mà chẩn cấp cho chúng, thì số lương trữ ở biên thùy có hạn, khó lấp được hố tham. Xin chuẩn cho 3 đạo đại binh kinh tuân du chỉ, chia đường khởi hành, tiến đến quân thứ hết lòng trù tính làm việc, để tuyệt mầm ác. Vua bảo rằng: Trẫm liệu tình thì lũ Ngô Côn gian giảo lắm, nhưng chúng cũng ngại chết, đã bị quan quân nước Thanh bức bách không có lối về, cho nên trân sang nước ta, cũng là cầu một chỗ dung thân, việc xin hàng của hắn cũng là cái thật ở trong cái dối, mà sự thể hiện nay của ta, bất đắc dĩ mới dùng quân, lo xa nhìn lại, bắt được vất vả phí tốn phần nào cũng lợi cho công, tư phần nấy, người có lòng nghĩ kỹ khắc rõ. Cho Phan Khắc Thận đeo ấn hữu tướng quân đi ngay xem xét tình trạng của chúng ra sao? Binh linh doanh trại nước Thanh có cùng hội tiễu hay không? Nên xử trí như thế nào, tâu về để xét định.

Phát chẩn cho dân hạt Nghệ-an bị hỏa tai (2 xã Kim Đôi, Đông Thập).

Miễn thuế cho huyện Tiền Hải tỉnh Nam Định (Năm trước bị bão lụt, nay lại bị bão).

Tỉnh Hải Dương bị nạn đói. Vua sai quan tỉnh làm nhà tạm cho dân bị đói ở, theo lệ cấp nuôi (đàn ông dân bà mỗi người tháng cấp 1 quan tiền, 15 bát gạo; trẻ em 5 tiền, 10 bát gạo), lại hoãn cho số thóc thuế vụ hạ năm ấy. Lại nghĩ thấy rằng lương thực của dân, đồ dùng của quân, đều rất cần kíp, sai chiếu theo lệ quyên các năm 17, 18 thi hành (700 quan trở lên thưởng

TAILIEU.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

tòng cửu phẩm, rồi mỗi 700 quan lại gia 1 trật; 600 quan trở xuống, cứ tính mỗi 50 quan cho miễn dao dịch và thuế 1 năm).

Nêu thưởng người tiết phụ tỉnh Quảng Ngãi (Nguyễn Thị Đam, hạng thứ).

Chuẩn cho 4 tổng Tiên Giang, Chiên Đàn, Vinh Quí, Đức Hòa (thuộc huyện Hà Đông, tỉnh Quảng Nam) được nộp thuế thay bằng tiền (mỗi đồng cân vàng nộp 8 quan tiền).

Phủ Thái Bình nước Thanh tư cho biết cùng đánh giặc Ngô Côn. Việc tâu lên. Vua hỏi các quan: « Trừ kẻ ác cần trừ cho hết, mới hợp một lần vất vả, nhàn rỗi lâu dài, nhưng loài thú bị khốn quẫn còn chống chọi, nhanh chóng thì không thể tinh được, các ngươi có cao kiến gì, cho trù nghĩ trước để chờ xét dùng ». Đình thần cho rằng: dụng binh vất vả tốn phí nhiều, từ xưa bất đắc dĩ mới phải làm. Nay vội cho Ngô Côn hàng thì chẳng những dong thu không nổi, mà nước Thanh lại bảo ta là chiêu nạp. Và lại chúng đường cùng, lương hết, vẫy đuôi xin thương, để cầu được lương gạo của ta cho qua lúc gấp. Một khi xếp đặt cho ở, thì chúng ở yên ngày càng lâu, bè lũ theo về ngày càng đông, sào huyệt lại được ngày càng nhiều, đến lúc ấy mầm nhóm ngó lại nảy ra, đánh dẹp, vỗ về, hai đằng đều khó. Xin: phàm các chỗ ách yếu, phòng ngự ngặt hơn, có thế không thể phạm đến được, lại làm cái kế « vườn không nhà trống »; đem những dân cư sức sản chỗ giáp gần sào huyệt giặc rút cả về phía sau quân thứ, để chúng không thể lấn cướp được... Nếu chúng quả thực thân đến cửa quân dầu thú, do quan tỉnh, quan quân thứ lập tức phi tâu về rồi tư cho phủ Thái Bình họp lại cùng giải quyết mới có thể xong việc được. Vua theo lời.

Trước tổng Hà Môn (thuộc Quảng Yên) bị giặc kéo đến phá, nhân dân sợ, chạy sang tránh ở châu Khâm

https://tieulun.hopto.org

nước Thanh, nhân đem ruộng bản phần bán cho người châu ấy, đến nay người châu ấy xin sang làm nhà ở làm ruộng, đóng thuế (18 điền hộ, làm 18 cái nhà). Vua y cho, sai cả người và hộ đặt làm 1 đoàn, chiếu theo lệ thuế người Man đồng niên mỗi đinh nộp thuế 1 lạng bạc, lại cho 1 tên làm đoàn trưởng.

Thưởng cho ngự sử đạo Hà – Ninh Phạm Doãn Địch được gia 2 trật. Trước Doãn Địch làm tri huyện Nông Cống (thuộc Thanh Hóa) mới mộ dân đinh và chiêu hồi dân xiêu tán lập được 9 ấp, số đinh tính được 41 người, gọi thêm dân sót ngoài sổ và khẩn trưng ruộng đất để hoang được 1.579 mẫu, lập ra nghĩa thương 37 nơi, có được hơn 3.400 quan tiền, hơn 4.700 hộc thóc. Đến nay quan tỉnh đem việc tâu lên. Vua chuẩn cho gia thưởng để khuyến khích những phủ huyện làm hết chức vụ.

Vua nghĩ thường sau là lễ tứ tuần khánh thọ, chuẩn cho án sát Bình Định ở tả trực kỳ Trần Hy Tăng; lãnh binh Thanh Hóa ở hữu trực kỳ Đinh Như Hậu; bố chính tỉnh Hải Dương ở Bắc Kỳ Nguyễn Hữu Tào, sung vào số được vua chấm về kinh chúc thọ.

Vua bảo quan bộ Hộ: «Nay các địa phương phần nhiều kêu về hạn lâu, gạo đắt, sau này không khỏi thiếu lương thực. Vậy những chính sách tiện lợi về phòng mất mùa và tùy thời thi thố khéo léo cần phải chuẩn bị trước tâu lên». Bộ Hộ tâu nói: các năm Tự Đức 16, 17, dân các tỉnh thiếu ăn, đã được du chỉ sức cho các quan phủ, tỉnh, đạo khuyên bảo lập ra xã thương, nghĩa thương và lựa đất trồng khoai sọ, khoai lang, lúa mì, đậu, hoặc bỏ của ra quyên nộp hoặc giàu nghèo giúp đỡ lẫn nhau; hoặc khuyên bảo các nhà buôn liệu giúp vốn cho đi đến những hạt gạo rẻ mua về phát bán ra để phòng mất mùa. Xin lại phải sức lại. Vua theo lời.

TIMSACHTOCVN

https://tieulun.hopto.org

Người buôn nước Thanh Âu Dương Vinh dâng hoa quả, gương tròn, thuốc súng, quạt vẽ, cỗ đại bác gang, 50 viên đạn gang, Vua miễn cho thuế nhập cảng (2.331 quan) gia thưởng cho 1 đồng kim tiền, ngân tiền có chữ « sử dân phú thọ » hạng lớn, hạng nhỡ, hạng nhỏ mỗi thứ 5 đồng, để yên ủi lòng người phương xa.

Ban sách « Càn long ngự phi lịch đại thông giám tập lãm » của nước Thanh cho các học đường trong kinh và các tỉnh (do ấn thư cục in, ban cho mỗi tỉnh 1 quyển để dạy học).

Bãi đồn điền ở 3 huyện Lục Ngạn, Đa Phúc và Kim Anh.

Trước đấy nguyên tổng đốc Bắc Ninh Phạm Chí Hương tâu nói: các huyện Lục Ngạn, Đa Phúc, Kim Anh, một là nơi lam chướng (Lục Ngạn) phụ lâm ruộng ốm đau; một là ruộng hoang xen cách, (Kim Anh, Đa Phúc) rất là khó làm; nay nếu bắt ép thế khó thành hiệu được, xin cho đình bãi. Đình thần cho rằng đặt ra đồn điền là để mở mang lại đất, mà việc biên phòng được mạnh, thực là một việc kinh lý lớn lao, nguyên tổng đốc Vũ Trọng Bình khởi xướng bàn làm; Phạm Chí Hương lại xin lập thêm, đến nay việc đồn điền không thành, việc biên phòng không bổ ích, tốn phí của kho nhà nước đã nhiều, mới đem xin bãi, xin chiếu thể lệ khẩn điền phân biệt nghị xử, để tỏ khuyên răn. Còn tiền vốn công và lương tháng điền tốt, (vốn công 23.017 quan, lương tháng 13.772 quan tiền và 13.772 phương gạo), lâu nay vì công việc bắt giặc bận rộn khẩn cấp, lượng giảm cho một nửa, còn một nửa xin cử sứ thần (đồn điền) sứ Nguyễn Huy Quang, Nguyễn Đình Nhuận, Nguyễn Tiến Lục cùng những nhân viên lãnh trưng trước phải nộp đền. Vua theo lời.

https://tieulun.hopto.org

Vua thấy hoàng thân, công chúa cùng các công tử, công nữ rất nhiều người túng thiếu, chuẩn cho do phủ tôn nhân tạm lãnh số tiền kẽm (3 vạn quan) và ao sen, ruộng của nguyên Phú bình quận công để làm vốn công, phàm các hoàng thân, công chúa như có túng thiếu, do quan trong phủ xét rõ, chước lượng cho lãnh ít nhiều, đến kỳ lãnh lương, chiểu thu tiền gốc và tiền lãi[1] (2 phân) đủ số, không được đem số gạo bổng đồng niên bán trước cho nhà giàu. Còn như tiền công lấy 10 năm chia làm 2 lần đem nộp, tiền lãi được bao nhiêu gồm cả với tiền nghĩa điền nộp vào nghĩa thương để phòng chi dùng. Quan ở phủ tâu nghĩ công việc lại giao cho bộ bàn, cần phải làm lâu (lời bàn xem ở năm dưới).

Tuần phủ hộ lý tổng đốc Bình – Phú Thân Văn Nhiếp tâu bày: từ xưa việc sửa sang nhà nước, chăm lo thì thường thấy nguy, vui chơi thì thường thấy yên, thường thấy nguy là gốc của thịnh trị; thường thấy yên là mầm tai họa. Mã Chu nhà Đường dâng sớ có nói: « Nhà Tùy xưa, lúc chưa loạn, tự bảo rằng tất không loạn; lúc chưa mất nước tự bảo là tất không mất nước, nhưng rồi loạn và mất nước theo sau. Thế là sự yên, nguy, còn mất khác nhau chỉ ở chỗ vua một lòng kính cẩn hay là phóng túng mà thôi, kính thấy sự thế ngày nay là lúc thế nào? Đất cũ bị mất, giặc phương bắc tràn lan; lụt, hạn, nạn báo, cáo cấp khắp nơi; của hết sức kiệt, dân không được nhờ để sống, lòng người ở nơi gần kinh kỳ náo động, các nơi làm loạn, cái thế yên nguy thực không chỉ trăm mối lo mà thôi, thế mà gần đây việc xây dựng, sửa sang liên tiếp, xa xỉ bừa bãi không ngớt, làm Vạn niên cơ, so với lăng Thiên thụ chẳng những gấp 10 lần, này như ngói nung giá mua ở ở Hạ Châu, giấy trò chơi mua ở nước Thanh. Sa tanh, tủ

https://tieulun.hopto.org

rượu, hàng năm phải đi mua nhiều, đàn tây, tranh tây, hàng năm có đơn mua hàng; lại còn đi chơi thường đem cung nữ đi chèo thuyền, đó là những việc từ trước chưa từng có, mà khoảng 4, 5 năm nay thấy luôn. Lại nay lầu trong cung vừa mới xong, lầu ở bãi sông tiếp tục xây dựng; đương lúc han hán, gạo đắt này tốn phí chẳng ít, xưa vua Văn đế nhà Hán tiếc 100 lạng vàng không làm đài [Thừa] lộ(1), nói rằng: « Ta được hưởng cung thất của tiên đế, thường sợ xấu hổ, làm đài làm gì? » Hoàng thượng ngày thường muốn mong được như vua Văn đế, thế mà việc làm ngày nay lại rất trái ngược: lấy nhọc khổ người làm thích, lấy làm việc tốn tiền làm vui, cốt hơn phép trước mà khoe đẹp về sau, muốn chơi xem nhiều như thế để hưởng hết tuổi trời, chớ hào hiệp tốn thương, tai hại gì đâu mà không biết lòng ấy đã hóa ra là phiền nhọ đao động, lòng người ta oán, đường sá xôn xao, hầu không thể cứu được, tôi sợ lòng người tan rã, đến lúc đó dù có gác cao, lầu đẹp, còn thì giờ đâu mà du ngoạn được. Hoàng thượng có nước mà chẳng biết tiếc, tôi đâu dám tiếc chết, tôi đã nhiều lần tâu nói, chưa được sửa đổi, nay lại xúc phạm những điều kiêng kỵ, xin chịu tội chết với ở quan bộ Hình, để xứng đáng cái tội không biết đem lòng thành làm cảm động [vua] ».

Vua bảo rằng: « Những điều ngươi thiết trách, đều là lỗi của ta, nhưng có cái ngươi chưa hiểu, còn câu nệ ở dấu trước, thì người làm vua nhất thiết đều phải câu thúc, không được chơi, thưởng chút nào, cử động làm gì là chuốc lấy tội lỗi. Ta nay việc bận, bệnh nhiều, đã

(1) Đài hằng sương làm thuốc trường sinh.

https://tieulun.hopto.org

không lòng sức, không dám viện dẫn xa để phân trần, cũng không dám nói gì, chỉ một lòng uất khổ quá lắm mà thôi, chỉ mong ở trên là thần minh, dưới là người xét mà tha thứ cho, nếu bó buộc phiền toái quá thì thân này không chịu nổi, còn sức đâu mà có thể cùng nhau làm việc, đây nắp quan tài thì tâm tích người hay người đở tự khắc định được, đâu dợi phải nói, nhưng kẻ làm tôi thường cần phải nói, để vua nghe biết điều lỗi mới phải, riêng lòng ta tự có nắm vững, không dám sai trái, chỉ có qui thần biết thôi, sự học ngày thường để làm gì, hầu dối ai?

Tháng 8, vua nghĩ tiết Vạn thọ đại khánh, thần dân trong kinh và các tỉnh ngoài cùng được ban ơn, nhân nghĩ các quan đại thần đã chết, tặng thái sư Trương Đăng Quế, thái bảo Võ Xuân Cẩn, tặng thiếu bảo Võ Văn Giải, đô thống Lê Chất Tín, là những người có công lao rực rỡ và là quan thầy; tặng thiếu sư Nguyễn Đăng Tuân, tặng thiếu bảo Lê Đăng Doanh, tả tham tri bộ Lại Hoàng Văn Diễn, là người dạy bảo trước; hữu tham tri bộ Lễ Hồ Văn Nghĩa, tả tham tri bộ Lễ Trần Quang Chung, là bạn độc trước; hữu tham tri bộ Công tặng thượng thư Nguyễn Hữu Hòa là thầy học cũ; đều ban cho tuần tế ở tân nhà (cho tế vào sau ngày khánh tiết).

Bắt đầu định thể chia hạng hiếu tử, thuận tôn và nghĩa phu: (con thờ cha mẹ, cháu thờ ông bà, người nào sớm hôm hầu hạ, thăm hỏi, biết trước ý, nối theo chí cha ông, ngày thường được hết đạo hiếu; và hoặc gặp tai nạn, mà một mình ngăn cứu được qua khỏi, làng xóm đều khen, thực là việc người không thể làm được, thì là hạng xuất sắc nhất, thưởng theo hạng ưu; người nào sớm hôm hầu hạ, thăm hỏi biết trước ý, nối theo chí cha ông, giữ hết đạo hiếu, lại biết dạy bảo vợ

https://tieulun.hopto.org

con, để cho cha mẹ, ông bà vui lòng mừng; khi cư tang hết lễ, hết lòng thương xót, làm nhà ở mồ 3 năm, mười phần hết đạo, trong làng và anh em không nói xen vào đâu được, thực có thực trạng hơn người, thì theo hạng bình nghị thưởng; người nào sớm hôm hầu hạ, thăm hỏi biết trước ý nối theo chí cha ông, sống thì nuôi nấng, chết thì chôn cất, đều trọn đạo hiếu, hơi khác người thường, làng xóm cùng khen, thì thưởng theo hạng thứ.

Nghĩa phu, người nào thấy việc nghĩa tất phải làm, không tham lam, thích chu cấp người, cứu kẻ hoạn nạn, báo đáp chủ nhà, hòa thuận với anh em, trừ kẻ cường hào, 6 khoản ấy có được 3, dịch có thực trạng hơn người; lại ngày thường trong chốn gia đình họ, làng, bè bạn, cho chí khi lấy khi cho, đều thích hợp với việc nghĩa, không vì tài lợi mà thay đổi tiết tháo, được làng xóm đều khen, thì thưởng theo hạng ưu; người nào thực biết thích làm việc nghĩa, trong 6 khoản ấy có được 2 khoản, ngày thường là người công bằng, chính trực, không tranh cạnh với ai, được làng, xóm cùng khen, người thường không thể làm được, thì thưởng theo hạng bình; người nào thực biết thích làm việc nghĩa, trong 6 khoản ấy có được 1 khoản, lại ngày thường quả thực hơi biết lễ, nghĩa, không cạnh tranh với ai, tự xử thân mình, giao tiếp với người, hơi khác với người thường, được làng xóm cùng khen, không phải người thường có thể làm được, thì thưởng theo hạng thứ).

Kỷ anh quận công Hồng Đĩnh tự tiện đánh viên điển môn, vua sai phạt bổng 2 năm, lại sai thông dụ cho các phủ đệ phải giữ gia pháp thận trọng không được lấn hiếp người; các điển hộ thi tuân theo thể lệ pháp luật, không kiêng nể quyền quí.

https://tieulun.hopto.org

Sai xây dựng « vạn vạn niên đại cát cục » của hoàng thái hậu ở núi Cư-chính, huyện Hương Thủy về phía tả Xương lăng[1].

Tha 74 tên tù phạm ở Thừa Thiên, phát giao cho quân thứ Lang Bằng làm việc chuộc tội.

Vua nghĩ cuối mùa thu, tướng sĩ xông pha gió rét, thực rất đáng thương, sai thị vệ ban cấp cho tướng quân 3 đạo cùng các quan văn từ thất phẩm, võ từ suất đội trở lên ở nơi quân thứ mỗi người 1 chiếc áo rét. Lại sai các tỉnh lớn ở Bắc Kỳ chia nhau may áo rét của binh, dõng để cấp phát.

Trước viên võ bị mộ lính chỉ lấy người 4 tỉnh Quảng[2] ứng mộ, bổng mộ bổng trốn, ngạch lính thiếu nhiều (định ngạch 50 người, hiện còn 25 người), bộ Binh xin lấy dân ngoại tịch ở Thừa Thiên và 4 tỉnh trực thuộc kinh thành[3] chọn người cần thận, thực thà, lanh lợi giỏi giang và có căn cước thì cho ứng mộ đủ sai phái. Vua theo lời.

Đầu mục giặc Ngô Côn, hòng quấy nhiễu 2 hạt Tuyên, Thái. Quan quân thứ tâu về. Vua bảo rằng: Ngô Côn còn hai lòng, Trương Cận Bang (giặc hàng), hãy tạm cho đi nơi khác tạm trú, để xem tình ý bọn Ngô Côn có thực hay không? Và dò xét quân doanh nước Thanh có quả muốn bắt và cùng đánh hay không? Mật sai Phạm Chi Hương thừa cơ tìm cách mà về chịu tội, lúc đó 3 đạo quyết kế cùng đánh, cần trừ cho bằng được; một phen vất vả, yên rồi lâu dài, đó là kế hoàn toàn. Đình thần cho là Ngô Côn tuy rằng nghe theo lời khuyên bảo của quan quân thứ trước Phạm Chi Hương

---

(1) Lăng của Hiến tổ chương hoàng đế (Thiệu Trị).
(2) Quảng Bình, Quảng Trị, Quảng Nam, Quảng Ngãi
(3) Tức là 4 tỉnh Quảng.

https://tieulun.hopto.org

im hơi lặng tiếng, nhưng cùng với bè lũ của hắn là Tạ Tĩnh Xuyên vẫn nói là để báo thù Trương Cận Bang, thì chúng thực hay giả chưa biết. Duy có việc binh tình hình thất thường, thế không thể tinh xa được, Trương Cận Bang cũng là cùng bọn với Tạ Tĩnh Xuyên, nếu cho hắn ở xa thì hắn quả có thù hằn với Ngô Côn, không khỏi mong lòng ngờ sợ; hoặc chúng đặt điều xảo trá, lại sợ bị chúng lừa dược. Xin cho do bọn tướng quân Đoàn Thọ, Phan Khắc Thận trù tính cho chu đáo, và đò xét tình hình nước Thanh, nên làm thế nào làm tập tâu để về, ngõ hầu khỏi để trở ngại về sau. Vua theo lời.

Đầu mục giặc Ngô Côn tràn đến quấy nhiễu Thái Nguyên. Vua sai đề đốc Phan Bân lại trở về quản thủ Thái Nguyên phòng chặn. (Tháng trước đến phòng chặn ở bến Bạc Đức thuộc hạt ấy).

Quan khâm phái là hữu thị lang bộ Hộ Trần Đình Túc từ Hương Cảng trở về (đi đáp lễ nước Anh), vua sai lại làm việc doanh điền.

Lại làm miếu Hội đồng ở Quảng Trị (Nguyên trước có làm ra, sau đổi tỉnh làm đạo, dỡ bỏ đi, nay lại làm).

Thanh Hóa, Nghệ An bị mưa lụt.

Bộ Hộ xin phái nhân viên ty chuyển vận sứ chia đi các tỉnh trở ra Bắc xem xét thuyền vận tải. Đình thần cho là chia đặt nha chuyên trách, chỉ thêm phiền vô ích, chi bằng lại theo lệ cũ (Gia Long năm thứ 4, phàm các hạng thuế lệ tải nộp, một viên quan công đường phải thân giải về kinh, đến năm thứ 9, chuẩn định thành Gia Định hàng năm thay phiên đổi với nhau, ở 4 trấn thì 1 viên quan trấn thay lượt coi việc điều vận) trách cứ vào quan tỉnh sở tại là hơn. Vua theo lời, cho bãi bỏ nha môn chuyển vận, còn ty Tào chính lại do bộ Hộ trông coi cả.

https://tieulun.hopto.org

Định rõ thể lệ tập tước của con cháu vương công: (Con thân vương, quận vương được tập tước quận công, cháu được tập tước hương công, cháu 4 đời tập tước kỳ ngoại hầu, cháu 5 đời tập tước tá quốc khanh, cháu xa đời tập tước phụng quốc úy; con thân công tập huyện công, cháu tập tước huyện hầu, cháu 4 đời tập tước trợ quốc khanh, cháu 5 đời tập tước trợ quốc úy, cháu xa đời tập tước phụng quốc lang;

Con quốc công tập tước hương hầu, cháu tập tước trợ quốc khanh, cháu 4 đời tập tước tá quốc úy, cháu 5 đời tập tước tá quốc lang!

Con quận công tập tước kỳ ngoại hầu, cháu tập tước tá quốc khanh, cháu 4 đời tập tước trợ quốc lang, chỉ căn cứ vào tước phong lúc còn sống mà cho tập, không được kể hèm truy tặng, đến khi ấy do phủ Tôn nhân xét phải là người thuần cẩn thì xin đều lấy 1 người con trưởng, cháu trưởng được tập phong. Đó là được chuẩn cho tham chiếu lệ tập ấm giảm phong của công thần 5 tước (1) mà chước định).

Vua ngự điện Văn minh, dụ các đại thần rằng: « Trẫm nay đến kỳ khánh tiết tứ tuần, nhân làm một bài thơ, 1 bài biểu dâng lên từ cung (2) trình bày việc mừng. Đó là việc vui trong gia đình để tạm tỏ tình yêu mến cha mẹ như khi còn thơ, không phải dám sửa sang vui mừng quá đáng. Vả trẫm tư chất vốn yếu, các điển lễ chúc mừng đều tinh giảm cho hợp tình, hợp lẽ, không phải chỉ lấy đấy để cầu phúc. Nay về sau, trông nhờ trời, tổ giáng phúc, nước nhà thịnh vượng, người trẫm

(1) Công, hầu, bá, tử, nam.
(2) Tức hoàng thái hậu.

https://tieulun.hopto.org

ngày một khỏe mạnh, 10 năm một tiết, mỗi tiết có chúc mừng, việc vui còn nhiều không dám phải chỉ ngày nay mà thôi.

Tiết Vạn thọ tứ tuần đại khánh, vua ngự điện Cần chính. Hoàng thân công, văn, võ trăm quan dâng biểu mừng, làm lễ dâng rượu chúc thọ, múa nhạc bát dật, hát bội nhạc, ban yến cho hoàng thân, các ấn quan văn võ ở trên điện, còn thi cũng chiếu theo như trước cho thi hành.

Ban ân chiếu cho trong kinh và các tỉnh ngoài tất cả 34 điều:

1. Hoàng thân công, công tử có tôn tước, quan văn từ thất phẩm, quan võ từ lục phẩm trở lên, đều ban yến 1 lần, lại đều gia ân ban cho có thứ bậc.

2. Châu và chắt các công, người trong tôn thất xa gần, đều gia ân ban cho có thứ bậc.

3. Tổng đốc, tuần phủ, đề đốc, bố, án, chánh phó quản đạo, lãnh binh, đốc học, bang biện các địa phương ở tỉnh ngoài và tham biện, bang biện các bờ biển, trừ viên nào lần này về kinh chầu mừng đã dự yến thưởng ra, còn đều gia thưởng ban cho có thứ bậc. Và quan viên văn võ dự vào hạng được gia cấp ở khoản dưới, lại đều ban cho ngân tiền thay tiệc yến có thứ bậc.

4. Hoàng thân công và các tôn tước cùng văn từ lãnh ngũ phẩm trở lên, võ từ tứ phẩm trở lên, cùng ngũ phẩm sung hiệp quản và đồng tri phủ, tri huyện, tri châu ở trong kinh và các tỉnh ngoài mà ở dưới tên hiện không có chưa phải giáng thì đều thưởng cho gia 1 cấp; các thổ tri phủ, tri châu, tri huyện, huyện thừa, người nào đã thực thu thì cũng đều thưởng gia 1 cấp; thi sai, thi thự thì đều gia ân thưởng cho có thứ bậc.

https://tieulun.hopto.org

5. Quản thứ 3 đạo: tứ tướng quân, tham tán đại thần đến văn thân tứ ngũ phẩm, võ biền tứ tứ phẩm trở lên, đều gia ơn thưởng cho có thứ bậc, còn văn thân lục phẩm, võ biền ngũ phẩm trở xuống đến cửu phẩm, cho đều thưởng gạo tiền 1 tháng lương, binh dõng đều cho tiền thay yến.

6. Văn tứ phẩm ấn quan, võ quan viên tam phẩm trở lên ở kinh và tỉnh ngoài trừ cha mẹ người ấy đã được theo lệ phong tặng ra, còn con mới được thăng nên gia phong cho cha mẹ, đều chiếu phẩm phong tặng có thứ bậc.

7. Quan viên ở kinh và các tỉnh ngoài, trừ những người đã được gia cấp và người nào đã được dự yến thưởng ra, còn không phải hạng ấy trở xuống đến cửu phẩm đều dự có chức hàm theo tỉnh sai phái và các người vũ, cho thưởng đều tiền gạo 1 tháng lương.

8. Quan viên lớn nhỏ ở kinh và các tỉnh ngoài hiện nay thự hàm và nhân viên thì sai, thì thự cấp bằng sung lãnh 1 trật, đều cho tức thời được thực thụ; trong đó nhân viên sung lãnh 2 trật trở lên, cho đều được thăng 1 trật, vẫn lãnh chức cũ.

9. Quan viên lớn nhỏ ở kinh và các tỉnh ngoài bất cứ can tội công tội tư và không được xét trừ, phàm đã phải cách lưu thì cho đổi làm giáng 4 cấp lưu, người giáng 7 cấp lưu trở lên, thì cho đổi làm giáng 3 cấp lưu; người giáng cấp 4 cấp lưu trở lên thì cho khai phục 3 cấp, người giáng cấp 3 lưu trở xuống thì cho khai phục hết.

10. Quan chức lớn nhỏ ở kinh và các tỉnh ngoài đã phải phạt bổng xử phân không kể tội công, tội tư và không được xét trừ, đều tha cho cả, còn từ ngày 25 tháng 8 năm nay trở về trước, các quan viên lớn nhỏ ở kinh và các tỉnh ngoài can phạm tội công hay tư mà phải cách lưu, giáng lưu, phạt bổng xử phân, trừ ngày

https://tieulun.hopto.org

ấy trở về trước đã kết án đều được giảm miễn, còn các án chưa kết nghĩ, cho hạn đến ngày 19 tháng 5 sang năm trở lại, người nào là kết xong thì cho cũng được viện chiểu giảm miễn.

11. Quan viên lớn nhỏ trong kinh và các tỉnh ngoài, can phải xử phân đình thăng từ 25 tháng 8 năm nay trở về trước, đều cho khoan miễn.

12. Quan chức hưu trí, trừ người nhỏ mọn tạp nhạp ra, còn từ cửu phẩm trở lên, đều do quan địa phương làm danh sách tâu lên cũng gia ơn ban cho có thứ bậc.

13. Cho các quan viên văn, võ trong kinh và các tỉnh ngoài đã được dự phong, các người về kinh hay đến tỉnh chúc thọ, thì chuẩn cho dự thưởng có thứ bậc.

14. Cử nhân, tôn sinh, giám sinh, ấm sinh, học sinh học ở Giám, cho đều thưởng gạo tiền 1 tháng lương.

15. Cử nhân, tôn sinh, giám sinh, ấm sinh ở Giám, người nào học ở Giám đã đủ 3 năm trở lên, thì cho quan ở Giám ấy xét thực làm danh sách giao cho đình thần xét lại chọn bổ, trong đó tuy là mới được vào học ở Giám, nhưng xét tuổi đã cao từ 50 trở lên cũng chuẩn cho chọn bổ giáo chức. Các hạng sinh viên hiện sung võ học đường ở kinh, người nào đã từng thi hội dự trúng kỳ 1, 2, 3, hoặc không dự trúng mà tuổi đã từ 40 trở lên, và đã được bổ thực hàm, thì do học quan trường ấy xét thực làm danh sách giao bộ tâu xin quan hội đồng sát hạch chia hạng chọn bổ, người nào tình nguyện ở lại Giám để thi hội, ở lại chờ khoa thi thì cũng cho.

16. Tú tài các khoa từ 40 tuổi trở lên, quan địa phương cấp giấy tư cho về kinh, do bộ Lại làm danh sách, chờ chỉ xét thực lượng bổ cho làm giáo chức, nếu có tình nguyện ở lại chờ khoa thi thì cũng cho.

https://tieulun.hopto.org

17. Anh danh, giáo dưỡng, hạng ấy học tập ở các tỉnh, lâu năm và mới bổ hoặc đình lưu, mà có tài nghệ hơn người thì cho quan thượng ty ấy xét thực tư cho bộ Binh sát hạch làm danh sách tâu xin phân phái về các tỉnh chờ bổ.

18. Ở kinh và các tỉnh ngoài có hiếu tử, thuận tôn, nghĩa phu, tiết phụ, quan cai quản hạt ấy phải xét hỏi thực kỹ, có đủ sự thực đích xác tâu lên, chờ cho nêu khen.

19. Những người già từ 80 tuổi trở lên đều cấp cho mỗi người 1 quan tiền, 1 phương gạo, từ 90 tuổi trở lên mỗi người 1 tấm vải, 2 phương gạo, 100 tuổi trở lên thì 1 tấm lụa, 3 phương gạo, lại chiếu lệ đề rõ nêu khen.

20. Vị nhập lưu thư lại các nha ở kinh, cho đều thưởng tiền gạo 1 tháng lương.

TMGACH.COM.VN

21. Các hạng biền binh chính ngạch ở kinh, chuẩn cho đều thưởng mỗi người tiền gạo 1 tháng lương.

22. Các hạng biền binh tạp ngạch và các thợ ở Kinh cùng biền binh các tỉnh phái giải về kinh, cho đều thưởng tiền gạo nửa tháng lương.

23. Giản binh các hạt, lệ trước có phát mỗi tháng 5 tiền, có tháng chỉ có 1 phương gạo, cho chiếu theo hiện số tại ngũ, từ tháng 7 đến tháng 12 đều cấp đủ 1 quan tiền.

24. Các trạm chiếu theo chỗ nhiều việc, chỗ ít việc, từ tháng 7 đến tháng 12, đều cấp thêm cho tiền gạo có thứ bậc.

25. Tự Đức năm thứ 21, tiền thuế thân, thuế đầu quan, thuế bộ khẩu, đã chuẩn cho tạm hoãn 5 phần mười, nay cho miễn cả 5 thành ấy.

26. Tự Đức năm thứ 20 trở về trước, các địa phương không phải đề thiếu, vì có duyên cớ, toàn hạt hoặc

https://tieulun.hopto.org

toàn huyện, toàn châu được hoãn lại các thuế lệ tiền, thóc, sản vật và tiền thóc vay mượn, đồng dân hiện chưa trả xong, mỗi thứ là bao nhiêu, cho bộ Hộ làm danh sách tâu lên chờ chỉ lượng cho tha giảm.

27. Những hộ biệt nạp ở các địa phương, theo lệ không phải nộp thuế thân, thì nay cho chước giảm thuế lệ một lần có từng bậc.

28. Tự Đức năm thứ 20 trở về trước, những thuộc hộ, khách hộ người Minh-hương, Thanh hương, dân Man, dân Thổ ở các địa phương, không phải để thiếu vì duyên cớ cho hoãn lại bạc thuế lệ là bao nhiêu, cho bộ Hộ làm danh sách tâu lên chờ chỉ liệu cho tha giảm.

29. Dân các hạt Cao Bằng, Lạng Sơn, Thái Nguyên, Bắc Ninh, hiện nay phải cung ứng, bất phải vận tải rất là khó nhọc, cho chờ khi việc xong, đều đó quan tỉnh xét kỹ tâu xin giúp đỡ cho nhiều.

30. Những nhân viên có lỗi đã phát giao đi các nơi sai phái để làm việc chuộc tội, và phát làm lính, sung phái khổ sai, thì chuẩn cho thượng ty nơi đó và viên trông coi bọn ấy đem tên tuổi, quê quán, tội trạng làm danh sách do bộ xét nghĩ tâu lên chờ ban ơn cho.

31. Phàm những án bồi thường tiền lấy trộm chưa xong, trừ những án có thực trạng rõ ràng là gian xảo xéo xén ra, còn thì ở kinh, do bộ Hình, ở các tỉnh ngoài do quan thượng ty nơi đó, đều đem nguyên án can phải, số tang phải bồi và năm tháng bắt giam lâu hay chóng, làm danh sách đệ tâu chờ chỉ liệu cho khoan giảm.

32. Kỳ thu thẩm năm nay chuẩn cho đem các bản án xét kỹ vài bốn lần, tên phạm nào tội ác rất nặng và quan ngại, được chém ngay, tên phạm nào tình đáng thương, đáng tha, hoặc giam lâu mà đã già ốm, nên

https://tieulun.hopto.org

lượng cho giảm miễn, chuẩn cho đem ra lần lượt xét nghĩ, tiến trình chờ chỉ, còn thì đều gia ơn tạm hoãn cho một lần.

33. Vì phạm tội phải tội đồ, trừ phạm tội ăn cướp làm giặc ra, còn thì không cứ niên hạn lâu hay chóng, đều cho do bộ Hình kê khai tên họ, quê quán, tội trạng, lượng cho giảm tha.

34. Những dân nghèo tàn tật không nơi nương tựa ở các hạt, đều lượng chi tiền gạo chẩn cấp cho ».

Quan quân thứ Lang, Tuyên bọn Đoàn Thọ, Nguyễn Hiên tâu nói: tình hình ngoài biên, đánh dẹp vỗ về, hai đường đều khó. Đình thần cho rằng: đánh dẹp khó là chỉ vì đường xa, chướng khí nhiều, bất quân vận tải lương nhọc, tốn mà thôi, nhưng hiện nay chúng đương tụ họp như qua, căn cước chưa lập, đại binh của ta đều đã đến quan thứ; quân bất giặc của nước Thanh hiện có đóng ở biên giới, nhân cơ hội ấy hết sức mưu tính, tuy vất vả một lần mà nhàn lâu, phí tổn một lúc mà yên mãi thì còn hơn. Nếu nói đến việc phủ dụ thì chúng đời đời làm đầu sỏ giặc, trong tay có hơn vạn quân, ngay lời dụ Đặng Văn, chúng dám nói rằng: « Không chịu yên phận làm ăn », thì việc chúng xin hàng là đương bị bách vì nước Thanh đánh đuổi, cho nên tạm thời xin thương, nhưng lòng hẳn rất là giảo quyệt (như nói cho trước nó 2.000 lạng bạc, 2.000 phương gạo, sẽ đem một nửa số voi và đại bác đến nộp), lòng tham rất quá đáng (như nó xin hơn 3.000 con trâu cày, 10.000 lạng bạc làm vốn và quản tuyển 100 người chi lương mãi mãi). Một khi chuẩn cho hẳn ra thú, không kể yêu cầu quá đáng, khó thỏa mãn được, nước Thanh hỏi đến, cũng khó trả lời, mà chúng dựa vào chỗ hiểm ở yên, sào huyệt đã vững, vây cánh sẽ nhiều, đến lúc đó lại muốn đánh, dù khó nhọc, tốn phí quá gấp đôi cũng không kịp nữa,

https://tieulun.hopto.org

trong hai sự khó mà cân nhắc nặng nhẹ, thì phủ dụ khó nhưng rốt cuộc không nên làm, không bằng đánh dẹp khó mà còn nên làm, xin lấy đạo quân Lạng, Bằng làm đạo quân chính, chuyên việc tiến đánh, 2 đạo Thái, Tuyên làm quân bất ngờ, ngăn chặn nghiêm ngặt, duy có quân nhiều thì lương nhiều, mà việc vận chuyển lương thực cũng lo phiền khó. Xin lấy hiện phái làm bang biện đạo Lạng Nguyễn Trí Trạch và nguyên sung đồn điền Nguyễn Huy Quang cùng với tỉnh Bắc phái sung đem lương vận đến (đến Lạng, do Huy Quang, đến Thái, do Trí Trạch) quân thứ Tuyên Quang lấy ở Sơn Tây cho gần, để được tiếp tế. Còn như giặc hàng bọn Đặng Văn, Tô Tứ, Tạ Văn Sơn phải khéo kiềm chế vỗ về, để làm việc cho ta, Trương Cẩn Bang đã nói là có thù hằn với Ngô Côn, có thể nhân đó mà vỗ về, cho hắn được tự làm việc chuộc tội, ngõ hầu thông lỗi việc. Vua theo lời.

Cho bố chính sứ Hải Dương Tôn Thất Đản hộ lý tuần phủ Hưng Yên.

Phái thêm hương binh ở tỉnh Thanh, Nghệ, mỗi tỉnh 1 cơ đi đến tỉnh Bắc để phòng sai phái.

Sách Đại Nam hội điển sự lệ in xong, ban cấp cho các nha trong kinh và các tỉnh ngoài.

Tháng 9. Vua bảo đình thần rằng: Ngô Côn xin thú như thế, nhưng bè lũ của hắn vẫn còn xâm lấn, lại nói thác là bọn khác, thực là gian giảo, hiện nay đánh dẹp, cố nhiên là việc chính. Ngày trước nhà Đường đánh đất Thái, đất Hoài, dùng một Bùi Độ coi quân mà được thành công, trẫm muốn sai người từng làm việc ở Lạng, Thái như Vũ Trọng Bình, nhưng không nên bắt vất vả luôn mãi. Trần Tiễn Thành hăng hái giỏi giang, nếu được phái làm chiêu thảo sứ đi lại trú tính làm việc, ngõ hầu được thích hợp. Đình thần cho rằng tình hình

https://tieulun.hopto.org

giặc đương còn trông ngóng, nay nếu vội phái thêm quan to, thì sau khi nghe tin, chúng tất đem lòng nghi ngờ mà sinh sự, xin chờ binh lương đều đủ sẽ chọn phái. Vua theo lời.

Tỉnh Phú Yên bị sâu ăn lúa.

Lại đặt phòng ngự sứ ở Trấn Ninh. Phủ Trấn Ninh là nơi xa, chướng khí nhiều, thổ tù đời đời nối theo. Minh Mệnh năm thứ 16, đổi đặt quan người kinh, đất phần nhiều bỏ hoang, ngạch thuế so với trước giảm sút nhiều. Đến nay thổ huyện thừa Thiệu Phổ và thổ tri huyện huyện Liêm Thiệu Ứng (con Thiệu Nội thổ tù phòng ngự sứ trước), chiêu dụ người Man xiêu tán trở về, dân Man cũng rất cùng tin. Quan tỉnh Hoàng Tá Viêm đem việc tâu lên. Vua bèn cho Thiệu Phổ quyền lãnh chức phòng ngự sứ, Thiệu Ứng quyền lãnh phòng ngự phó sứ. Thổ tù phạm ở Nghệ An, Hà Tĩnh, Quảng Nam, phát giao đi Lang, Bằng làm việc chuộc tội.

Vua toan đi chơi hành cung Thuận Trực[1]. Bọn Nguyễn Tri Phương tâu nói: Nam Kỳ sự thế đã như thế, Bắc Kỳ tin báo ở biên giới lại đến hàng ngày, biền binh ở kinh và các tỉnh ngoài gần đây sai phái rất mỏi mệt, tưởng nên phải bớt sai, dưỡng sức nhiều, để phòng có việc và lo bất ngờ. Vua sai dinh lại ngay.

Đoàn giặc Ngô Anh, Lê Thanh Mỹ, Hoàng Anh (Hoàng Sùng Anh trước) xin hàng. Vua bảo rằng: bọn ấy xin hàng, tuy thực giả chưa rõ, nhưng xét hình như có khác với bọn Ngô Côn, nên tùy theo tình thế chước cấp, khéo dùng, cùng với giặc hàng sắp xếp cho ở trước là bọn Tô Tứ, Đặng Văn, Văn Sơn, Vĩnh Phúc mà cấp phát; vỗ về, sai đi dành bọn Ngô Côn. Bèn sai bộ Binh truyền dụ cho quan ở quân thứ xem xét làm việc.

---

(1) Ở xã Hà Trung, huyện Phú Lộc thuộc phủ Thừa Thiên.

https://tieulun.hopto.org

Bãi bỏ đoàn kết dũng thuyền ở 2 cửa biển Linh, Tiến, và đoàn kết dũng dân ở ven biển.

Đổi chức đốc phòng ở cửa Thuận An làm chức phòng luyện. Cho chưởng vệ quyền chưởng hữu dực doanh Vũ lâm Nguyễn Hữu Thân sung chức hải phòng phó phòng luyện; biện lý bộ Hình Phan Huy Kiêm sung tham biện. Vua cho rằng cửa Thuận An rất là quan yếu, mà hải phòng phó sứ Nguyễn Tri Phương, Trần Tiễn Thành, việc ở bộ bận rộn, chưa đến luôn được, nên có lệnh này.

Có toán giặc lén đến phủ Lang Giang tụ họp. Tri phủ bọn Nguyễn Hữu Chỉnh đánh dẹp thắng trận đều được thưởng có thứ bậc.

Cho chưởng vệ quyền chưởng đoanh Kỳ vũ Tôn Thất Thế thăng thự thống chế hữu dực doanh Vũ lâm; phó vệ úy Trần Hữu Kiểu quyền chưởng doanh Kỳ võ; phó vệ úy Hà Đức Chẩn quyền chưởng doanh Hổ oai.

Dụ các quan ở quân thứ và các tỉnh rằng: « Việc dùng binh là do bất đắc dĩ; cầu cho dân yên, không phải để làm hại dân, giặc trốn nước Thanh là Ngô Côn hô hào bè lũ, dẫn dắt cùng loại tràn sang quấy nhiễu nước ta, làm khổ dân biên giới, giết hại quân đi bắt giặc, bèn chọn sai tướng quân, tham tán, 3 đạo mang đại đội binh, tượng chia đi đánh giết. Thế mà từ khi đến quân thứ tới nay chưa thấy bày được một kế, dựng được chút công, nhiều lần cứ theo tâu báo, chỉ nói ở nơi xa, chướng khí nhiều, quân lính phần nhiều trốn tránh ốm đau, trách nhiệm ở ngoài biên giới nên như thế ư? Vậy chuẩn cho các quan quân thứ 3 đạo và các tỉnh đều tự kiểm điểm thân mình để khuyến khích quân sĩ, nhưng phải thưởng phạt cho minh, hiệu lệnh cho nghiêm, các linh trốn, tức thời chiếu số tư về nguyên quán xét trị, không được khoan tha, cho nghiêm quân

https://tieulun.hopto.org

luật ». Rồi lại làm bài thơ « Mong tin thắng trận » ban cho, để các quan quân thứ và quan tỉnh (quan tỉnh từ Quảng Bình trở về Bắc) đều biết lòng vua mong lắm, cùng nhau lo tính ngay.

Vua nghĩ lương, giáo không hợp nhau đã lâu, muốn sai các quan phủ, tỉnh, đạo sức cho linh mục, giám mục chọn lấy những đạo đồ người nước ta thực là người thuần cẩn, biết lẽ phải cứ 1, 2 xã hay 5, 3 xã liệu đặt một người đạo mục. Đình thần tuân lệnh bàn bạc, cho rằng các xã thôn toàn theo đạo đã có lý trưởng, cũng giữ được người theo đạo, không phải đặt riêng đạo mục, chỉ những xã thôn, gián hoặc có người theo, thì chiếu theo số người nhiều ít hoặc 3, 4 hay 5 xã liệu đặt 1 đạo mục, nhưng lấy đạo đồ người thuần cẩn biết lẽ phải để làm, khiến đều chiếu phần mình mà răn cấm dân giáo. Vua theo lời. Sau rồi viên giám mục người Y-pha-nho là Hy đến tỉnh Bắc trình bày nói y theo lệnh sang đây chỉ có việc giảng đạo, mà dân theo đạo nước này trong lòng cũng chỉ nghĩ đến đạo, việc chọn đặt đạo mục không phải là việc của mình mà đạo đồ cũng không muốn thế. Huống chi việc binh, lương, đạo dịch, dân giáo cùng gánh như dân lương, nếu lại đặt thêm đạo mục, không những khó tìm được người thuần cẩn, biết lẽ phải mà nhân đó lấy làm hiềm, khó tránh khỏi gây hấn. Vua bèn chuẩn cho đình bãi việc ấy.

Dòng sông ở Bắc Kỳ, hàng năm cứ tiết « tam phục » báo mức nước, đến tiết « sương giáng » báo sông yên (năm nào sông thuận dòng, đê vững thì lễ tạ Hà thần và thưởng cho người coi đê. Đê tuy vỡ mà điền lấp được, nước không làm hại, lại lễ tạ Hà thần mà thưởng cho các người hộ đê; nếu đê vỡ mà làm hại dân thì đình việc lễ tạ mà nghị phạt bọn hộ đê và sửa đắp đê

https://tieulun.hopto.org

trong đó năm nào yên thuận mà nước không lên to lắm, công việc hộ đê không vất vả lắm, thì cũng dành việc nghỉ thưởng). Năm nay đê điều yên vững, dòng sông sóng êm, lại báo được mùa. Vua được tin báo mừng lắm, làm một bài thơ để kỷ niệm.

Vua nghĩ tiết tứ tuần chính thọ, phúc ơn ban khắp, lại gia ơn chuẩn cho tổng đốc Sơn – Hưng – Tuyên Nguyễn Bá Nghi thăng thự hiệp biện đại học sĩ, vẫn lãnh chức cũ; tả tham tri bộ Công lãnh thượng thư sung Cơ mật viện đại thần, kinh kỳ hải phòng phó sứ Trần Tiễn Thành khai phục thượng thư bộ ấy; tuần phủ hộ lý Bình – Phú tổng đốc Thân Văn Nhiếp thăng thự tổng đốc; tả tham tri bộ Binh quyền hộ Ninh – Thái tổng đốc Bùi Tuấn đổi bổ tuần phủ Bắc Ninh hộ lý tổng đốc; thự hữu tham tri bộ Binh Bùi Thức Kiên đổi thự tả tham tri bộ ấy; tả thị lang bộ Binh Trần Bình thăng thự hữu tham tri bộ ấy. Ngoài ra hồng lô quang lộc được thăng thự và thăng thụ 5 người: (Phạm Ý, Nguyễn Huy Tế, Nguyễn Văn Thúy, Tôn Thất Tĩnh, Vũ Tất Tố).

Tỉnh Phú Yên bị bão.

Thưởng cho người xã Tam Đăng tỉnh Nam Định lập nghĩa thương được thành hiệu. (Bùi Đức Trường xã ấy bỏ ra 400 quan tiền, 130 hộc gạo và 2 mẫu 5 sào ruộng tư, xướng xuất người làng lập ra xã thương mẹ hắn là Phan Thị Phận lại bỏ ra thêm 70 hộc thóc, cùng với tiền vốn công của xã 180 quan, dồn chứa cả ở xã thương, do Đức Trường coi giữ, gặp năm mất mùa, trích ra cho vay, chia cấp cho dân nghèo khỏi bị xiêu tán, binh lương cũng không để thiếu và không xảy ra trộm cướp. Quan tỉnh mang việc tâu lên, thưởng

https://tieulun.hopto.org

cho Đức Trưởng tông cửu phẩm bá hộ, ban cho mẹ hắn rượu thịt, ban cho dân xã dê, rượu và 1 tấm biển có chữ « Thiện tục khả phong »(1).

Mùa đông, tháng 10. Mở ân khoa thi hương văn ở Thanh Hóa, Hà Nội, Nam Định.

Quan tỉnh và quân thứ Tuyên Quang bọn Trương Phúc Lý, Phan Văn Thuật tâu nói: bọn giặc Hoàng Anh thực tình đầu thú. Vua sai lại phải xét kỹ và nghiêm sức binh, đồng tây cơ đánh dẹp.

Cho thự hiệp biện đại học sĩ lãnh thượng thư bộ Lại Vũ Trọng Bình thăng thụ thực hàm lãnh tổng đốc Hà — Ninh lại sung khâm sai đại thần 3 quân thứ Tuyên, Thái, Lang.

Vua nghĩ Trọng Bình đã từng làm tổng đốc Ninh — Thái, kinh lược Lang — Bằng, địa thế, tình hình giặc rất là am hiểu sẵn, bèn giáng dụ sai đi đến 3 quân thứ xét kỹ hiện tình giặc xem nên đánh hay nên phủ dụ ra sao và công việc thu xếp về sau phải tư ngay cho các quan quân thứ trú tỉnh tâu về chờ chỉ chuẩn cho.

Định lại chương trình khảo hạch về việc học. (Phàm học quan chấm duyệt quyển thi, châm chước ấn định số bổ số lấy bao nhiêu, quan địa phương đều phải xét duyệt lại cho xác đáng, chớ nên lấy quá rộng như trước; nếu có chỗ tệ, lập tức chỉ tên hặc tội. Quan ở Giám xét hạch, cũng do quan kiêm quản phải xét lại kỹ, để cho được kỹ lưỡng, công bằng).

Dân giáo huyện Yên Mô Đinh Văn Điền (thuộc Ninh Bình), mật tâu công việc nên làm để chống người Pháp. (Đặt doanh điền, khai mỏ vàng, đóng tàu thủy, triệu người phương Tây đến, nhờ người Anh giúp đỡ để

---

(1) Tục tốt đáng khen.

https://tieulun.hopto.org

chống Pháp, lập ty binh chuẩn [1] ở các nước để lưu thông hải hóa, bỏ cấm binh thư, binh pháp để được giảng tập, binh sĩ cho chuyên tập bắn, bớt làm việc, tăng lương, để chuyên cần duyệt tập, khi lâm sự, hậu thưởng phẩm trật, khi bị chết, xét dùng con cháu, khi bị thương tật cấp dưỡng suốt đời).

Đình thần cho rằng tên ấy là đầu sỏ trong đám giáo dân, đạo giáo để họa từng đã việc trước, cho nên lời nói hình như phần nhiều là nhòm biết, thử thăm dò nhưng xét kỹ tâm tích hắn, cũng chẳng qua cố muốn theo đạo giáo, cho nên xướng ra lời tâu kín ấy, vả lại đương lúc dân lương, dân giáo chưa hết nghi kỵ này, từng sử muốn dùng, chưa hợp thời thế, để sinh gièm pha, ngờ vực, mà trong lòng như thế, đối với ta rút cuộc không có lợi ích gì. Vua bèn sai bỏ đi.

Chuẩn cho Đào Trí thăng thụ đô thống chưởng phủ sự phủ Đô thống Tả-quân (trước thự) nhưng lãnh tổng đốc Hà — Ninh.

Chuẩn cho: thự tổng đốc Hải - Yên Phan Tam Tỉnh; thự hữu tham tri bộ Lại kiêm quản viện Đô sát Lê Lượng Bật; thự tả tham tri bộ Binh Bùi Thức Kiên, thự tuần phủ Nam—Ngãi Lê Du; thự tuần phủ Thuận—Khánh Nguyễn Uy; thự tuần phủ Hà Nội Nguyễn Bính, đều được thực thu.

Mùa thu năm nay, tỉnh Sơn Tây được mùa to (tập tâu nói đều thu được gấp đôi, thực là năm được mùa lớn), phủ Thừa Thiên cùng 20 tỉnh, đạo trong nam, ngoài bắc đều được mùa. (Bình Định, Hà Nội, Bắc Ninh, Hưng Hóa, Quảng Yên, Lạng Sơn, Tuyên Quang, Phú Yên, Thái Nguyên, Nam Định, Hưng Yên, Hải Dương, Ninh Bình, Nghệ An, Hà Tĩnh, Thanh Hóa, Quảng Trị, Quảng Bình, Khánh Hòa, Bình Thuận).

---

(1) Binh chuẩn: giữ việc buôn bán.

https://tieulun.hopto.org

Vua nghĩ năm nay Bắc Kỳ được mùa, thóc rẻ, thiệt hại nông dân, sai các tỉnh thu thóc thuế, trừ số phải tải chi ra, còn các xã thôn nào đường sá hơi xa, đài đệ đi nộp rất vất vả, đều cho chiếu theo lệ nộp thay bằng tiền năm trước mà làm, cho công tư đều được tiện. – Còn nơi nào có bị tổn hại thì đều chiếu hạng cho miễn giảm có thứ bậc.

Thưởng cho Nguyễn Hữu Từ chức phi kỵ úy. (Người tỉnh Bình Thuận, trước vì mộ dõng được thưởng thất phẩm thiên hộ; đến nay lại bỏ của nhà ra 5, 6 trăm quan chiêu mộ dân xiêu tán hiện được 70 tên, khai khẩn thành ruộng được 100 mẫu, quan tỉnh đem việc tâu lên, cho nên gia thưởng cho chức phi kỵ úy trật tòng ngũ phẩm).

Vua thân xem tập trận ngựa voi (106 ngựa, 16 voi) ở giáo trường, thấy quan hiệt chưa được nghiêm, bị quở, bèn sai bộ Binh truyền dụ từ sau phàm việc thuộc về hiệu lệnh, phải muôn người như một.

Khai dòng sông ở các xã An Phú, Lương Điền (các xã An Phú, Lương Điền thuộc phủ Thừa Thiên, ruộng đất rất nhiều, địa thế hơi thấp, trước có dòng sông, lâu ngày bị lấp, sai chi tiền công 1.500 quan chia cấp cho dân phu khai đào, lại đắp u đất, đặt cống để tùy lúc chứa nước tháo nước, nhưng hạn hai năm chiếu thu số tiền lãnh trước đem nộp).

Giặc xin hàng là bọn Chu Tường Lân, Hoàng Du Thắng, Triệu Tam Tài (Lần lượt do Đặng Phác sắp xếp cho chỗ ở, cấp vốn công 1.000 lạng bạc) quấy nhiễu địa phận hạt Tòng Hóa (tên phủ), tràn đến hạt Sơn Tây, quan quản thủ Nguyễn Hiên, Hoàng Văn Tuyển đem việc tâu lên, bố chính sứ Thái Nguyên Đặng Phác, vì không khéo kiềm chế vỗ về, phải cách dời khỏi chức,

https://tieulun.hopto.org

nhưng chuẩn cho quân thứ cho làm bang biện. Cho Nguyễn Hữu Điềm làm bố chính sứ Thái Nguyên nhưng sung tán lý, giáng dụ sai làm việc gấp cho sớm yên tĩnh.

Đóng thuyền ngự Bình Đĩnh.

Chánh lục phẩm lãnh Lại khoa cấp sự trung Nguyễn Tạo trước lãnh huyện Phù Cát (thuộc Bình Định) làm quan thanh liêm công bằng, thuộc lại và dân tin phục, đồng ruộng ngày một mở mang, trộm cướp im hơi. Hai thôn An Lạc, Vĩnh Thắng dân nhiều ruộng ít, Tạo khuyên thôn Chính Lợi nhượng cho 2 thôn An Lạc, Vĩnh Thắng 25 mẫu công điền (An Lạc 15 mẫu, Vĩnh Thắng 10 mẫu) để cày cấy và ở. Quan tỉnh Thân Văn Nhiếp đem việc tâu lên. Vua thưởng cho Tạo 1 chiếc tử kim khánh hạng nhất có chữ « liêm, bình, cần, cán », thăng bổ làm tri phủ phủ rất nhiều việc, rồi lục sức khắp cho các thứ, lệnh[1] trong kinh, các tỉnh ngoài đều biết để khuyến khích. (Thôn Chính Lợi, cũng được thưởng 1 tấm biển có chữ « Thiện tục khả phong ».

Vua dụ các đại thần rằng: người quân tử hòa mà không bè đảng, triều đình nhà Ngu, 9 quan, 12 quan mục cùng bắt chước nhau, lo hàng ngày giúp đỡ mở rộng việc vua mà lòng không một mảy riêng tây khuất khúc thì có ích không hại. Nếu cẩn thận việc nhỏ, hùa theo lòng riêng, coi thường giấy tờ, phá hoại pháp luật đều phải khuyên răn, người mà bản lãnh không có, thì những cái khác cũng không đáng kể, ngay như Nguyễn Văn Vỹ, Ông Ích Khiêm, không phải là không có cái đáng khen, nhưng gốc lớn đã sai trái; gọi là có thể biết được việc nhỏ mà không thể làm được việc lớn, tuy đáng kẻ đối trá kẻ tham lam cũng là cần ở nhất thời mà thôi.

---

(1) Thứ, lệnh: tức là tri phủ, tri huyện.

https://tieulun.hopto.org

Chọn đồn quân khỏe mạnh tỉnh Hưng Hóa (2 huyện Yên Lập, Chân An mỗi huyện 4 đội, mỗi đội 40 tên, khi xong việc cho về).

Chuẩn định lệ binh lính trong kinh và các tỉnh ngoài được tha về. (Người nào ở yên lâu trong hàng ngũ đã lâu, tuy không có công trạng bắt giặc, nhưng ở đến 2 hạn trở lên, (Nam Kỳ, Bắc Kỳ và Hữu Kỳ lấy 10 năm làm 1 hạn, kinh trực và tả kỳ lấy 15 năm làm 1 hạn) đã 50 tuổi thì thải về, ở dưới tên xét không có án trốn tránh thì người cấp bằng đội trưởng, cho được thực thụ về quê hưu dưỡng; ngũ trưởng, thư lại, binh lính đều chuẩn cho cấp bằng đội trưởng, ngòi thứ hương ẩm ở dưới thực thụ, đao dịch thuế thân đều được miễn).

Quyền lãnh phòng ngự sứ phủ Trấn Ninh Thiệu Phó, phó sứ Thiệu Ưng đang 2 thớt voi, ban cho tiền và sa để khuyến khích.

TAILIEU.COM.VN

Tháng 11. Vua nghĩ trong kinh và các tỉnh ngoài có nhiều việc án đọng lại, dụ rằng: « Việc hình án liên quan đến tính mạng người tuy xét hỏi việc án phải nên cẩn thận, nhưng được thua cần phải không để quá lâu. Triều ta đặt ra pháp luật, có đầy đủ luật lệ về cấm để lâu, xét hỏi việc hình đều có kỳ hạn, thế mà gần đây các tỉnh, đạo phần nhiều để lâu kéo dài hàng năm không quyết đoán, trong khi trói giam lụy đến kẻ bị tội ngờ: đói khát, ốm đau không chỗ nương tựa, người chịu sao nổi. Các ty án sát đã không chiểu hạn xét nghĩ, đốc, phủ cũng không hề lưu tâm đốc trách thì việc hình án bao giờ xét xong được, rất là bỏ thiếu chức vụ! Nay giao cho các quan bộ, phủ, tỉnh, đạo đem những án hiện đương tra xét phải xét hỏi xong ngay theo đúng kỳ hạn, người nào là lưu giam để chờ án, cũng cùng xét xong mau chóng liệu tha cho về an nghiệp. Và các nha môn xét việc hình ở trong kinh và các tỉnh ngoài

https://tieulun.hopto.org

từ nay có thụ lý án nào, phải tuân theo nghị chuẩn cho tra xét nghĩ, không được kéo dài lâu ngày, giam mãi đến chết, để xứng với ý trẫm thận trọng việc án, thương xót việc hình của trẫm ».

Đình thần tâu dâng 2 tập nghị xử, nghị phong về công tội của bọn Nguyễn Tri Phương, Nguyễn Bá Nghi, Vũ Trọng Bình (Trước đã giao nghị xử về tội lỗi ở Nam Kỳ của bọn Nguyễn Tri Phương, Vũ Trọng Bình 20 viên, gần đây lại giao nghị phong về quân công ở Bắc Kỳ của bọn Nguyễn Tri Phương, Nguyễn Bá Nghi). Vua cho là nghị chưa được sáng suốt, chính đáng; bèn mới quyết định, dụ rằng: việc đất đai ở Nam Kỳ đến nay nói đến khiến người ta giận bực không thể nói xiết. Xét về nguyên ủy, thì giữ đánh lỗi thời, hỏng ngay từ đầu, nghị hòa khinh thường bỏ mất, hỏng ở quãng giữa, vẫn lệch lạc bất lực, hỏng ở quãng sau, tồn lũa cầu thả, hèn kém, mất ở sau cùng, trong đó sự thế có khó, dễ, tình tội có nặng, nhẹ, nên phải phân biệt xử trị, cho được sáng tỏ phép nước, khích khuyến tiết tháo người bề tôi. Vũ hiển điện đại học sĩ lãnh thượng thư bộ Binh Nguyễn Tri Phương trước sung tổng thống quân thứ Quảng Nam, đem Nguyễn Thế Hiển cùng đi, mà để Gia Định phòng bị sơ thất thủ, Tôn Thất Hợp, sau tuy thua một trận, còn biết chống giữ, Nguyễn Tri Phương cùng Phạm Thế Hiển lại đến, vội tính, thất sách thua to, nên lan tràn khó tính cho đến ngày nay. Tuy sau đánh dẹp ở ngoài Bắc có công, chưa đủ đền được lỗi trước, nhưng biết sợ hãi, hăng hái lập công, còn hơn là không có công trạng. Thự hiệp biện đại học sĩ lãnh tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên Nguyễn Bá Nghi lúc ấy sung làm khâm sai đại thần, Biên Hòa thất thủ, sự thế đã khó khăn mà nghị hòa

https://tieulun.hopto.org

không quả quyết, để lỡ sự cơ, cũng tại cớ mọi người giữ ý kiến sai trái không liệu thế lực mà thôi, xét tình và theo pháp luật tội viên này còn nhẹ, sau nhận trọng trách một địa phương ấy, tuy biết vỗ yên quân dân, nhưng việc ở Tuyên Quang giao cho một mình xử trí, cũng lâu không làm xong, hai viên ấy miễn cho giáng truật, đã là hậu rồi. Vậy việc trước đã giao cho bản phong tước, nay đình lại, để cho đều tự nghĩ cố gắng báo đáp. Phạm Thế Hiển, Tôn Thất Hợp, sau khi việc xảy ra đều không có công gì đáng xét, chuẩn cho đều truy đoạt chức hàm, chờ sau khi thu phục sẽ trả lại cho mới đúng. Thự thượng thư bộ Hộ Phạm Phú Thứ, bố chính sứ Nghệ An Nguỵ Khắc Dần lúc ấy đi sứ tình thế đã khó vẫn hồi, vả lại là chức phó, so với Phan Thanh Giản thì tội nhẹ hơn, nhưng không biết hết sức lo toan khôi phục, cốt phụ sự ủy thác, cũng khó thoát cho cả được, Phạm Phú Thứ tức giáng làm thự tả tham tri bộ ấy vẫn lãnh chức thượng thư, nay đương bắt phải làm cho được việc, để được cùng với 2 quan bộ Binh, bộ Công lập công chuộc tội. Nguỵ Khắc Dần là người thổ trước quen thuộc, cai trị hạt ấy lại cũng không được việc, cùng với tổng đốc An – Tĩnh Hoàng Tá Viêm đều không xứng chức. Đáng phải bãi chức ngay, nhưng nay đương bắt làm việc ở biên giới, Nguỵ Khắc Dần, chuẩn cho giáng làm Hồng lô tự khanh vẫn lãnh chức bố chính sứ, bèn cùng với Hoàng Tá Viêm hết sức làm việc cho xong công việc đã trù tính ấy. Hai viên này hiện phải cách lưu, sẽ theo án chiếu làm việc. Năm nay gặp khánh tiết, ban ơn nên rộng, nhưng án ấy rất quan trọng, trẫm đã châm chước vừa phải, đều nên cố gắng gấp bội để chuộc lỗi trước, dùng người chỉ cầu người cũ, chớ nên coi thường ân huệ mà tự bỏ mình. Nguyên hiệp biện đại

TVSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

học sĩ lãnh kinh lược sứ Phan Thanh Giản, trước đã cùng Lâm Duy Thiếp sơ suất định hòa ước, đem 3 tỉnh Định – Biên – Tường khinh thường cho người; đi sứ lại không được việc. Sau sung kinh lược sứ lại để lỡ cơ hội, nên các tỉnh Long – Giang – Hà đều mất, hai tội đều nặng cả, tuy sau khi việc đã rồi, xét phải tội chết, chưa đủ che được tội. Vậy Phan Thanh Giản cho cùng với Lâm Duy Thiếp đã quá cố đều truy đoạt lại chức hàm, và đẽo bỏ tên ở bia tiến sĩ, để mãi cái án trảm giam hậu. Giết kẻ đã chết để răn về sau. Bọn quan ba tỉnh Long – Giang – Hà: Trương Văn Uyển, Nguyễn Hữu Cơ, Trần Hoán, Nguyễn Xuân Ý, Nguyễn Văn Học, Nguyễn Văn Nhã, Vũ Doãn Thanh, Phạm Hữu Chinh, Nguyễn Duy Quang, đề đốc Vũ Thưởng, chánh phó lãnh binh Hoàng Chiêu, Hoàng Uy, Nguyễn Hương, Nguyễn Tập, Nguyễn Bát đều là bậc đại thần giữ bờ cõi, ngày thường đã không biết dò thám trước mà đề phòng sẵn, khi lâm sự lại không hết lòng châm chước đối phó, để đến nỗi đều mất, chỉ mang thân không trở về nói sao cho hết tội, đều đã cách chức ngay chờ nghị, trong đó Trương Văn Uyển thì phải tội 100 trượng, phát lưu 3.000 dặm; Nguyễn Hữu Cơ, Trần Hoán, Vũ Thưởng, Nguyễn Xuân Ý, Nguyễn Văn Học, Nguyễn Văn Nhã, Vũ Doãn Thanh, Phạm Hữu Chinh, Nguyễn Duy Quang, đều phải tội 100 trượng, đồ 3 năm; Hoàng Chiêu, Hoàng Uy, Nguyễn Hương, Nguyễn Tập, Nguyễn Bát đều phải tội 80 trượng, đồ 2 năm, 15 viên trên đây người còn thì đều chiếu lệ thi hành, người chết thì truy đoạt lại chức hàm, người chưa tới nơi, đợi khi đến, chiếu án xử lý. Duy có phó lãnh binh quan Đỗ Huy mới nhận chức ít ngày, tạm gia ơn xử phải cách chức lưu, để xem làm việc sau này. Lại hiệp biện đại học sĩ sung khâm sứ đại thần ở Cao, Lạng

https://tieulun.hopto.org

Tuyên, Thái Vũ Trọng Bình, trước đây kinh lược Lang, Bằng, hơi có chút công lao, nhưng đối với giặc hàng xử trí không xong, để di họa đến ngày nay cũng đình nghị phong, đợi lần này, nếu biết làm việc khéo, được yên ổn lâu dài, sẽ ban ơn chưa muộn. Còn những người không can dự được phong, thì quan có chức trách xét bàn ngay để khuyên răn. Than ôi! Một tấc đất, một người dân, không gì không là vật cũ, « con hổ », con hủy ra khỏi cũi, rùa, ngọc để nát ở trong hòm » lỗi tại ai? Trẫm vì bạc đức, không biết tính xa, dùng người sai lầm, rất tự thẹn hối, trăm quan các ngươi, lương tâm chưa mất, há chẳng đau lòng? Mất buổi sớm thu lại buổi chiều, trẫm đương ngày đêm mong mỏi. Các bề tôi của ta chịu ơn thế nào? Báo đáp ra sao? Đều tự nghĩ lấy, đừng chỉ nói suông để tắc trách.

Hoàng thân, tôn nhân phủ và các quan văn võ đồng thanh kêu tháng 5 sang năm kính gặp thánh thọ lục tuần đại khánh tiết của hoàng thái hậu. Trước khi ấy chọn ngày tốt tấn tôn huy hiệu. Vua dem việc tâu lên và ân cần xin làm, được dụ rằng: « Nghĩ đức thuận thiên Cao hoàng hậu[1] ta nhân hiền, đức hậu, để phúc cho nước nhà, tấn tôn huy hiệu, cố nhiên là phải, thân già này đức bạc, dâu dám ước mong, huống chi bờ cõi chưa yên, công việc còn bận, nhà vua cùng các quan, chính đương lo nghĩ tu tỉnh, mưu hiệu quả sau, đền tội lỗi trước, ta cũng lòng nào mà vui một mình, nếu viện lệ tâu xin, không hợp thời nghi rất trái ý ta, hãy tạm đình lại là hơn, chỉ mong các quan hết lòng hết sức giúp đỡ nhà vua chấn chỉnh mọi việc đưa nước

(1) Vợ vua Gia Long.

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

nhà đến thịnh vương, thái bình, báo ơn vua, làm rạng rỡ nghiệp lớn, thì không phải dợi tấn tôn mà lòng ta đã vui lắm. Sang năm khánh tiết, nghi lễ phải làm, nên hết sức tỉnh giảm, cùng là lễ mừng cũng nên chước hiện một vài thứ thổ sản, đủ tỏ lòng thành mà thôi, chớ nên theo lệ mà quá xa xỉ, để hợp ý ta ». Vua không dám xin nhâm, bèn truyền du làm 2 rạp kết hoa để làm chỗ các quan tới chầu, rạp khác đều bỏ bớt và hết thảy công việc đều kính theo du chỉ mà làm.

6 huyện phủ Thừa Thiên, ngạch thuế đồng niên phải nộp thóc tô là 39.980 hộc, vua đặc ân chuẩn cho hàng năm chiếu theo giá chợ chiết nạp bằng tiền, bắt đầu từ sang năm, ghi làm lệ mãi mãi.

Quang lộc Tự khanh lãnh đốc học Nam Định Doãn Khuê tâu bày 7 điều:

– (Xin chọn cấm binh tinh nhuệ khỏe mạnh để phòng hữu dụng, các tỉnh duyên hải phòng bị nghiêm cẩn, các tỉnh thượng du chuẩn bị chiến thuyền, sửa sang binh khí, để làm tiếp viện. Tỉnh Thanh Hóa, hình thế núi sông chuyển vận rất tiện, mở rộng thêm thành trì, làm nhiều kho tàng để làm nơi chứa lương.

– Hiểu thị rõ điều cấm, để ngăn tả đạo, gian dối.

– Xin thu phủ nhân tâm, giúp đỡ điêu háo; thu dụng thổ dân 6 tỉnh Nam Kỳ; lại đặt chức thổ ty ở ven biên giới Bắc Kỳ.

– Xin những giản binh ở Bắc Kỳ, liệu lấy một nửa những người tráng kiện, chia ban, cấp lương, cứ 6 tháng một lần thay; tháng 3, tháng 8 thì cấp lương ăn đi thao diễn, còn những tháng khác thì cho về, lấy tiền mỗi tháng 4 quan. Khi có việc sai phái sẽ lại bắt ra và ấn định hạn cho về, cấm chỉ việc theo thói cũ thay cấp linh đi giáo giản ngạch thải về, chiếu thu mỗi người tháng 5 quan tiền.

TAILIEU.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

— Quản thúc nghiêm ngặt những tên đầu thú.

— Xin đặt chức sát phỏng sứ cả trong Nam ngoài Bắc.

— Đặt sở đồn điền ở tỉnh Sơn, tỉnh Hưng).

Vua giao cho đình thần xét lại, rồi sau bỏ đi.

Định lại lệ cấm đồ đồng (chiêng đồng, thanh la đồng loa bằng thau, chuông đồng khánh đồng và thất sự, ngũ sự bằng đồng, không được làm mới, các hạng đồ đạc chậu đồng, nồi đồng, mâm thau không thuộc lệ cấm này).

Định lại lệ cấm tiền, bạc xuất khẩu. (Những thuyền buôn xuất khẩu về Trung Quốc hoặc đi Hạ Châu, mang theo tiền kẽm từ 10 quan, bạc từ 10 lạng trở lên; thuyền buôn của dân đem theo tiền kẽm đến buôn ở 6 tỉnh Nam Kỳ từ 30 quan trở lên, bạc từ 20 lạng trở lên, đều nghiêm cấm, trái phép thi nếu bắt được ở hòn đảo đầm sâu, dùng được thưởng, phải chiếu theo nghị định Tự Đức năm thứ 3 về lệ buôn lậu muối gạo mà xét nghĩ thi hành; nếu bắt được ở cảng khẩu thì chiếu theo thể lệ trong nghị định Tự Đức năm thứ 19, tịch thu cả hàng hóa trong thuyền và gia tài, một nửa sung công, một nửa thưởng cho người cáo giác mà xét nghĩ thi hành, nếu cố ý tha, ăn tiền hay canh phòng sơ khoáng sơ suất không xét, thi chiếu theo nghị định Tự Đức năm thứ 3 xử tội, cố ý tha ra, cùng tội với kẻ phạm pháp, ăn tiền làm trái pháp luật, tấn thủ giáng 4 cấp đổi đi nơi khác; quan địa phương, giáng 2 cấp lưu dùng).

Cấp bạc vốn công cho các giặc đầu hàng ở biên giới phía bắc. (Trừ Trương Cận Bang xin mang các đoàn đinh trở về nước Thanh ra, còn những giặc hàng: (bọn Triệu Phúc Ấn, Triệu Phúc Trinh, Long Ấn Bật hiện số 140 người, cấp cho 500 lạng bạc vốn công, bọn Ngô Anh, Lê Thanh Mỹ, đoàn đinh cộng là 800, cấp cho 2.600 lạng bạc vốn công).

https://tieulun.hopto.org

Cho chưởng vệ Hồ Ngoạn quyền chưởng doanh Hùng nhuệ. (Tôn Thất Hạc ốm nên khuyết).

Tri phủ phủ Thái Bình nước Thanh gửi thư đến xin tăng quân để cùng đánh giặc Ngô và phái người dẫn đường cùng giúp cho lương quân. Bọn tướng quân Đoàn Thọ, Phan Khắc Thận, tham tán Lê Bá Thận đem việc tâu lên, lại xin bất linh. Vua cho là quan quân thứ nhiều lần nói là nên phủ dụ, đem tiền gạo cấp cho, sau tiếp tờ tư của nước Thanh lại xin bất linh, đều không có kế hoạch nhất định, đều phải giáng lưu ngay, nhưng lại phải thêm võ, cử, anh danh, giáo dưỡng, võ sinh đóng luyện tập ở Hà Nội, Bắc Ninh để phòng trưng điệu, cho phó phòng luyện ở Thuận An Nguyễn Hữu Thân sung làm đề đốc quân thứ. Lại đòn lương binh ở Bắc Kỳ (Hà Nội, Sơn Tây, Hưng Yên, Hải Dương, mỗi tỉnh 2 cơ là 1.000 người) và sắc cho thổ ty, lòng mục người Man, người thổ ở thượng du tập hợp những dân thổ bản giỏi đi theo quân đánh dẹp.

Tri phủ phủ Thọ Xuân (thuộc Thanh Hóa) Trần Văn Bình có tội, phải chém ngay. Văn Bình bị kiện về có ý tác tệ. (Lại mục Hoàng Đình Linh đệ đơn kiện, quan tỉnh lần lữa bênh vực, Linh lại về kinh kiện). Vua sai lang trung bộ Hình Nguyễn Khánh, ngự sử Nguyễn Mậu Đạo đi điều tra, nghĩ xử phạt 100 trượng, phát lưu 3.000 dặm (về chọn đồn dân dũng, ăn tiền làm tăng, làm giảm; việc trước lấy tiền 50 lạng, việc sau lấy tiền hơn 73 lạng, hai tội bằng nhau, theo tội nặng nghĩ xử phạt 100 trượng, lưu đi 3.000 dặm. Lại giữ và xẻo xén tiền chuộc tội trạng, gỗ thiết mộc của công tự tiện đem làm, không có bẩm nộp, cho chi đồn lại thổ binh, ăn tiền 50 lạng, lấy tư vỏ quế, tiền dung 68 lạng, bỏ thu và đặt giá mua ăn tiền 600 quan; dân điêu báo được miễn điền ăn tiền 15 lạng; dùng phí tiền quyên,

https://tieulun.hopto.org

tiền tang 70 lạng; và đáng nhân công đáng phải trả tiền thuê, mua tư nhưng hươu cũng đáng phải trả tiền, tính suốt cả số tiền tham tang tính thành bạc là hơn 2.000 lạng) đã được bộ Hình xét lại đổi làm giáo giam hậu (Chiếu mẫu mực trái phép, ăn tiền trên 80 lạng thực giáo giam hậu). Vua bảo rằng: án ấy có ý tác tệ đã quá lắm không trách dân không được yên, khi hòa chưa đem lại, quan trên lại che chở cho, phải nên trừng trị nghiêm để răn kẻ khác. Văn Bình, tội quá với luật, cho áp giải đến nơi phạm tội, chém ngay cho mọi người biết. Quan tỉnh bọn Tôn Thất Đạo, phân biệt giáng điệu có thứ bậc. Lại sai thông sức cho trong kinh, các tỉnh ngoài, để làm gương cho kẻ khinh thường pháp luật, tham tiền hối lộ.

Bắt đầu định lệ xét cử đội trưởng thăng bổ cai đội: (Từ nay phàm đội trưởng các doanh vệ, đội ở trong kinh, tại chức 3 năm trở lên chưa được thăng bổ, thì do thống chưởng thượng ty nơi đó xét kỹ, ai là sức vóc khỏe mạnh, võ nghệ và phép bắn súng hơi thông thạo hoặc am hiểu đường biển, việc ở tàu, mà dưới tên có ghi công trạng nhiều lần đi bắt giặc, sai phái đắc lực, có thể thăng bổ làm cai đội ở ngoài, chỉ rõ tên tâu cử, do bộ lần lượt điều bổ, để cho kịp thời làm việc mà thuyền chuyển được đều, lại không bị chìm đắm, nếu sau có vết tích gì hèn kém, bị người phát giác ra thì phải cách chức, người bảo cử phải giáng 2 cấp lưu).

Chước định lệ thưởng bắt chém được giặc thưởng. (Từ nay phàm bắt chém được giặc thưởng, (những giặc biên giới cũng thế) dương trường bắt hay chém được đầu mục giặc, mỗi đứa hay mỗi tai cắt được thưởng tiền 10 quan; là bọn giặc thì 5 quan, lại thưởng thêm mỗi hạng 2 quan. Bắn chết được đầu mục giặc

https://tieulun.hopto.org

thì thưởng 5 quan, là bọn giặc thì 1 quan. Nếu đuổi chận, bắt giết được không phải là đương trường thì đều chiếu hạng thưởng cấp rút đi một nửa. Duy chém được bọn giặc lớn, chờ xin quyết định).

Định lại lệ tiền tiêu công và tiền đóng góp ở các quân. (Tiền tiêu công ở các doanh, vệ nguyên trước cấp 300 quan thì nay cấp thêm 100 quan; nguyên trước cấp 200 quan hay 150 quan, thì đều tăng 50 quan. Lệ trước 2 năm lãnh một lần, nay đổi là mỗi năm lãnh một lần. Vôi, trước định mỗi 100 cân cấp tiền 4 tiền, nay cấp thêm 1 tiền. Hàng năm tế lễ và lễ tết, cai thư, ngũ biện tự góp trước làm việc, nếu không đủ mà thu ở lính thì mỗi tháng không được thu quá 2 tiền. Còn như các thời tiết đưa biếu quan trên, không được thu ở lính, thuộc ba tòy tòng quản vệ được 2 người, phó vệ, hiệp quản được 1 người).

LUẬN SÁCH.COM.VN

Quảng Nam, Quảng Ngãi bị hạn, đồng ruộng đã thiệt hại, trâu bò lại bị toi. Tuần phủ Lê Du xin phát thóc kho ra cho vay và chẩn cấp, và liệu cho vay tiền để mua trâu cày, các việc bắt lính, phu binh, thuế, thợ thuyền, án kiện đều cho lui hạn hoãn bắt. Vua y cho.

Bộ Hộ châm chước nghĩ định tiền tải thóc gạo sang năm phải tải làm danh sách dâng lên. (Giải về kinh tiền kẽm 70 vạn quan, tiền đồng hạng 1 đồng ăn 4 đồng kẽm 1 vạn quan, thóc 15 vạn hộc, gạo 50 vạn phương, giải giao cho Khánh Hòa 1 vạn 5 nghìn quan; giải giao cho Quảng Bình 1 vạn quan). Vua bảo rằng: « Nay việc tiêu dùng của nhà nước rất cần, phàm bề tôi đều biết cả, phải gia tâm tuân hành, đã không thừa thãi mà thuế khóa hàng năm cũng không đủ, thì làm quan làm gì, vỗ nuôi dân ở đâu ».

Bãi bỏ ruộng xã thương ở phủ Thừa Thiên. (Trước đấy (năm thứ 18), nghị định ruộng công của xã dân

https://tieulun.hopto.org

các hạt, mỗi 100 mẫu trích ra 10 mẫu giao cho dân cùng làm, được thóc để riêng ra, rồi do hương chính trông coi công việc ấy để phòng khi mất mùa kém đói. Đến nay quan phủ tâu nói: « mỗi khi đến kỳ cày cấy, gặt hái, thu cất, lại dùn đẩy nhau, huống chi thường gặp mất mùa, thuế lệ không khỏi phải bồi thường, ở dân thấy nhiều cái không tiện. Xin giao trả ruộng ấy (2978 mẫu) cho dân để quân cấp là tiện ». Vua theo lời.

Vua rất nghĩ đến căn bản của nước, muốn nuôi sẵn thật nhiều, bèn hỏi các thân phiên, đại thần, lại chọn con thứ hai của hoàng đệ Kiến Thụy công Hồng Y (tức Cung huệ hoàng đế) vào ở viện Tập hiền cũ để nuôi, sai quan Nội các dạy học, năm ấy 17 tuổi.

Thảo nghịch hữu tướng quân Phan Khắc Thận (người Quảng Ngãi) chết, tặng hiệp biện đại học sĩ, chiếu bằng cấp tiền tuất gấp đôi cho người nhà.

Quân giặc kéo đến 3 trại (Tàn Mỗ, Bản Ngày, Bình Liêu) châu Tiên Yên tỉnh Quảng Yên, lãnh tri châu là Hoàng Tất Tố sai bá hộ quyền suất đội là Lương Văn Tiêu đem quân khỏe mạnh đi đánh liền phá được, bọn khác chạy trốn. Vua thưởng cho có thứ bậc.

Định điều khoản nuôi trâu bò về các lễ tế tự. (Lệ lễ hàng năm, trâu đực chuyên do tỉnh Quảng Trị, bò chuyên do các tỉnh Quảng Bình, Quảng Nam mua nộp, đều vào trước lệ lễ 10 ngày phải mua đem giao cho 3 xã An Nông, Phú Ninh, Hiền Sỹ nhận nuôi để đến kỳ sửa lễ, nếu chăn nuôi không cẩn thận, cứ đến cuối năm tính suốt mỗi 100 con, chết mất 5 con trở lại, được miễn đền; từ 6 con trở ra thì chiếu số bắt đền. Lại trích tiền công chọn mua 108 con trâu cái, 12 con trâu đực, giao cho dân các xã Hương Trà, Hương Thủy, Quảng Điền chăn nuôi, cứ 4 con trâu cái mỗi năm lấy

TAILIEU.VN

https://tieulun.hopto.org

1 con nghé đực do trâu ấy đẻ ra, tính suốt cứ 100 con chết 10 con trở lại, được miễn đền; chết 11 con trở lại, chiếu số bắt đền).

Trần Đình Túc, Nguyễn Huy Tế (đi Hương Cảng công cán về) tâu nói: cửa biển Trà Lý (thuộc Nam Định), bãi cát cao, rộng có thể làm nhà ở; cửa biển hơi sâu, thuyền bè có thể đậu yên ổn; đường thủy thông thẳng đến Nam Định, cũng là một nơi cửa ngõ quan trọng. Đường biển thì thuyền bè ở Thanh Hóa, Nghệ An, Hải Dương cho chí trong Nam ngoài Bắc đều có thể đến tụ tập; đường sông thì từ Nam Định cho đến các hạt thượng du như Hưng Yên, Ninh Bình, Bắc Ninh, Hà Nội Sơn – Hưng – Tuyên, đi lại đều được thông đồng, tiện lợi. Gần đây thuyền buôn nước ngoài phần nhiều đến đậu ở đó, cũng là một chỗ tốt, nghĩ nên mở cửa hiệu thông thương, dần dần hút người thiên hạ, tụ tập của cải thiên hạ, để mưu tính lợi lâu dài. Vừa giao đình thần bàn, đình thần cho là mở hiệu thông thương là việc làm lần đầu, xin do quan thống đốc Đào Trí bàn với quan tỉnh, quan hải phòng[1] hội đồng khám xét, tính kỹ lợi hại, mới mong làm được chu đáo thỏa đáng, việc ấy sau rồi không làm. (Trong có cát nông, ngoài không hòn đảo, thuyền lớn không đi và đỗ được, cho nên bắt chước Hương Cảng làm công điếm, mở việc buôn thì không tiện).

Năm ấy mở ân khoa thi hương văn (Thừa Thiên» Nghệ An, Thanh Hóa, Hà Nội, Nam Định, Bình Định, tất cả 6 trường). Quyển văn trúng cách, quà quan bộ Lễ, Nội các, viện Đô sát họp nhau cùng xét, chọn tâu những quyển văn lý vụng kém, chữ viết lạo thảo, tâu

(1) Giữ việc canh phòng hải phận.

https://tieulun.hopto.org

xin đánh hỏng tất cả 10 quyển, quan trường phải phạt có thứ bậc. (Trường Thừa Thiên: cử nhân Lê Đăng Trinh, Hà Hoằng Nghị; trường Bình Định, cử nhân Nguyễn Lương, Phạm Khải, Lê Văn Cơ; trường Hà Nội, cử nhân Tăng Hữu Chức, tú tài Phan Văn Thịnh, Phan Văn Chí; trường Nam Định, cử nhân Lê Văn Vịnh, tú tài Nguyễn Trung Trụ; trường Nam Định tất cả 10 quyển đều bị đánh hỏng). Trường Thừa Thiên, Bùi Thức Kiên (thự tham tri bộ Binh), Trần Hy Tăng (lãnh án sát Ninh Bình), trong kỳ đệ tam, lại lấy điển giao thiệp với nước láng giềng, tôn trọng nước lớn, tôn trọng nước nhỏ và bàn về 3 đức của Ôn công để ra đầu bài: Vua bảo: hầu mượn việc ấy làm bàn riêng, bảo ngầm, tất là Trần Huy Tăng khởi thảo ra mà bọn Bùi Thức Kiên phụ họa vào, bèn giáng dụ chuẩn cho Hy Tăng giáng bổ làm tri phủ ở tỉnh Bình Định, khiến cho việc học tập được hàm súc thuần thục; Thức Kiên giáng 2 cấp; các viên giám khảo hội nghĩ đều giáng 1 cấp lưu, để sửa lại tâm tính, hiểu rõ lễ phép.

Kỳ thu thẩm năm nay, các hạng tù công 190 người, phải chém 14 người, còn thì hoãn quyết(1), giam hậu(2) và để riêng ra chờ kết án có thứ bậc. (hoãn quyết 7 người, nhưng lưu trảm hậu(3) 84 người; nhưng lưu giảo hậu(4) 61 người, để riêng ra chờ kết án 24 người).

Tháng 12, vua đi chơi hành cung Thuận Trực, khi về phạt thái giám Dương Uy, đề đốc Tôn Thất Ty. Dụ rằng: «Giữ việc theo hầu, thái giám Dương Uy lại dám đem thuyền theo hầu đỗ gần thuyền của đề đốc Tôn Thất Ty,

---

(1) Hoãn chém.
(2) Giam chờ vua xét lại.
(3) Án chém còn giam chờ vua xét lại.
(4) Án thắt cổ còn chờ vua xét lại.

https://tieulun.hopto.org

sang qua thuyền chuyện trò mà Tôn Thất Ty cũng không giữ phép cự tuyệt; đều là không phải. Vả lại quan viên không được đi lại với hoàng thân, trung sứ không được giao tiếp với người ngoài, phép trước còn cả, về ý đề phòng khi việc chưa xảy ra rất nghiêm và cần thiết, phàm người có chức vụ đều phải tuân theo, mà bọn chúng còn dám khinh thường, trẫm trông nghe thấy còn thế, huống chi những chỗ không biết đến, lại đến thế nào?! Vậy Dương Uy, trước được cấp thêm tiền gạo lương hàng tháng là bao nhiêu, nay cho đình cấp một năm; Tôn Thất Ty, cũng phạt lương 1 năm, không được xét trừ, giữ chức lớn nhỏ đều phải kính theo phép trước, vĩnh viễn chớ bỏ, để giữ lấy thêm danh hưởng ơn trạch lâu dài, không thế thì phép nước rất nghiêm, quyết không thể lấy tình riêng tha thứ được.

Nua nghĩ binh lính ở quân thứ lính lang nhiều người bỏ đội ngũ về, nhân đó dụ rằng: « Binh là để giữ nước, ngày thường vô sự còn không thể một ngày không giảng tập, huống chi đương lúc biên thùy hữu sự này, binh lính lại cần lắm, thì người vâng mệnh làm trước suy phải lưu tâm vỗ về, tiết chỉ hiệu lệnh cho nghiêm minh, ngăn cấm những kẻ trốn tránh, để phòng đối phó với địch; đốc, phủ, bố, án, lãnh binh các tỉnh dự có trưng điệu, cũng nên kiểm điểm chỉnh bị trước, gặp khi sai phái, phải đủ số, phải khỏe mạnh, để khi cần đến có tay chân bảo vệ; vả lại ngày thường đã không biết thời thường huấn luyện để khuyến khích, gặp việc sai phái, liền trốn thiếu nhiều, thì sau này làm việc sẽ lấy vào đâu? Quan tỉnh đều phải để tâm chỉnh đốn quân ngũ hạt mình cho nhất luật tinh nhuệ, đầy đủ. Từ nay có người nào ốm đau trở về, thì phải lập tức thu nhận vỗ nuôi, có người trốn thiếu thì lập tức bắt điền cho đủ số lại quở trách luôn nhưng yên ủi hậu, để cho yên tâm

https://tieulun.hopto.org

ở nơi hàng ngũ, ngõ hầu khi cần đến chọn phái, làm việc được đầy đủ, là không phụ sự ủy thác, không chịu quan tâm, đã có quân pháp.

Suất đội tỉnh Nghệ An Trần Đăng Đạo, vì quấy nhiễu ngược đãi quân linh. Đồ đạc để dùng, đều lấy ở quân lính, cộng tiền 241 quan). Vua sai điều tra được thực, bèn đem chém.

Giám mục Đông (nguyên ở Hà Nội giảng đạo), giám mục Hậu, giám mục Bình đệ đơn đến bộ Lễ đổi 4 chữ « tả đạo [1], dữu dân » [2]. Bộ Lễ cho là triều đình thương dân như một, vốn không có phân biệt, phàm kính làm sổ sách, hoặc khi có giấy tờ, cho đổi viết là dân đạo, dùng để cho nhớ mà thôi. Vua y cho.

Vua nghĩ bộ Binh nhiều việc, vỗ hiển diện đại học sĩ lãnh thượng thư Nguyễn Tri Phương tuổi già, lắm bệnh, chuẩn cho giữ nguyên hàm đổi sang quản lý bộ Công vẫn sung Cơ mật, hải phòng để tiện tham dự việc cơ yếu lớn, các việc bộ, chỉ dự những việc bàn bạc, làm hay đổi lớn lao, còn thì giao các quan giúp việc chuyên làm. Cho thượng thư bộ Công Trần Tiễn Thành điệu bổ thượng thư bộ Binh ; hữu tham tri bộ Công Nguyễn Chính quyền lãnh thượng thư bộ Công, hữu tham tri bộ Binh Bùi Thức Kiên quyền lãnh thượng thư bộ Lại ; hộ đốc Thanh Hóa Tôn Thất Dao vì bị đình nghị giáng

---

(1) Tả đạo : đạo bất chính, tà đạo, trái với chính đạo.

(2) Dữu dân : chữ *dữu* nghĩa đen là cây cỏ lông vực giống cây lúa mọc xen trong khóm lúa làm hại lúa. Nghĩa bóng là: xấu ; tệ, nhiễm thói xấu, thói ác gọi là dữu : dân tục thiện gọi là « lương », ác gọi là « dữu ». Thời Tự Đức dùng chữ *dữu* này chỉ dân bên giáo. Trong bộ sử này, chữ « dữu dân » vẫn dịch là « dân giáo » cho dễ hiểu ; ở đây xin chua rõ.

https://tieulun.hopto.org

làm Hồng lô tự khanh, về kinh lãnh hữu tham tri bộ Công, thự bố chính sứ Quảng Bình Tôn Thất Tĩnh quyền bộ tổng đốc Thanh Hóa.

Quan quân thứ Đoàn Thọ và khâm sai Vũ Trọng Bình ở Lạng – Bằng tâu nói: tình hình hiện tại giặc Ngô nghĩ nên tạm cho phủ dụ, rút viên biền binh, đồng mới phải về. Vua dụ rằng: « Giặc ấy nên đánh hay nên phủ dụ, rất quan hệ đến việc trọng ở biên cương, hôm trước cứ theo tâu báo, chưa nên nói đến việc phủ dụ, nay lại nói tạm phủ dụ là tiện, biện pháp thích đáng vẫn chưa nhất định. Vậy chuẩn cho quan quân thứ và quan khâm sai đem ngay việc ấy bàn tính, không quan ngại gì cùng nhau tâu xin dứt khoát, không được lưỡng lự. Lại chuẩn cho những biền binh phải đi đều lưu lại Bắc Ninh, Hà Nội thao diễn, phòng khi sai phái ». Lại giáng dụ cho tuần phủ Hà Nội Nguyễn Bính đi đến Bắc Ninh dự bàn việc chặn đánh.

Giặc đầu hàng là Chu Tường Lân đánh úp chiếm giữ đồn Chợ Mới. Đặng Phác vì không khéo khu xử, phải xích giao cho tỉnh Thái Nguyên giam ngặt. Nguyễn Hiên, Hoàng Văn Tuyển, Nguyễn Hữu Điểm đều giáng 3 cấp lưu. Sai đề đốc quân thứ Nguyễn Hữu Thân đem biền binh mới phái lưu ở Bắc Ninh, Hà Nội đến ngay đồn mới Chợ Đô đánh dẹp.

Toàn giặc (hơn 700 tên) trân sang châu Chiêm Hóa (thuộc Tuyên Quang). Bọn quản viên Nguyễn Hữu Cử đem binh dõng (hơn 220 tên) đánh chặn; quân có ít không địch nổi, bị thua. Nguyễn Hữu Cử phải cách chức cho làm việc chuộc tội, bang biện Nguyễn Thanh Lượng, phó lãnh binh Nguyễn Phu, vì xử trí sai trái, phải giáng 4 cấp lưu.

Đồn vệ binh tỉnh Thái Nguyên, mộ thêm làm 2 đội Tuần thành (chiêu theo ngạch cũ, chiêu mộ bất cứ dân

https://tieulun.hopto.org

trong Nam hay ngoài Bắc, mộ lấy 500 tên mạnh khỏe lập làm vệ Thái Nguyên; mộ thêm 50 tên đồn làm 2 đội Tuần thành).

Viên quản đốc thuyền máy bọc đồng Thuận Tiệp là Nguyễn Văn Thúy bắt được 2 chiếc thuyền giặc ở đảo Vân Sơn cửa Biện Sơn (thuộc Thanh Hóa), thưởng Văn Thúy và các người tùy phái có thứ bậc.

Vua nghĩ các tỉnh và phủ, huyện nhiều nơi xin đặt bang biện, dụ rằng: « Triều đình đặt quan là để làm việc, không phải để ngồi không. Ngày thường nuôi nấng trông mong, khi có việc lại sai người thay, lòng người bề tôi có yên không? Huống chi chức bang biện đã là hư hàm, người đề cử phần nhiều không chọn cẩn thận, người được cử cũng có ý tạm bợ, không chịu cố sức làm, chẳng những vô ích, lại có hại cho công việc ». Các quản thủ bang biện làm việc, nếu lấy việc đặt thêm người, còn chỉ là trong hạt có việc, việc cấm phòng, phủ dụ, đều chuyên trách ở các viên phủ huyện sở tại hết sức làm việc, sự thế quá lắm, thì các đốc phủ, bố, án, lãnh binh, quản vệ khi ấy đều tùy theo lũ giặc to, nhỏ mà mang biền binh đi tuần, bắt cho hết chức vụ; nếu quả thực là cần người mới được tâu xin lựa chọn; phải thực là người giỏi, công bằng chính trực, chọn lấy 1, 2 người giúp đỡ, xong việc thì thôi. Lại như cho quân đi cướp bóc, luật có điều cấm rõ ràng, thế mà gần đây không biết nghiêm cấm, có nhiều kẻ đi dọa nạt quấy nhiễu dân, như lần này quân bắt giặc đi theo Ông Ích Khiêm, có kẻ mượn tiếng đi bắt giặc rồi đốt nhà cướp của bừa bãi, đã biết được đại khái. Từ nay phải nghiêm cấm, còn có cái tệ ấy, việc phát giác ra, tất theo luật nặng trị tội.

Định lại thể lệ binh lính về hưu ở trong kinh và các tỉnh ngoài. (Bắt cứ ngạch tuyển hay mộ, trừ những

TVSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

người đã được thực thụ đội trưởng trở lên, không phải định hạn ra, còn thì cấp bằng đội trưởng trở xuống, lại theo lệ năm Minh Mệnh thi hành (50 tuổi trở lên mà sức lực suy yếu thì cho thải hồi, tuy 50 tuổi mà còn khỏe mạnh, thì lưu lại 5 năm), người nào đến tuổi nên thải mà ở đội ngũ được 30 năm trở lên thì cấp bằng đội trưởng, thưởng cho thực thụ; binh dinh, thưởng cho cấp bằng đội trưởng đều cho về hưu, nếu còn khỏe xin ở lại, được đủ 5 năm, trừ người được thực thụ đã chiếu lệ thăng chuyển; người được cấp bằng đã tới khóa được thực thụ ra, còn thì được thực thụ mà hoặc nhân cớ khác chưa được thăng chuyển; được cấp bằng mà chưa được đủ khóa thực thụ thì lại gia chức hàm (người trước thưởng thực thụ đội trưởng thì gia thưởng chánh đội trưởng; người trước thưởng cấp bằng thì gia thưởng thực thụ đội trưởng cho về hưu).

Tên Hoàng Anh xin thú, quan quân thứ Tuyên Quang không cho, xin bắt quân tỉnh Sơn Tây để cùng đánh. Bộ Binh cho là tỉnh Sơn Tây là phía sau của quân thứ Tuyên Quang, nên dẹp giặc Chu (1) trước, rồi sau đem quân sách ứng, mới là kế hoàn toàn. Vua theo lời.

Lãnh binh quan ở Sơn Tây Trần Quang Hà đánh giặc (bè lũ Chu Tường Lân) thất bại, bị thương; hiệp quản Nguyễn Hữu Lực bị chết. Lấy lãnh binh quan ở Hải Dương Phan Sỹ sung làm phó để đốc Sơn Tây. Tổng đốc Sơn Tây Nguyễn Bá Nghi, quan quân thứ, quan tỉnh Tuyên Quang: Trương Phúc Lý, Mai Quỹ, Phan Văn Thuật, Nguyễn Địch Cát, Nguyễn Thanh Lượng, Nguyễn Hữu Thuận, Phạm Hữu Thước, vì xử trí không chu đáo, đều giáng 1 cấp lưu.

---

(1) Giặc Chu, tức Chu Tường Lân.

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Hồng lô tự khanh biện lý Hộ bộ Đỗ Đệ mật tâu: bố chính sứ Quảng Ngãi Nguyễn Đức Trứ là người tham lam hẹp hòi xin điệu về kinh làm việc. Vua sai ngự sử Nguyễn Quế hội với tổng đốc Bình – Phú Thân Văn Nhiếp đi đến tra xét, Nguyễn Đức Trứ, vì can phải khoản nặng (sai linh cày ruộng, bán đường lấy lợi, tha kẻ phạm để mưu lợi riêng, tâu báo không thực) phải tội sung quân; án sát sứ Đoàn Dao, vì trước sau xu phụ, a dua phải cách chức; Đỗ Đệ cũng vì việc không mật mà tâu mật, giáng làm hồng lô tự thiếu khanh vẫn biện lý việc Hộ bộ. Nhân thế vua giáng dụ rằng: «Người bề tôi bàn việc, việc phải nói công thì nói công, rõ ràng, chính đáng, khiến cho mọi người cùng nghe cùng biết, dù để khuyên răn, mới là hợp thể thống, việc gọi là mật là việc quân quốc cơ yếu, không mật thì thành ra bỡn. Còn như người ngay hay gian, việc phải hay trái, triều đình tự có công luận, lại cố tình làm ra việc khen chê ngấm ngầm, muốn che tai mắt mọi người mà riêng làm lời ấy, không cứ mang lòng riêng, làm tắt, không phải cách chính đại quang minh, mà thói tố cáo riêng, đường bệ dẫng do dấy sinh ra cả. Trước đây các quan dâng sớ xin để trẫm xem, từng đã bảo rõ cấm hẳn, nay lại có việc ấy thực trái ý trẫm. Vậy cho thông sức cho trong kinh và các tỉnh ngoài phàm có tâu lên, trừ việc thực là quan trọng, cho được theo lệ phong kín, còn việc không phải là bí mật, nên tâu thì tâu, trình bày rõ ràng không được xưng bậy là việc mật.

Định lại lệ lương ngạch trạm dịch và cấp trạm: (Các trạm trong Nam ngoài Bắc, hàng tháng hạng công việc nhiều, liệu để mỗi trạm 35 tên, hạng hơi ít việc 25tên, hạng rất ít việc 19 tên, nhưng để làm việc mỗi tháng 1 lần

https://tieulun.hopto.org

thay đổi không nhất định, cho sự vất vả nhàn rỗi được đều. Gặp khi tiếp đệ rất nhiều, cho bất ban được nghỉ làm việc phụ thêm. Dịch thừa, dịch mục, lệ trước tên nào đương tại ban thì cấp lương mỗi người mỗi tháng 1 quan tiền, 1 phương gạo, nay cấp thêm 5 tiền, các tỉnh, nếu có đệ nộp sản vật, sổ sách, đều để vào hòm phát đệ, người phái không được nhân việc công cấp trạm. Người nào là ấn quan, khi đến lỵ sở(1) hay về lỵ sở thì tuân theo lệ trước cấp trạm và phu đài tải, người nào là thuộc viên phái đi công cán hay đến lỵ sở, chỉ cấp cho 2 tên phu càng, không cấp phu đài tải. Duy chỉ trường thi hương văn võ mang cờ, bài, hòm ấn, đều cấp 3 tên phu trạm, từ tránh phó chủ khảo, cấp cho phu càng, phu đài tải, còn sơ khảo, phúc khảo, kiểm kỷ thì không cấp phu đài tải.

Nguyễn biện lý Hình bộ Nguyễn Thông dâng sớ xin sắc xuống cho các nha xét hỏi việc hình phải xét kỹ luật lệ hiện hành, chỗ nào thuộc về thâm khắc lan man phiền phức, ủy khúc, dân thường khó biết được, thì liệt kê đăng trình, chờ cho sửa bỏ. Bộ Hình tuân theo bàn bạc: khoảng năm Gia Long đã từng xét lệnh điển các triều, tham khảo thêm điều luật nhà Lê, nhà Thanh, tùy tiện thay đổi, chắc đã nặng nhẹ vừa phải, sau rồi đề phòng việc xảy ra, ngăn ngừa điều khuất khúc, pháp lệnh ngày thêm sáng tỏ, phàm việc thuộc về thiết yếu của pháp luật, đã được kinh làm pho hội điển từ năm Gia Long thứ nhất đến năm Tự Đức thứ 4 trở về trước, khắc thành bản in để lại về sau thực là luật pháp muôn đời không bỏ được. Gần đây giấy tờ việc quan giản hoặc có tình lý đáng thương mà luật lệ quá nặng, thì

(1) Lỵ sở: chỗ làm việc quan.

https://tieulun.hopto.org

ở bộ, ở tỉnh phần nhiều phải tâu bày: hoặc sự việc mỗi thời mỗi khác mà châm chước bàn định; hoặc luật không được bao quát mà bàn bạc bổ sung, bàn luận công bằng xứng đáng, mới lực sức thông hành, có gì là thâm khắc. Ngày xưa Chu Tử từng nói: người xưa làm việc chính cốt ở khoan hồng, nay nên trái lại bằng sự nghiêm, là vì được yên lâu ngày, lòng người dễ phóng túng, việc giữ pháp luật tất phải nghiêm để hạn chế, chỉ mong cho được việc, đâu dám vụ tiếng khoan hồng. Xin không phải bàn nữa. Vua theo lời.

Tuy Lý Công Miên Trinh thọ 50 tuổi. Vua giáng dụ ban cho lời chúc danh giá và đồ vật. Trước Miên Trinh thọ 40 tuổi đã được ban cho đôi câu đối:

« Văn, chất kiêm ưu, công kham đương thử.
Hiếu, từ đa lạc, ngã diệc tự chi »

TIMSACH.COM.VN

Dịch nghĩa:

(Văn, chất hay đều, công xứng đáng.
Hiếu, từ vui lắm, trẫm dường như)

nay vua lại hậu ban cho. (Lời chúc danh giá xem ở tập văn vua làm).

Khâm sai đại thần Vũ Trọng Bình đem việc tham tán quân thứ Lạng Sơn Lê Bá Thận ngày ở kinh, dọa nạt hặc người cờ bạc, ăn hối lộ, trách bảo Lê Bá Thận ở trong chỗ ngồi, tàu lên. Vua bảo rằng: « Vũ Trọng Bình tuổi đã già cả mà còn giữ tính thô bạo, nóng nẩy, khi ở kinh, nếu có nghe biết, sao không đem hặc tâu ngay. Nếu cho là nghe bóng, nghe gió đã bỏ thì nên bỏ hẳn. Nay đương ủy cho việc quan, chính nên cùng lòng, hết sức trù tính làm việc, thế mà trong lúc chuyện trò là quan đồng sự với nhau, lại riêng trách móc nhau ở giữa chỗ đông người, cho mọi người nghe khắp cả, th

https://tieulun.hopto.org

quyền lệnh hầu thi hành sao được. Quan quản thứ, quan tỉnh bọn Đoàn Thọ, Đặng Toán, Nguyễn Văn Tường cùng ngồi ở đó không biết khuyên giải, đều là không đáng, đều giao cho bộ Lại xét phân biệt giáng, phạt ».

Chước định phép thi khảo khóa. (Học trò đi thi dự trúng nhất trường, cho miễn binh, dao 2 năm, trúng nhị trường miễn 3 năm, để tiện theo học. Người chưa dự thi hàng năm đến tháng tư khảo khóa một lượt, người trúng đều cho miễn 1 năm, còn khóa mùa đông và kỳ khảo hạch tháng trọng đông đều bỏ cả.

Tuần phủ Lạng — Bằng Đặng Toán xin cho 4 huyện Lục Ngạn, Hữu Lũng, Bảo Lộc, Phượng Nhỡn thuộc tỉnh Bắc số thuế từ trước phải nộp được chiết nạp bằng tiền. Vua y cho.

Định lại lệ thuế nhập cảng sông Cấm. Vì cớ thuế mới hơi nặng, người nước Thanh không vào buôn bán. (Những thuyền phủ Quảng Châu, phủ Thiều Châu, châu Nam Hùng, phủ Huệ Châu, phủ Triệu Khánh, tỉnh Triết Giang, Ma Cao, Tây Dương, Ma Lục Giáp[1]: xà ngang thuyền 12 thước đến 11 thước, mỗi thước vẫn 90 quan tiền; 10 thước đến 9 thước định lại là mỗi thước 70 quan; 8 thước đến 7 thước, đổi là mỗi thước 42 quan.

Các thuyền phủ Triều Châu, tỉnh Phúc Kiến, từ 13 thước đến 11 thước vẫn mỗi thước 70 quan, 10 thước đến 9 thước định lại là mỗi thước 30 quan, 8 thước đến 7 thước, đổi là mỗi thước 35 quan.

Các thuyền phủ Quỳnh Châu, phủ Lôi Châu, phủ Cao Châu, nước Đồ Bà từ 13 thước đến 10 thước vẫn mỗi thước 55 quan, 9 thước đến 7 thước định lại là mỗi thước 26 quan. Còn như thuế xuất cảng đều chiếu theo lệ cũ hơn thuế nhập cảng 3 thành).

---

(1) Ma Lục Giáp: Ma-lắc-ca.

https://tieulun.hopto.org

Tăng tiền, gạo lương cho quân, suất, binh lính đi thuyền vận tải. (Quân, suất, gạo lương theo như lệ, tiền lương tăng thêm một phần ba ; binh lính cấp thêm cho mỗi người hàng tháng đủ 2 quan).

Quan quân thử trước là Phạm Chí Hương dẫn Ngô Côn đến cửa quân xin đầu thú, (ngoài cửa thành Lạng Sơn). Quan quân thứ Lạng Sơn Đoàn Thọ, quan Khâm sai Vũ Trọng Bình tiếp nhận, cấp cho 1 vạn lạng bạc, quân giặc nộp trả phố Cầu Phong, đem quân về Cao Bằng chờ sắp xếp chỗ ở. Quan quân thứ Lạng — Bằng Đoàn Thọ, Lê Bá Thận ; quan khâm sai Vũ Trọng Bình tâu nói : giặc Ngô tràn sang biên giới rất cấp bách, đánh và giữ là phải làm ngay, nhưng giữ thì địa thế Cao Lạng rừng rậm chạy dài, không biết đâu là ách yếu, bọn chúng thực nhiều, hoặc thừa lúc sơ hở mà cướp bóc, hoặc thừa lúc sau đồn chặn ; chia đóng khắp nơi, không khỏi được chỗ nọ hổng chỗ kia, mà đóng quân thì tốn lương, trung châu hết kiệt, cũng không thể lâu được, đó giữ là việc khó. Đánh thì nước Thanh hẹn để cùng đánh, cơ hội hình như có thể được, nhưng giặc ấy trước ở nước Thanh, để đốc họ Phùng đem mấy vạn giáp binh, trong khoảng 3, 4 năm, mới thu được Quy Thuận, lại mất Bằng Tường. Nay lại quấy nhiễu ở Thượng Lôi, lần trước quan quân thứ Phạm Chí Hương thân mang 6.000 binh dõng, lại có quân nước Thanh đánh giúp, mà lấy được 1 đồn Lạc Dương lại mất Phú Thứ (tức Tú Sơn). Vì chúng tuy vỡ chạy, nhưng bè lũ còn có hơn 1 vạn, đều là đường cùng đánh dữ. Huống chi một dải dọc biên giới, nửa bước đều là núi, lần trốn như chuột cáo, đường ngang, lối tắt tứ tung, nếu có vài ba vạn quân cũng khó một lần càn quét được, kéo dài năm, tháng, đóng lâu thì quân mỏi mệt, quân nhiều thì lương tốn, về ta giải vận lương không tiếp tục thì quan quân nhà

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Thanh tất không ở lâu, đến lúc ấy mối lo ở biên giới ta phải đảm đương, thế thì đánh dẹp đã không thành công mà phủ dụ cũng khó tỏ lòng tin nữa. Từ xưa dọc biên giới phần nhiều là thung thổ giặc, mà giữ yên biên giới không phải ở thắng trận, cốt ở biết người, biết mình, liệu thời thế thế nào mà thôi. Xem lời chúng xin (Vốn nghề làm ruộng, đọc sách, chỉ vì kẻ thù gây nên tội lỗi, ngày trước bị quân nhà Thanh đuổi gấp, đột nhiên sang hạt Cao Bằng, đã đem gia quyến xin ở nhờ ở Cao Bằng không cho, cho nên mưu đánh úp chiếm lấy, nếu được tha tội, liệu xếp cho chỗ ở, xin đều hết sức chuộc tội. Xin cấp cho 23.000 lạng bạc, nộp lại hết thành phố, voi và khí giới để chờ xử trí), tình và lời tưởng nên tùy cơ châm chước làm việc, xin tha tội cho chúng, bỏ ra vài vạn bạc, tạm hãy vỗ yên, để giải cái khổ cho binh dân. Lại xin ban ơn chuẩn cho Phạm Chí Hương cùng với án sát lãnh binh tỉnh Cao Bằng đi đến tỉnh Cao Bằng sức cho chúng nộp trả, đóng lại để giữ lấy hình thắng. Còn như nước Thanh có hỏi, xin nói là Cao, Lạng hiểm trở, xa xôi, vận lương rất khó. Tôn nhân, đình thần tuân lệnh bàn định: quan quân thứ, quan khâm sai được ủy cho quyền ở ngoài, chuyến này lên trường tiếp nhận đầu hàng, khắp nơi nghe tiếng tưởng nên y theo nghĩ định làm việc cho xong việc mua tình ấy, nhưng bắt phải bó buộc được chúng, khiến cho chúng tuân theo pháp độ mãi mãi, biên cương của ta cùng yên vô sự, mà bọn chúng cũng không về xứ mình cướp bóc quấy nhiễu, để nước Thanh không lấy cớ bé ta được. Vả lại lòng giặc khó lường, lúc về buổi đầu, là việc phiền phức khó khăn, các biền binh nên cho rút về và lựa chỗ cho ở, đắp đồn lũy, đặt thổ quan, dồn lập thổ binh, tất cả công việc xếp đặt về sau, xin do quan quân thứ, quan khâm sai hội đồng bàn bạc mà làm. Vua y cho.

https://tieulun.hopto.org

Trước kia bọn Nguyễn Tri Phương, Vũ Trọng Bình, Phan Huy Vịnh tâu nói: « Điều cốt yếu trong việc hạn chế tiêu dùng của nhà nước, cốt ở liệu số thu vào để chi ra, nên phải châm chước ấn định nhân viên làm việc, giản bớt các khoản thường chi, đã dư sai các nha trong kinh và tỉnh ngoài đều chiếu nơi nhiều việc, nơi ít việc, tùy tiện xét tâu ». Sau lần lượt từ mùa đông năm ngoái đến mùa đông năm nay) tâu lên, bèn chuẩn cho liệu giảm ở kinh 24 nha, từ tứ phẩm thuộc viên đến vị nhập lưu thư lại là 139 viên; ở ngoài 25 phủ, tỉnh, đạo, tứ hậu bổ đến thông lại thừa biện là 142 viên, để lại có số nhất định, chi lương ngạch nhất định, cho đều xứng với công việc.

(– Ở kinh, ty thừa biện phủ Tôn nhân bỏ bớt 1 lang trung; để lại hiện đặt: lang trung, chủ sự đều 1 người, 2 tư vụ, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 12 vị nhập lưu (nhưng chia làm 2 ban), tất cả 21 viên. Viện Cơ mật bỏ bớt 2 thất phẩm, để lại hiện đặt: 2 viên ngoại, 2 lục phẩm, 2 thất phẩm (tư vụ, biên tu hoặc kiểm thảo), 4 thừa biện (bát, cửu phẩm), tất cả 10 viên. Bộ Lại bỏ bớt 2 chủ sự, 1 tư vụ, 3 bát phẩm, 2 cửu phẩm; để lại hiện đặt: 3 ty Văn tuyển, Trừng tự, Phong điển, 3 lang trung, 2 viên ngoại, 2 chủ sự, 3 tư vụ, 4 bát phẩm, 5 cửu phẩm, 47 vị nhập lưu (nhưng chia làm 3 ban), 2 ban ở làm việc, 1 ban về nghỉ, tất cả 66 viên. Bộ Hộ bỏ bớt 1 lang trung, 1 tư vụ, 1 bát phẩm, 10 vị nhập lưu; để lại hiện đặt 5 ty Nam Kỳ, Bắc Kỳ, Kinh Trực, Thường Lộc, Thuế hạng: mỗi ty 4 lang trung, 4 viên ngoại, 6 tư vụ, 12 bát cửu phẩm, 70 vị nhập lưu, (chia ban như trên) là 104 viên. Lại Thương trường, bỏ bớt Thần thương 1 bát phẩm, Kinh thương 1 cửu phẩm, 2 vị nhập lưu; để lại hiện đặt: ở Thần thương, tư vụ, cửu phẩm, vị nhập lưu mỗi chức 1 người; ở Kinh thương, chủ sự, tư vụ,

TAISACHCOM.VN

https://tieulun.hopto.org

mỗi chức 1 người, 6 bát phẩm, 7 cửu phẩm, 20 vị nhập lưu; ở kinh khố, chủ sự, tư vụ mỗi chức 1 người, bát, cửu phẩm mỗi chức 2 người, 6 vị nhập lưu, cộng 50 viên. (Lại các viên châu công thần được tước hàm thừa tập thừa ấm, Minh Mệnh năm đầu chước cấp cả lương, Tự Đức năm thứ 9 chuẩn cho liệu cấp một nửa, nay chuẩn cho đều chi một nửa tất cả). Bộ Lễ, bỏ bớt 1 lang trung, bát, cửu phẩm đều 2 người; để lại hiện đặt 6 ty Nghi văn, Nhân tự, Tân hưng, Thú ứng, Thái thường, Quang lộc, 2 lang trung, 5 viên ngoại, 6 chủ sự, 7 tư vụ, bát, cửu phẩm đều 20 người, vị nhập lưu 70 (nhưng chia làm 3 ban: 2 ban ở làm việc, 1 ban về nghỉ), cộng 110 viên. Bộ Binh, bỏ bớt 3 chủ sự, 1 tư vụ, 3 bát phẩm; để lại hiện đặt 7 ty Võ tuyển, Kinh kỳ, Trực tỉnh, Khảo công, Bưu chính, Hỏa pháo, Phong cáo, 5 lang trung, 6 viên ngoại, 6 chủ sự, 7 tư vụ, 15 bát phẩm, 19 cửu phẩm, 120 vị nhập lưu (nhưng chia làm 3 ban: 2 ban ở làm việc, 1 ban về nghỉ), cộng 176 viên. Bộ Hình, bỏ bớt 1 viên ngoại, 1 chủ sự, 2 tư vụ, 2 bát phẩm, 1 cửu phẩm, 2 vị nhập lưu; để lại hiện đặt 3 ty Kinh trực, Nam điển, Bắc điển: 3 lang trung, 2 viên ngoại, 3 chủ sự, 2 tư vụ, 6 bát phẩm, 7 cửu phẩm, 48 vị nhập lưu, (nhưng chia làm 3 ban: 2 ban ở làm việc, 1 ban về nghỉ), cộng 71 viên. Bộ Công, bỏ bớt 2 chủ sự, 1 tư vụ, 4 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 23 vị nhập lưu, (lại rút 1 điển bộ suất đội, 30 biền binh, chỉ để 1 suất đội, 50 biền binh); để lại hiện đặt 6 ty Doanh kiến, Tu tạo, Tài mộc, Quy chế, Tiết thận (đốc công Nội vụ), Chế tạo (đốc công Vũ khố), 5 lang trung, 6 viên ngoại, 6 chủ sự, 8 tư vụ, 11 bát phẩm, 13 cửu phẩm, 87 vị nhập lưu (chia ban như trên), cộng 136 người. Nội các, bỏ bớt 1 thị độc, 1 biên tu, 3 kiểm thảo, điển bạ, đãi chiếu mỗi chức 1 người, 3 bút thiếp, để lại hiện đặt 4 sở Thượng bảo, Tỷ lập,

https://tieulun.hopto.org

Bí thư (sở Thư viện cũ nay dồn vào sở Bí thư), Chưởng tịch, (trước đặt 3 sở: Lại — Hộ tịch, Lễ — Binh tịch, Hình — Công tịch, nay dồn cả về 1 sở Chưởng tịch), 1 thị độc, thừa chỉ, trước tác mỗi chức 2 người, 4 tu soạn, biên tu, kiểm thảo đều 6, điển bạ, đãi chiếu đều 4, 6 thừa biện bút thiếp thức, cộng 35 viên. Lại viện Tập hiền dồn cả về Nội các làm việc, bãi bỏ viên dịch. Viện Đô sát, bỏ bớt cửu phẩm, vị nhập lưu mỗi chức 2 người, để lại hiện đặt: 1 lục sự, 2 bát phẩm, 1 cửu phẩm, 10 vị nhập lưu (nhưng chia làm 2 ban), cộng 14 viên. Sử quán, bỏ bớt biên tu, thu chưởng mỗi chức 3 người, 1 thừa biện, 1 cửu phẩm; để lại hiện đặt: 5 biên tu, 4 khảo hiệu, 6 đăng lục, 3 thu chưởng, cộng 18 viên. Lại ấn thư cục, dồn về Sử quán trông nom cả, nguyên trước đặt: viên ngoại, tư vụ, kiểm hiệu mỗi chức 3 người, 1 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 18 vị nhập lưu, 7 thợ khắc chữ, 6 binh lính coi giữ, cộng 36 người; nay liệu để lại 2 kiểm hiệu, 4 vị nhập lưu (chia làm 2 ban, mỗi tháng 1 ban ở lại làm việc, 1 ban về nghỉ), 6 binh lính, 5 thợ khắc chữ, cộng 17 viên. Viện Hàn lâm, để lại cả, nguyên trước đặt 4 nghĩ soạn văn thức (có khoa mục, phẩm trật không nhất định), 4 bút thiếp thức, 8 thừa biện, 8 vị nhập lưu (trước làm việc thường xuyên, nay chia làm 2 ban, 1 ban ở làm việc, 1 ban về nghỉ), nếu có việc cần phải lấy thêm người, làm thời sẽ bàn. Tự Thông chánh sứ, bỏ bớt 1 chủ sự, 1 bát phẩm, để lại hiện đặt: viên ngoại, tư vụ, bát phẩm, mỗi chức 1 người, 2 cửu phẩm, 10 vị nhập lưu, (nhưng chia 2 ban), cộng 15 viên. Đại lý tự, bỏ bớt bát, cửu phẩm đều 1 người; để lại hiện đặt viên ngoại, chủ sự, tư vụ đều 1 người, bát, cửu phẩm đều 2 người, vị nhập lưu 12 (nhưng chia 2 ban), cộng 19 viên. Nha Vũ khố (có 8 hiệu thuộc kho: Giáp

https://tieulun.hopto.org

nhất, Giáp nhị, Giáp tam, Giáp tứ, Ất nhất, Ất nhị, Ất tam, Ất tứ), bỏ bớt 2 viên ngoại, 4 chủ sự, 5 bát phẩm, 3 vị nhập lưu; để lại hiện đặt: 1 lang trung, (mới đặt viên này sung làm Phó giám lâm), 8 tư vụ (4 viên cũ, 4 viên mới đặt, 10 cửu phẩm, (5 viên cũ, 5 viên mới đặt), 42 vị nhập lưu, cộng 61 viên. Nha Doanh điền, bỏ bớt chủ sự, bát cửu phẩm mỗi chức 1 người; để lại hiện đặt: chủ sự, cửu phẩm mỗi chức 1 người, 6 vị nhập lưu (nhưng chia 2 ban), 3 thừa biện, (trước chỉ lương 1 người, nay đều đình cấp), cộng 12 viên. Khâm thiên giám, bỏ bớt 5 vị nhập lưu, để lại hiện đặt: 2 giám phó, ngũ quan, lính đài mỗi chức 3 người, bát cửu phẩm dầu 4 người, vị nhập lưu 15 (nhưng chia làm 2 ban), cộng 31 viên. Quốc tử giám, bỏ bớt 1 học chính; để lại hiện đặt: 2 tư nghiệp, học chính, giám thừa, điển thư, điển bộ mỗi chức 1 người, 6 vị nhập lưu (nhưng chia 2 ban, mỗi ban 3 người), 1 tự thừa ở lễ sinh hiệu thuộc Giám, (tổng bát phẩm) 50 vị nhập lưu, (nhưng chia làm 3 ban: 1 ban ở làm việc, 2 ban về nghỉ), cộng 62 viên. Tỵ Hộ thành binh mã, để lại tất cả: chánh, phó sứ (chánh sứ quan võ; phó sứ quan văn), chủ sự, tư vụ, tổng bát cửu phẩm đều 1 người, 6 vị nhập lưu (nhưng chia 2 ban), cộng 12 viên. Tỵ Thị vệ cẩn tín, để lại tất cả, trước đặt 5 tào: trực phòng, tuần sự, nội phụng, tiêu trượng, qui hóa, 1 viên ngoại, chủ sự, tư vụ đều 3, bát cửu phẩm đều 4, 20 vị nhập lưu (nhưng chia 2 ban), cộng 35 viên. Phủ Nội vụ, (10 hiệu thuộc kho: vàng bạc, châu ngọc, gấm vóc, đồ chơi qui, the nhiễu, đồ đạc, lụa hoa[1], nhạc khí, áo

(1) Lụa hoa: văn ý, nguyên văn sách này bỏ sót, tra ở hội điển bổ sung cho đủ 10 hiệu.

https://tieulun.hopto.org

đẹp, thuốc men, tất cả là 10 hiệu). Lại 1 ty quan phòng để lại tất cả, nguyên đặt 1 lang trung, 2 viên ngoại (sung chức Giám lâm), 5 chủ sự, 6 tư vụ, bát phẩm, cửu phẩm đều 10 người, 42 vị nhập lưu, cộng 73 viên. Viện Thái y, để lại cả, nguyên đặt phó ngự y, tả hữu viện phán mỗi chức 2 người, y chánh, y phó đều 10 người, chánh cửu phẩm y sinh, vị nhập lưu y sinh 20 người, (chia làm 3 ban: 1 ban ở, 2 ban về), ngoại khoa y sinh, y phó đều 2 người, 20 tòng cửu phẩm (chia làm 3 ban: 2 ban ở, 1 ban về), 10 vị nhập lưu (chia làm 3 ban: 1 ban ở lại, 2 ban về), cộng 90 viên. 2 ty Tả tế tả, hữu, để lại cả, nguyên đặt mỗi ty chánh phó sứ đều 1 người, miếu lang miếu thừa đều 2 người, điển sự đều 1 người, bát cửu phẩm đều 2 người, cộng 22 viên. Ty Điển nghi, để lại tất cả, nguyên trước đặt viên ngoại, chủ sự, tư vụ đều 2 người, bát cửu phẩm đều 3 người, vị nhập lưu 14 người, cộng 25 viên.

(Ở tỉnh ngoài, phủ *Thừa Thiên*, để lại tất cả, nguyên trước đặt 2 ty tả thừa, hữu thừa, mỗi ty: thông phán, kinh lịch đều 1 người, bát phẩm đều 2 người, cửu phẩm đều 6 người, vị nhập lưu đều 25 người, (nhưng chia làm 2 ban); 3 huyện thuộc hạt: Hương Trà (coi cả huyện Phú Vinh là nơi rất nhiều việc), Hương Thủy (coi cả huyện Phú Lộc là nơi nhiều việc), Quảng Điền, (coi cả huyện Phong Điền là nơi nhiều việc), mỗi huyện đặt một lại mục, 4 thông lại (trước đều làm việc thường xuyên, nay chia làm 2 ban: 1 ban ở làm việc, 1 ban về nghỉ. Các tỉnh, đạo dưới chưa chia ban, thì chia 2 ban như thế), cộng 85 viên (người dự có phẩm hàm thì làm việc thường xuyên, lại dịch thì chia ban, các tỉnh hạt đều thế). Tỉnh *Quảng Nam*, bỏ bớt 9 hậu bổ (về quê chờ bổ), 1 bát phẩm, 2 cửu phẩm: để lại hiện đặt phiên ty, 1 thông phán, 4 bát phẩm, 7 cửu phẩm, 27 vị nhập lưu,

https://tieulun.hopto.org

(trước chia làm 4 ban: 3 ban ở làm việc, 1 ban về nghỉ; nay chia làm 2 ban: 1 ban ở lại, 1 ban về nghỉ; các tỉnh đạo cũng thế); niết ty, 1 kinh lịch, bát, cửu phẩm mỗi chức 1 người, 17 vị nhập lưu. (Trước chia 4 ban, nay cũng chia 2 ban, các tỉnh, đạo cũng thế); cửa Đà Nẵng: 2 cửu phẩm, 1 tự thừa ở Lễ sinh hiệu (tòng cửu phẩm, các tỉnh đạo cũng thế 10 lễ sinh. Ty lương y (tòng cửu phẩm, các tỉnh đạo cũng thế) 6 y thuộc. Ty Chiêm hậu: 1 chiêm hậu sinh (chánh cửu phẩm, các tỉnh đạo cũng thế), 2 vị nhập lưu (10 lễ sinh, trước chia 5: 1 ban ban ở làm việc, 4 ban về nghỉ; 6 y thuộc, trước chia 6 ban: 1 ban ở làm việc, 5 ban về nghỉ; Chiêm hậu vị nhập lưu, trước chia 2 ban: 1 ban ở làm việc, 1 ban về nghỉ, nay vì quê nhà gần tiện, không cấp lương tháng, khi có sai phái, gọi cả ra làm việc, khi xong việc, lại về quê làm ăn, các tỉnh, đạo cũng thế), thuộc hạt (nơi nhiều việc vừa) 2 phủ Tiĩăng Bình, Điện Bàn, mỗi phủ 1 lại mục, 4 thông lại (nhưng chia 2 ban), 4 huyện Hà Đông, (nơi nhiều việc vừa), Quế Sơn, Hòa Vinh, Duy Xuyên (đều nơi ít việc), mỗi huyện đều 1 lại mục, 3 thông lại, cộng là 106 viên. Tỉnh *Quảng Ngãi*, để lại tất cả, nguyên trước đặt ty phiên: 1 thông phán, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 22 vị nhập lưu; ty niết: kinh lịch, bát phẩm đều 1 người, 2 cửu phẩm, 12 vị nhập lưu (chia ban giống như Quảng Nam, sau này cũng thế), 1 tự thừa ở Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 4 y thuộc; ở những phủ, huyện thuộc hạt: phủ Tư Nghĩa, (nơi nhiều việc vừa), đặt 1 lại mục, 4 thông lại: 2 huyện Mộ Đức, Bình Sơn (đều nơi ít việc), mỗi nơi 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 73 viên. Tỉnh *Bình Định*, bỏ bớt 4 hậu bổ, để lại hiện đặt: ở ty phiên: thông phán, kinh lịch đều 1 người, 3 bát phẩm, 5 cửu phẩm, 27 vị nhập lưu; ty niết: thông phán, bát cửu phẩm mỗi chức 2 người, 17

https://tieulun.hopto.org

vị nhập lưu; ty Chiêm hậu: 1 chiêm hậu sinh, 2 vị nhập lưu; ty Lương y: 1 y sinh, 6 y thuộc; 1 tự thừa ở Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh, (Chiêm hậu vị nhập lưu, y thuộc, lễ sinh 3 hạng ấy thôi không cấp lương cũng như tỉnh Quảng Nam, sau này cũng thế). Những phủ huyện thuộc hạt: phủ Hoài Nhân (nơi nhiều việc): 1 lại mục, 3 thông lại; phủ An Nhân (nơi nhiều việc vừa): 1 lại mục, 4 thông lại; 3 huyện Tuy Phúc, Phù Cát (nơi nhiều việc vừa), Phù Mỹ (nơi ít việc), mỗi huyện 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 130 viên. Tỉnh *Phú Yên*, bỏ bớt 2 hậu bổ, 2 vị nhập lưu, 2 thông lại; để lại hiện đặt: 1 kinh lịch, bát, cửu phẩm mỗi chức 2 người, 14 vị nhập lưu, 1 tự thừa ở Lễ sinh hiệu, 6 lễ sinh; ty Lương y, 1 y sinh, 2 y thuộc; 2 huyện thuộc hạt: Đồng Xuân, Tuy Hòa (đều nơi ít việc), mỗi huyện 1 lại mục, 2 thông lại, cộng 35 viên. Tỉnh *Khánh Hòa*, bỏ bớt 2 hậu bổ, 2 thông lại, để lại hiện đặt: ở ty phiên: 1 thông phán, 1 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 15 vị nhập lưu; ty niết, kinh lịch, bát cửu phẩm đều 1 người, 10 vị nhập lưu; ty lương y, 1 y sinh, 4 y thuộc; 1 tự thừa ở Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; phủ huyện thuộc hạt: phủ Ninh Hòa (nơi nhiều việc): 1 lại mục, 5 thông lại; phủ Diên Khánh (nơi nhiều việc vừa): 1 lại mục, 4 thông lại; 2 huyện Vĩnh Xương, Tân Định (đều nơi ít việc), mỗi huyện 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 68 viên. Lại ty Điền nông sứ, nguyên trước tả hữu biện tả hữu phái là 22 người, nay bỏ bớt 8 người, liệu để lại 14 người. Tỉnh *Bình Thuận*: để lại tất cả, trước đặt ở ty phiên: 1 thông phán, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 20 vị nhập lưu: ty niết: kinh lịch, bát phẩm đều 1 người, 2 cửu phẩm, 12 vị nhập lưu, 1 tự thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 4 y thuộc; phủ huyện thuộc hạt: 2 phủ Hàm Thuận, Ninh Thuận (đều nơi nhiều việc), mỗi phủ

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

1 lại mục, 5 thông lại; 2 huyện Hòa Đa (nơi nhiều việc vừa,) Tuy Phong (nơi ít việc), mỗi huyện 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 78 viên. Lại ở ty doanh điền sứ, tây biện, đốc biện, chuyên biện gồm 67 người trước cấp lương, nay vì quê nhà cận tiện thôi cấp lương. Tỉnh *Quảng Trị*, đề lại tất cả, nguyên trước đặt 1 kinh lịch 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 18 vị nhập lưu, (nguyên thường xuyên làm việc), nay chia làm 4 ban, 3 ban ở làm việc, 1 ban về nghỉ): ty Lương y: 1 y sinh, 2 y thuộc, 2 huyện thuộc hạt: Minh linh (coi cả huyện Do Linh), Thành Hóa (đều nơi ít việc), mỗi huyện 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 35 viên. Tỉnh *Quảng Bình*, bỏ bớt thông lại, đề lại hiện đặt: Ty phiên: 1 thông phán, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 22 vị nhập lưu; ty niết: 1 kinh lịch, 1 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 14 vị nhập lưu; ty Chiêm hậu: 1 chiêm hậu sinh, 2 vị nhập lưu; ty Lương y: 1 y sinh, 4 y thuộc; 1 tư thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; phủ huyện thuộc hạt: phủ Quảng Ninh (nơi nhiều việc vừa), 1 lại mục, 4 thông lại; phủ Quảng Trạch (nơi nhiều việc), 1 lại mục, 4thông lại; 2 huyện Lệ Thủy, Bố Trạch (đều nơi ít việc), mỗi huyện 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 82 viên. Tỉnh *Hà Tĩnh*, bỏ bớt bát, cửu phẩm mỗi chức 1 người, 1 tòng cửu phẩm thừa biện, 2 vị nhập lưu, đề lại hiện đặt: kinh lịch, bát cửu phẩm mỗi chức 1 người, 12 vị nhập lưu; 1 thừa tự Lễ sinh hiệu, 6 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 2 y thuộc; huyện Kỳ Anh thuộc hạt (nơi ít việc) 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 29 viên. Tỉnh *Nghệ An*, đề lại tất cả, nguyên trước đặt ở ty phiên: thông phán, kinh lịch đều 1 người, 3 bát phẩm, 5 cửu phẩm, 25 vị nhập lưu (trước chia 4 ban: 3 ban ở làm việc, 1 ban về, nay chia làm 3 ban: 2 ban ở làm việc, 1 ban về nghỉ); ở ty niết: 1 thông phán, 2 bát cửu phẩm, 15 vị

https://tieulun.hopto.org

nhập lưu; ty Lương y: 1 y sinh, 6 y thuộc; 1 tự thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh. Ở phủ, huyện thuộc hạt: phủ Diễn Châu (nơi nhiều việc): 1 lại mục, 5 thông lại; phủ Anh Sơn (nơi nhiều việc vừa), phủ Đức Thọ (nơi ít việc), mỗi phủ 1 lại mục, 4 thông lại; huyện Quỳnh Lưu (nơi nhiều việc vừa) và 7 huyện Hương Sơn, Can Lộc, Nghi Xuân, Thanh Chương, Hưng Nguyên, Chân Lộc, Hương Khê (đều nơi ít việc), mỗi huyện 1 lại mục, 3 thông lại; 2 phủ Tương Dương, Quỳ Châu (phủ thổ ít việc), mỗi phủ 2 thông lại, cộng 131 viên. Lại ty hành nhân[1], nguyên trước đặt 10 người, hàng năm phải đến Trấn Lao, Trấn Biên đốc thu thuế lệ và bất kỳ diễn dịch chữ Man, nay liệu để lại 6 người (nhưng chia 3 ban). Tỉnh *Thanh Hóa*, để lại cả, nguyên trước đặt ty phiên: thông phán, kinh lịch mỗi chức 1 người, 3 bát phẩm, 5 cửu phẩm, 25 vị nhập lưu; ty niết: 1 thông phán, bát cửu phẩm mỗi chức 2 người, 15 vị nhập lưu; 1 tự thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 6 y thuộc; ty chiêm hậu: 1 chiêm hậu sinh, 5 vị nhập lưu, ở phủ huyện thuộc hạt: 3 phủ Hà Trung, Quảng Hóa, Thọ Xuân (đều nơi nhiều việc) mỗi phủ 1 lại mục, 5 thông lại; 2 phủ Thiệu Hóa, Tĩnh Gia (đều nhiều việc vừa), mỗi phủ 1 lại mục, 4 thông lại; 2 huyện Hoằng Hóa, Đông Sơn (đều nhiều việc vừa), cả 5 huyện Hậu Lộc, An Định, Cẩm Thủy, Nông Cống, Quảng Xương (đều nơi ít việc), mỗi huyện 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 151 viên. Tỉnh *Ninh Bình*, để lại tất cả, nguyên trước đặt ở ty phiên: 1 thông phán, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 20 vị nhập lưu; ty niết: kinh lịch, bát phẩm đều 1 người, 2 cửu phẩm, 12 vị nhập lưu; 1 tự thừa Lễ

(1) Ty thông ngôn.

https://tieulun.hopto.org

sinh hiệu, 10 lễ sinh, ty lương y, 1 y sinh, 4 y thuộc; ở phủ huyện, thuộc hạt: phủ Nho Quan (nơi nhiều việc lắm): 1 lại mục, 5 thông lại, phủ Yên Khánh (nơi nhiều việc vừa) và huyện Kim Sơn (nơi nhiều việc), mỗi nơi 1 lại mục, 4 thông lại; 3 huyện Yên Mô, Gia Viễn, Yên Hóa (đều nhiều việc vừa), mỗi huyện 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 82 viên. Tỉnh *Nam Định*, để lại tất cả, nguyên trước đặt ở ty phiên: thông phán, kinh lịch đều 1 người, 3 bát phẩm, 5 cửu phẩm, 30 vị nhập lưu; ty niết: thông phán, kinh lịch đều 1 người, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 20 vị nhập lưu; 1 tự thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 6 y thuộc. Ở phủ huyện thuộc hạt: 2 phủ Thái Bình, Kiến Xương (đều nơi rất nhiều việc) và phủ Xuân Trường (nơi nhiều việc), mỗi phủ 1 lại mục, 5 thông lại, phủ Nghĩa Hưng (nơi nhiều việc vừa), 2 phủ Nghĩa Hưng, Thái Bình (đều ít việc), mỗi phủ 1 lại mục, 4 thông lại; 3 huyện Chấn Định, Tiền Hải, Thư Trì (đều nơi nhiều việc) và 4 huyện Chân Ninh, Mỹ Lộc, Thanh Hải, Thụy Anh (đều nơi nhiều việc), mỗi huyện 1 lại mục, 4 thông lại, 4 huyện Nam Chân, Vụ Bản, Phong Doanh, Quỳnh Lôi (đều nhiều việc vừa), mỗi huyện 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 154 viên. Tỉnh *Hưng Yên*, để lại cả, nguyên trước đặt ở ty phiên: 1 thông phán, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 20 vị nhập lưu; ty niết: kinh lịch, bát phẩm đều 1 người, 2 cửu phẩm, 12 vị nhập lưu; 1 tự thừa Lễ hiệu sinh, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 3 y thuộc. Ở phủ huyện thuộc hạt: 2 phủ Khoái Châu (nơi nhiều việc), Tiên Hưng (rất nhiều việc), mỗi phủ 1 lại mục, 5 thông lại; 3 huyện Phù Cừ, Diên Hà, Kim Động (đều rất nhiều việc), và huyện Tiên Lữ (nơi nhiều việc), mỗi huyện 1 lại mục, 4 thông lại, cộng 17 viên. Tỉnh *Hải Dương*, để lại tất cả, nguyên trước đặt ở ty phiên: thông phán, kinh lịch

https://tieulun.hopto.org

đều 1 người, 3 bát phẩm, 5 cửu phẩm, 30 vị nhập lưu; ty niết: 1 thông phán, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 20 vị nhập lưu; 1 tự thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 4 y thuộc. Ở phủ, huyện thuộc hạt: 3 phủ Bình Giang, Ninh Giang, Kinh Môn (đều nhiều việc) và phủ Nam Sách (rất nhiều việc), mỗi phủ 1 lại mục, 5 thông lại; 7 phủ huyện Kiến Thụy (nhiều việc vừa), Tứ Kỳ, Thanh Hà, Cẩm Giàng, Gia Lộc, Tiên Minh (đều nhiều việc), Kim Thành (rất nhiều việc), mỗi nơi 1 lại mục, 4 thông lại; 4 huyện Đường Hào, Thủy Đường, Đồng Triều, An Dương (đều nhiều việc vừa), mỗi huyện 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 153 viên. Tỉnh *Quảng Yên*, đề lại tất cả, nguyên trước đặt: ở ty Phiên: thông phán, bát phẩm mỗi chức 1 người, 2 cửu phẩm, 15 vị nhập lưu; ty Niết: kinh lịch, bát, cửu phẩm đều 1 người, 10 vị nhập lưu; 1 tự thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 4 y thuộc. Ở phủ huyện thuộc hạt: phủ Hải Ninh (nơi nhiều việc): 1 lại mục, 5 thông lại; 2 huyện Nghiêu Phong (nơi nhiều việc). Hoành Bồ (kiêm thự phủ Sơn Định (nơi ít việc), mỗi huyện 1 lại mục, 4 thông lại; châu Tiên Yên (nhiều việc vừa), huyện Yên Hưng (nơi ít việc) mỗi nơi 1 lại mục (trong đó huyện Yên Hưng thì thổ lại mục, nguyên vẫn làm việc không chi lương), 3 thông lại, cộng 73 viên. Tỉnh *Hà Nội* đề lại tất cả, nguyên trước đặt ty phiên: thông phán, kinh lịch mỗi chức 1 người, 3 bát phẩm, 5 cửu phẩm, 30 vị nhập lưu; ty niết: thông phán, kinh lịch, mỗi chức 1 người, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 25 vị nhập lưu; 1 tự thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 6 y thuộc; ty chiêm hậu: 1 chiêm hậu sinh, 5 vị nhập lưu. Ở phủ, huyện thuộc hạt: phủ Hoài Đức (rất nhiều việc): 1 lại mục, 5 thông lại; 3 phủ Thường Tín, Lý Nhân

https://tieulun.hopto.org

Ứng Hòa (đều nhiều việc), mỗi phủ 1 lại mục, 5 thông lại; 4 huyện Thanh Oai, Thanh Trì, Phú Xuyên, Nam Xương (đều nhiều việc), mỗi huyện 1 lại mục, 4 thông lại; 5 huyện Thọ Xương, Chương Đức, Hoài Yên, Thanh Liêm, Bình Lục (đều nhiều việc vừa, mỗi huyện 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 160 viên. Tỉnh *Bắc Ninh* bỏ bớt 2 bang biện, 2 cửu phẩm, 2 vị nhập lưu; để lại hiện đặt: ở ty phiên: thông phán, kinh lịch đều 1 người, 3 bát phẩm, 5 cửu phẩm, 30 vị nhập lưu; ty niết: 1 thông phán, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 20 vị nhập lưu: 1 tự thừa Lễ sinh hiệu; 10 lễ sinh: ty lương y: 1 y sinh, 6 y thuộc, 1 tượng y[1], 2 y thuộc. Ở phủ, huyện thuộc hạt: 2 phủ Từ Sơn, Lạng Giang (đều nhiều việc lắm), 2 phủ Thuận Thành, Đa Phúc và 2 phân phủ Thuận Thành, Lạng Giang (đều nhiều việc), mỗi phủ 1 lại mục, 5 thông lại; 5 huyện Tiên Du (nhiều việc lắm), Văn Giang, Yên Phong, Quế Dương, Yên Dũng, Kim Anh (đều nhiều việc), mỗi huyện 1 lại mục, 4 thông lại; 3 huyện Lương Tài (nhiều việc vừa), Gia Bình, Lục Ngạn (đều ít việc), mỗi huyện: 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 165 viên. Tỉnh *Thái Nguyên*, để lại cả, nguyên trước đặt ở ty phiên: 1 thông phán, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 15 vị nhập lưu; ty niết: 1 kinh lịch, bát, cửu phẩm đều 2 người, 10 vị nhập lưu, 1 tự thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 4 y thuộc. Ở phủ, huyện thuộc hạt: phủ Thông Hóa (nơi nhiều việc): 1 lại mục, 5 thông lại; châu Bạch Thông (nơi nhiều việc): 1 lại mục, 4 thông lại; 2 phủ Phú Bình, Tòng Hóa (đều nhiều việc vừa), mỗi phủ 1 lại mục, 4 thông lại: 4 huyện Bình Xuyên, Động Hỷ, Võ Nhai, Đại Từ (đều nơi ít

(1) Thầy thuốc coi chữa voi.

https://tieulun.hopto.org

việc), mỗi huyện 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 89 viên. Tỉnh *Lạng Sơn*, để lại cả, nguyên trước đặt ở ty phiên: 1 thông phán, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 20 vị nhập lưu; ty niết: kinh lịch, bát phẩm đều 1 người, 2 cửu phẩm, 12 vị nhập lưu: 1 tự thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 4 y thuộc. Ở phủ, huyện thuộc hạt: phủ Trường Khánh (nơi nhiều việc vừa): 1 lại mục, 4 thông lại, 2 châu Lộc Bình, Văn Uyên (đều nhiều việc vừa) và 3 huyện châu Văn Quan, Thoát Lãng, Yên Bác (đều nơi ít việc), mỗi nơi 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 75 viên. Tỉnh *Sơn Tây*, để lại cả, nguyên trước đặt ở ty phiên: thông phán, kinh lịch đều 1 người, 3 bát phẩm, 5 cửu phẩm, 30 vị nhập lưu: ty niết: 1 thông phán, 2 bát phẩm, 3 cửu phẩm, 20 vị nhập lưu; 1 tự thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 6 y thuộc. Ở phủ, huyện thuộc hạt: phủ Quốc Oai (nơi nhiều việc lắm), 2 phủ Quảng Oai, Lâm Thao và phân phủ Vĩnh Tường (đều nhiều việc), mỗi phủ 1 lại mục, 5 thông lại, 2 phủ Vĩnh Tường, Đoan Hùng (đều nhiều việc vừa) và 5 huyện Phúc Thọ, Bất Bạt, Thạch Thất, Mỹ Lương (đều nhiều việc), An Lạc (nơi nhiều việc lắm) mỗi nơi 1 lại mục, 4 thông lại; 9 huyện: Tòng Thiện, Đan Phượng, Lập Thạch, Tam Dương, Cẩm Khê, Phú Ninh, Thanh Ba, Hạ Hòa (đều nhiều việc vừa), Sơn Dương (nơi ít việc), mỗi huyện 1 lại mục, 3 thông lại. Cộng 173 viên. *Tỉnh Tuyên Quang*, bỏ bớt 2 hậu bổ; để lại hiện đặt: Ở ty phiên: 1 thông phán, 1 bát phẩm, 2 cửu phẩm, 15 vị nhập lưu; ty niết: kinh lịch, bát, cửu phẩm đều 1 người, 10 vị nhập lưu; 1 tự thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 4 y thuộc. Ở phủ, huyện thuộc hạt: 2 phủ Yên Bình, Tương Yên (đều nhiều việc vừa), mỗi phủ: 1 lại mục, 4 thông lại; 5 huyện châu Hàm Yên, Chiêm Hóa, Vị Xuyên, Vĩnh Tuy,

https://tieulun.hopto.org

Lục Yên (đều nơi ít việc), mỗi nơi 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 79 viên. *Tỉnh Cao Bằng*, bỏ bớt 9 vị nhập lưu, còn lại hiện đặt: ở ty phiên: thông phán, bát phẩm đều 1 người, 2 cửu phẩm, 10 vị nhập lưu: ty niết: kinh lịch, bát, cửu phẩm đều 1 người, 6 vị nhập lưu; 1 tự thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 4 y thuộc. Ở phủ, huyện thuộc hạt: Phủ Trùng Khánh (nơi nhiều việc vừa), 1 lại mục, 4 thông lại; 3 huyện Thạch An, Quảng Uyên, Thượng Lang (kiêm nhiếp Hạ Lang) (đều ít việc), mỗi nơi: 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 38 viên. *Tỉnh Hưng Hóa*, bỏ bớt 2 hậu bổ, bát, cửu phẩm mỗi chức 2 người, để lại hiện đặt: ở ty phiên: thông phán, bát phẩm đều 1 người, 2 cửu phẩm, 15 vị nhập lưu; ty niết: kinh lịch, bát, cửu phẩm đều 1 người, 10 vị nhập lưu: 1 tự thừa Lễ sinh hiệu, 10 lễ sinh; ty lương y: 1 y sinh, 4 y thuộc. Phủ, huyện thuộc hạt; phủ Điện Biên (nhiều việc lắm): 1 lại mục, 5 thông lại: châu Thủy Vĩ (nơi nhiều việc): 1 lại mục, 4 thông lại; 10 huyện, châu: Tam Nông, Thanh Sơn, Văn Chấn, Trấn Yên, Yên Lập, Chiêu Tấn, Văn Bàn, Tuần Giáo, Mộc Châu, Mai Châu (đều ít việc vừa), mỗi nơi: 1 lại mục, 3 thông lại, cộng 100 viên).

Năm ấy, các hạng thuyền ở kinh và các tỉnh ngoài đi tuần tiễu, đài tải cộng là 226 chiếc, bị hỏng việc 51 chiếc (vì bão và bị giặc), còn thì đều trở về yên ổn.

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN XL

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Kỷ tỵ, Tự Đức, năm thứ 22 (Thanh, Đồng trị năm thứ 8) (1869). Mùa xuân, tháng giêng, ngày mồng một, vua nhân năm ấy kinh gặp kỷ đại khánh tiết hoàng thái hậu thọ 60 tuổi, thân đem: hoàng thân phiên, hoàng thân, văn võ trăm quan đến cung Gia thọ dâng tờ biểu mừng, làm lễ chúc mừng. Lễ xong, vua trở về ngự điện Cần chính nhận lễ mừng. Ban ân chiếu gồm 10 điều:

(— Những hoàng thân công, tôn tước cùng công tử dự đến lạy mừng và quan văn từ lục phẩm, võ từ ngũ phẩm trở lên đáng được dự yến, đều ban yến 1 lần. Các người kể trên cùng tướng quân tham tán, đề đốc, tán tỷ, tán tương, đốc phủ, bố án, lãnh binh ở tỉnh ngoài, phàm ấn quan trở lên, đều ban thưởng có thứ bậc.

— Những công chúa, công nữ dự đến lạy mừng và những phi tần, nữ quan đều ban ân thưởng cho có bậc.

— Miếu đế vương các đời, văn miếu, đền khải thánh, võ miếu, miếu thành hoàng, miếu hội đồng, đàn tiên

https://tieulun.hopto.org

nông, đàn sơn xuyên, đàn kỳ phong, đàn lệ tế cùng các thần kỳ dự ở tự điển ở kinh và tỉnh ngoài, đều ban tế 1 tuần.

— Những hoàng thân, qui chúa, phi tần đã quá cố và các nhà thờ họ ngoại, đều ban tế 1 tuần.

— Tiền thuế thân, tiền đầu quan, thuế điệu, năm tự Đức thứ 22 tạm hoãn cho 3 phần 10.

— Các hạng điền thổ phải nộp thóc gạo, tạm hoãn cho 3 phần 10.

— Các hạng biền binh chính ngạch hiện nay được điều ở kinh, đều thưởng tiền mỗi người 1 quan 2 tiền: còn các hạng biền binh tạp ngạch được điểm đều thưởng mỗi người 7 tiền.

— Giản binh các hạt, lệ trước cứ tháng được 5 tiền có tháng chỉ có 1 phương gạo. Nay chiếu hiện số, từ tháng 1 đến tháng 6 đều cấp đủ tiền 1 quan. Lại đến kỳ tập hợp đủ cả, đều thưởng mỗi người 3 tiền.

— Các hạng thợ ở kinh, đều thưởng tiền gạo nửa tháng lương.

— Những kẻ góa vợ góa chồng, mồ côi không con cái ở sở Dưỡng tế các hạt và người tàn tật không nơi nương tựa, thì quan có trách nhiệm thời thường cấp nuôi đầy đủ, chớ để cho vơ.

Sai chế tiền vàng, tiền bạc có chữ « từ » « hiếu », « lương », « đễ », « nghĩa » « thỉnh », « huệ », « thuận », « nhân », « trung », để sung làm ân ban cho hoàng thân và các ấn quan văn võ (lấy nghĩa: « cha hiền », « con hiếu », « anh lành », « em kính » « chồng nghĩa », « vợ theo », « lớn yêu », « bé thuận », « vua nhân », « tôi thực » trong sách *Lễ ký*.

Án sát sứ tỉnh Hải Dương Tôn Thất Thuyết tâu nói: phòng thủ nhiều ngả, quân lính chia ra thì lực lượng

https://tieulun.hopto.org

yếu, xin lấy các đồn Liêu Xá, Đồng Bình, Mặc Ngạn, Phù Kinh và Ninh Hải nhất, Ninh Hải nhị, làm nơi khống chế, còn đều giao cho dân đóng giữ. Lại xin phải thêm lính Nghệ An, Hà Tĩnh mỗi tỉnh đủ 500 để đóng đồn. Viện Cơ mật tuân lệnh bàn định: hạt Hải Dương cửa biển nhiều ngả, 3 cửa Ngải Am, Văn Úc, Riêng Hải, cửa biển sâu rộng, thuyền bè dễ ra vào, nay nếu bỏ hết, nhỡ hoặc giặc biển dò biết, kéo đến quấy nhiễu, thì dân miền hạ du chịu hại, nên ở phía hữu cửa Riêng Hải, để lại đồn Đồng Xá; phía tả cửa Văn Úc, để lại đồn Văn Úc; phía tả cửa Ngải Am để lại đồn Ngải Am, giữ sông kiêm giữ cả biển, mới là chu đáo cẩn mật, 4 sở giữ sông như Liêu Xá. Đồng Bình, Mặc Ngạn, Phù Kênh hơi gần tỉnh thành, khi lâm sự có phải phái thêm cũng tiện, không phải đặt riêng đồn lớn làm gì. Phải thêm quân đóng đồn thì các tỉnh có bờ biển không khỏi bắt chước cái dở, mà đi lại để đóng, điền bổ rất là vất vả phí tổn. Xin do các tỉnh có bờ biển chọn phái người khỏe mạnh, thao diễn sung đóng luyện tập để được thực dụng. Vua bèn bảo Tôn Thất Thuyết rằng: đóng giữ chia ra thì sức lực mỏng, cố nhiên là phải, nhưng biết chọn chỗ hiểm yếu, giúp đỡ lẫn nhau, phòng giữ tất vững mới được nên hết lòng bàn tính cho xứng sự ủy thác.

Vua sắp đi chơi xã Mậu Tài. Đình thần tâu nói: ngày mai gặp ngày lễ xuân hưởng, lại chọn ngày tế Giao, xin đổi ngày khác ngõ hầu hợp tình, hợp lễ. (Xã Mậu Tài thuộc huyện Phú Vinh, vua thường đi chơi để săn bắn). Vua bảo rằng: không phải không biết thế, nhưng tình trẫm thực thà ngay thẳng, phàm việc trực tiệt không văn hoa giấu giếm, tự liệu lắm bệnh, chưa thể làm lễ được. Gần đây tiết xuân mới, hành mộc vượng, mất

https://tieulun.hopto.org

hoa mờ lắm, cho nên mượn việc đó để thư thái một chút. Nay nhờ khuyên bảo, xin cẩn thận nghe theo, thực rất kính sợ.

Khai đường sông Hương Trà (từ cửa biển Nhan Biều suốt đến xã Vân Cù).

Đắp ra chỗ khác những đê tư của 3 xã Phạm Nổ thuộc Hưng Yên và Thượng Hộ, Bồng Điền thuộc Nam Định (1 đoạn thuộc xã Phạm Nổ, xã Thượng Hộ, dài 190 trượng; 1 đoạn thuộc xã Bồng Điền dài 168 trượng).

Tuần phủ Hà Nội (kiêm quản cục Thông Bảo Hà Nội), Nguyễn Bách xin đúc tiền kẽm nặng 5 phân (tiền kẽm, khoảng năm Gia Long đúc nặng 7 phân; khoảng năm Minh Mệnh, Thiệu Trị, Tự Đức đổi đúc nặng 6 phân). Bộ Hộ cho rằng tiền 5 phân nhỏ, mỏng dễ gãy nát, tiêu dùng không tiện, xin chiếu theo đúc mỗi đồng 6 phân. Vua theo lời.

Phủ Thừa Thiên gạo đắt, xuất 1 vạn hộc thóc kho, giảm giá bán ra.

Đề đốc Nguyễn Hữu Thân, Phan Bân đánh úp đồn giặc ở Chợ Mới Thái Nguyên, bị thua. Phan Bân bị giặc bắt, bọn Tả tướng quân Nguyễn Hiên, tham tán Hoàng Văn Tuyển và Hữu Thân, đều giáng cấp lưu dụng. Nhân dụ rằng: vua chúa dùng quân là để cấm bạo ngược, ngăn làm loạn, nhưng việc quân kéo dài mà có lợi cho nước, từ xưa chưa từng có, trẫm đối với các quan quân thứ, ủy dụng trọng, mong mỏi nhiều, thế mà kéo dài thì giờ quá, quân thứ Lạng Sơn thì vì giặc Ngô xin hàng, tâu xin chiêu dụ, mà mưu tính xử trí ra sao, mãi chưa dệ tập tâu; quân thứ Tuyên Quang thì tình việc tên Hoàng Anh, hết sức giữ không có mưu kế gì; quân thứ Thái Nguyên thì đánh dẹp bọn giặc Chu Tường Lân, Ngô Anh, Lê Thành Mỹ, xử trí trái

https://tieulun.hopto.org

phép, trước đã mất đồn Chợ mới, sau đánh úp lại bị thua, bất lực như thế, xin đi có ích gì! Đều phải đem hết mưu sức, dẹp yên bọn giặc ấy ngay. Khi uống rượu mừng thắng trận chép công, trẫm sẽ hậu thưởng không tiếc.

Thưởng cho quan quân ở quân thứ 3 đạo tiền gạo lương tháng (từ 3 tháng đến 1 tháng) có thứ bậc. Nhân dụ bọn Đoàn Thọ, Nguyễn Hiên rằng: bọn ngươi hoặc là bậc trọng thần, hoặc được ủy thác trọng trấn, thân phải khó nhọc, trẫm đã biết lắm, nhưng đối với bổn phận báo nước, tấm lòng yêu vua, phải làm thế nào cùng nhau một lòng một sức, đem hết mưu mô, trù tính công việc cho được thích hợp, cốt đem hai chữ thành công về ngay mới là không phụ sự ủy thác. Các tướng tá, binh dũng, nhà nước nuôi hàng trăm năm, dùng có 1 ngày, đều nên cảm kích cố gắng, sớm có khúc khải hoàn, nếu còn dám rút lui, trốn tránh, thì nhà nước có hình pháp nhất định, tất không tha thứ các ngươi.

Định lại lệ lãnh trưng thu thuế các cửa, các bến (tuân theo lệ khoảng năm Minh Mệnh, Thiệu Trị, cho nhà buôn đối giá lãnh trưng, người nào trả cao thì được trưng về đánh thuế, chiếu giá hàng hóa 40 phần lấy 1 phần. Có thuyền bè nào đi qua, thì các tuần tỷ tức thời xét thực, chiếu lệ mà thu, liền phát biên lai cho đi, nhưng trong biên lai biên rõ họ tên người buôn, tiền trị giá hàng hóa bao nhiêu? Tiền thuế là bao nhiêu, giao cho người buôn giữ làm bằng. Nếu dám trái lệ tạm thu và bắt ức, làm khó dễ, cho đến ngay trình thưa, tra xét quả thực, chiếu luật trị tội).

Định lại lệ phạt thuyền vận tải và thuyền tuần tiễu. (Phàm sai phái đi vận tải, tuần tiễu, thủy sư ở kinh do đề đốc, hiệp lý, chưởng vệ; ở tỉnh ngoài do đốc, phủ,

https://tieulun.hopto.org

bố, án, chánh, phó quản đạo và lãnh binh trông coi thủy sư, khi nào không có sóng gió mà cho đi trái phép hỏng việc cũng là gặp thuyền giặc ít, thuyền tải nhiều mà đánh nhau bị thua, thì suất đội, quản viên trông coi đi thuyền và vận tải cùng bọn lái thuyền đều chiếu luật lệ nghĩ xử theo tội nặng. Còn quản viên, chưởng vệ, lãnh binh chọn phái không phải người xứng đáng, đều chiếu luật tiến cử không được người cứ mỗi lần thua mất, 1 chiếc thuyền phạt 80 trượng, và cứ mỗi chiếc thêm một bậc; đề đốc, hiệp lý, đốc, phủ, bố, án, chánh, phó quản đạo đều kém chưởng vệ, lãnh binh một bậc.

Đổi lại ruộng tịch điền ở Bịnh Thuận (nguyên trước ở thôn Đông An, đến nay lấy 3 mẫu hạng thành tiền ở thôn Xuân An, sở tại tỉnh lỵ).

Hiệp trấn nước Thanh là Ngô Hưng đến đồn Hữu Thu (thuộc Lạng Sơn).

Lấy đề đốc Hải Phòng tỉnh Nam Định Phạm Hân đổi làm phó đề đốc quân thứ Lạng Sơn coi việc huấn luyện các hạng biền binh hiện đóng ở Bắc Ninh để phòng khi cần tư điệu.

Tháng 2, lại định rõ chương trình ở Quốc tử giám:

(— Một khoản — Tôn sinh chưa tập đủ thể văn và chưa phân biệt chấm câu, chấm ngắt, do quan học chính phải sớm chiều dạy bảo, đã tập đủ thể văn 3 kỳ, sát hạch dự trúng hạng ưu, bình và đã đi thi hương, thì cho được cùng học tập với sinh viên ở Giám, chờ có tiến bộ, lại theo lệ đem làm tôn sinh thượng hạng.

— Một khoản — Ấm sinh vào học ở Giám, phàm người đã đỗ tú tài, thì cho hội đồng khảo hạch, không phải câu nệ về niên hạn.

https://tieulun.hopto.org

– Một khoản – Hàng năm 2 tháng trọng sát hạch sinh viên, khi chấm xét xong, đem suốt cả sách học tập nửa năm trước, xét kỹ học lực, chăm hay lười, cân nhắc tính khấu trừ định hạng.

– Một khoản sinh viên học ở Giám đã được xét bổ mà chưa có nơi khuyết để bổ được, trừ người có lòng hăng hái, cố gắng tình nguyện ở lại Giám học thì chi học bổng để học tập, còn thì cho về quê, về nơi ngụ chờ bổ.

– Một khoản – Người mới được vào Giám, xét tuổi đã cao tự 30 trở lên, cũng chuẩn cho được chọn bổ giáo chức...

– Một khoản – Người nào đã đỗ tú tài, tuổi từ 40 trở lên, tình nguyện ra làm việc, do quan ở Giám tư bộ được sát hạch cùng với tú tài ở kinh về các tỉnh để bổ).

Định lại lệ thưởng cho các thuyền vận tải. (Trừ hai hạng thứ và liệt kém đáng phải đình thưởng, xử phân vẫn theo lệ cũ ra, còn thuyền nào dự được ưu, bình, thì mỗi chuyến, tùy theo gần, xa gia thưởng ngân tiền, cuối năm tính suốt khấu trừ, dự vào hạng ưu, hạng bình thì viên quản giải, phân tọa[1] và người lái đều thưởng thăng trật, thực thụ và gia cấp, thưởng tiền có thứ bậc).

Tha tội đồ cho các người làm quan phạm tội là Nguyễn Văn Học, Hoàng Chiêu, Vũ Doãn Thanh, Trần Hoán, Nguyễn Tập, Nguyễn Xuân Ý, Hoàng Uy, giao đi 2 quân thứ Lạng, Thái và các đồn phòng giữ cửa biển để làm việc chuộc tội. Nguyễn Hữu Cơ già yếu,

---

(1) Viên trông coi riêng 1 chiếc thuyền tải.

https://tieulun.hopto.org

cho chiếu lệ nộp tiền chuộc tội (Các người này gần đây vì để người Pháp bức lấy mất 3 tỉnh phía trong, nên phải tội).

Nêu thưởng dân thọ trăm tuổi ở Quảng Nam, Quảng Ngãi, Bình Thuận. (Ở Quảng Nam Trần Văn Phượng, Đỗ Văn Mỗi, Hoàng Văn Bốn; ở Quảng Ngãi, Trần Văn Huy; ở Bình Thuận, Nguyễn Văn Khảo, Văn Khảo vì trước bỏ sót không báo, đến năm nay 102 tuổi mới báo).

Hoàng Anh đến tỉnh Tuyên Quang xin thú và xin cho ở mỏ Tụ Long, quan quân thứ, quan tỉnh là Trương Phúc Lý, Phan Văn Thuật đem việc tâu lên bộ Binh: tên Hoàng Anh yêu cầu cho ở để chiếm mối lợi, thì thổ dân sở tại chưa chắc đã vui lòng, không khỏi thành ra lấm việc, nhưng hiện nay Ngô Côn ở Lạng Sơn, Ngô Anh, Lê Thành Mỹ, Chu Tường Lân ở Thái Nguyên vẫn chưa dẹp xong, cứ tuyệt ngay chưa tiện. Xin do viện lĩnh tổng đốc Nguyễn Bá Nghi và quan quân thứ, quan tỉnh là bọn Trương Phúc Lý trù tính kỹ để ràng buộc, chờ khi việc ở Lạng, Thái trù tính xong, sẽ tùy cơ liệu tính. Vua theo lời.

Quan bộ Hộ tâu: các hạt Thừa Thiên, Trị, Bình, Nam, Ngãi, mùa đông trước giá gạo đắt, hoặc lại bị trâu bò chết toi, bỏ ruộng, mùa thu tới này lương thực của dân sợ lại trở ngại đói kém, nếu hết thảy lấy của công mà cấp, thế không thể chu cấp kế tiếp. Xin thông tư cho các tỉnh khuyến khích các hạng thuyền buôn đến ngay Bắc Kỳ mua nhiều gạo về bán, các thuyền buôn nước Thanh, nước Xiêm, Hạ Châu chở gạo đến bán, chước giảm cho thuế nhập cảng, chờ khi các tàu Thuận tiệp, Mẫn thỏa đi việc công về, tức thì phái đến Nam Định mua gạo hoặc xay thóc ở kho giao cho chở đi để liệu bán ra, về lợi thêm có thể đủ chi, về đi lại có thể tuần phòng được biển. Vua y cho.

https://tieulun.hopto.org

Linh mục nước Y-pha-nho tên là Lễ xin đến tỉnh Bắc Ninh giảng đạo. Vua y cho.

Tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên Nguyễn Bá Nghi mua ruộng làm nhà ở nơi làm việc, tự nghĩ là can phạm pháp luật, dâng sớ xin thú tội. Quan Khoa đạo xin chiếu luật nghĩ xử. Vua nghĩ Bá Nghi đã tự trình bày, tha cho. Nhân bảo rằng: « Được nhẹ là xét lòng lành của bề tôi, giữ pháp luật là lòng ngay của đạo làm tôi. Nguyễn Bá Nghi nay đã lão thành, có lỗi tất sửa đổi, hết lòng làm việc công, sớm làm xong việc biên giới, có lúc được về chầu hầu; lại phủ dụ dân có tiếng giỏi, để lại lòng yên về sau, thì dân làm đền thờ như ở Đồng Hương, còn gấp vạn lần tâu ruộng làm nhà! Chớ chuốc lấy tội lỗi nữa, không thể tha thứ được.

Định lại lệ ly chức (1) và giữ lại của các quan phủ huyện. (Phàm ở phủ, huyện, châu, nơi nào có việc quân hệ khẩn cấp, mới cho ly chức, quan tỉnh phủ, đạo phải phái ngay người đến làm việc thay. Còn như người mới được thăng thì tiếp được lục sức, quan thượng ty tức thì sức xét kỹ 3 việc chức vụ phải làm ở nơi làm việc cũ có được thanh thỏa hay không? Có nên cho ly chức hay nên giữ lại? thì phải tư bộ để xét. Viên quan làm việc trước theo lệ được ly chức, thì nơi để khuyết, hoặc chọn người bảo cử, hoặc tư cho bộ Lại tâu xin chọn bổ. Sau khi được chỉ, lập tức sức cho viên mới được bổ đến ngay, bàn giao xong mới được ly chức, thẳng hoặc viên quan làm việc trước theo lệ phải giữ lại, cho gia hạn, thì sẽ chiếu lệ mà làm, nhưng đình việc phải người đến thay, cho đỡ phiền phí).

Sai thị lang sung doanh điền sứ Trần Đình Túc, khoa đạo Lê Trung Lương chia nhau đi vào Nam, ra Bắc đặt

---

(1) Đổi khỏi chức.

https://tieulun.hopto.org

mua đồ vật của công (Năm nay chi dùng phải tiêu đến hơn 173.000 quan. Ở địa phương nhiều việc không thể đủ được, cho nên phái người đi cùng mua, kiêm cả việc kiểm tra, đôn đốc thuyền vận tải).

Vua bảo quan bộ Hộ rằng: « Trước kia bàn bỏ cấm, cho dân buôn đi đến Hạ Châu buôn bán, thế mà gần đây không thấy các tỉnh tâu báo về bộ. Vả đi đến nước ngoài, cũng là việc quan hệ không phải chỉ có việc kinh doanh buôn bán, từ trước cái tệ buôn gian lậu cũng nhiều, nay đã rộng cho, các địa phương biết là đi lén lút mà không xét hỏi gì, như thế thì coi nghị định là giấy tờ suông, nếu muốn hỏi xét tình hình làm thế nào biết các tỉnh, đạo nên xét số lượt thuyền buôn hàng năm đi Gia Định và Hạ Châu và thuyền buôn các nơi ra vào, đánh thuế đồ vật mua bán thế nào, phải cùng nhau làm tờ tâu lên cả. Lại sai kiểm điểm từ khi có nghị mới chuẩn cho thu các thuế lệ hàng năm thu được bao nhiêu, tâu lại rõ ràng, để xem có thành hiệu không? ». Sau tờ tâu lại đâng lên.

(— Về thuế thuyền xuất, nhập khẩu. — Năm Tự Đức thứ 18: thuê thuyền vận đi sông chở hàng hóa xuất nhập khẩu 157 chiếc, (mỗi chiếc mỗi lần xuất nhập 50 lạng bạc thuế), cộng bạc thuế 7.850 lạng; lại tha riêng thuế thuốc phiện sống 8805 quan 8 tiền. Năm thứ 19: thuyền xuất nhập 105 chiếc, tháng 11 năm ấy, nghị tăng thuế mỗi chiếc 25 lạng bạc), cộng bạc thuế 5.450 lạng; lại thu riêng thuế thuốc phiện sống 3.512 quan tiền. Năm thứ 20: thuyền xuất nhập 87 chiếc, (trừ 5 chiếc bị đắm được miễn thuế), cộng bạc thuế 6.525 lạng; lại thu riêng thuế thuốc phiện sống 205 lạng bạc (do năm này nghị chuẩn cho cứ 8 quan tiền chiết nộp 1 lạng bạc). Năm thứ 21: thuyền xuất nhập 91 chiếc (không kể 12 chiếc chở gạo đến bán được miễn thuế nhập cảng và 9

https://tieulun.hopto.org

chiếc chở thiếc xuất khẩu sẽ đưa sang khoản thuế thiếc), cộng bạc thuế 6825 lạng (không kể thuế thuốc phiện sống, năm ấy người buôn nước Thanh xin lãnh trưng hợp vào ngạch thuế thuốc phiện, đồng niên nộp tiền cộng 6.000 quan, chiết nộp bằng bạc 750 lạng, đã thêm vào khoản thuế thuốc phiện).

– Về thuế gạo – Năm thứ 18 bắt đầu đánh thuế, nhiều lần người buôn nước Thanh ở 2 tỉnh Nam Định (26 chiếc thuyền), Hải Dương (4 chiếc thuyền) xin đi mua gạo (trừ thuyền nước Thanh giúp việc đánh giặc ở Hải Dương được miễn thuế ra), số gạo phải đánh thuế là 1.364.200 cân (mỗi 1000 cân bạc thuế 3 lạng): cộng bạc thuế 4.091 lang hơn 4 đồng cân.

– Về thuế thiếc – Năm thứ 21, Bình Định Tú nộp tiền lãnh trưng của biền Trà Lý (tỉnh Nam Định là 5 vạn quan; tỉnh Nam Định đánh thuế người buôn nước Thanh thuê 9 chiếc thuyền ván đi sông chở thiếc xuất khẩu (mỗi chiếc 75 lạng bạc, sau cũng thế), cộng bạc thuế 665 lạng. Tỉnh Hải Dương thu thuế ấy 3 chiếc thuyền, cộng bạc thuế là 225 lạng. Còn như các hạng thuế thuốc phiện, thuế gỗ lim sẽ làm tờ phúc tâu sau).

Vua lại bảo rằng: « Phàm việc thường thường lưu tâm xem xét, hỏi đến không việc gì là không biết, mới tiện sửa chữa làm bổ, tức gọi là thường xem xét mới được việc, há nên chỉ bàn bạc nhiều lời mà không có công hiệu thiết thực. Lại như câu « quan tể tướng không trả lời về tiền, thóc », Trần Bình cũng là nói láo, lại khen là đắc thể, là hậu nho bị che lấp, phàm quan có trách nhiệm đều nên biết thế, mọi việc mới đều tốt ».

Cho Tiền quân đô thống quản thị vệ đại thần nghĩa dũng tử là Hồ Uy, kiêm chưởng Tả quân; thống chế

https://tieulun.hopto.org

sung Thuận an tấn phòng luyện là Nguyễn Diệm quyền chưởng Hậu quân (quyền chưởng tả quân, hậu quân trước là Hồ Viêm ốm nghỉ).

Vua thấy tình hình biên giới chậm báo, dụ rằng: « Khoảng năm Minh Mệnh, biên giới vô sự cũng cứ 10 ngày 1 lần báo tin bình an. Nay quân thứ nhiều lần thấy tư báo, khi nói thế giặc tất trốn tràn, khi nói ta chính nên phòng bị gấp mà đạo quân của đề đốc họ Phùng đã đến biên giới chưa? Đạo quân hiệp trấn Ngô Hưng hiện làm công việc gì? Và tình thế giặc thế nào? Cùng ở quân thứ trù tính ra sao? Rất lâu không thấy tâu báo. Vậy cho các quan 3 nơi quân thứ đều tuân theo lệ biên báo năm Minh Mệnh đem hiện tình tâu báo, cứ 10 ngày 1 lần (Khi đó đề đốc nhà Thanh Phùng Tử Tài phụng dụ ra cửa quan cùng đánh giặc Ngô).

Vua bảo quan bộ Lễ rằng: việc phong cho bách thần từ trước đến giờ không nhất định, trước đã sửa đổi chưa xong, dân ta phần nhiều mê hoặc họa phúc, một khi thay đổi thì nói không được yên, rất khó chiều theo thói quen, nên xem xét tham khảo thêm sửa đổi lại ». Bùi Thức Kiên, Nguyễn Tế Mỹ tâu nói: nghị lễ, xét văn là do tự vua. Việc phong tặng các thần hiệu, vị nào nguyên không có sự tích, hoặc dân khai là có sự tích mà không có sách vở làm bằng chứng, xin chiếu theo cấp bậc phong tước gia phong, vị nào có sự tích hoặc không có sự tích, mà xét trong sổ sách thực giống như một vị thần, thì nên cứ theo hàm tước, họ tên lúc sống đem sửa lại cả, đến khi cấp sắc thì lục sao cả sự tích, giao cho xã dân phụng thủ. Còn thì đều cấp cho 1 đạo sắc « Thần thành hoàng » trên đầu biên tên xã thôn ấy, cho dân giữ để thờ, không phải bắt dân xã khai báo cho đỡ phiền phí. Cao Biền đối với nước ta vốn không phải

https://tieulun.hopto.org

một viên quan có tiếng, mà ở nhà Đường thi là một viên tướng phản nghịch, nghĩ nên bỏ đi, để trừ sự mê hoặc của dân. Vua theo lời.

Tiết Thanh minh. Vua rước hoàng thái hậu đến điện Biểu đức ở Xương lăng làm lễ. Lễ xong đi chơi xem Khiêm cung, nhân sai các tỉnh có sản vật chim, muông thú, hoa, cây ăn quả, như hươu sao, chim công, hạc đen và nhung hươu hạng tốt, tự đi mua để nộp, không được khinh thường ủy cho người khác, làm hại dân.

Thự phủ Thuận — Khánh Nguyễn Uy trước đến Gia Định ban cấp đồ thưởng, lãnh sự nước Y-pha-nho nhân mời đến tặng cho thanh gươm. Đến nay viên lãnh sự ấy đưa thơ đến tỉnh Bình-thuận, xin đến đáp lễ. Uy đem việc tâu lên. Vua bảo rằng: có đi, có lại cũng là tình, lẽ. Huống chi nước Pháp, nước Ý đều là đồng minh, đối đãi nên hòn nhiên, không nên từ chối, nhưng nên đưa thư cho tướng Pháp để biết đi đứng rõ ràng.

Tháng 3. Tham tán quân thứ Thái Nguyên Hoàng Văn Tuyển vì ốm nghỉ luôn, giáng làm Quang lộc tự khanh và đổi về kinh. Đổi định lại cho Đoàn Thọ sung làm tổng thống đạo Thái Nguyên; khâm sai Vũ Trọng Bình sung làm tổng thống Lạng, Bằng; Nguyễn Hiên sung làm hiệp thống quân thứ Lạng Sơn; Lê Bá Thuận sung làm tham tán đạo Thái Nguyên, Trương Phúc Lý sung làm đề đốc quân thứ Tuyên Quang; Nguyễn Văn Tường sung làm tham tán quân thứ Tuyên Quang, Mai Quỹ sung làm tán lý quân thứ Tuyên Quang. Bấy giờ giặc Ngô Côn chiếm giữ Đồng Đăng, Kỳ Lừa (gần Lạng Sơn, mưu toan chặn đường vận lương của quân doanh Lạng Sơn, Thái Nguyên. Đề đốc nhà Thanh Phùng Tử Tài đến biên giới bàn đem quân cùng đánh, quan quân thứ Đoàn Thọ, Lê Bá Thận cùng với khâm sai Vũ Trọng Bình, trong

https://tieulun.hopto.org

khi trò truyện không hòa hợp, đều tâu xin chọn người khác thay, về triều chịu tội. Vua cho rằng Đoàn Thọ, Lê Bá Thận đã không hòa với Vũ Trọng Bình, ép làm việc với nhau, cũng không thể cùng được việc, cho nên đổi đi. Lại chuẩn cho Phạm Chi Hương (vì trước thua trận bị hãm trong vùng giặc bị xử tội trảm giam hậu) ở lại quân thứ; bang biện Ông Ích Khiêm (vì can án để bộ biền đi cướp đốt, bị xử mãn trượng, đồ), Ngô Sĩ Cát (nguyên án sát Cao Bằng, can án thất thủ tỉnh thành), mộ quân đi đánh giặc, và bắt thêm vệ binh của Nghệ An, Hà Nội, Nam Định đi đánh dẹp. Dụ rằng: « Quan quân thứ thường thường lấy đánh dẹp là khó, chiêu dụ là tiện, triều đình cho là việc binh không thể ở xa mà tính được, cũng theo lời xin cho làm trọn việc tính toán, thế mà chỉ quen thói nhu nhược để hỏng việc, nhọc quân, tốn của, rốt cục không được việc gì. Đến nay giặc ấy giảo giở lừa dối ngang ngược đã lộ ra, quân nhà Thanh vượt qua biên giới, tình thế sự việc khác trước, lại không biết cùng lòng cùng giúp nhau, trút trách nhiệm, giữ thân mình, đạo làm tôi lại như thế được ư?! Nay 3 đạo chỉ có quyết đánh mà thôi, đều nên hăng hái, cố gắng đem hết lòng sức mưu mô, cốt được chóng xong không phải tính đến phí tổn. Các tỉnh dự phải bất linh điều lương, cũng đều cùng lòng hết sức tìm mọi cách cổ động khuyến khích binh lính để phòng cung ứng ». Thế rồi bọn khoa đạo Nguyễn Mậu Đạo xin đem bọn Thọ, Trọng Bình giao đình thần nghị xử và gông xích Phạm Chi Hương giải về kinh để trị tội. Đình thần xin cho bất phải làm việc chuộc tội. Vua bảo rằng: « Trẫm đã biết bọn ấy nói cho tắc trách và là thừa, nhưng cũng lục sức cho các quan quân thứ, cho biết công luận nghiêm như thế ».

https://tieulun.hopto.org

Sai lang trung Lê Huy đến Hạ Châu mua tàu máy hơi nước. (Sau vì các thứ tàu trang bị ở tàu hạng mới, hạng cũ khó phân biệt, lại đưa thư cho tướng Pháp xem giúp).

Định lại thể lệ thóc để giống, để dùng của thóc ruộng tịch điền.

(Năm nào số thóc được 25 hộc trở lên, liệu để lại 6 hộc 7 thưng làm thóc giống, còn bao nhiêu cất riêng để cung biện. Năm nào chỉ được 20 đến trên dưới 16 hộc thì thóc giống sẽ tư cho phủ Thừa Thiên mua, còn số thóc hiện có cũng chiếu lệ cất riêng để dùng. Năm nào xấu quá chỉ thu được 15 hộc trở xuống thì chỉ để dâng các lễ lệ: đại tự, ngũ hưởng, các ngày kỵ, đàn tiên nông cùng cung tiến cung Gia thọ và vua dùng mà thôi. Còn như đàn xã tắc, miếu đế vương các đời, đền khải thánh, văn miếu, cùng các an ngưu hưởng, lòng tự công thần, nên chi bao nhiêu gạo nếp, gạo tẻ, đều do phủ Thừa Thiên chọn mua để chi biện).

Giáng dụ chuẩn cho trong kinh, các tỉnh ngoài chọn dồn quân quyết tâm đánh.

(Ở kinh, do các viên thống chưởng; từ Trị, Bình trở ra Bắc, do quân các tỉnh, đạo ấy hiểu thị cho rộng khắp, khuyến khích những biền binh, lại dịch thuộc họ cùng dân tráng trong hạt, người nào có lòng đi làm việc xin sung vào quân quyết tâm đánh, thì xét kỹ thực là thân thể khỏe mạnh, mang nặng đi được 4, 5 trượng trở lên, hoặc mang nặng không được tới số ấy, nhưng thực là người khỏe mạnh hơi hiểu võ nghệ, trong đó dân tráng, lại phải đích có căn cước xác thực, từ kinh đến Thanh, Nghệ, đều chiếu theo nhiều ít mà dự dồn. Từ Ninh Bình trở ra Bắc, tỉnh lớn mỗi tỉnh 1 cơ, tỉnh nhỏ mỗi tỉnh 5 đội, làm danh sách tư bộ, tức thì sửa soạn cấp cho khí giới ở lại luyện tập, chờ sai phái. Các

https://tieulun.hopto.org

viên quản, suất được đặt, cốt chọn người nào ngày thường vốn được mọi người tin phục và đắc lực, về lương tháng được cấp phát, trừ lương bổng theo lệ được cấp ra, người đã phái thì hàng tháng được cấp thêm: quản viên 5 quan, suất viên 4 quan, đội trưởng 3 quan, cấp bằng đội trưởng và binh lính đều 2 quan. người chưa phái thì cấp cho một nửa. Khi tiến hành thưởng thêm từ Ninh Bình trở ra Bắc thì 3 tháng lương; ở Thanh, Nghệ 3 tháng rưỡi, ở kinh và Trị — Bình đều 4 tháng, cả gạo tiền lương. Lại từ quản suất đến binh lính đều liệu cấp cho quần áo có thứ bậc Nếu một khi xét dồn không kỹ, đến quân thứ còn có nhút nhát trốn tránh, tức cứ người chọn dồn trước phân biệt nghĩ xử, để mong có công hiệu thiết thực).

Thuyền giặc biển phần nhiều đến đậu, quấy nhiễu ở các xã Từ Ức, La Dữ, quan tỉnh Quảng Bình xin đắp lũy bình bán nguyệt phía hữu Long Sơn, phía tả Trác Sơn, rồi đem đồn Quảng Phú dời làm ở phía tây nam lũy bán nguyệt. Vua theo lời.

Lại đặt thổ quan ở ven biên giới.

Trước đây khâm phái Đặng Huy Trước, khoa đạo Vũ Duy Kỷ và các quan tỉnh, quan quân thứ tâu bày việc biên giới, nhiều lần nói về châu huyện ven biên giới lại đặt thổ quan. Đình thần toàn lệnh bàn định: «Khoảng năm Minh Mệnh, ở ven biên giới chia đặt quan người kinh là phòng cái tệ chuyên nói theo mà thôi; nhưng vì là nơi lam chướng, quan người kinh đã không thích hợp, mà nói năng ham thích đều không thông nhau, chẳng những phong tục man di không thể biến đổi được cả, mà một khi không được tốt, e lại dạy cho người Man cái thói gian dối, nhưng cách biến cải phải dần dần mới hợp thời, nên do các tỉnh xét kỹ con cháu các thổ tù, hoặc hào mục sở tại được

https://tieulun.hopto.org

dân Man, dân thổ tin phục, nhân mà tâu xin liệu cho chức, hàm, khiến cho biết quyền hành là do tự ta, mới là đắc sách, Vua theo lời.

Sai làm lầu thanh hạ, tầng chồng diêm trên làm bằng lá dừa và cột, quan bộ Công, bọn Nguyễn Tri Phương tâu nói cột và lá dừa tưởng không thích hợp. Hoàng thượng lưu tâm đến thần dân, thì dù ngồi nơi nóng, sau cũng thành mát mẻ. Vua bảo rằng: người ta có người làm được, có người không làm được, cũng xem ở sức thế nào mà thôi, tạo hóa sinh ra các vật, cũng không thể khiến sợi tơ làm được cột, đá làm được áo; Nghiêu Thuấn là bậc chí thánh, cũng không thể ép ông Sào (1), ông Do (2) làm ông Cao (3), ông Ích (4). Trẫm tư chất yếu, lâm bệnh, mấy năm nay không thể tự mình thân hành đi tế lễ được, rất xấu hổ; túng sử người ta không nói gì, cũng trong lòng thường như gai châm. Trẫm bình sinh là người chất phác, không muốn lấy thế vị áp chế người, cho nên các việc đều muốn trên dưới một lòng, để cần giúp được khó khăn lúc này, bọn khanh nếu còn cùng thương cùng tha thứ, thì mọi việc cố sức làm, nói thẳng, bàn ngay, rất bổ ích cho nước nhà; những cái nhỏ nhặt, ẩn khúc bàn riêng, càng thấy không biết lầm lỗi mà thôi, vì sự thế ngày nay, chỉ có càng lòng cố sức làm, muôn phần chân thực, mới có thể được việc, đâu có mọi người đều mang lòng nghi kỵ mà mong được việc được.

Lãnh binh quân thứ Thái Nguyên Nguyễn Tri Chiêm, Đặng Văn Đạo thua trận ở đồn Sơn Đầu (thuộc Thái

---

(1) và (2) Sào Phủ, Hứa Do là hai người cao, khiết, ẩn dật nhất định không làm quan.

(3) và (4) Cao Dao, Bá Ích, 2 bậc hiền tài ra giúp nhà Ngu được thịnh trị.

https://tieulun.hopto.org

Nguyên). Bọn tướng quân Nguyễn Hiên đều giáng cấp lưu tại chức, sai mới sung làm tổng thống đạo Thái Nguyên Đoàn Thọ đến ngay thu thập binh dõng đánh dẹp. Dụ rằng: «Lý Quang Bật thay Quách Tử Nghi mà hiệu lệnh hết thảy đổi mới, tướng sĩ tuân theo mệnh lệnh, người xưa là người thế nào? Người nay cũng là người thế nào? Nên đều cố gắng có kẻ nào ra trận mà rút lui, chém ngay ở trước trận, để đốc lãnh binh do tổng thống, tham tán phải tức thời tham hặc trị tội để răn tệ cũ.

Định lại lệ thuế gỗ (trước ấn định về gỗ lim, dân kinh buôn cứ 30 cây nộp thuế 1 cây; khách buôn nước ngoài thì 20 cây lấy 1 cây. Còn như các hạng gỗ tạp dân gian vẫn buôn bán, chưa có định ra thuế lệ, nay chuẩn cho những thuyền nước Thanh đến buôn mua các hạng gỗ tạp chở về Trung Quốc thì không cứ thước tấc bề dài bề rộng, cũng chiếu lệ 30 cây lấy thuế 1 cây).

Sai tuần phủ Hà Nội Nguyễn Bính trông coi việc chở lương thực ở Bắc Ninh.

Vua ngự điện Văn Minh, truyền với võ hiển điện đại học sĩ Nguyễn Tri Phương và thượng thư bộ Binh Trần Tiễn Thành. Dụ rằng: quan to ở quân thứ đều là người tài giỏi, dẫu đến tướng tá giúp việc, tưởng cũng đã lựa chọn, thế mà rất lâu không chút công hiệu, gần đây quan quân thứ lại xin chọn người để thay, nghĩa vụ kẻ bề tôi, há nên như thế! Mỗi lần phái ủy đều như thế, đối với việc quân, việc nước là việc quan trọng tính sao?» Nguyễn Tri Phương thưa rằng: lúc trước quan ở quân thứ cũng tinh phủ dụ có thể được việc, không ngờ sự thể khác đi, đến nay tràn lan khó tính. Gần đây nghe tin giặc Ngô thông đồng với bọn Chu Tường Lân, Hoàng Anh; giặc trốn ở Bắc Ninh chưa

https://tieulun.hopto.org

thú chưa tan hết; đứa đã thú thì bề ngoài thuận theo, trong lòng ngang trái, tụ họp bè lũ cướp bóc tỉnh Sơn, nghe cũng có đấy. Vua bảo rằng: « Triều đình đặt quan, tự có chuyên trách, mỗi việc đều do triều đình trù tính, còn dùng chúng làm gì? Quan ở quân thứ trốn tránh trách nhiệm như thế, lòng trẫm ghét lắm, chờ mươi hôm nữa hoặc có lập được công bù được lỗi xem thế nào, không thế cũng phải thay đổi ». Tri Phương thưa rằng: « quan võ như Đoàn Thọ, Nguyễn Hiên, quan văn như Vũ Trọng Bình, Nguyễn Hữu Điềm, đều là người có thể được việc, muốn thay e khó có người. Vả lại các viên ấy ở quân thứ lâu ngày, việc biên giới hơi am hiểu, nay nếu cho người lạ đến, có lẽ không bằng tạm thử thì hơn ». Vua bảo rằng: « Biết người là khó, người mà bàn thì dễ, khi có việc mới biết kẻ hay người dở, tất bắt đắc dĩ mới phải thay đổi. Đào Tri, Nguyễn Bình thì thế nào? Tri Phương thưa rằng: « Đào Tri bàn luận lý sự so với Nguyễn Hiên là người thông hiểu, dũng cảm, khí lược, am hiểu hàng trận, chưa chắc hơn được; Nguyễn Bình tuy chăm chỉ, nhưng hăng hái giỏi giang, e có kém Nguyễn Hữu Điềm ». Vua bảo rằng: « Trẫm xem tờ tâu, chỉ biết qua về người, còn như làm việc giỏi hay không, ngày thường cùng bạn làm quan biết nhau tất rõ ». Phương thưa rằng: « Giặc Ngô mới đến sửa sang chỗ ở chưa yên, dường lối chưa thuộc, nhân đó chờ cơ, còn dễ làm việc. Gần đây cứ theo tin báo, thường bị thất lợi, khí quân càng nhụt, thế giặc càng lên, sự thế rất là khó khăn khẩn cấp ». Vua bảo rằng: « Sự thế tuy khó, há nên vì khó mà để im ». Phương thưa rằng: « Thần là người lo nghĩ ngu dốt, kinh được nhà vua soi thấu biết trước, phận làm tôi sai đâu đi đấy, sống chết cũng chịu, đâu dám vì khó khăn, vất vả mà trốn tránh ».

https://tieulun.hopto.org

Mở ân khoa thi hội về văn.

Vua cho là quan ở quân thứ Thái Nguyên điều khiển đóng giữ, chưa hợp công việc chọn nơi hiểm yếu, nhân bảo bộ Binh rằng: « Thấy nên [tiến thì tiến, biết khó khăn mà lui, quẻ Sử trong kinh dịch cũng bảo: rút lui không có lỗi ». Vì được quân đóng ở địa giới để giữ, tiện đợi tình sau, còn hơn là cố giữ không có cơ hội, bị khốn, quân thứ Thái Nguyên nên về hợp lực giữ tỉnh thành, chọn chỗ [hiểm yếu thì tất vững. Bộ Binh tâu nói: từ đồn chợ Đu đến tỉnh, chỉ 1 ngày đường, cũng không xa lắm. Nay toán giặc dám tràn lan quấy nhiễu ở các huyện phía tả, phía hữu gần tỉnh, tưởng chúng mượn việc đó [để ngăn trở đường phía sau đồn chợ Đu, nên do quan quân thứ mới xét kỹ tình thế hiện thời, hoặc ở phía trên tỉnh thành, phía dưới đồn chợ Đu, chọn nơi hiểm yếu làm đồn đóng giữ, cốt cho tin tức được cùng gần để làm thế nương tựa lẫn nhau. Vua nghe theo.

Chuẩn cho các tỉnh, đạo chọn mộ lính tram, lính đóng đồn, về gạo lương đều phát bằng gạo thật, quan văn võ cho chí vị nhập lưu thuộc tỉnh cùng lại, lệ ở phủ, huyện, châu phàm giá gạo 3 quan trở xuống thì chiết tính cấp bằng tiền, 3 quan trở lên thì cấp bằng gạo thật. Còn như các xã thôn cách xa kho ước 2 ngày đường nếu có tình nguyện chiết nộp bằng tiền, thì theo nghị cũ chiếu giá chợ, tính thêm 5 tiền cho chiết nạp.

Đề đốc nước Thanh Phùng Tử Tài ra cửa quan đánh phá Khô Chu, Lăng Nậm (thuộc Cao Bằng), đưa thư đến nói hội quân đến đánh Thông Huề, tiến tỉnh Mộc Mã, tiến đánh Kỳ Lừa, Bản Đại, rồi thẳng đến lấy Phong Lạc. Vua sai bọn Vũ Trọng Bình, Nguyễn Hiên hội lại cùng đánh.

https://tieulun.hopto.org

Vua cho là ở Bắc Kỳ năm trước tập hợp quân lại từng có thành hiệu, giáng du chuẩn cho các hưu quan, cử nhân, tú tài cùng thân hào, tổng lý các hạt Hà, Ninh, Định, An, Sơn, Hưng, Hải, Yên và Bắc Ninh tập hợp dân dõng, bất phân biệt lương giáo, đều chiếu tổng xã theo địa phận mà tuần phòng để giữ yên địa hạt. Lại sức khắp cho những người trước đã can án phạm tội ra thú, đều tha tội cho người nào muốn đổi tội lập công, dồn cả làm quan Hướng thiện, cho lệ thuộc theo quan quân để đánh dẹp.

Đô khổn phủ tỉnh Quảng Tây nước Thanh là Trần Triều Cương mang quân tiến theo đường Tuyên Quang đánh toán giặc ở Sách-thiết-xưởng, phá được. Vua sai quan tỉnh viết thơ để cùng đánh.

Giặc trốn ở Bắc Ninh, Sơn Tây, Hải Dương nổi lên khắp nơi, lòng dân sợ hãi trốn tránh. Vua bảo rằng: « Quan quân còn khiếp sợ, huống chi là dân, phàm chỗ có tỉnh thành, binh lính, súng ống cũng đủ để giữ, lại chọn chỗ hiểm yếu đường sông, há chẳng làm nổi; ở người hết sức hay không hết sức mà thôi. Nhân bảo các quan tỉnh rằng: Triều đình đặt quan, chia chức là để dẹp giặc yên dân, các tỉnh Cao, Tuyên, Thái, Lạng vì có giặc ở biên giới quấy rối, bọn giặc trốn muốn tai họa không khỏi không trông ngóng, thường dân không hiểu biết không khỏi sợ ngờ, phàm các đốc, phủ, bố, án, lãnh binh ở Bắc Kỳ đều phải trấn áp cho yên, để phòng trước khi xảy ra việc, lưu ý võ về huấn luyện quân lính, chiếu địa hạt tuần phòng để ngăn chặn mầm gian các tỉnh tiếp giáp quân thứ nơi nào là đường quan yếu cũng nên phái thêm quan võ giỏi giang và bắt ngay các phủ huyện đều phải đến đóng chặn để việc phòng bị được nghiêm ».

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Bang biện huyện Kim Anh Đặng Văn Thuần (cử nhân ở Bắc Ninh) dẹp giặc ở thôn Bảo Ninh (tên thôn) bị hại, tặng hàm hàn lâm viện biên tu.

Cửa chính bắc ở kinh thành bị sét đánh.

Mùa hạ, tháng 4. Vua cho là hiện nay tình hình đánh bắt giặc Ngô Côn rất khẩn, mà việc phòng bị, đánh dẹp giặc ở Sơn Tây lại là việc trọng yếu ở Bắc Kỳ, nếu không được người giỏi trị yên, không khỏi để ngại về sau, sai đình thần nghị định tâu trả lời. Đình thần xin lấy Nguyễn Tri Phương hoặc Trần Tiễn Thành sung chức khâm sai đại thần đến Bắc Ninh đóng để giúp việc trị yên, bọn Tiền quân đô thống Hồ Ủy cho là tổng đốc Hà — Ninh Đào Tri cũng là bậc trọng thần nên sung chọn phái. Vua bảo rằng: « Nay đã nhiều người, lại phái thêm, không phải cái ý lo xa nghĩ về sau; giúp việc ở nơi mặn trường cũng không nên ít người. Hà Nội là nơi rất trọng yếu, có 1 người giỏi đặt thêm chức tuần phủ, để Đào Tri đi lại tuyên truyền trấn áp và bàn tính như trước cũng được ». Rồi cho thị lang bộ Hộ Trần Đình Trú quyền làm tuần phủ Hà Nội, nhưng sai Đào Tri chuyển đến Bắc Ninh bàn với Bùi Tuấn, Nguyễn Bính trù biện binh lương. Vũ Trọng Bình lại xin cho tán tương quân thứ Tuyên Quang là Nguyễn Văn Tường ở lại quân thứ Lạng Sơn bàn tính làm việc. Vua y cho.

Sai thượng thư bộ Hình Nguyễn Văn Phong đổi sung chức khâm sai đại thần để đến Bắc Ninh tuyên chỉ úy lao, đề phòng trấn áp. Văn Phong vào bệ kiến từ ta ra đi, Vua bảo rằng: « Ngươi tuy tuổi cao, nhưng khí lực còn mạnh, lần đi này nên theo lời, thể ý mà làm, để xứng sự ủy thác, dường phía sau tỉnh Bắc, tuy tiếp giáp nhiều ngả, cũng chọn chỗ quan yếu mà đóng giữ, chớ nên chia phái linh tinh trở thành bận rộn, khó nhọc ». Lại vâng chỉ hoàng thái hậu ban vàng cho tướng sĩ 3 đạo quân thứ Lạng, Thái, Tuyên và cho thêm các phẩm

https://tieulun.hopto.org

vật. Dụ rằng: « Nay ở Lạng, Bằng, Tuyên, Thái, nhân có dân cùng thất nghiệp nước Thanh làm giặc, xâm phạm quấy nhiễu biên giới ta, đã nhiều lần sai tướng sĩ 3 đạo đi cùng với quan quân nước Thanh cùng đánh, tuy chưa dẹp yên ngay được, nhưng triều đình tự có phép thưởng, thưởng phạt, được thánh mẫu hoàng thái hậu ta thường nghĩ đến quốc kế dân sinh, hỏi tới việc biên giới, trẫm không dám giấu hết, đem việc tâu qua. Kính vâng ý của Thái hậu rất thương tướng sĩ, hết sức khó nhọc ở phương xa, đồ dùng việc quân tướng sĩ, tất cũng cần thiết, nay nhân ân điển ban ơn trước cho hàng ngũ quân đội, ban cho 300 lạng vàng ở kho trong cung, trong đó vàng 10 tuổi 100 lạng, vàng 8 tuổi và 5 tuổi 200 lạng là của nhẹ nhàng dễ mang, sai trẫm chăm chước cấp phát để tỏ lòng thể tất, giúp sự chi tiêu cần đối chút, chỉ mong tướng sĩ đều càng lộng càng sức, dẹp giặc, yên dân mau chóng, để đền ơn nước, lưu danh tiếng về sau thì rất tốt, rất mong lắm. Phải kính cẩn đó!. Trẫm tuân lãnh số vàng đó giao cho khâm sai đại thần Nguyễn Văn Phong mang đến, kính theo chỉ của Thái hậu triệu tập tướng sĩ, tuyên bảo về chia cho quân thứ Lạng Sơn 60 lạng (đều vàng 8 tuổi, 5 tuổi, dưới cũng thế), quân thứ Thái Nguyên 50 lạng, quân thứ Tuyên Quang 30 lạng, chuẩn cho bán đổi lấy tiền chia cho từ tổng thống xuống đến binh, dõng có thứ bậc, để cùng được nhờ ơn thái hậu. Còn 160 lạng giao cho Bắc Ninh hoặc Lạng, Thái đổi lấy tiền và mua gạo để giúp đỡ dùng việc quân. Trẫm cũng giao cho mang thêm hà bao gấm nhẫn vàng khảm thủy tinh, quân thứ Lạng Sơn mỗi thứ 10 chiếc, 10 cái; quân thứ Thái Nguyên mỗi thứ 8 chiếc 8 cái; quân thứ Tuyên Quang mỗi thứ 5 chiếc 5 cái, giao cho trong quân, phàm

https://tieulun.hopto.org

quân viên trở lên có người biết hăng hái hết sức đánh, thường lập chiến công thì lập tức liệu cấp cho để khuyến khích, chưa kịp làm nhiều, chỉ thế cũng như việc mặc áo bông(1). Lại ban cho tổng thống Đoàn Thọ, Vũ Trọng Bình, hiệp thống Nguyễn Hiên mỗi người 5 chi sâm, 1 thanh quế (hạng nhì); tham tán Lê Bá Thận 4 chi sâm, 1 thanh quế (hạng 3); đề đốc Nguyễn Hữu Thân, Trương Phúc Lý, Nguyễn Văn Hùng, Đinh Hội, Phạm Hán, Phan Sĩ, tán lý Nguyễn Hữu Điểm, Mai Quý, tán tương Nguyễn Văn Tường, mỗi người 3 chi sâm, 1 thanh quế (hạng tư) để chống lam chướng, tráng kiện tinh thần. Bọn ngươi đều có lòng mong báo, hãy cố gắng lên! đợi gì bảo nhiều ».

Cho thượng thư bộ lễ Phan Huy Vịnh kiêm giữ thượng thư bộ Hình.

Định lại ngạch lãnh trưng thuốc phiện. Nghị trước tăng thêm 2 thành, nhưng do quan địa phương nghiêm sức cho bọn lãnh trưng lại tăng thêm 2 thành trở lên thì cho được lãnh trưng, nếu không chịu tăng thêm, sau có người nào giả giá hơn lãnh trưng thì cho lãnh, quan địa phương thiên tư, ức chế không cho người trả cao trưng thì bắt phải bồi.

Định lại điều lệ thưởng phạt sát hạch những người học tập tiếng tây chữ tây. (Mỗi năm sát hạch 2 lần, liệu lấy trong sách học ngày thường cho viết âm tả, đọc thuộc lòng, lại soạn 1 bản giấy sức cho dịch ra chữ Pháp, nếu phiên dịch đều được am hiểu, âm tả đều được trúng, đọc thuộc lòng đều được thông suốt, chiếu theo sự học trong kỳ hiện học được bao nhiêu chữ,

---

(1) Đời xưa nước Sở đánh nước Tiêu, có viên quan nói quân rét lắm, vua đi tuần ba quân, vỗ về khuyên nhủ, các quan đều phấn khởi quên rét như mặc áo bông.

https://tieulun.hopto.org

chiếu cả lệ cũ vẫn lấy hạn câu tính trừ, nhiều hơn đến 200 câu trở lên là hạng ưu, thưởng cho 12 quan tiền; tạm được cả 2 mà hạn câu nhiều hơn đến 100 câu, là hạng bình, thưởng cho 8 quan tiền; chỉ được 1 khoản mà hạn câu không tới 100 là hạng thứ, không phải nghỉ thưởng; không được bằng hạng ấy, là hạng liệt, đánh ngay 50 roi, khấu phạt mỗi tháng 1 quan tiền học bổng).

Điện Phụng tiên bày ngai rồng để thờ, gặp khi có tiết lễ, viên thái giám theo lệ kính đến trước màn thờ ở chính tẩm, bưng thánh vị ngự lên ngai báu, làm lễ xong, lại rước về tẩm sở. Vua cho là hơi nhàm, mà đến khi ấy thái giám là nữ quan để hoặc không ngay ngắn chỉnh đốn, sai phạm kính gặp khi làm lễ, viên thái giám kính đến trước ngai rồng mở cửa màn ra; làm lễ xong thì khép cửa màn lại, để tỏ sự kính cẩn, bỏ việc kính rước ra ngai thờ.

Cung tiến cung Gia thọ (1) 10.000 quan tiền (hàng năm đã có lệ tiến, lần này vì là năm mừng thọ nên dâng thêm).

Năm ấy kinh gặp tiết đại khánh hoàng thái hậu thọ 60 tuổi, vua vâng ý chỉ thái hậu cho là các địa phương chức việc rất nhiều, không nên để vắng lắm, bèn ở tả trực kỳ, lấy bố chính Bình Định Lê Kiên, án sát Bình Thuận Nguyễn Duệ; ở hữu trực kỳ, lấy quản đạo Hà Tĩnh Tôn Thất Tích; ở Bắc Kỳ, lấy phó lãnh binh Nam Định Tôn Thất Tham sung vào số quan chức được chấm, đều vào thượng tuần tháng 5 đến kinh để đến kỳ theo ban vào chúc mừng.

Lúc bấy giờ, giặc Ngô Côn mỗi lần giao chiến, mang nhiều súng ống, hỏa mù cưỡi ngựa xung đột,

(1) Cung hoàng thái hậu.

https://tieulun.hopto.org

đàm bắn không kịp, quân phần nhiều sợ chạy, Đoàn Thọ xin chế ống phụt lửa để chống nghề của chúng. Vua y cho, nhân giảng dụ rằng: « Đánh trận nhân cái thế của giặc mà giành lấy phần thắng, cho nên việc binh không có thể nhất định, cốt ở người làm tướng biết nhân thế giặc mà biến hóa để giành lấy thắng thế nào mà thôi. Thổ binh các tỉnh vốn có tiếng là bắn giỏi mà ra vào khe suối, xông pha lam chướng càng là sở trường, vậy cho quan tỉnh xét rõ, dồn thành đội, cơ để theo sai phái, cấp lương trước, cho chúng vui lòng làm việc ».

Quan quân nước Thanh đánh phá đồn giặc ở Kỳ Lừa, Chu Quyền, Đồng Đăng. Vua sai hiệp thống Nguyễn Hiên đem quân đến Lạng Sơn cùng đánh. Nhân bảo quan bộ Binh rằng: « Quân nước Thanh ở xa đến, sao không nhiều người ốm? Ngay khi bọn giặc cũng ở lâu được, quân ta là người quen phong thổ, lại bảo rằng nhiều người ốm không làm việc được, thì sao có lý? Quân họ mạnh giỏi như thế, quân ta sao không biết hồ mà hăng hái lên. Họ vì mình mà đánh giặc, vất vả phí tổn biết chừng nào, về phần ta phải gấp trăm lần để giữ quốc thể, mới là có bề tôi giỏi. Vũ Trọng Bình ở quân thứ Lạng Sơn thì lưu lại nhiều quân để tự vệ, sai phái không có quan to; bọn Đoàn Thọ đến thay ở quân thứ Thái Nguyên trong lòng chỉ những khiếp sợ, đi đường chậm trễ, để Nguyễn Hiên cũng chưa đến được Lạng Sơn, không ngờ Đoàn Thọ, Lê Bá Thận, ngày thường lời nói, việc làm trái ngược nhau đến thế, rất đáng giận lạ thường, đều truyền chỉ nghiêm quở ».

Cho thủ hộ sứ Tôn Thất Thành đổi bổ làm vệ úy quyền chưởng doanh Kỳ vũ (viên quyền chưởng cũ Trần Hữu Kiên đổi coi thuyền đồng đi tuần tiễu); quyền chưởng

https://tieulun.hopto.org

doanh Hồ uy Hà Đức Chấn sung làm đề đốc Hà Nội; đề đốc Hải Phòng Thanh Hóa Nguyễn Mỹ đổi sung làm đề đốc các nơi đóng quân ở Bắc Ninh; đô chỉ huy sứ vệ Cẩm y Lê Bình quyền chưởng doanh Hồ oai.

Vua bảo quan bộ Binh rằng: « Khoảng năm Minh Mệnh, việc đánh thành Phiên An, tỉ tướng quân cho chỉ lãnh binh đều được cùng ký tên viết tờ tâu; tuy không phải viên chủ tướng chuyên trách, cũng để cho cùng ý chí với mọi người, trọng quyền hành chia trách nhiệm, thì đều có lòng ganh đua, không dám cho mình là viên quan nhỏ để đùn đẩy. Nay quan to như đề đốc, tán lý cũng không thấy được dự bàn, chỉ coi là tướng tá, hay dở không liên quan, là người phải sai khiến bằng ý khí, chỉ thấy khinh bạc, không phải cách tập hợp ý nghĩ cho cộng thêm của viên đại tướng. Vả lại khiến cho người lý hợp, không có người đề sẵn mà dùng. Ngày thường dạy bảo suông, không bằng lúc có việc cho làm thử, vua Thuấn còn nhiều phen thử, huống chi người thường. Vậy quan võ như đề đốc, quan văn như tán tương, phàm các việc đều cho được bàn, cùng ký tên để tâu.

Toán giặc Mường Lựa tụ họp bè lũ cướp phủ Điện Biên thuộc Hưng Hóa, tri phủ Nguyễn Thận bị hại, tặng hàm thị độc. Hộ phủ Nguyễn Huy Kỷ, án sát Nguyễn Dy, chánh phó lãnh binh Đặng Quý, Vũ Quang Tuyên, đều phải giáng cấp lưu tại chức. Bọn giặc trốn vào xã Phú Tảng, Bắc Ninh đi cướp bóc bừa, phó lãnh binh Vũ Văn Phùng đi đánh cũng bị chết tại trận, tặng hàm lãnh binh. Hộ đốc Bùi Tuấn, bố chính Hà Duy Trinh, án sát Phạm Thận Duật đều phải cách, được lưu tại chức.

Tổng đốc Sơn, Hưng, Tuyên, Nguyễn Bá Nghi tâu nói: tán tương ở quân thứ Tuyên Quang Nguyễn Văn Tường

https://tieulun.hopto.org

giỏi giang hiểu biết, xin cất lên chức đốc phủ. Vua bảo rằng: biết người rất khó, bậc thánh cũng còn chưa chắc, huống chi trò chuyện chốc lát một lần, ngươi chớ khinh thường tư vị.

Chuẩn định lệ thưởng phạt về việc vỗ yên, đóng giữ ở Bắc Kỳ. (Hạt nào đã có giặc còn ở, biết đốc sức đuổi giết, viên phủ huyện và đốc phủ, đều thưởng thăng 2 trật; bố, án, lãnh binh và bang biện đều thưởng thăng 1 trật. Hạt bên cạnh có giặc, nếu biết họp lại cùng đuổi giết, phủ huyện và đốc, phủ đều thưởng 1 trật; bố, án, binh lãnh bang biện đều thưởng gia 2 cấp. Nếu không thể hợp lại cùng đuổi giết được mà đốc sai quân đoàn kết giữ gìn, khiến giặc không vào được địa giới và tự để phòng cấm trấp được dân xã không để một người nào theo giặc, thì phủ huyện và đốc phủ đều gia 2 cấp; bố, án, lãnh binh, bang biện, đều gia 1 cấp; cai phó tổng đều thưởng 3 đồng ngân tiền, lý trưởng 2 đồng. Trong hạt cai trị, có giặc phát ra, thì phủ, huyện phải cách lưu tại chức; bang biện và ở tỉnh đốc phủ đều phải giáng 4 cấp; bố, án, lãnh binh, bang biện đều phải giáng 3 cấp, đều lưu tại chức. Phòng bị không chu đáo để quân giặc tràn sang, không đánh đuổi được, thì phủ, huyện phải giáng 4 cấp; bang biện và ở tỉnh thì đốc phủ đều phải giáng 3 cấp; bố chính, lãnh binh, bang biện đều phải giáng 2 cấp, đều lưu tại chức. Tổng lý giới trấp không nghiêm để bọn giặc được quấy hại và trong hạt có một đôi kẻ theo giặc, đều xử phạt trượng, cách chức).

Định lại cách thưởng phạt ở quân thứ 3 đạo (Bắt sống được Ngô Côn, thì trừ việc sẽ đến quân thứ nhá Thanh chiếu số lãnh thưởng ra (Tỉnh Quảng Tây sức giấy nói bắt sống được Ngô Côn, thưởng 8 nghìn lạng bạc), lại thưởng thêm 3.000 lạng bạc; chém được thì thưởng 2.000 lạng; đâm, bắn chết thì thưởng 1.000 lạng. Quân

https://tieulun.hopto.org

dân chưa có phẩm hàm mà bắt sống được, thì trừ thưởng bạc ra, thưởng thụ thêm chánh tứ phẩm; chém được thưởng chánh ngũ phẩm; đâm, bắn chết được tòng ngũ phẩm. Còn riêng toán lớn chống cự lại quan như Chu Tường Lân, thì bắt sống được, thưởng 1.000 lạng, chém được, 600 lạng, đâm bắn chết được, 300 lạng. Quân dân bắt sống được thì thưởng thụ chánh lục phẩm, chém được thưởng chánh thất phẩm; đâm bắn chết được thưởng chánh bát phẩm. Các việc nói trên, người có quan chức thì sẽ chước lượng thăng thưởng. Người chết tại trận, là lính, truy tặng đội trưởng, là thủ dõng, thưởng chánh cửu phẩm bá hộ và con hoặc em cháu được 1 người đều miễn binh dao suốt đời; quan văn quan võ chết trận, trừ người được đặc cách tặng ấm ra, còn thì tăng ấm đều gia 1 trật. Ra trận mà rút lui, về binh lính, đội trưởng thì do quản suất; đốc binh chỉ đến quản suất, thì do các viên đề đốc cai quản đạo quân ấy lập tức đem chém đầu ở trước trận. Còn đề đốc, lãnh binh các quan to hoặc hiệu lệnh không nghiêm, đề tướng và quân rút chạy, hoặc sợ tự chạy trước để lỡ việc, thì tổng thống, tham tán lập tức chỉ rõ hặc tội để trị tội nặng).

Lại cấm gạo xuất khẩu.

Vua cho rằng lương quân ở Cao, Lạng rất tốn, nếu để hạt gao lọt ra ngoài, thì việc chi dùng khó lòng tiếp tế được, người buôn nước Thanh mua gạo xuất khẩu, tạm hãy cấm chỉ, việc yên sẽ lại bỏ cấm.

Viên coi việc vận tải Nguyễn Bình tâu nói: giặc chiếm giữ Kỳ Lừa, Đồng Đăng thuộc Lạng Sơn hiện đã rút đi, thổ dân sở tại đã lục tục tìm về, nghĩ nên do tỉnh ấy chiêu dụ, hậu cấp cho tiền gạo thuê làm, sai đi đài tải lương quân, cũng là việc cần lấy công thay chẩn. Vua theo lời.

https://tieulun.hopto.org

Thưởng kim tiền cho bộ Binh. Bấy giờ việc quân báo ở 3 đạo hàng ngày đưa đến, công việc rất nhiều, quan bộ ấy phụng chỉ làm được tinh tường, nhanh chóng. Vua khen ngợi, bèn thưởng cho bộ trưởng Trần Tiến Thành 1 đồng kim tiền có chữ « Viết trung »; biện lý là Vũ Văn Binh, Hoàng Hữu Xứng, Trần Văn Tuy, mỗi người 1 đồng kim tiền có chữ «Viết huệ», đều có dây thao buông xuống, và bảo cho ý chờ khi việc yên, sẽ thăng thưởng rất hậu.

Tháng 5, tuần phủ tỉnh Quảng Tây nước Thanh là họ Tô (thiếu mất tên) phái người đến Hà Nội mua hóa vật. Tuần phủ Lạng – Bằng Đặng Toán tư cho tuần phủ Hà Nội Trần Đình Túc chi tiền để mua sắm, lại khoản đãi tặng tống. Vua bảo rằng: việc ấy rất trái phép, kẻ bề tôi không giao tiếp riêng. Tuần phủ họ Tô đã tự tiện phái người vượt qua biên giới, quan ta cũng một mực ngu xuẩn, sơ suất. Đặng Toán, Trần Đình Túc, đều phải giáng 1 cấp lưu tại chức.

Định lại lệ thải, điều biên binh. (Những biên binh các doanh vệ, đội già ốm đáng phải loại thải, thì đến kỳ cho về, suất đội, thư lại bẩm báo quan địa phương bắt ngay lý dịch điền thay, thải người này điền người khác, không được để thiếu, số lính thiếu bao nhiêu, thì bắt cửu phẩm cùng thông phán, kinh lịch chuyên làm việc ấy, đều nghĩ xử theo như phủ, huyện. Lại dịch, lễ sinh, y sinh và lính lệ phu trạm hiệu đội các ty có khuyết, cho được mộ tiếp. Nếu là các vệ, cơ, đội, linh mộ thuộc tỉnh hay đạo từ Phú Yên trở vào Nam, Hà Tĩnh trở ra Bắc có khuyết, cũng cho mộ tiếp để điền. Duy các hạt từ Quảng Bình trở vào Nam, Bình Định trở ra Bắc, ngạch tuyển lính thuộc vào kinh binh, phàm lính mộ ở kinh đã được nghĩ xin đình mộ, thì lính mộ các tỉnh ấy cũng chỉ cứ hiện ngạch để lại làm việc, sau có khuyết ngạch

https://tieulun.hopto.org

mộ tiếp, trừ những xã linh tuyển thiếu thì được mộ, còn những xã ngạch linh còn thiếu, cũng đều phải đình chỉ, để ngăn thói tránh chỗ nặng đến chỗ nhẹ. Lại dịch các nha có khuyết, trước hết đem tú tài tình nguyện và các người đã trúng nhất, nhị trường cùng dự trúng thư thủ[1] mà xét bổ; nếu chưa đủ số thì đem khóa sinh và các người ngoại tịch xét bổ vị nhập thư lại. Việc lạc quyên, xã nào không thiếu linh ngạch tuyển thì chiếu lệ cho quyên nộp, xã nào có thiếu linh ngạch tuyển nhưng thực là lòng thành thực chuộng việc nghĩa thì cũng cho chiếu theo lệ cũ mà quyên nộp gấp đôi).

Cho Đào Trí trở về Hà Nội quyền làm tuần phủ, Trần Đình Túc đổi làm thương biện việc tỉnh Sơn Tây.

Thổ tri huyện huyện Khâm (thuộc Nghệ An) là Tạo Nhã và thổ lại mục Khâm My đến tỷ Tam pháp đệ đơn thưa phông Ngữ sử phủ Trấn Ninh Thiệu Ứng (thổ tù) những nhiễu. Vua bảo rằng: « Thổ quan thổ dân có việc gì phải đến hạt khác, tất phải đến tỉnh bẩm xét, mới được cấp giấy cho đi. Nếu về kinh, tất phải tâu xin chuẩn cho, nhưng không được ức quá để cho bất bình, không thông ». Đình thần tâu nói: thổ quan, thổ dân từ trước đến giờ vẫn tuân theo lịch của triều đình, nộp cống thuế cũng như dân kinh, thì khiến cho được yên nghiệp, thỏa lòng, không nên đối đãi phân biệt. Xin: phàm thổ quan, thổ dân có điều gì oan ức, đã được quan sở tại xét xử mà chưa chịu phục tình, hoặc có việc gì không bằng lòng với quan sở tại, muốn tự về kinh để kêu, thì cho được đem tình hình kêu ở hạt bên cạnh, hoặc hạt bên cạnh thế không thể xét xử được, đem việc tâu lên chờ chuẩn cho cấp giấy về kinh xét hỏi,

---

(1) Thư thủ: Chức giữ việc biên chép.

https://tieulun.hopto.org

nếu tự ý ức ngăn, không chịu để đạt hướng dẫn, khi phát giác ra, chiếu luật nghiêm nghị. Vua theo lời.

Vua nghĩ quân bắt giặc ở ba đạo nhiều người ốm đau, sai quan quân thứ và quan tỉnh thời thường đi lại trông nom, lập nhà an dưỡng, liệu chi tiền công để cấp cho, ở quê, còn có cha mẹ già, con nhỏ, không thể tự nuôi được, thì phủ huyện đều sức cho họ hàng làng xóm chu cấp.

Định thêm lệ chuộc tội của tù phạm pháp lâm binh nô. (Xét cả lệ chuộc tội quân, lưu, đồ, nguyên trước là tội phát lâm binh thì nộp chuộc thóc 160 hộc, gạo 160 phương hoặc tiền 480 quan; nguyên trước là tội lưu đổi ra tội phát lâm nô, thì chiếu tội thực lưu nộp chuộc, như lưu 2.000 dặm, nộp thóc 180 hộc, gạo 180 phương hoặc tiền 540 quan; lưu 2.500 dặm, thóc nộp 220 hộc, gạo 220 phương hoặc tiền 660 quan; lưu 3.000 dặm, nộp thóc 260 hộc, gạo 260 phương hoặc tiền 780 quan. Nguyên trước là tội chết giảm xuống phát lâm binh nô thì theo nguyên tội chết giảm xuống là phát lâm quân lưu, nộp thóc 300 hộc, gạo 300 phương hoặc tiền 900 quan, dân theo đạo nộp chuộc cũng thế).

Phận đồn canh phòng của các cơ Tĩnh Man ở Quảng Ngãi đều được ninh thiếp. Vua bảo rằng: bọn ác man từ trước thường làm hại dân, từ khi Nguyễn Tấn đến đóng đến nay, xếp đặt được thích hợp, tai họa về ác Man được yên, bèn chuẩn cho nghĩ thưởng để khuyến khích. (Quản lân Đoàn Văn Giáo, Nguyễn Văn Tự, thưởng chánh cửu phẩm bá hộ; cai tổng Bùi Văn Chiêu, Phạm Tất Đắc, thưởng tòng cửu phẩm bá hộ, ngoài ra đều phân biệt thưởng cho kỷ lục hoặc ngân tiền).

Giặc Ngô Côn bỏ Phong Lạc, đi đêm trốn về Cao Bằng. Vua cho rằng quân ta cùng quân nước Thanh chưa tiến đến cùng đánh, vội đã trốn đi, chưa chắc đã

https://tieulun.hopto.org

không có mưu khác, sai Vũ Trọng Bình, Nguyễn Hiên đến Lạc Dương bàn với quan quân nước Thanh, chỉ dẫn chia đường chặn đánh.

Tuần phủ Lạng, Bằng Đặng Toán xin ủy viên quyền làm việc phủ Trường Định Vũ Duy Trinh đến Long Châu nước Thanh mua gạo để dùng cho quân. Vua y cho.

Giặc trốn ở Bắc Ninh lẻn sang Thái Nguyên cùng với toán giặc vây bức đồn chợ Đu. Bọn bang biện Lưu Tiến Điền, đốc binh Nguyễn Tri thế cô, quân ít cố giữ chờ quân cứu viện, bắn giết được bọn giặc rất nhiều, tán lý Nguyễn Hữu Điềm ủy lãnh binh Nguyễn Tri Chiêm, Lê Văn Trinh đem quân đến cứu, giặc trốn về Đình Đôi (thuộc Bắc Ninh). Vua thưởng cho Lưu Tiến Điền hàm thị độc; Nguyễn Tri thăng phó lãnh binh; bọn Nguyễn Tri Chiêm, thưởng kỷ lục có thứ bậc.

TAISACH.COM.VN

Định lại lệ thưởng phạt về cử người mình biết (người được cử nếu được thưởng 2 cấp, thì viên chủ cử được thưởng 1 cấp, gián hoặc có phát xuất việc tư tình hối lộ tội nặng thì không cử năm tháng lâu hay chóng, viên chủ cử phải xử theo tội riêng giáng 2 cấp đổi đi nơi khác. Đình thần công cử thì thưởng phạt nghị xử ở người thủ xướng và viên chuyên cử, cả nhà bàn nhau tiến cử không phân biệt chuyên cử hay hiệp cử, sau được thưởng phạt, thì các viên cử trước đều phải nghị xử).

Quan đạo Quảng Trị Nguyễn Quế xin đặt sở tuần ở 2 xã Cổ Thành, An Tiêm (trước là sở tuần Vĩnh Định, nay xin đặt đổi) cho người buôn nước Thanh là Âu Nguyên lãnh trưng đồng niên 1600 quan. Vua bảo rằng: Quảng Trị là nơi gần kinh kỳ, bao dung bồi dưỡng nên hậu, thu lợi chỉ có thế, có ích gì mà để cho bọn buôn gian, kẻ tham lại béo riêng, rất là không hợp lẽ, không

https://tieulun.hopto.org

cho phép ». Nguyễn Quế phải giáng 1 cấp lưu tại chức ; sở tuần Vĩnh Định sau cũng không đặt nữa.

Trước đây quan tỉnh Nam Định bọn Đào Tri (tổng đốc), Nguyễn Huy Kỷ (bố chính), Lê Tuấn (án sát) khuyên dân quyên tiền giúp vào phát chẩn được 1.400 lạng bạc, 90.500 quan tiền, 2.200 hộc thóc, lập ra xã thương được 94.100 hộc thóc. 1.800 quan tiền, lại sức dân đắp đê khai khẩn ruộng được hơn 17.000 mẫu. Việc tâu lên, vua khen ngợi thưởng cho Đào Tri 1 tấm kim bài có thao dủ, khắc chữ « vị đức, vị dân »(1), lại gia thưởng 1 cấp trác dị ; Huy Kỷ và Tuấn, mỗi người 1 tấm tử kim bài có thao dủ khắc chữ « Đồng tâm cử chức »(2) và gia thưởng 1 cấp. Sai Sử quán soạn văn bia giao cho tỉnh Nam Định dựng lên... Bọn Tri dâng sớ từ chối. Vua giao cho bộ Hộ bàn, đến nay bộ bàn cho là : khuyến dân quyên tiền, lập kho, khẩn ruộng, là chức vụ phải thế, đã được gia cấp thưởng kim bài, rất là hậu đãi, cũng đủ khuyến khích. Còn như văn bia là để nêu người có đức, để mãi về sau, mọi người trông vào quan hệ rất trọng. Các viên ấy tự xét chưa xứng đáng được như thế, tưởng cũng là tình thực, xin nên đình chỉ. Vua y cho.

Quan quân thứ Lang, Bằng Vũ Trọng Bình tâu nói tình hình quân lính nghèo khổ, xin cấp phát quần áo. Vua bảo rằng : « Quân thứ tỉnh Lang như thế, quân thứ tỉnh khác tưởng cũng có đấy, cửa nhà vua muôn dặm, trẫm sao có thể thấu suốt hết được ». Sai các quan quân thứ, quan tỉnh Lạng, Thái, Tuyên, Bắc, Sơn xét kỹ tình trạng trong quân, lập tức tâu lên chờ chỉ quyết định, không được che giấu, và cho cấp phát tất cả.

---

(1) Vị đức vị dân : là vì vua vì dân.

(2) Đồng tâm cử chức : là cùng lòng làm tròn chức vụ.

https://tieulun.hopto.org

Nguyễn Hiên, Đinh Hội mang quân cùng với thống lãnh nước Thanh Đường Nguyên Phương (đạo Lạng Sơn), Trần Triều Cương (đạo Tuyên Quang), Tạ Kế Quý, Lưu Ngọc Thành (đạo Cao Bằng) mang theo bọn thủ dinh Trương Cận Bang tiến vây bọn giặc ở núi Nga Chỉ (tiếp giáp đồn Thương). Vũ trọng Bình vì việc tải lương vất vả, xin phái thêm người làm việc. Vua sai Nguyễn Bính đến Lạng Sơn bàn với Đặng Toán (tuần phủ), Hoàng Tương Hiệp (án sát), trù tính việc vận lương.

Cho Trần Đình Túc đổi làm thương biện quân vụ quân thứ Tuyên Quang.

Trước đây Hoàng Anh đến Bảo Thắng (thuộc Hưng Hóa) nói xin ở để khai mỏ, không chịu trở về Tuyên ở yên chờ chỉ, đến nay gây khích, đánh nhau với Lưu Vĩnh Phúc, tỉnh đến Hà Dương. Quan quân thứ, quan tỉnh Tuyên Quang là Trương Phúc Lý, Phan Văn Thuý xin cho Trần Đình Túc hội bàn. Vua y cho. Lại sai tổng đốc Nguyễn Bá Nghi phái 500 quân đạo Sơn Dương cùng quân bắt giặc tỉnh Hưng Hóa và bọn đầu mục Lưu Vĩnh Phúc, Phan Mỹ Lợi, Hứa Nguyên Bân, thổ mục Hoàng Long hợp sức cùng đánh.

Định lại lệ phúc thí[1] ban văn. (Phàm quyển phúc thí, trừ những quyển được 3 phân trở lên, chờ chỉ chuẩn cho bậc đỗ, còn thì hễ thi hội trúng cách, đến kỳ phúc thí, văn lý được 1, 2 phân, không tỷ tích sai lầm lắm, vẫn theo nghị mới để vào dưới hạng tam giáp[2]; quyển nào tỷ tích sai lầm không thông, đến khi ấy loại ra, thì không cứ trước là trúng cách hay thứ trúng cách đều đánh hỏng.

---

(1) Thi đình.

(2) Tam giáp là đồng tiến sỹ xuất thân, dưới tam giáp tức là phó bảng.

https://tieulun.hopto.org

Kỷ phúc thi ân khoa. Sai thượng thư bộ Lễ Phan Huy Vịnh, lãnh thượng thư bộ Hộ Phạm Phú Thứ sung chức đọc quyển, tham tri bộ Lại Lê Lượng Bạt, thị lang bộ Hộ Nguyễn Huy Tế sung chức duyệt quyển, cho bọn Nguyễn Quang Bích 5 người đỗ tiến sĩ và đồng tiến sĩ xuất thân có thứ bậc. Lại lấy đỗ phó bảng 4 người (tiến sĩ Nguyễn Quang Bích; đồng tiến sĩ Nguyễn Văn Ái, Nguyễn Sĩ Phẩm, Hoàng Văn Đoái, Lê Đại; phó bảng Trần Đức Lập, Đặng Huy Sán, Nguyễn Văn Vỹ, Vũ Duy Vỹ).

Lấy lại được tỉnh Cao Bằng. Trước đó quan quân nước Thanh đánh phá các xứ Đồng Đăng, Kỳ Lừa, Phong Lạc, thế giặc cùng quẫn, chạy về Thương Thành. Vũ Trọng Bình đến Lạc Dương bàn với hiệp thống Nguyễn Hiên, đề đốc Đinh Hội đem binh cùng với quan quân các đạo tiến đến bức Thương Thành, ba được thành thừa thắng tiến đánh, lấy lại Cao Bằng, đóng lại đó. Bọn giặc tan vỡ. Tin thắng trận về đến nơi, vua bảo rằng: « Kinh gặp tiết đại khánh, được tin thắng trận này, thực là nhờ trời đất, tôn miếu, xã tắc phù hộ, và phúc đức của hoàng thái hậu ta mới được thế, nên trước hết ban khen thưởng để khuyến khích ». Vũ Trọng Bình cho khai phục hoàn toàn, Nguyễn Hiên cho khai phục 6 cấp; Đinh Hội khai nguyên hàm, thưởng trước cho quan quân, binh dõng 600 quan tiền, lại trích lấy lụa, lụa nõn, quạt ngà voi, lông đuôi voi, chè ô long, quế Nghệ và 5.000 lạng bạc ở kho phủ Nội vụ để phòng khoản cấp.

Miễn cho tỉnh Cao Bằng các thuế lệ (tiền, thóc, bạc) phải nộp về năm ấy, vì bị giặc quấy nhiễu lâu ngày.

Chuẩn cho làm nhà ở phía ngoài cửa Hiển nhân, đặt tên là Dục-đức đường để chờ cho hoàng trưởng tử ra ở đọc sách. Lại nghị chuẩn cho đặt quan đại thần đi lại

https://tieulun.hopto.org

dạy dỗ, và giảng tập, cho chi các viên, thuộc trưởng sử, tư vụ. Khi hoàng trưởng tử ra vào chầu hầu, đều có chuẩn cho phái biền binh đi hộ vệ. (Định đến tháng 7 năm nay cho ra ở).

Đặt chức giảng tập ở Dục đức đường. Trước sai bộ Lại và Nội các cử quan ngũ, lục phẩm, người văn học uyên bác tao nhã, hạnh kiểm thuần chính để đợi sát hạch. Đến nay cho tập họp ở viện Đãi lậu bên tả, vua thân ra đầu bài, lấy chủ sự bộ Hộ Nguyễn Đình Tựu; Hàn lâm viện biên tu Hoàng Dung Tân; án sát Nghệ An phải giáng điệu là Bùi Thái Bút là hạng được dự, đều cho thăng 1 trật sung làm giảng tập, còn quan đại thần đi lại dạy bảo, sau sai Phạm Phú Thứ, Lê Tuấn, Phan Đình Bình kiêm sung chức ấy.

Nếu thưởng liệt phụ các hạt, (Ngô Thị Nhượng ở Thanh Hóa hạng ưu; Nguyễn Thị Niên, Hoàng Thị Cần ở Hà Nội, Đặng Thị Miện ở Bình Định, Vũ Thị Điền ở Khánh Hòa đều hạng bình; Đặng Thị Thiềm ở Thanh Hóa, Hoàng Thị Nở, Hồ Thị Liêu, Phạm Thị Ba, Vũ Thị Gia, Nguyễn Thị Trì, Nguyễn Thị Yến, Nguyễn Thị Hương ở tỉnh Bình Định và Phạm Thị Lai ở tỉnh Khánh Hòa đều hạng thứ).

Thừa Thiên, Quảng Nam, Bình Định, Quảng Trị, Quảng Bình đều ít mưa, xin đảo vũ.

Hai nước Thủy Xá, Hỏa Xá, sai chánh sứ Kiều Linh, phó sứ Sơn Lái đến cung tiến lễ mừng về đại khánh tiết, (Mỗi nước 1 chiếc ngà voi). Ban cho sắc thư phẩm vật (do đạo Phú Yên thưởng cấp).

Sai các đốc phủ, bố, án, lãnh binh, phủ, huyện, châu cùng các quan văn võ hưu trí, cử nhân, tú tài ở Bắc Kỳ tình nguyện quyên giúp 100 quan tiền hay 10 lạng bạc trở lên để tâu lên cả chờ chỉ khen thưởng.

https://tieulun.hopto.org

Kiêm quản đô sát viện bọn Nguyễn Huy Tế tâu xin phái quan khoa đạo chia đi đến các quân thứ đốc vận binh lương, soi xét việc quân. Vua bảo rằng: « Quan khoa đạo nên làm nên tâu việc gì để cho có ích mà không lấn quyền, cậy thế, sinh sự thì mới ổn ». Bộ Binh tâu nói: « phép dùng tướng cốt phải dùng chuyên tin lắm, mới có thể bắt phải làm cho thành công, huống chi nay trong quân, mọi việc đã chuẩn cho 10 ngày một lần báo, giả sử có giấu bớt giả mạo tai mắt ba quân đều cùng được nghe, được thấy, mọi người đều có quyền nói, việc gì phải đặt riêng chức ngôn quan [1], rồi sau mới chỉ trích được, thế thì đại thể việc quân đã không nên đặt chuyên viên coi xét, đặt ra mà lại phải châm chước định ra điều lệ việc gì nên làm, việc gì nên tâu, tưởng chẳng qua cũng chỉ bới móc những việc linh tinh, xem xét những cái nhỏ nhặt, đối với việc chưa chắc có ích mà có khi lấn quyền, cậy thế, sinh sự, e đến có cái tệ coi quân như đời xưa, không gì bằng bỏ đi, cho quyền làm tướng được thống nhất mà hết trách nhiệm ở biên giới ». Vua cho là phải.

Toán giặc trốn sang Văn Lôi, Hương Canh (thuộc huyện Yên Lãng, tỉnh Sơn Tây), phó lãnh binh Trần Quang Hà đốc suất binh dõng đánh lui được. Vua khen thưởng có thứ bậc. Nguyễn Bá Nghi, vì xử trí được việc, được khai phục 1 cấp.

Đốc binh ở quân thứ Thái Nguyên Phan Văn Sĩ bị thua ở Đồng Lai (thuộc Thái Nguyên) chết trận, tặng hàm Cấm binh vệ úy.

Tháng ấy kinh gặp đại khánh tiết hoàng thái hậu thọ 60 tuổi, ngày 13, vua sai Gia Hưng công Hồng Hựu kính

---

(1) Ngôn quan, tức quan khoa đạo có quyền hặc tội mọi người.

https://tieulun.hopto.org

đến điện Long An cáo yết, ngày 15, hoàng thái hậu đến điện Long An làm lễ, ngày 18 vua sai tả thị lang bộ Lễ sung làm việc Nội các Phan Đình Bình đến đền Đức Quốc công cáo yết; ngày 19 vua đem hoàng thân, văn võ trăm quan đến cung Gia Thọ, làm lễ chúc mừng, dâng rượu thọ. Vua thân tiến bài tụng lục tuần đại khánh (có cả bài tựa), sai Tuy Lý công Miên Trinh bưng tờ biểu mừng. Kiến Thuỵ công Hồng Y bưng nậm, Hoằng Trị quận công Hồng Tố bưng chén. Lễ xong, múa điệu tam giáo ở cung đình, hát tuồng, lần lượt chầu hầu, đến chiều ở phía ngoài thành múa điệu hoa mã hiến thọ, thả đèn hoa. Ngày hôm sau diễn tuồng ở Duyệt thị đường. Ngày 21, vua ngự điện Cần chính nhận lễ mừng. Ngày 24, ban yến cho hoàng thân và các quan văn võ ở điện Cần chính, thuộc viên tứ, ngũ phẩm ở giải vũ hai bên tả, hữu; hưu quan, kỳ lão họ tôn thất và họ ngoại ở hữu tức đường, ấn quan văn, võ ở tỉnh ngoài (văn ngũ phẩm, võ tứ phẩm) và quan quân, binh dõng ở quân thứ và các tỉnh Tuyên, Thái, Lạng, Sơn, Bắc, đều ban cho bọc thay tiệc yến có thứ bậc. Vua lại vâng ý chỉ hoàng thái hậu ban kim tiền, quạt trúc cho hoàng thân và ấn quan văn võ được vua chấm, rồi ban ân chiếu cho trong kinh, các tỉnh ngoài tất cả 21 điều:

(— Hoàng thân công, tôn tước, công tử, công tôn và văn ngũ phẩm, võ tứ phẩm đều ban tiệc yến và thưởng cho có thứ bậc.

— Các công chúa, công nữ, công tôn nữ và các phi tần, nữ quan đều ban ân cho.

— Phủ tôn nhân và các tôn thất gần xa đều ban ơn cho, trong đó không cứ đàn ông đàn bà, người nào tuổi ngoài 70 trở lên, đều liệu thưởng thêm.

https://tieulun.hopto.org

— Các thị thiếp đều ban ơn cho.

— Ở tỉnh ngoài, văn từ án sát, chánh phó quản đạo, võ tự phó lãnh binh và đốc học, bang biện, thương biện các tỉnh, cùng những tham biện, bang biện hải phòng, điền nông sứ, doanh điền sứ, lang trung sung Thông bảo cục trở lên ở kinh và các tỉnh ngoài trừ viên nào lần này về kinh chầu mừng được dự yến, ban cho không kể, còn thì đều thưởng cho có thứ bậc.

— Các hoàng thân công cùng ấn quan văn võ trong kinh và các tỉnh và ở kinh thì tứ phẩm, ở ngoài thì tam phẩm trở lên mà dưới tên hiệu không chua phải giáng thì cấp, đều thưởng gia 1 cấp.

— Tổng thống, hiệp thống, tham tán, tán lý tán tương, đề đốc, lãnh binh cho chí văn ngũ phẩm, võ tứ phẩm trở lên ở 3 đạo quân thứ Lạng, Tuyên, Thái, đều gia thưởng cho có thứ bậc. Còn văn tứ lục phẩm, võ tứ ngũ phẩm trở xuống đến binh, dõng, đều thưởng tiền gạo 1 tháng lương.

— Quan viên văn tứ tứ phẩm, võ tứ tam phẩm trở lên ở kinh và các tỉnh, trừ viên nào bố mẹ viên ấy đã được chiếu lệ phong tặng rồi không kể, còn thì người con mới được thăng trước khi có ân chiếu đáng được gia phong tặng thì đều chiếu phẩm cho phong tặng bố mẹ có thứ bậc.

— Quan viên trong kinh và các tỉnh, tứ tứ phẩm trở lên, không cứ còn sống hay đã chết hiện có cha mẹ, ông bà hiện còn sống, thì đều khai rõ càng làm danh sách tâu lên nghĩ định ban ân có thứ bậc.

— Quan viên ở kinh ngũ phẩm, ở ngoài tứ phẩm trở xuống cho chí cửu phẩm, trừ người đã được gia cấp ra không kể, còn thì đều thưởng cho tiền, gạo 1 tháng lương.

https://tieulun.hopto.org

— Từ ngày 19 tháng năm này trở về trước, quan viên văn võ ở kinh và tỉnh ngoài đã bị giáng bị phạt, không cứ tội công, tội tư và không cho xét trừ, do 3 bộ Lại, Hộ, Binh làm danh sách tâu lên chờ chỉ liệu ban ơn cho.

— Quan viên hưu trí, văn từ ngũ phẩm, võ từ tứ phẩm trở lên, trừ quê thuộc Thừa Thiên, các người có chức hộ dự yến thưởng không kể, còn thì đều do quan địa phương làm danh sách tâu lên, cũng gia ơn ban cho có thứ bậc.

— Họ của vua, láng vua, huyện vua đều gia ân ban cho có thứ bậc.

— Họ Phạm ở thôn Đông xã Tân Niên, họ Hồ ở thôn Tây xã Linh Chiểu, họ Trần ở xã Văn-xá, họ Tống ở xã Bùi-xá, đều ban ơn cho.

— Mệnh phụ quan văn võ tam phẩm trở lên ở kinh và tỉnh ngoài đều gia ân ban cho.

— Những cử nhân, tôn sinh, ấm sinh, giám sinh, học sinh ở Giám và sung làm sinh viên ở vũ học đường, đều thưởng tiền lương 1 tháng.

— Vị nhập lưu thư lại các nha ở kinh đều thưởng tiền lương 1 tháng.

— Các hạng biền binh, thợ thuyền ở kinh, trừ người thuộc các phủ, các nha không kể, còn thì đều thưởng tiền lương nửa tháng.

— Trong kinh và các tỉnh, có hiếu tử, thuận tôn, nghĩa phu, tiết phụ, viên cai quản xét hỏi kỹ càng đem sự thực tâu lên, chờ cho nêu khen.

— Tiền thuế thân, tiền đầu quan, tiền thuế lực dịch của các hạt về năm nay đã chuẩn cho tạm hoãn 3 phần 10; nay đem 3 phần ấy đều cho miễn cả.

— Tiền thóc phải nộp về các hạng điền thổ của các hạt trong năm nay, đã chuẩn cho tạm hoãn 3 phần 10, nay đem 3 phần ấy đều cho miễn cả.

TVSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

– Quan viên văn võ từ tứ phẩm trở lên có lỗi bị cách, bãi, không cứ có khoa mục hay không, cùng những văn võ từ ngũ phẩm đến thất phẩm dự có khoa mục tự cử nhân hay võ cử xuất thân trở lên, trừ người có thực tham tang và tuổi đã 70 trở lên không kể, còn thì đều do 2 bộ Lại, Binh làm danh sách tâu lên chờ chỉ lượng cho xét dùng.

– Nhân viên có lỗi đã phát giao đi các xứ sai phái làm việc chuộc tội, chuẩn cho các quan thượng ty ấy vàcác quan cai quản đem tên tuổi quê quán, tội trạng làm danh sách, do bộ xét nghĩ tâu lên chờ chỉ ban ơn cho.

– Phàm các án bồi tham tang chưa xong, trừ việc có dịch thực gian xảo bớt xén không kể, còn thì ở kinh do bộ Hình, ở ngoài do quan thượng ty đều đem án trước và số tang phải bồi cùng ngày tháng bắt giam tâu chờ, làm danh sách tâu lên chờ chỉ liệu cho khoan giảm.

– Các hạng tù phạm sung quân, phát lưu, tội đồ, phát làm binh, làm nô, trừ các tội nặng phạm về ăn cướp, làm giặc và đã được tha cho làm việc chuộc tội chờ khi việc yên sẽ xét không kể, còn thì đều cho bộ Hình kê khai tên tuổi, quê quán, tội trạng tâu lên chờ chỉ định đoạt.

– Những người quan, quả cô, độc[1], nghèo, tàn tật, không nơi nương tựa ở các hạt, cho địa phương xét thực liệu cho chẩn cấp, cốt không cho vơ).

Hoàng Anh từ Cao Bằng trốn đến phố Bảo Thắng thuộc Hưng Hóa, Lưu Vĩnh Phúc đánh cho bị thua. Anh mang bè lũ hơn 200 người xuống thuyền hy vọng

(1) Góa vợ; góa chồng; mồ côi; không con.

https://tieulun.hopto.org

chạy thoát, giả vờ sai 5 dứa đến phó lãnh binh Vũ Quang Tuyên xin hàng, rồi chạy đến Tuyên Quang, quân bất giặc đuổi theo, chỉ bắt được thuyền bè súng, ống, khí giới bỏ lại.

Vua bảo rằng: «Cơ hội ấy rất đáng tiếc», quan tỉnh quan quân thứ vì chận bắt bất lực, đều phải giáng cấp lưu tại chức.

Tán lý Mai Quý, lãnh binh quan Nguyễn Đôn Xích ở quân thứ Tuyên Quang mang hơn 1.000 quân đi đánh giặc (Hoàng Ngũ, Hoàng Thất) ở xã Hùng Thôn (thuộc Tuyên Quang) bị thua. Quý phải giáng làm tán tương; Đôn Xích bị thương phải giáng 3 cấp lưu tại chức. Cho đề đốc Hà Nội Hà Đức Chấn sung làm phó đề đốc thương biện quân vụ quân thứ Tuyên Quang; Trần Đình Túc sung chức tán lý.

Đào cửa sông Tuần ở Nghệ An, qua 1 tháng (tháng M năm ấy) công việc xong, sai quyền lãnh thượng thư bộ Công Nguyễn Chính khám xét lại.

Mùa hạ năm ấy, 16 tỉnh, đạo trong Nam, ngoài Bắc (Quảng Ngãi, Phú Yên, Khánh Hòa, Hà Tĩnh, Thanh Hóa, Hưng Yên, Ninh Bình, Nam Định, Hà Nội, Bắc Ninh, Sơn Tây, Hải Dương, Quảng Yên, Hưng Hóa, Thái Nguyên) được mùa lúa, có nơi nào thiệt hại thì thuế ruộng đều chiếu theo từng hạng miễn giảm có thứ bậc. Các phủ huyện ở tỉnh Nam Định phải nộp thuế, nơi ở xa kho tàng thì cho tăng giá nộp thay bằng tiền. Tỉnh Hưng Yên, lại vì bị giặc quấy nhiễu, được hoãn đến kỳ thu thuế vụ đông.

Tháng 6, toán giặc (hơn 1.000) lan đến trốn ở Sơn Dương (tên huyện thuộc Sơn Tây), phó đề đốc Phan Sỹ, lãnh binh quan Đỗ Đức Thịnh đem quân tiến đánh, bị giặc vây được, bố chính sứ Vũ Khoa, lãnh binh quan Trần Quang Hà đem quân đến cứu, chưa tới nơi, bọn

https://tieulun.hopto.org

Sỹ và Đức Thịnh đem quân trong đồn mở cửa sấn ra đánh phá được. Bọn giặc chạy về đồn Bắc Hoàng (thuộc Sơn Dương). Vua thưởng kỷ lục cho Sỹ và Đức Thịnh, và binh dõng được thưởng tiền có thứ bậc.

Cho hiệp lý hải phòng tỉnh Hải Dương Hồ Trọng Đĩnh sung chức tán lý quân thứ Lạng Sơn; án sát sứ Nam Định Nguyễn Văn Thận sung chức tán tương. (Trọng Đĩnh sau lại đổi sung hiệp lý).

Cho phó đề đốc Sơn Tây Phan Sỹ đổi sung đề đốc quân thứ Tuyên Quang (đề đốc cũ Trương Phúc Lý ốm khuyết).

Toán giặc tràn sang hạt phủ Vĩnh Tường (thuộc Sơn Tây). Tổng đốc Nguyễn Bá Nghi xin lấy Nguyễn Tri Phương coi cả Sơn, Hưng, Tuyên điều khiển quân đánh bắt. Vua bảo rằng: « Ngày thường phân phối phòng bị ra sao mỗi lần gặp giặc là hoảng hốt điều quân, xin tướng, chỗ này báo khẩn cấp, chỗ kia báo trọng yếu, chẳng qua chỉ là một đám giặc tàn, cùng quẫn để kiếm ăn, các quan tỉnh, quan quân thứ sao không biết khống chế », Nguyễn Bá Nghi, giáng trước 1 cấp lưu tại chức rồi lấy biện lý Bộ Binh Trần Thiện Chính sung chức tán tương ở Sơn Tây, quyền coi doanh Hồ oai, Lê Bình sung chức đề đốc Sơn Tây.

Cho hiệp lý Thủy sư kinh kỳ Nguyễn Đình Thi sung chức tán lý quân thứ Tuyên Quang, Trần Đình Túc chuyển về Sơn Tây thương biện tỉnh vụ.

Toán giặc lan sang các huyện Lục Ngạn, Phượng Nhỡn, Kim Anh, thông với bọn giặc ở huyện Phổ Yên đi cướp bóc. Vua sai khâm sai Nguyễn Văn Phong tư bàn với quân thứ Thái Nguyên cùng đánh; Ông Ích Khiêm, Nguyễn Văn Vỹ đều ở lại chặn giữ ở Bắc Ninh (Phượng Nhỡn, Kim Anh thuộc Bắc Ninh, Phổ Yên thuộc Thái Nguyên).

TAILIEUCHUAN.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Toán giặc lan tràn đến Vũ Nhai, hợp với bọn giặc ở Đại Từ, chia đi quấy nhiễu nhiều nơi. Đoàn Thọ, Lê Bá Thận cho là quân tiếp viện ở Bắc Ninh, Lạng Sơn chưa đến, đóng quân cố giữ. Vua bảo rằng: Đoàn Thọ là con nhà làm tướng, vốn am thông thao lược, thế mà từ khi đến quân thứ đến giờ, chưa từng ra khỏi thành một bước, thân đem quân đi đánh giặc, thì tướng sĩ bất chước vào đâu mà cố gắng, sai chiếu theo tình hình hiện tại lập tức dẹp ngay, để ngăn tràn lan.

Lúc bấy giờ toán giặc tràn đến Sơn Tây, Bắc Ninh, khâm sai Nguyễn Văn Phong, tổng đốc Bắc Ninh Bùi Tuấn; tổng đốc Sơn Tây Nguyễn Bá Nghi đều xin thêm quân. Vua bảo rằng: mỗi khi xin nhiều người, lại đều lự giữ lấy không tiếp viện, thì hầu hết số quan quân cũng chưa đủ phái. Nay giặc đến Sơn, Bắc, thì Thái, Tuyên là ít, ở Lạng càng ít lắm, bọn giặc đâu có hàng mấy vạn vạn mà có thể chia đi quấy nhiễu khắp cả, chỉ do các bề tôi của ta nhút nhát, hẹp hòi và tự lự, không vì nước lo việc công đối phó nhanh chóng nên hóa thế. Vậy cho ở Lạng, Thái phái ngay quân về Bắc chặn đánh; tỉnh Tuyên nếu ít việc cũng đi ngay hợp với tỉnh Sơn dẹp cho yên. Từ nay về sau các nơi tiếp ứng lẫn nhau, hoặc nhân mà đánh vào sào huyệt của giặc, cũng là một việc cần, mọi người cùng lòng, lo gì không dẹp xong sớm, nhân đó giảng dụ quở mắng.

Mở ân khoa thi hội võ.

Tham biện nước Pháp (đi từ Phúc Tuy, Gia Định, không biết họ tên) đến Bình Thuận, bố chính Trần Điển đến hội tiếp ở trạm Thuận Phương, viên quan nước Pháp ấy nói về việc chọn người Tây đặt lãnh sự, Điển đáp là chưa tiếp được hòa ước mới, chưa tiện tỉnh đến việc ấy, viên quan Pháp từ giã ra về, đưa

https://tieulun.hopto.org

biếu dàn máy và rượu tây, lại yêu cầu cho 1 cái võng sơn, 1 thanh gươm khảm xà cừ. Quan tỉnh ấy đem dàn máy dâng nộp và xin chi tiền ở kho mua những thứ nói trên đưa cho, để tỏ lòng tốt. Vua y cho, giáng dụ sai khi tư đưa nên nói kèm phép làm tôi không được giao thiệp riêng, ở đâu đều có thống thuộc, nếu không phải việc công tướng Pháp sai đi, không nên năng đi lại, mới là hợp thể pháp.

Đài Nam hanh bị sét đánh.

Nguyễn Tri Phương tâu nói: Các quan quân thứ quan tỉnh ở Bắc Kỳ từ năm ngoái có việc phòng giữ đánh dẹp đến giờ, gặp giặc đánh nhau, thất lợi nhiều mà thắng trận thì ít, chưa được một phen đánh mạnh cho chúng khiếp sợ, là vì chúng thì phân tán, tập hợp được tự do; quân ta thì tuy tính có đến 2 vạn người nhưng chia đóng làm nhiều nơi, mỗi khi gặp giặc, đều cho là sai phái không đủ, tâu xin thêm quân, nên chậm trễ lỡ việc mà thôi. Hiện nay việc phòng giữ đánh dẹp ở Sơn, Thái rất là việc khẩn cấp, xin cho bọn Vũ Trọng Bình, Đoàn Thọ, Nguyễn Văn Phong phái quân đi đánh ngay bọn giặc ở Đại Từ (thuộc Thái Nguyên) trước; các quan quân thứ quan tỉnh Sơn Tây, Tuyên Quang đem quân hợp lại đánh giặc ở Sơn Dương (thuộc Sơn Tây, rồi mới tiến đánh giặc xa ở man thượng du, ngõ hầu hợp với việc nên khoan nên gấp, nên trước nên sau, đổi thay chia hợp, may có thể lần lượt dẹp xong sớm yên, bờ cõi tưởng không đến nỗi thường phải điều lương bất linh trở đi trở lại, phải lo về lỡ cơ hội. Vua nghe lời, sai bộ Binh sao lục giao cho bọn Vũ Trọng Bình, Nguyễn Bá Nghi, Nguyễn Văn Phong nhận định làm việc, rồi bảo Tri Phương rằng: ngươi là bậc cựu thần, danh vọng to, trách nhiệm lớn, làm việc

https://tieulun.hopto.org

chuyên, tin cậy lắm, trẫm đã xét và lượng thứ, chuẩn cho giữ chức ít việc, chỉ cầu việc hệ trọng thì phàm có việc lớn thuộc về việc quân, việc nước, phải tinh kỹ lo xa để được trị yên lâu dài, đều nên thời thường vào tâu, chờ lấy hay bỏ, không phải chỉ thích nhân, tự dưỡng không che được lỗi trước, chưa đủ xứng với lòng mong làm được việc, bưng được bình luận của mọi người.

Sai chép những thơ văn của Trương Đăng Quế, Lê Văn Đức, Phan Thanh Giản, Trương Quốc Dụng, Ngụy Khắc Tuần, Phạm Thanh, Trịnh Lỹ Hanh, Nguyễn Văn Giao, Ngụy Khắc Dần, Hà Quyền, Nguyễn Du dâng lên vua xem.

Sai chọn bố, án, lãnh binh ở Bắc Kỳ người có tài cán, quen việc mỗi chức một người đến Lang Sơn bàn tính việc đốc lương.

Tiền quân đô thống kiêm quản thị vệ Hồ Uy xin đi tòng chinh. Vua cho là ban võ cần người, không y cho.

Đề đốc họ Phùng hội quân ở phố Cừu Phong (Cao Bằng) chia làm 3 đạo (một đạo đi qua Bằng Hòa hạt Cao Bằng đánh tới Ngân Sơn (Thái Nguyên), một đạo đi qua Bình Quân hạt Lạng Sơn đánh tới phủ Thông Hóa, một đạo chuyển về Bắc Ninh đánh ngược lên) tiến đánh giặc trốn ở Thái Nguyên.

Cho án sát sứ Hải Dương Tôn Thất Thuyết sung chức tán tương quân thứ Thái Nguyên.

Chuẩn định lệ đi vận tải, nhân gặp gió bão.

(Tự nay phàm thuyền công, thuyền của dân vận tải của công, đều vào tháng 2, trước sau tiết xuân phân lĩnh giấy đi tải, hoặc hơn 10 chiếc làm một đoàn, đều phải đi về cho tốt, nhưng gián hoặc có chiếc đi không

https://tieulun.hopto.org

cùng đoàn, và cả đoàn về trước mà có chiếc nào chậm lại sau đến ngoại 10 ngày, để cho nhân gặp gió bị đắm, hoặc quăng bớt tiền và đồ vật mà không được đủ số, thì chiếu luật nghị xử, không được nghị xử theo lệ nhân gặp gió bão. Còn như đoàn thuyền cùng ra đi gián hoặc có 5, 6 chiếc hoặc 7, 8 chiếc trở lên gặp gió bão ở một nơi hoặc ở các nơi, báo tin bị gió bão cùng một ngày giờ, cùng là cả đoàn gặp gió bão đã là điên nguy, nhưng chống đỡ được nhiều chiếc thoát khỏi, còn một vài chiếc bị đắm, thì đều là xác thực gặp gió bão, được miễn tội và bồi thường. Còn như hoặc thực gặp gió bão nhưng thuyền còn ở trong bến, tưởng sức người có thể chống được mà người coi, người lái không khéo chống đỡ để đến nỗi đắm, vỡ, thì phải bồi, giảm cho 5 thành, tội phải mãn trượng[1], phân biệt nghị xử.

Các khoản trên đây chỉ lấy trong hạn từ mồng 1 tháng 8 trở về trước mà nói, còn như ngoài hạn ấy mà bị tai nạn, thì rõ ràng là cố ý để chậm trễ, không được kể là nhân gặp gió bão, về thuyền công thì chiếu luật trị tội; thuyền của dân, hoặc chuyến trước đến mồng 1 tháng 6, chuyến sau đến mồng 1 tháng 8 trở đi, tuy được thanh thỏa, thóc, gạo giá cước cũng rút đi một nửa và phạt mãn trượng để răn về sau. Giáp hoặc vì sự chậm trễ đó, có bị giặc cướp, bị gió bão thì cứ chủ thuyền và bọn quản suất chiếu luật nghĩ xử, bắt bồi, gặp ân xá cũng không được giảm miễn.

Lại, từ trước đến giờ, các án ấy đều nói ngày ấy có sóng gió nhưng không tư báo để làm bằng, từ nay phàm

---

(1) Mãn trượng là đánh trượng tột bậc tức là 100 trượng.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ở Thừa Thiên cùng các quan địa phương có hải phận từ Nam chí Bắc, phải sức cho các phận cửa biển thuộc hạt, ngày nào có chiều gió gì hơi khác thì nói rõ lúc nào phát lúc nào yên, nghiệm xem chiều gió ấy thuyền bè ngoài biển có quan ngại không, cứ thực phi báo, phủ, tỉnh, đạo xét là xác thực, chiều theo ngày tư cho 2 bộ Hộ, Công để làm hồ sơ lưu trữ, phòng khi xét đến.

Thống chế quyền chưởng tả quân kiêm quản hậu quân Hồ Viêm chết. (Tháng 2 năm ấy ốm nghỉ về quê),

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ

QUYỂN XLI

THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Kỷ tỵ, Tự Đức năm thứ 22 (1869), mùa thu, tháng 7, mở ân khoa phúc thí võ, sai Tiền quân đô thống Hồ Uy, lãnh Lại bộ thượng thư, Bùi Thức Kiên sung chức giám thí, cho bọn Đặng Đức Tuấn 3 tiến đồ đồng tiến sỹ xuất thân võ; lại lấy đỗ phó bảng 22 tên (đồng tiến sĩ võ: Đặng Đức Tuấn, Trần Văn Hiền, Lê Trực. Phó bảng: Trần Tuy, Vũ Viết Đĩnh, Cao Quảng Thuận, Đặng Văn Dũng, Trương Văn Hy, Nguyễn Văn Hải, Hoàng Văn Loan, Nguyễn Văn Thuận, Bùi Văn Vinh, Lê Văn Tiết, Cao Văn Hứa, Nguyễn Hữu Du, Phạm Văn Thành, Nguyễn Văn Huynh, Vũ Văn Hành, Vũ Văn Đĩnh, Lê Văn Điểm. Nguyễn Viết Vinh, Trương Văn Chỉnh, Lê Văn Thành, Nguyễn Hữu Lung, Lê Văn Mậu).

Đề đốc quân thứ Tuyên Quang Phan Sỹ, lãnh binh quan Trần Quang Hà chia đường đi đánh giặc ở Nghĩa An (tên xã, thuộc huyện Bạch Hạc), Sỹ thừa thắng đuổi theo, giặc bỗng vây bất ngờ, Quang Hà đến cứu, bị giặc bắn chết ở trên bành voi, Sỹ cũng bị giặc giết. Truy tặng Sỹ hàm đô thống, Quang Hà hàm chưởng vệ.

Sai Tả thị lang bộ Hộ kiêm quản thông chính sứ Phạm Ý và ngự sử đạo Nam Định, Hưng Yên Hồ Đĩnh đến

https://tieulun.hopto.org

Hà Nội, Sơn Tây, Bắc Ninh, Thái, Tuyên, Lạng xét rõ tình hình giặc, tình hình dân, tình trạng quân ta, quân nước Thanh cùng những việc trù tính hiện đương làm của các quan tỉnh, quan quân thứ tâu vào.

Giặc trốn tên là Tuấn Vĩnh mang bè lũ hơn 200 người đánh phá huyện Đan Phượng. Tri huyện Đoàn Thúc Tiên bị hại, phó đề đốc Sơn Tây Nguyễn Văn Nhân, án sát Hà Nội Vũ Đường đem quân hội lại cùng đánh. Vĩnh đem bè lũ hợp với toán giặc, cướp bóc các hạt Yên Lãng, Tam Dương. (Đan Phượng, Yên Lãng, Tam Dương đều thuộc Sơn Tây).

Cho chưởng vệ thủy sư Đặng Văn Siêu đổi sung đề đốc Hà Nội; lãnh binh quan Quảng Nam Nguyễn Kỷ đổi bổ vệ úy quyền coi doanh Hồ uy.

Cho hoàng trưởng tử ra ở Dục đức đường, các quan thuộc giữ việc giảng tập đều trước sau hộ vệ ra vào, chuẩn cho theo như trước thi hành.

Vua bảo đình thần rằng: từng nghe các quan tấn ở Bắc Kỳ, các người lãnh trưng phần nhiều thu quá ngoài lệ, rất là hại cho người buôn, tiếng là để sung thuế, kỳ thực để sung phí tổn trầu cau không biết gấp mấy; còn ngoài ra thì là mối lợi của người nước Thanh, cho nên nhiều người rất nghèo mà đến đất vui này chóng được nhân hạ, vì thế phí tổn trầu cau nhiều cũng tranh nhau xin lãnh trưng, nếu không thế thì thuế công có tăng không giảm, cũng thường đầy đủ. Thế mà thường nói khác là người buôn ít, không thể đủ nộp thuế, xin giảm ở nhà nước để vào túi riêng, quan lại đều có lợi, từ trước đến giờ dân oán thán lắm, nhiều người nói đến. Giao đình thần nghĩ định, cũng chỉ nói phiếm qua lần, phái người ngồi thu thì bọn ấy mất mối lợi, lại kêu ca tệ ấy thực quá lắm. Không thế đời xưa trọng làm quan trong gọi là lên tiên,

https://tieulun.hopto.org

đời nay lại trọng làm quan ngoài, mà quan ngoài ở Bắc Kỳ rất tốt, phí tổn hàng trăm cũng mưu cầu, chẳng đáng xét ư? Đó đều là người tầm thường không biết tự lập mới làm thế, không phải nghi ngờ hết thảy, nhưng tệ ấy luôn luôn không ngừng, có nên nghe thì đáng ghét, tìm thì không thấy dấu vết mà bỏ đi được không? Khoảng năm Minh Mệnh phàm bạc nhận của thuyền buôn nước Thanh đưa cho, đòi phải nộp vào kho tất cả. Vậy bảo rõ răn cấm ngay đi.

Thuộc viên bộ Công có viên viên ngoại lang là Nguyễn Văn Chất, trước vì làm biện lý bộ vụ, trông coi sở thợ Dương Xuân, bị can việc để biển binh nhầm nghe giặc Trưng. Nguyễn Tri Phương mới về, liền hết lời chỉ trích Chất, cho là gian xảo, sau Văn Chất bị giáng bổ chức khác. Đến nay Tri Phương ở bộ Công, lại cho Chất là chăm chỉ được việc, xin đặc cách khen và cất nhắc.

Vua quở rằng: « Trước thì ghét, nay thì yêu, thì một người ấy chưa được bao lâu mà tình đã rất khác, có thể biết đối với người khác cũng dễ hợp, dễ tiến cử. Người ta nói phải « đọc truyện xưa » là phải ». Tri Phương không hiểu ý vua thực muốn răn bảo cho trở nên hoàn toàn, bèn tâu rằng: « Việc này chắc có người tâu mật muốn làm hại thần, thần không tài không học, lạm dự trật sung, thường mong báo đáp, phàm thân ai, cử ai, không dám mảy may tư vị, nhưng phú tính cương trực cùng với người hay trái ý, thần thường phải giam cấm, tội trước chưa chuộc, tội mới lại thêm. Xin giao thần cho đình thần nghị tội, bất tội một thần mà khiến cho kẻ bề tôi bất công, bất chính, ham tiền tài, tiếc cái chết biết sợ, thần rất mong muốn. Vua cho là sai lầm nói sơ suất, sai Nội các, Đô sát viện cho bày nghi trượng ở cửa Đại cung, rồi sai đình thần truyền chỉ sức hỏi

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

tội, Tri Phương bèn đem lý do tâu lại tạ tội. Vua bảo rằng: từ trước đến giờ, các bề tôi kỳ cựu đều một lòng vì nước, không có lầm lỗi lớn, trẫm đều bảo toàn cho, chẳng riêng gì ngươi, một mình khanh; mà tinh phận đối với ngươi, quỉ thần đều biết, chẳng những thần dân trong ngoài được cùng biết. Nay ngươi nhân lầm tình nóng, có lời nói bậy ấy rất có lỗi, trẫm cũng biết là giả cả không đáng trách, nhưng sợ sau này kẻ không biết chê bậy vua tôi ta, thì ai là người giải thích cho». Đình thần cho rằng Tri Phương tấu đối thất thể, xin giáng 2 cấp lưu tại chức, nhưng cho trả việc bộ, chuyên sung việc cơ mật, việc hải phòng, được dự đình nghị. Vua theo lời.

Bọn Phan Huy Vịnh, Trần Tiễn Thành, Phạm Phú Thứ xin lấy đại thần Nguyễn Tri Phương sung chức Bắc Kỳ kinh lược đại sứ, hàn bạc, đốc việc đánh dẹp, để cho mọi người biết được cai quản tất cả, không đùn đẩy nhau. Vua không cho bảo rằng: «Mỗi việc tất phải đợi một bậc nguyên lão mới xong, sau này sẽ làm thế nào».

Ngày sinh nhật của Thọ Xuân công Miên Định 60 tuổi thọ. Vua sai Thái quốc công Hồng Phô; hữu thị lang bộ Lễ Tôn Thất Triệt mang tờ dụ ban cho bài thơ và phẩm vật.

Phó học chính ở vũ học đường Hoàng Hữu Tài xin về nguyên quán ở Sơn Tây mộ lập thủ hạ cùng theo quan quân đi bắt giặc. Vua y cho (Hữu Tài người ở Vân Cốc, Sơn Tây, đỗ phó bảng khoa nhâm tuất).

Toán giặc tụ họp ở Sa Kiệt, Thịnh Đán (tên 2 xã thuộc Thái Nguyên), tán tương Tôn Thất Thuyết đem quân tiến đến áp bức, phá được bọn giặc chạy về trong rừng Cù Vân.

https://tieulun.hopto.org

Viên ngoại lang bộ Binh Trương Văn Để, tú tài Trương Quang Đản (Nguyên là Đăng Để, Đăng Đản đều là con của Cần Chính điện đại học sỹ Tuy Thịnh quận công Trương Đăng Quế đã chết) xin đến Sơn, Bắc mộ quân đánh giặc. Vua y cho.

Toán giặc vây hãm phủ Phú Bình tỉnh Thái Nguyên, bọn tán tương Tôn Thất Thuyết, quyền đề đốc Nguyễn Văn Nhuận chia đường tiến đánh, lấy lại được phủ thành, vua thưởng cho quân công kỷ lục có thứ bậc, rồi sai Vũ Trọng Bình, Nguyễn Văn Tường bàn với tướng họ Phùng tiến quân về ngay Thái, Bắc, Sơn, Tuyên, cùng đánh.

Đầu mục giặc là Ngô Côp vây tỉnh Bắc Ninh, áp đến cửa thành phía trước, khí thế rất mạnh. Bọn Nguyễn Văn Phong, Bùi Tuấn đưa vào thành cố giữ. Ông Ích Khiêm được tin báo, từ huyện Kim Anh tự cai quản đem quân và voi đương đêm đi gấp đường tiến về đánh giúp. Trong thành cũng bắn ra, Côn trúng đạn lạc, bọn giặc rút lui về giữ Đài Bàng (gần tỉnh thành). Bắc Ninh giải được vây. Tin thắng trận tới nơi, vua thưởng cho Ích Khiêm 1 đồng đại kim tiền có chữ « Vạn thế vĩnh lại »(1), 1 tấm bài deo bằng ngọc tốt, 50 lạng bạc, cho khai phục hàm bố chính Bắc Ninh, sung tán lý quân vụ. Lại thưởng trước cho binh dõng 1.000 quan tiền. Rồi sai thừa thắng đuổi đánh giặc ở Đài Bàng, tiến quân thông với quân thứ Thái Nguyên.

Ban cho Trần Tiễn Thành và mẹ viên ấy thuốc men, đồ vật.

Vua cho là khánh điển năm này, ân chiếu đã ban khắp các quan, nhưng đối với người việc nhiều, tuổi

---

(1) Muôn đời nhớ mãi.

https://tieulun.hopto.org

giả càng nên hậu đãi trước, cho nên sai tuyên dụ mang ban cho, nhưng miễn cho mẹ viên ấy đến quỳ lạy tạ ơn. (Cho mẹ viên ấy 1 cặp lộc nhung, 4 chi sâm Cao Ly, là the, đoạn, lãnh tất cả 7 tấm; lại cho Tiến Thành 1 cặp lộc nhung, 10 chi sâm Cao Ly, 2 tấm quế Thanh hạng nhất, 1 lọ dầu lá cây sam).

Cho Tả quân đô thống phủ đô thống chưởng phủ sự lãnh tổng đốc Hà–Ninh kiêm sung thống đốc hải phòng(1) là Đào Trí sung chức thống đốc tiễu bộ quân vụ đại thần quân thứ Sơn, Bắc, khâm sai đại thần Nguyễn Văn Phong quyền lãnh chức tổng đốc Hà – Ninh; chưởng vệ quyền chưởng Tiền phong doanh Nguyễn Điển sung chức đề đốc đạo Sơn Bắc; Phạm Biện đổi sung chức đề đốc Sơn Tây, và đổi Lê Bình làm phó đề đốc.

Ngày sinh nhật Nguyễn Tri Phương thọ 70 tuổi. Vua nghĩ Tri Phương là bậc kỳ cựu, công lao vốn rõ rệt, đặc cách ban cho thơ và phẩm vật, sai truyền dụ ban cho làm tiệc thọ, để tỏ ý hậu đãi.

Bấy giờ quan quân nước Thanh đóng lâu tốn phí, quan quân thứ đem bạc khoản đãi đưa làm quân nhu, tướng họ Phùng đều trả lại. Vua bèn sai lấy kim tiền, ngân tiền, ngà voi, kỳ nam, trầm hương, yến sào, quế Thanh, Nghệ các sản vật thổ ngơi khoản đãi cho có thứ bậc.

Tháng 8, đình thần xin quyên tiền lương lấy 1 vạn quan để giúp vào quân nhu. Vua y cho. (Nhưng cho quyên một lần).

Vua toan đi chơi hành cung Thuận trực, lại đổi đường đi chơi eo biển Tam Giang. Đình thần dâng sớ xin đình lại. Vua bảo rằng: muốn biết khắp địa thế, dân tình, há phải là vô ích, đi hay ở cũng tự cẩn thận.

---

(1) Phòng giữ cửa biển.

https://tieulun.hopto.org

Tán lý Ông Ích Khiêm đốc thúc cả lãnh binh Hà Nội Trương Trường tự cai quản đem quân và voi chuyển đánh từ các xã Thái Phù (thuộc Kim Anh) đến Đông Lai, hội hợp với quyền đề đốc quân thứ Thái Nguyên Nguyễn Văn Nhuận đánh giặc ở xã Thanh Tước, bắt và chém được rất nhiều, bọn giặc tan vỡ, lại cho sai chuyển đến quân thứ Sơn Tây đánh dẹp.

Đê Vân Trai (tên xã) thuộc Sơn Tây bị vỡ (dài 15 trượng).

Cho lãnh binh quan Bình Định Tôn Thất Ty đổi bổ vệ úy, lãnh chức đề đốc kinh thành (Đề đốc trước Tôn Thất Ty bị ốm, khuyết).

Lại thu thêm tiền ruộng đất. Phàm những ruộng đất hiện chịu thuế, không cứ công, tư hay đẳng hạng gì, mỗi mẫu đều quyên 2 tiền; các hạng thổ cùng ruộng muối, mỗi mẫu 1 tiền, để giúp vào quân phí, việc yên thì thôi. (Sau này năm thứ 24 tăng làm ruộng mỗi mẫu 3 tiền, đất và ruộng muối mỗi mẫu 1 tiền 30 đồng; Năm 26, ruộng công, ruộng muối và đất theo như cũ (năm 24) làm việc, ruộng tư tăng làm mỗi mẫu 6 tiền; năm 28 đình bãi.

Cho thự hữu tham tri bộ Binh Trần Bình (đương có tang, đoạt tình bắt ra làm việc) thự tuần phủ Hà Nội.

Vua nghĩ quan lại các địa phương, phụng hành chậm trễ lười biếng, dụ rằng: « Tu hay loạn là ở các quan; quan không chịu thay nhau việc, là quan thiếu chức vụ, chính sự sao thành được. Trẫm đối đãi với thần dân thường chuộng khoan hậu, nhưng khoan thì không biết cảm kích, lại sinh trễ biếng coi nhờn, quan trên một khi lười biếng muốn nhàn, thì kẻ dưới lại càng quá lắm, quan đại thần một địa phương và phủ, huyện, châu đều có trách nhiệm về dân xã, mà không sai khiến được dân, tự hỏi lòng có yên không? Chức sự có hết không?

https://tieulun.hopto.org

Từ nay nên hăng hái, cố gắng hết sức thừa hành, cho mọi việc đều thích hợp, người không kêu khó nhọc, ngõ hầu quét sạch giặc giã, biên giới được yên. Trẫm rất mong lắm.

Tổng An Nông (thuộc huyện Phúc Lộc phủ Thừa Thiên, có nạn hổ. Sai quản vệ Võng Thành Lê Văn Bằng đi bắt)

Khánh tiết Vạn thọ. Vua ban bạc cho quan quân các đạo có thứ bậc. (Tổng thống 100 lạng, hiệp thống 80 lạng, tham tán 50 lạng, tán lý đề đốc 300 lạng, tán tương 20 lạng, chánh phó lãnh binh 14 lạng, đốc vận thương biện, bang biện, đốc binh đều 10 lạng).

Vua nghĩ các quân ở Bắc Kỳ tự chia cắt, tự cai quản, bèn hợp 2 đạo Bắc Ninh, Thái Nguyên làm 1 đạo, cho tổng thống quân thứ Thái Nguyên Đoàn Thọ cai quản, tham tán Lê Bá Thân làm phó; hợp 3 đạo Sơn, Hưng, Tuyên làm 1 đạo, cho thống đốc Sơn, Bắc, Đào Trí cai quản, tán lý Ông Ích Khiêm làm phó; bảo phải cùng lòng đánh giặc, đừng để chúng lẩn trốn.

Chuyển vận súng thần công (350 khẩu), đạn (105.000 viên), thuốc súng (7.000 cân), ống phun lửa (1.500 ống) đến Hà Nội để cấp cho các quân.

Đem voi trận đến Sơn, Bắc, chia về 2 đạo quân và quân doanh nước Thanh.

Quân doanh nước Thanh đến đồn Quang Lang, Bắc Ninh bắt phu vận lương không kịp, quan nước Thanh đem việc gạo hết, quân đói, trách ta, Vũ Trọng Bình đem việc tâu lên. Vua giận, hộ đốc Bùi Tuấn, đồng văn Nguyễn Bình, đều phải cách lưu tại chức. Nhân bảo các quan quân thứ quan tỉnh rằng: « Hiện nay quân nước Thanh lần lượt tiến ra, bất nhật đến nơi, việc phu và lương, các ngươi là quan tỉnh sở tại phải chuyên trách lo liệu, phàm đến đâu đều phải sẵn sàng cung cấp cho đầy đủ, quân ta cũng vậy. Việc thua buổi sớm không

https://tieulun.hopto.org

thể bổ cứu được, công buổi chiều ở ngày nay, việc lương chuyên trách ở quan tỉnh, việc binh chuyên trách ở quan quân thứ, đã kiêm quản đạo, nào thì các quân đóng trong đạo đều cai quản cả, như đạo Ninh, Thái thì Chợ Chu, Chợ Mới thuộc Đại Từ ở Thái Nguyên, Lục Ngạn, Kim Anh, Đa Phúc thuộc Bắc Ninh, nơi nào có giặc, không phải đều thuộc Đoàn Thọ cai quản ư? Đạo Sơn, Hưng, Tuyên thì Vĩnh Tường, Sơn Dương, Tam Dương, Yên Lãng thuộc Sơn Tây; Bình Ca, Sa Dương, Đài Quan thuộc Tuyên Quang; giáp biên giới thuộc Hưng Hóa, nơi nào có giặc, chẳng phải thuộc Đào Trí cai quản ư? cần phải đều tự tính liệu, châm chước với quan quân nước Thanh, chia quân ra, một mặt từ dưới kéo lên, một mặt ở bên đánh chặn, tất phải am tường địa lợi mới được ».

Toàn giặc quấy nhiễu hạt phủ Phú Bình, đường vận lương bị nghẽn. Tổng đốc Ninh, Thái, Bùi Tuấn điều động lãnh binh quan Nguyễn Ban đem 500 quân chặn ở bờ sông đằng xa, triệt bỏ hết thuyền các bến đò và phi tư cho quân thứ Sơn Tây giục ngay quan quân nước Thanh hội lại cùng đánh. Việc ấy tâu lên, vua quở rằng: « Đùn đẩy cho người, rồi ở bên ngoài ngồi xem, không đổi lối trước, không lương tâm quá lắm! Hầu muốn đem thân thử pháp luật chăng? Bèn sai phái ngay đại đội binh tượng đánh gấp, để mở đường vận lương và hội quân các đạo.

Tán tương quân thứ Ninh, Thái, Mai Quỹ cùng với viên quyền quản lá Lương Văn đem quân mộ được luyện tập là La Nhị, Quan Tam đánh giặc Ngô [Côn] ở các xứ Thung Thị, Ba Khốn, được thắng trận.

Toán giặc chia nhau chiếm giữ các đồn Phú Bình, Phổ Yên, Tùng Hóa, Đại Từ, chẹn giữ mất Thái Nguyên. Vua sai Đào Trí sức bảo Ông Ích Khiêm lập tức đem

https://tieulun.hopto.org

quân đạo ấy và quân thuộc tỉnh Thái Nguyên đi ngay hội với quân đạo Sơn Tây cùng đánh, chuyển đến Phú Bình để giải nguy cấp cho tỉnh Thái. Lại giáng dụ cho Đoàn Thọ, Lê Bá Thận thân đến trú tỉnh, nên giữ nên đánh, cốt được biện pháp thích đáng.

Cho phó đề đốc quân thứ Sơn Tây Nguyễn Văn Nhân đổi sung phó đề đốc quân thứ Ninh – Thái.

Đề đốc nước Thanh Phùng Tử Tài chia quân đóng chặn ở Thái Nguyên, Sơn Tây, Tuyên Quang (5 doanh đến Đại Từ, Bình Xuyên; 3 doanh đến Chợ Chu, Chợ Mới; 7 doanh đến An Lãng, Vĩnh Tường; 7 doanh đến Sơn Đô, Lôi Trinh). Lại mượn 5.000 lạng bạc để sắm sửa màn trướng trong quân. Vũ Trọng Bình đem việc tâu lên. Vua bèn dụ sai Vũ Trọng Bình yêu cầu Phùng Tử Tài dời đến đóng ở Bắc Ninh để đốc thúc quân các đạo tiến đánh.

TAISACH.COM.VN

Toán giặc ở Lục Ngạn là Hoàng Giản, Trần Văn đem bè lũ hơn 1.000 tên đến cửa quân đề đốc họ Phùng xin hàng. Vua giáng dụ cho Vũ Trọng Bình tùy tiện xử trí và bàn với tướng họ Phùng bảo cho về, để khỏi trở ngại.

Cho Sử quán toản tu Vũ Phạm Khải (người Ninh Bình) bàn tính công việc phòng, phủ ở Ninh Bình.

Đề đốc họ Phùng đến Lạng Sơn, đưa thư đến nói: dùng cả hai cách: vừa chiêu dụ, vừa đánh dẹp, người đã đầu hàng xin tòng quân thì mỗi tháng cấp cho 1 phương gạo, 2 lạng bạc; người xin về quê quán thì cấp 1 phương gạo, 2 quan tiền; tiền gạo do ta phải cấp, bạc thì sai các người buôn Hà Nội, Nam Định bỏ ra để giúp. Vua nhân sai trích lấy 15.000 lạng bạc giao cho Vũ Trọng Bình khao quân. Đề đốc họ Phùng phải quân 10 doanh đến Lạng Sơn, 11 doanh đến Thái Nguyên đi đánh.

https://tieulun.hopto.org

Vua sai thống đốc Đào Trí phái 600, 700 quân đóng các nơi yếu hại ở Tuyên Quang để chẹn đường phía sau của giặc. Ông Ích Khiêm phòng giữ đánh ở hạ du, và sức bảo các tỉnh Hưng Hóa, Quảng Yên, Sơn Tây, Hải Dương, Bắc Ninh, Hà Nội, Ninh Bình, ngăn chặn cho nghiêm để phòng giặc trốn. Lại phái 500 quân ở Bắc Ninh đến Lạng Sơn, lấy 500 quân ở Hà Nội đến Bắc Ninh để đóng giữ thay.

Tháng 9. Vua kén người sung làm hoàng tử, giáng dụ rằng: « Trẫm đức bạc, tuổi trẻ, sớm nối nghiệp lớn, khốn nỗi tư bẩm bạc nhược, vận mệnh kiển bĩ, việc nhiều, lỗi nặng, bệnh tật liên miên, lại không biết cách tu luyện của Hoàng đế, Lão tử, Kỳ Bá, Biển Thước, nên con nối muộn hiếm, không được yên lòng về việc lớn. Thái tổ xưa vui về đùa chơi với cháu, lời ấy không còn tội gì to hơn! Rất tự lấy làm sợ hãi, hổ thẹn. Ngày tháng trôi qua, tuổi già sắp đến, rất lo về kế lớn xã tắc, không dám trù trừ chút nào, lòng công như Nghiêu, Thuấn, đức tốt như Tống Nhân tôn, thực đáng bắt chước, bèn đến năm thứ 18, đầu tiên xin chọn lấy người con trưởng Kiên Quốc công Hồng Cai, em thứ 26 của trẫm là Ưng Thị, nuôi ở trong cung, khi đó mới 2 tuổi, nay đã 6 tuổi, từ trước đến nay, hầu hạ dưới gối, dạy cho học tập, rất được vui vẻ. Đến nay tuổi ngựa ngày một thêm, khi huyết ngày một suy, chỉ nghĩ nước có vua lớn tuổi là phúc của xã tắc, nên năm ngoái lại xin chọn lấy người con thứ 2 của Kiến Thụy công Hồng Y, em thứ tư của trẫm là Ưng Ái, cho ở viện Tập hiền cũ ở phía tả cung thành, nuôi nấng dạy dỗ, năm nay đã 18 tuổi, học hạnh dần tiến, nhiều lần đã vào chầu hầu, được ban thưởng luôn, bèn làm Đức đức đường ở cạnh cửa Hiền nhân để cho ở, đặt

https://tieulun.hopto.org

quan, thuộc để giảng dạy và hộ vệ, mong cho được nên đức ở yên, để khỏi phụ lòng tốt chọn cất dạy nuôi, trẫm lại chọn con nhà tử tế lấy làm thiếp, để cho sớm có con nối, chỉ nghĩ đến lẽ phải, mệnh trời và đạo lý, không có lòng nào khác, đã có địa vị, không nên để hư danh mãi, trẫm lại đem việc tâu lên hoàng thái hậu, được ngài y cho, kính theo bộ chữ trong bài thơ về dòng dõi nhà vua của tổ tiên làm ra, tên Ưng Ái cho đổi là Ưng Chân, bỏ tên cũ đi, sung làm hoàng tử, cho chính danh phận, yên lòng mọi người. Ưng Thị chờ sau này trưởng thành sẽ liệu. Người lớn thì để sai tế thay, nghe chính sự, tập quen công việc lễ nghi, người bé thì tiếng học bập bẹ, hầu hạ ở nội đình cho vui mà thôi. Trẫm nhờ trời đất, tôn miếu, xã tắc rủ lòng thương và phúc thừa của thánh mẫu hoàng thái hậu, sau này nếu may có sinh con trai, thì bọn ấy sẽ ban cho tước cao, lộc hậu, lui ở chức phiên vương, cũng rất là không mất ân nghĩa. Vậy bố cáo trong ngoài, khiến cho đều biết, các sự việc phải làm, giao cho quan có trách nhiệm kê cứu điển lệ, bàn bạc tâu lên để chuẩn cho thi hành. (Chuẩn cho lấy tháng sau ngày kỷ dậu cáo yết; ngày giáp dần thiết triều, tuyên dụ bố cáo).

Cho hoàng trưởng tử làm con nuôi Trung phi, dụ rằng: «Hoàng tử Ưng Chân đã ban cho tên mới ấy sung làm hoàng tử. Kia như trời đất sinh nuôi, lẽ đó không thể thiếu được, vậy Ưng Chân cho sung làm con nuôi Trung phi họ Vũ cho tiện trông nom dạy dỗ, xây dựng gia thất cho. Về hoàng tử ấy và 2 người phủ thiếp, các lệ đáng được cấp lương bổng, quan có trách nhiệm phải xét ngay mà làm. Kiến Thụy công Hồng Y và Kiến Quốc công Hồng Cai, trước đã ban cho nhiều lần, nay ban thêm cho Hồng Y 5 đĩnh vàng 10 tuổi

https://tieulun.hopto.org

hạng đĩnh 10 lạng; Hồng Cai, hạng vàng ấy 3 đĩnh, để giúp vào việc chi dụng gia đình, bảo cho phủ Tôn nhân, 2 bộ Lễ, Hộ và phủ Nội vụ đều biết ».

Hoàng thân, công chúa xin nộp ấn bạc, sách bạc để giúp quân nhu. (Đúc thành đĩnh 10 lạng được 135 đĩnh) rồi xin đổi cấp cho ấn, sách bằng chất đồng để tiện giữ đời đời. Vua y cho.

Giáng thống đốc tiễu phủ quân vụ Sơn, Hưng, Tuyên là Đào Trí làm đô thống lại đeo chữ cách lưu. Trước đấy, đóng ở quân thứ Vĩnh Tường là Thương biện Trần Đình Túc, đề đốc Lê Bình cùng với bọn Cao Văn quyền hiệp quản cơ tả mới mộ ở Sơn Tây (binh dõng cộng hơn 1600 tên) đánh giặc (bọn giặc hơn 700 tên) ở trên đê xã Minh Trưng, bắn chết 20 đứa, giặc rút vào trong lũy xã ấy, chỗ ấy đường hẹp, đốc binh Trần Toán một mình đem quân (hơn 50 tên) đuổi vào trong lũy, bị giặc giết chết. Lại, tán lý Ông Ích Khiêm, tán tướng Trần Thiện Chính kiêm điểm binh dõng chia làm 5 đạo (tiền đạo lãnh binh Trương Trường mang 500 quân, 1 thớt voi; tả đạo: đề đốc Nguyễn Điển, 400 quân, 1 thớt voi; hữu đạo: phó đề đốc Nguyễn Văn Nhân, hơn 400 quân, 1 thớt voi: hậu đạo: đề đốc Lê Bình, hơn 550 binh, dõng, 1 thớt voi; trung đạo: hơn 580 binh dõng, 2 thớt voi, súng phách sơn 2 cỗ do Ông Ích Khiêm, Trần Thiện Chính trông coi) tiến đánh đồn giặc ở xã Man Hạ. Giặc chia làm 3 nhánh (bọn giặc hơn 1.200 tên, ngựa hơn 20 con), kéo đến đánh; lại từ xã Hoàng Xá xông ra 1 nhánh (bọn giặc hơn 100 tên) đánh tiếp. Các viên trong 5 đạo chia nhau quân đốc, cố sức đánh, chém được 32 đầu giặc, và đâm bắn chết được nhiều tên, giặc rút lui vào đồn cũ (xã Man Hạ) liều chết cố giữ, kẻ đến sau (1 chi ở xã Hoàng Xá)

https://tieulun.hopto.org

cũng rút đi. Quan quân các đạo thừa thắng họp vây 4 mặt đồn giặc ấy, phá cửa, đào lũy nhảy vào tầng thứ nhất, bọn giặc ở mặt trước tan chạy, còn 3 mặt xông ra cùng chống cự, bỗng toàn giặc một nhánh (hơn 500 tên) từ trong núi chạy đến hợp lại cùng đánh, đề đốc Nguyễn Điền (nguyên chưởng vệ sung chức ấy), lãnh lãnh binh Trương Trường, phó đề đốc Nguyễn Văn Nhàn (đều nguyên phó vệ úy sung chức ấy), phó lãnh binh Bùi Thắng, đốc binh Chu Văn Cưu nối tiếp nhau bị giết, cho nên quân, voi chạy loạn, ngăn cản cai quản không được nữa, bị thương (bị thương nặng 190 tên, bị thương nhẹ 52 tên), bị chết (221 người), thất lạc (82 người) và tổn thất: (24 cỗ súng quá sơn, 2 khẩu súng phách sơn, 86 khẩu súng thần công, 208 súng điểu thương, 4 súng điểu thương ngắn; các hạng đạn: 48.471 viên và bọc; các hạng thuốc súng: 251 cân 14 lạng, mác sắt: 257 cái, các hạng cờ 38 lá, đao 65 lưỡi, khiên đan bằng mây 90 cái, lá chắn 81 cái, mộc bằng gỗ 8 cái, hòm da 136 cái, đá lửa 1130 phiến, dao chuôi ngắn 20 cái, 2 ống phun lửa, 3 loa đồng thau, 10 trống lớn, chiêng đồng, thanh la đồng mỗi thứ 2 chiếc, 208 chiếc áo trận, búa sắt, dùi sắt theo voi mỗi thứ 4 chiếc, 8 chuông đồng, 58 cái lao sắt, 4 dây sắt thắng đái, 1 thớt voi, và các hạng đồ đạc theo súng ống) rất nhiều. Việc ấy tâu lên. Trần Đình Túc, Lê Bình đều giáng 4 cấp lưu, Ông Ích Khiêm, Trần Thiện Chính đều cách lưu; Đào Trí vì xử trí không thích đáng nên phải giáng. Sau lại xét rõ những quân suất ở trận ấy phân biệt giáng, cách (người có thực hàm), phạt đánh trượng ngay (người chưa có thực hàm) tất cả hơn 70 người. Bọn Nguyễn Điền (Điền, gia tặng đô đốc; Nhàn Trường đều gia tặng thống chế, Thắng, gia tặng chưởng vệ) và đốc,

https://tieulun.hopto.org

quân cho chi binh, dõng, lần lượt được tặng hàm, cấp tuất, cho nhiêu, ấm theo như lệ tất cả hơn 120 người. (Lệ cũ người nào là thực hàm, truy tặng 1 trật: thi, thự hay cấp bằng thì truy cho thực thụ lại gia tặng 1 trật, chiếu hàm tặng, cấp tuất, tập ấm: chánh tòng tam phẩm, thì con, hoặc em hoặc cháu một người được tập ấm làm tòng bát phẩm bách hộ; chính tòng tứ phẩm thì con, hoặc em hoặc cháu một người được tập ấm làm chánh cửu phẩm bách hộ, chánh tòng ngũ phẩm thì con, hoặc em, hoặc cháu một người tập ấm làm tòng cửu phẩm bách hộ; chánh tòng lục phẩm trở xuống thì con được nhiêu nam, hoặc em hay cháu được miễn binh dao suốt đời. Năm ấy lại nghị chuẩn cho binh đinh chết trận được truy tặng hàm đội trưởng, thủ dõng thì truy tặng chánh cửu phẩm bách hộ, cũng cho con hoặc em hoặc cháu một người miễn binh dao suốt đời, quan viên văn võ, trừ những người được đặc cách tặng hàm, tập ấm không kể, còn đều tặng hàm, tập ấm gia một trật.

Đào Trí tâu xin chọn quân tinh nhuệ để lại đề sai phái (nguyên trước đến Bắc Ninh, lần này mang đi Sơn Tây tất cả linh 700 người). Vua cho là quân tinh nhuệ ở 2 quân thứ Sơn, Bắc vừa ngang nhau, cho được liệu để lại. Linh kinh, linh từ Thanh, Nghệ trở về Nam và những võ sinh đã luyện tập xong, là quân tinh nhuệ, quân thứ Sơn, Tuyên, quân thứ Bắc Thái đều hơn 4.600 người, binh, dõng ở ngoài đều linh 1 vạn). Nạn dân nước Thanh là Trần Lai tập hợp người cùng bang đến cửa quân đề đốc họ Phùng xin lệ thuộc để sai phái, tướng họ Phùng cấp cho muối, bạc sức cho theo đi đánh dẹp. Bọn Vũ Trọng Bình tâu xin cấp cho lương tháng. Vua y cho. Nhưng phải khi xong việc, lập tức cho bọn ấy về nước, để khỏi quan ngại.

https://tieulun.hopto.org

Quan quân đánh cho toán giặc bị thua to ở hạt phủ Phú Bình, tổng thống Đoàn Thọ sai bọn tham tán Lê Bá Thận, đề đốc Nguyễn Mỹ, tán tương Nguyễn Mậu Đạo, Tôn Thất Thuyết, án sát Thái Nguyên Nguyễn Huy Du đem quan quân đánh phá giặc tụ tập ở 3 mặt tả hậu, hữu phủ lỵ, thắng luôn mấy ngày đường dịch lộ đi thông đồng, quan quân [nước Thanh] bèn tiến lên hội quân ở quân thứ Thái Nguyên.

Vua nghe tin thắng trận nói rằng: « Trận đánh này xem ra rất đắc lực », giáng dụ sai ban thưởng hậu, bèn đặc cách bổ hiệp quản vệ hữu Phan Văn Đồng làm vệ úy (tòng tam phẩm), vì thân mang quân đi trước, chém được cờ đầu của giặc, nên đặc cách nêu khen. (Văn Đồng là quyền quản cơ vệ hữu Nam Định sung chức hiệp quản, nguyên mộ được 1 cơ 500 tên, phái đến tỉnh Bắc chuyển đến quân thứ Thái Nguyên, còn thì thưởng thụ quan chức kỷ lục, ngân tiền có thứ bậc. (Tổng thống xử trí được phải ủy thích đáng là Đoàn Thọ dưới tên chưa giáng 8 cấp; và tham tán điều khiển được đúng ở hàng trận là Lê Bá Thận dưới tên chưa giáng 11 cấp, đều được đổi là giáng 3 cấp lưu, đề đốc dự bàn là Nguyễn Mỹ, tán tương Nguyễn Mậu Đạo dưới tên đều chưa giáng 2 cấp, đều cho khai phục tất cả. Tôn Thất Thuyết dưới tên chưa giáng 6 cấp, cho khai phục 3 cấp, đổi làm giáng 3 cấp lưu; án sát tỉnh ấy là Nguyễn Huy Du, thưởng quân công kỷ lục 2 thứ; dự việc phái đi bắn chăn là đốc binh Nguyễn Duy Chênh, phó lãnh Nguyễn Hùng, đều thưởng gia quân công 1 cấp; đốc đem thủ hạ chém giết giặc là tinh binh cai đội sung đốc binh Đào Hữu Bài, thưởng thụ cấm binh cai đội; khiêu chiến đắc lực, chém được 2 đầu giặc là quyền suất đội Lê Quang Mỹ thưởng thụ chánh đội trưởng

https://tieulun.hopto.org

suất đội, lại gia thưởng tinh binh cai đội sung hiệp quản; vùng dậy chém giết giặc là đầu mục thủ dũng Đoàn Dực, thưởng thụ cấm binh chánh đội trưởng; nhảy ra hỗn chiến quyền suất đội các vệ bọn Nguyễn Diên, Trần Văn Thứ, Nguyễn Văn Mai, Hoàng Văn Tường, Nguyễn Quang Trường, Lê Quang Đạt, Phạm Mật 7 người, đều thưởng thụ chánh đội trưởng suất đội, lại gia thưởng ngân tiền có chữ « Sử dân phú thọ » vừa lớn vừa nhỏ, mỗi người 2 đồng; khiêu chiến đắc lực hiện có chém được đồn giặc là quyền suất đội chết trận Nguyễn Công được truy thụ chánh đội trưởng suất đội, lại gia tặng hàm Cấm binh cai đội, chiếu theo hàm tặng cấp tiền tuất và ấm thụ cho con hoặc em hoặc cháu 1 người làm tòng cửu phẩm bách hộ; 2 tên quyền đội trưởng là Trần Văn Thiện, Nguyễn Đình Hồng, đều truy thụ đội trưởng nhưng đều chiếu lệ cho nhiêu nam và cấp tiền tuất; các tên quyền đội trưởng; điển ty các vệ, đều được bổ thụ chức ấy; biền binh các vệ và thủ dũng các vệ ấy đã được thứ ấy thưởng 100 quan tiền, nay thưởng thêm 200 quan nữa; quản cơ, suất đội các vệ, cơ đội ở trên thành bắn súng và bắn chặn đắc lực, đều thưởng kỷ lục 1 lần, rồi do quân thứ tra tên tư bộ để xét; biền binh dự việc bắn ấy, thưởng chung cho 100 quan tiền, đều do quân thứ ấy chia từng hạng thưởng cho ngay trước mặt và 2 người chém được 2 đầu quân cờ đầu của giặc, mỗi cái đầu thưởng 9 quan tiền; 10 người chém được 11 đầu bọn giặc, mỗi cái đầu thưởng 6 quan tiền; 18 tên đâm chết bọn giặc được 18 đứa, mỗi đứa thưởng 3 quan; 17 tên đâm chết 29 tên giặc, trong đó có 1 đứa cờ đầu, thưởng 4 quan 5 tiền, còn trong bọn 28 đứa, mỗi đứa thưởng 1 quan 5 tiền. Lại chuẩn cho trừ những tướng giặc có

https://tieulun.hopto.org

tiếng như hạng Côn, Sơn, Lân, Anh đều có treo giải thưởng riêng, còn cờ đầu đều là số rất đông phàm chém bắt, đâm, bắn được đều châm chước ban thưởng, các giặc cũng thế. Lại 5 người chết trận, đều cho tặng hàm cấp tiến tuất, nhiêu nam, ấm thụ; trọng thương 7 người, khinh thương 2 người đều chia hạng cấp tiến).

Thống lãnh nước Thanh Đường Nguyên Phương đến Sơn Tây, các toán giặc đến thú hơn 2.000 người. Vua sai quan quân thứ, quan tỉnh là bọn Đào Trí, Nguyễn Hiên, Nguyễn Bá Nghi, xét kỹ tình hình hiện tại bàn [với thống lãnh] để lại 2 doanh và 6 doanh phải đến trước để đánh dẹp, còn thì yêu cầu quân nước Thanh tiến đến Tuyên Quang phòng giữ đánh dẹp.

Ban cho một tuần tế các tướng sĩ chết trận, chết bệnh ở quân thứ.

Vua cho là bọn giặc đã hàng thu nhiều, mà tướng giặc như bọn Chu Tường Lân chưa thấy một tên nào phải kết án trị tội, sai Vũ Trọng Bình đạt giấy cho tướng họ Phùng đánh gấp cốt cho bọn chúng phải chịu tội.

Lại có thổ phỉ rủ nhau tụ họp ở các huyện Đa Phúc, Kim Anh, Yên Phong thuộc Bắc Ninh, sai đề đốc Hà Nội Đặng Văn Siêu ở lại Bắc Ninh cùng với án sát sứ Phạm Thận Duật hợp nhau cùng đánh. Bố chính sứ Quảng Nam Lê Hữu Tá xin về quê Sơn Tây mộ quân để phái thêm. Vua không cho.

Tỉnh Cao Bằng lương thực thiếu, sai tải gạo ở kho Lạng Sơn phát chẩn, bán ra và cho vay. Nhân bảo quan bộ Hộ rằng: « Tỉnh ấy mấy năm nay thường bị tàn phá, chỉ một hạt nhỏ mọn mà thường phiền đến tài lực một nửa nước khó nhọc tốn phí không biết bao nhiêu, người khéo trị nước há nên như thế? Vả lại từ khi lấy

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

lại được đến nay, bọn Vũ Trọng Bình vì lắm việc, chỉ xem xét đại khái, còn thi không có thì giờ tinh đến, quan lại thì khuyết nhiều, ai là người lo liệu, hoặc nên châm chước chấn chỉnh thêm, di chuyển, thay đổi, chiêu tập thế nào, lần lượt chước liệu mà làm, mới mong được yên. Vậy giao cho bọn Nguyễn Văn Tường, Đặng Toán, Trần Đôn Phục xét kỹ, tùy việc tâu lên xin làm.

Tỉnh Quảng Bình bị bão (thuyền bè trôi giạt, nhà cửa đổ nát). Sai chưởng ấn Hộ khoa Lê Đức Quang đi khám xét và chẩn cấp. Châu Tiên Yên tỉnh Quảng Yên bị bão lụt, cũng sai phát chẩn.

Phát chẩn cho thôn An Tế thuộc tỉnh Ninh Bình bị hỏa tai.

Phú Yên, Bình Định, Quảng Ngãi, Bình Thuận có sâu cắn lúa (sâu đó khi trời sinh ra, đầu và cánh đỏ mang lá cây).

Đề đốc nước Thanh Phùng Tử Tài đến Bắc Ninh đóng nghỉ ở trong thành, rồi mang quân đi Thái Nguyên. Vũ Trọng Bình, Nguyễn Văn Tường xin tiễn đưa đến tỉnh Thái rồi lại trở về Bắc Ninh làm việc quan. Vua y cho.

Vua nghĩ các án giao xét nghĩ, có án làm thành bản án, có án thì làm tờ tâu lên không nhất định, nên giáng dụ sai: những sự việc tầm thường và án nào chỉ từ phạt roi, phạt trượng trở xuống, số người ít, sự lý đơn giản, luật lệ phù hợp thì mới được làm tờ tâu, nhưng giao cho đương ban(1) kính xét, có sự không hợp thì tâu ngay, việc nào có liên quan đến việc lớn và chi tiết xem ra nhiều, đều chiếu lệ làm thành bản

(1) Đương ban: viên quan đương ban túc trực.

https://tieulun.hopto.org

án, giáo quan có trách nhiệm kiểm xét làm phiếu phúc tâu, đương ban xính xét đối chiếu, cho được chu đáo thỏa đáng.

Sai tế tướng sĩ chết trận của các doanh quân nước Thanh 1 tuần, lại chi hàng trong kho cấp cho áo rét (đoạn nam của ta màu lam, màu lục, màu đỏ, mỗi thứ 6 tấm, nhiễu trơn màu lam, màu lục mỗi thứ 10 tấm; 15 tấm nhiễu hoa trắng; 50 tấm trừu hoa trắng; 100 tấm lụa trắng, tặng cho từ đề đốc đến các thống lĩnh, tỳ tướng để may áo rét. Lại chi 6.000 lạng bạc cấp cho binh, dõng các doanh để tự may lấy áo rét).

Định lại thuế gỗ (gỗ lim, gỗ táu; dân trong nước thì 30 phần lấy thuế 1 phần; người buôn nước ngoài như nước Thanh đến và ở Nam Kỳ bán thì 20 phần lấy 1 phần. Gỗ các sắc: dân trong nước, 40 phần lấy 1 phần, người buôn nước ngoài như nước Thanh và Nam Kỳ, 30 phần lấy 1 phần. Gỗ tạp tha đánh thuế, gián hoặc có bán cho thuyền buôn nước ngoài thì 40 phần lấy thuế 1 phần).

Thương biện Nam Định hải phòng lãnh đốc học Doãn Khuê xin thôi chức đốc học để khuyên quyên, chiêu mộ người khai khẩn bãi cát ở ven biển, 3 năm thành điền, 1 phần làm ruộng công, 2 phần làm ruộng tư, nhưng chiêu số tiền quyên tâu xin lượng cho phẩm hàm đều cho làm việc. Vua y cho và cho Khuê kiêm chức doanh điền sứ. Vua nhân bảo quan bộ Hộ rằng: hiện nay cách sinh ra của cải không gì cần bằng nguồn lợi tự nhiên ấy mà không có tệ, từ hữu kỳ trở vào Nam càng cần lắm, nhưng quan địa phương chỉ nói không chịu làm việc, hoặc bận việc nhiều thế, không biết thế nào, phải làm cho tất được việc, mới đỡ được vận tải và vững gốc nước.

https://tieulun.hopto.org

Lãnh binh quan Hưng Hóa Đặng Quý tiến đánh giặc tụ tập ở Điện Biên, thắng trận. Vua sai thừa thắng tiến đi lấy lại phủ thành.

Sai trích ở Bắc Ninh 1 vạn lạng bạc, do quân thứ 3 đạo Vũ Trọng Bình, Đoàn Thọ, Đào Trí chiểu theo quan văn võ, binh dõng lệ thuộc quân thứ mà châm chước cấp phát.

Mùa đông, tháng 10. Giặc biển tụ họp ở mồm Thủy – Vân (thuộc Biên Hòa) và cửa biển Ma Ly (thuộc Bình Thuận) cướp bóc thuyền buôn. Vua sai quan tỉnh Bình Thuận đưa thư cho tướng Pháp phái thuyền binh đi đánh bắt, cho yên mặt biển.

Đình thần tâu nói: đạn tóc ra là lợi khí dùng cho việc binh, xin cho hỏi khắp các địa phương có ai am hiểu nghề làm đạn và đồ đóng đạn để bắn, đều cho đưa đơn ở bộ Binh xét thực liệu cho chức quan hay thưởng tiền. Lại xin sẽ đặt cục thợ khéo ở sở Đốc công, ai am tường máy móc tàu thủy hoặc biết kỹ nghệ chế máy xẻ gỗ, nấu đồng, đúc súng, không cứ dân nội tịch, ngoại tịch, cũng cho sung mộ khắp cả, rồi do bộ Công hội đồng với sở đốc công xét thực sung bổ làm việc, miễn cho binh, dao, cấp cho tiền gạo hàng tháng, nếu người nào làm nghề khá giỏi thì châm chước cho chức quan hay thưởng tiền để khuyến khích. Vua nghe theo.

Các bọn giặc ở Sơn Tây, Thái Nguyên đem nhau đến cửa quân quan doanh nước Thanh xin đầu hàng tất cả hơn 1 vạn người. Vua sai quan 3 quân thứ chiểu theo tình hình hiện tại, hội bàn làm gấp cho kịp cơ hội. Lại sai Vũ Trọng Bình bàn với đề đốc Phùng Tử Tài sức khắp các giặc hàng trả lại hết thảy người và của chúng cướp của dân ta khi trước. Lại sai bộ Hộ dự biện các thứ kim tiền, ngân tiền, đai vàng, quạt lông để đưa tặng.

https://tieulun.hopto.org

Chuẩn cấp cho phủ Tôn nhân tiền vốn công ở nghĩa thương và định các điều lệ về viên chức lại dịch.

Bấy giờ phủ Tôn nhân và 2 bộ Lại, Hộ tâu nói: dân xã huyện ở kinh đinh nhiều mà ruộng ít và ruộng tốt không được bao nhiêu, nếu đem đổi trả, không những số ruộng không đủ (Năm trước nguyên trích lấy hơn 200 mẫu, chỉ được 17 mẫu là có người lĩnh canh, còn đều là ruộng cao táo, nước mặn, ít. Nhiều lần phủ ấy nghĩ xin đổi trả, gần đây đã bắt đổi trả chỉ được có hơn 100 mẫu là ruộng khá), xét ra dân tình cũng không vui lòng, (Ở kinh đô, ruộng tư không có mấy, việc quan nặng nề, chỉ nhờ trông vào ruộng công quân cấp cho quân dân cày cấy nộp thuế). Xin đem số nghĩa điền trích lấy khi trước trả lại tất cả cho dân để quân cấp lại, tiền vốn công ở kho ấy tất cả là 3 vạn quan, nhưng chia làm 9 năm 3 kỳ nộp trả cho xong (mỗi 3 năm nộp 1 vạn quan, 9 năm nộp xong). Lại phủ ấy nguyên có 2 sở nhận giữ tiền công (tiền cưới xin, ma chay), xin nên đem số tiền công bản chia ra để ở sở ấy, chọn lấy 1 viên tứ ngũ phẩm trong tôn thất sung làm giám thủ. Lại trích ở ty Thừa-biện phủ ấy lấy tư vụ, cửu phẩm mỗi chức 1 người, vị nhập lưu thư lại 2 người, cùng với cửu phẩm mới đặt 1 người, vị nhập lưu thư lại mới đặt 2 người sung làm điền thủ, để cho có chuyên trách biên binh canh giữ theo như trước phải suất đội, đội trưởng, thư lại mỗi chức 1 người, binh đinh 10 người cũng phải canh giữ, còn như công việc phải làm, nghĩ định tất cả 5 điều để cho theo thế mà làm.

(— Nghĩ định: hoàng thân, công chúa và công tử, công nữ, bất luận có vật lực hay không, người nào tình nguyện làm giấy vay tiền vốn công cũng được, nhưng phải nhìn vào số lương đồng niên của bản phận người

https://tieulun.hopto.org

ấy, chước lượng cho vay (như quốc công, tiền lương 620 quan, nên cho vay 400 quan; quận công, tiền lương 530 quan; cho vay 300 quan; công chúa tiền lương 350 quan cho vay 200 quan; công tử người nào tiền lương đồng niên 100 quan, cho vay 50 quan; tiền lương 80 quan, cho vay 40 quan. Công nữ cũng thế), không được cho vay nhiều quá, để tiện đến kỳ dễ khấu trừ, trong đó người nào muốn vay tính tháng lấy lãi 2 phân, đến kỳ lĩnh lương cuối năm khấu trả (Như vay 100 quan, đủ 1 năm, thì thu 120 quan, đủ 6 tháng thì thu 110 quan, nếu còn thiếu bao nhiêu, chỉ tính tháng mà thu lãi); đều phải năm nào trả xong năm ấy, không được để thiếu dây dưa. Khi nào hoàng thân, công chúa, hoặc nhân sửa chữa phủ đệ, hoặc xây dựng nhà thờ, cùng là con cái bổng bị đau yếu, thuốc thang điều trị tiêu tốn rất nhiều thì hoàng thân nếu tình nguyện được vay tiền vốn công 1.000 quan, công chúa tình nguyện được vay tiền vốn công 500 quan, đến khi ấy do quan ở phủ Tôn nhân xét thấy quả thực cho vay, nhưng chiếu theo lệ ba phần mười chia làm 2 năm khấu trả gốc lãi đủ số (Như hoàng thân lãnh tiền 1.000 quan; năm đầu trả 700 quan, năm sau trả 600 quan, cả gốc lãi trong 2 năm cộng là 1.300 quan; như công chúa lãnh tiền 500 quan, năm đầu trả 350 quan, năm sau trả 300 quan; cả gốc lãi trong 2 năm cộng là 650 quan), nhưng điều này chỉ vào người nhân có duyên cớ, tình hình xác thực, mới có thể châm chước thi hành. Mỗi khi đến cuối năm, trong năm ấy cho vay bao nhiêu, tiền lãi được bao nhiêu đều phải làm danh sách tâu lên.

— Nghĩ định: Tiền vốn công lãnh về đem cất đi, cho vay lấy lãi, số lãnh trước 3 vạn quan trả trong 9 năm nhưng chia làm 3 kỳ (3 năm nộp 1 vạn quan) đem nộp trả xong cả; hàng năm cũng theo lệ ấy cho vay, duy

https://tieulun.hopto.org

sau 5, 3 năm, nếu tiền lãi được nhiều, khi đó hoàng thân, công chúa và công tử, công nữ hoặc nhân có riêng, hoặc ốm đau, thuốc men thiếu thốn, gia đình rất quẫn bách, thì quan ở phủ Tôn nhân xét rõ xác thực, chia hạng châm chước cấp cho, (như quẫn bách lắm, hoàng thân liệu cấp 150 quan, công chúa liệu cấp 100 quan, công tử liệu cấp 50 quan; công nữ liệu cấp 30 quan; hạng quẫn bách vừa, hoàng thân liệu cấp 100 quan; công chúa 70 quan; công tử 40 quan; công nữ 20 quan), để cho có sự giúp đỡ, nếu xét ra là phóng đãng, rượu chè cờ bạc nên phải thế, thì không nên cấp phát để khỏi quá lạm. Số tiền chước cấp ấy trong 1 năm chi ra bao nhiêu, được theo sự thực khai vào sổ chi tiêu, làm danh sách tâu lên.

— Nghĩ định: Tiền vốn công lãnh về, viên giám lâm cùng các chủ thủ đều hội đồng với bọn suất đội, đội trưởng canh giữ, kiểm điểm rõ ràng rồi cất vào kho, cất xong, chờ chữ « niêm » của đường quan, lại phải đóng triện của phủ vào, niêm phong đóng dấu cẩn thận, giao cho điền hộ canh giữ. Sau phàm phủ đệ nào hoặc công tử, công nữ nào làm đơn xin vay tiền vốn công là bao nhiêu, các giám thủ ấy xét kỹ nếu quả hợp lệ (như Quốc công 400 quan, quận công 300 quan, công chúa 200 quan, v.v...), thì phải trình đường quan phê duyệt, xong rồi sẽ do tôn khanh phê phát. Đến khi kiểm phát, các viên giám thủ ấy đem số tiền được lĩnh ở trong đơn, lường cho viên điền hộ biết, rồi giám thủ và điền hộ hội đồng nhận kỹ dấu niêm phong y nguyên rồi mới mở kho kiểm phát, phát xong, bẩm đường quan niêm phong đánh dấu như trước, không được tự tiện mở, đóng để phòng tệ gian.

— Nghĩ định: đơn của các phủ đệ, công tử, công nữ vay tiền vốn công đều do các giám thủ nhận giữ, sẽ có

https://tieulun.hopto.org

1 bản lưu chiểu ghi chép ngày tháng nào, phủ đệ nào, hay công tử, công nữ nào làm đơn vay bao nhiêu tiền, theo ngày lần lượt ghi chép, chờ đường quan phê duyệt và đóng dấu của phủ vào, giao cho ty Thừa biện nhận giữ, để phòng đối chiếu tra xét hàng năm. Mỗi khi đến kỳ thanh tra kho ở kinh, (6 năm 1 lần), xin cho cả viên đồng lý trích phái các người tùy biện cùng đi tra xét, nếu tìm được tình tiết xin, bớt gì, lập tức đem bọn giám thủ tâu xin nghị xử bắt bồi thường, để của kho được coi trọng.

— Nghĩ định: về nghĩa thương, các bút, mực, giấy và dầu, chiếu phải dùng cũng đại khái giống như giảng đường[1]. Xin nên tham chiếu giảng đường ấy do quan ở phủ Tôn nhân hàng năm trích lấy tiền lãi của nghĩa thương liệu cấp tiền công như đồng niên là 40 quan giao cho viên giám lâm nhận lãnh chi biện, rồi theo sự thực khai vào sổ chi tiêu).

Vua đều y cho, lại bảo quan phủ Tôn nhân rằng! « Làm việc cần phải công bằng mà được việc ».

Bọn tri châu châu Tuần Giáo thuộc Hưng Hóa là Trần Cứ, chánh đội trưởng suất đội là Nguyễn Văn Ý hội lại cùng đánh giặc chiếm cứ Điện Biên được thắng trận, lấy lại được châu thành. Vua thưởng cho có thứ bậc, rồi sai quan tỉnh lập tức ủy phái viên thạo việc đi ngay chiêu dụ nhân dân trở về.

Mùa thu năm ấy, phủ Thừa Thiên và 17 tỉnh, đạo trong nam, ngoài bắc (Quảng Ngãi, Phú Yên, Bình Định, Khánh Hòa, Quảng Trị, Hà Tĩnh, Nghệ An, Thanh Hóa, Hưng Yên, Nam Định, Hà Nội, Hải Dương, Bắc Ninh, Quảng Yên, Lạng Sơn, Hưng Hóa

(1) Nhà học.

https://tieulun.hopto.org

Tuyên Quang), đồng lúa thu hoạch được tốt. Còn nơi có thiệt hại, thì tô, thuế đều chiếu từng hạng cho miễn, giảm có thứ bậc.

Man Lái Bồng câu kết với toán giặc và thổ phỉ ở địa hạt nước Thanh quấy nhiễu cướp bóc Mường Thanh (thuộc châu Ninh Biên tỉnh Hưng Hóa) rồi quấy nhiễu các xứ Nậm Nga thuộc nước Nam Chưởng. Nước Nam Chưởng nhờ nước Xiêm giúp chống nhau với Man Lái Bồng. Việc ấy tâu lên, vua sai phòng ngự sứ phủ Trấn Ninh (thuộc Nghệ An, tiếp giáp với Nam Chưởng) là Thiệu Ứng (nguyên can việc thổ tri huyện là Tạo Nha thưa kiện vượt bậc, do tỉnh xét) về phủ án ngữ. Lại sai quan tỉnh Hưng Hóa phái người đi dò xét và ngăn chặn.

Nghiêm định lại thể lệ tập tâu hay tờ tâu. (Từ nay phàm bàn luận chính sự, kẻ cứ rất phiếu, phải lấy tập tâu giao cho Nội các xét lại làm phiếu tâu lên. Quan Nội các, nếu có một đôi ý kiến, cho được trình bày hết; hoặc có sai lầm cũng bác đi, không được tự ý làm tờ tâu, may được một điều, có trái thể thức làm việc, nếu có việc nào giao cho bàn định, trong đó đã có ấn quan và quan Nội các, và là việc khẩn cấp mới được làm tờ tâu, không được trái lệnh).

Viên thủ bị [1] nước Thanh Đường Liên Thắng tiến đánh bọn giặc ở Đắc Hiền (tên xã thuộc Thái Nguyên) bị chết trận. Vua cho tế 1 tuần và cấp cho 100 lạng bạc.

Thống lãnh nước Thanh Tạ Kế Quý đuổi đánh bọn giặc ở châu Bạch Thông (thuộc Thái Nguyên) bị thua trận. Vua bảo bộ Binh rằng: «Tình hình như thế thì giặc ấy vẫn còn bọn liều chết, chưa nên coi thường, vậy chuẩn cho quan quân thứ Đoàn Thọ bàn với Phùng

---

(1 Thủ bị: chức quan võ ở triều nhà Thanh.

https://tieulun.hopto.org

Tử Tài đem ngay các doanh ở Thái, Sơn, Tuyên nhằm cơ hội đánh bắt, cốt đem tướng giặc kết án trị tội, cho hết mầm ác.

Đặng Chí Hùng (tức Đặng Văn), đánh nhau với Nông Hùng Thạc. Vua sai Đoàn Thọ, Vũ Trọng Bình bàn với đề đốc Phòng Tử Tài cho tất cả chúng về nước.

Thổ phỉ bọn tên Vĩnh rủ nhau tụ tập ở núi Thanh Tước (thuộc huyện Kim Anh, Bắc Ninh). Phó đề đốc ở 2 quân thứ Sơn, Bắc là bọn Nguyễn Văn Nhuận, Nguyễn Văn Hùng, hội lại cùng đánh, phá được. Vua thưởng cho quân công cấp kỷ có thứ bậc.

Tán lý quân thứ Tuyên Quang là Trần Đình Túc, Nguyễn Đình Thi tâu nói: « Bảo thắng là nơi nhiều của cải, có thể ở được, bè lũ Lưu Vĩnh Phúc hết thảy đều [illegible] chó ở với Hà Quản Xương, yêu cầu đánh thác người buôn, chỉ muốn giữ nơi đó làm sào huyệt; sau này cơ sở đã thành, chắc cũng khó ngăn cấm, xin cho tổng thống 3 quân thứ và tổng đốc Sơn Tây Nguyễn Bá Nghi bàn với Tử Tài sức ngay cho về nước, ngõ hầu việc ở biên giới có thể thư mà dân ở biên giới được nhờ phúc ». Vua nghe lời, sai quan 3 quân thứ tuân theo làm việc cho thỏa đáng, chớ để chướng ngại.

Chuẩn cho tử thuộc viên từ phẩm trở xuống và học trò, thường dân người nào muốn bỏ tiền ra nộp, xin thưởng phẩm hàm cho cha, mỗi người 800 quan được thưởng tòng cửu phẩm; 1.800 quan, thưởng thụ chánh cửu phẩm, cứ mỗi nghìn quan lại thêm một trật (Trừ kẻ theo giặc, can án ra, còn cha sống hay chết đều cho quyên thưởng).

Lại thưởng tiền gạo cho phu trạm từ ở kinh trở ra Bắc một lần.

https://tieulun.hopto.org

Quân doanh nước Thanh tiến đánh bọn giặc ở Hàm Yên, Chiêm Hóa (tên 2 huyện, thuộc Tuyên Quang).

Hộ đốc Sơn, Hưng, Tuyên Nguyễn Bá Nghi cho là tri phủ Vĩnh Tường Trần Đình Hanh là người lầm bệnh, xin cho đổi đi nơi ít việc. Bộ Lại xin xét bổ chức ở kinh. Viện Đô sát cho là không hợp. Xin đổi về kinh sát hạch, nếu không làm được việc, chiếu lệ bắt về hưu. Vua bảo rằng: « Phàm người ta làm nổi việc hay không, phải qua sai phái làm việc, lâu mà mới biết, cũng do người cùng làm việc mới có thể xét biết được, sát hạch nhất thời đâu có thể xác định được. Từ trước đến nay gọi là sát hạch, chẳng qua chỉ ở văn học, còn có thể biết qua, còn như làm việc thực, đâu thấy dễ dàng, huống chi còn việc vị tất đã hết thấy công bằng. Chức ngự sử gần đây phong cách uy danh ngày một kém, ngay lời văn sớ cũng kém bậc trước nhiều. Phàm người được cử, đều là khoa mục, há cũng có trà trộn lạm dự chăng? Sao không xứng chức vụ? Phẩm thấp nhưng danh vọng to, há ngồi làm vì ăn không ư? » Sau quan Nội các tâu nói: « Trần Đình Hanh, nên so sánh chiếu lệ tầm thường cho mang nguyên hàm bắt về hưu dưỡng. Vua y cho. Quan hộ Lại Bùi Thức Kiên vì không xét ngay được, phạt lương 6 tháng.

Toán giặc hơn 300 đứa kéo đến tổng Bắc Lãng, (thuộc Quảng Yên), phó lãnh binh Ninh Tế đem quân đi đánh không được. Vua sai tỉnh Hải Dương phải trừ diệt ngay.

Biền binh ở cửa biển Thuận An đóng thuốc vào đạn tóe không cẩn thận, hơi thuốc bỗng nổ, hành cung, từ võ, nhà bia bị trụt ngói xuống, thuyền bè cũng bị đắm vỡ (1 chiếc), quân và dân bị thương bị chết hơn 50 người, (bị chết 34 người, bị thương 18 người), sai chia hạng phát chẩn, cấp tiền tuất, rồi sai làm 1 nhà bằng gạch, liệu đem thuốc súng cất riêng ra. Lại làm sớ khác để

https://tieulun.hopto.org

chế đạn tóe (Lần ấy vì làm đạn tóe không cẩn thận, tiếng nổ như sấm. Các viên phòng luyện, tham biện canh giữ cửa biển đều phải giáng, phạt).

Bộ Hộ tâu nói: kế hoạch 10 năm, không gì bằng trồng cây, xin do quan địa phương sức khắp trong hạt, người nào tình nguyện trồng cây, do tỉnh phát bằng làm thực mộc hộ trưởng tự đem người nhà chiếu theo các chỗ bỏ hoang mà trồng (cây chè hòa, cây dừa, hồi hương, cây mù-u[1], cây mít, cây xoan[2]), chờ hạn 5 năm, 10 năm, do địa phương đến khám thực có thành hiệu, sẽ nghị định lệ thưởng. Vua theo lời.

Kỳ thu thẩm năm ấy, các hạng tù gồm 226 tên, phải chém 4 tên, còn thì từ hoãn chém ngay cho chỉ để riêng chờ án có thứ bậc. (Hoãn chém ngay 8 tên, vẫn để trảm hậu 104 tên, vẫn để giảo hậu 85 tên; để riêng chờ án 25 tên).

LUẬN SÁCH.COM.VN

Tháng 11. Vua nghĩ việc phòng bị ở các quân thứ và tỉnh ở Bắc Kỳ hiện đã ít việc, sai các quan tỉnh và quân thứ tính để lại số binh, dõng liệu đủ xứng việc mà thôi, còn đều lần lượt cho về. Dụ rằng: « Sức lực binh lính nhọc mệt rất lâu, trẫm rất thương lắm nghĩ. Vậy binh lính từ Thanh, Nghệ trở vào Nam và Hải Dương, Nam Định ở Bắc Kỳ các hạt có canh giữ cửa biển, đều lựa cho về, tùy theo đường sá xa hay gần, thưởng cho tiền gạo lương 1, 2 tháng có thứ bậc, cho về quê quán nghỉ ngơi 1 tháng, lại đến hàng ngũ ở tỉnh làm việc quan.

---

(1) Chữ Hán nam-mai, ta gọi cây mù-u (tiếng Bắc có nơi gọi là cây dầu u), quả tròn bằng ngón chân cái, dùng để ép dầu và làm thuốc dịt vết thương. Gỗ cong và rắn, thường dùng làm tay lái thuyền (Nhất thống chí. Mục thổ sản. Thừa-thiên).

(2) Chữ Hán là xuyên luyện chưa chắc có phải là cây xoan, chưa tra được, tạm để tồn nghi.

https://tieulun.hopto.org

Nước Pháp phái viên giám đốc quan năm (không biết tên đến kinh dưa thư. Vua sai biện lý Vũ Văn Bình, Chu Đình Kế đến Thuận An đón tiếp. Khi đến Kinh, cho đặt nghi lễ đại triều ở cửa Ngọ môn, cho vào bái yết đăng quốc thư, trong thư nói về việc giao cho các tỉnh An, Hà, Vĩnh Long. Phủ Tôn nhân và đình thần xin viết thư trả lời, yêu cầu nước ấy đổi định cốt phải công bằng, đem 1 tỉnh Biên Hòa trả về ta cai quản, số tiền bồi còn thiếu không nói đến nữa. Vua bèn sai viết quốc thư gửi đi.

Phái 500 lính Bắc Ninh dẫn giúp quân doanh nước Thanh, cùng giải giặc hàng đến cửa quan.

Quân doanh nước Thanh chia đi đánh bọn giặc ở Hà Dương. Vua sai bọn Đào Trí chỉ dẫn cùng đánh.

Giặc hàng là Lương Địch trở giáo giết chết quân doanh đến hơn 100 người, đem bè lũ đi biệt đến Sơn Dương quấy nhiễu cướp bóc. Vua sai tán lý Nguyễn Hữu Điềm đi đến tra xét rồi bàn với tướng họ Phùng phái quân đến các mỏ canh phòng nghiêm ngặt.

Toán giặc đánh úp đồn Thanh điều (Thái Nguyên), bắt đề đốc Nguyễn Hữu Thân, thổ mục Mã Kiến Hưng cứu thoát được.

Bấy giờ giặc quấy nhiễu hạt phủ Tùng Hóa, Hữu Thân mang theo phó lãnh binh Lê Văn Sỹ, đốc binh Trần Văn Mỹ đến đóng ở đồn Thanh Điều dò biết ở gần đó có giặc tụ họp, Hữu Thân liền chia quân lính đóng đồn, ủy cho Văn Sỹ đi đánh. Lương Địch từng cướp được cờ hiệu, ấo hiệu của thống lãnh họ Ngô nước Thanh phái đi, bèn mạo dụng, tự xưng là thống lãnh họ Ngô đi qua. Quan quân cho là thực, mở cửa cho vào. Giặc bắn hỗn loạn, đâm bừa. Đốc binh Trần Văn Mỹ bị chết;

https://tieulun.hopto.org

Hữu Thân bị bắt, Văn Sỹ không biết đồn đã bị giặc lừa chiếm mất, trở về đồn, cũng bị giặc đánh phải thua. Kiến Hưng trước bị giặc ép theo, thấy giặc đem Hữu Thân giam lại, muốn cứu thoát cho, thừa lúc sơ hở dùng mưu bảo phải hãy yên lặng chờ vài hôm, Hưng đem hơn 60 người thổ đương đêm đánh úp đồn giặc. Lương Dịch bị thương bỏ chạy, Hưng bèn sai người hộ dẫn Hữu Thân về quân thứ. Vua chuẩn cho Hữu Thân phải giáng 4 cấp, Văn Sỹ 2 cấp, đều được lưu lại chức. Sai Đoàn Thọ bàn với các đạo Lưu Ngọc Thành, Quan Tăng Chí nước Thanh phải sang (đều đóng ở Thái Nguyên) vây đánh. (Sau Kiến Hưng ra thú, vua chuẩn cho tha tội, lại thưởng cho ngân tiền và thưởng chung cho thổ dinh 100 quan tiền).*

Đề đốc họ Phùng ủy thống lãnh Đặng Mẫn Tuyên chuyên về Sơn Tây dẹp xong giặc, họ Lương lại đến Hà Dương cùng làm việc. Vua sai Đào Trí đốc thúc cùng với quân thứ Tuyên Quang dự bị lương thực.

Thống lãnh nước Thanh Hầu Văn Vũ tiến đánh giặc trốn ở Hà Dương, (Hoàng Anh trốn sang Hà Dương thông đồng với giặc Mèo Thuận Chủ); tán tương Mai Quý, án sát Nguyễn Thanh Lượng đem việc ấy tâu lên. Vua sai đề đốc quân thứ Tuyên Quang Hà Đức Chấn đến phố Đài đốc thúc việc vận lương, rồi sai Đào Trí đi ngay đến quân thứ Tuyên Quang đốc thúc cả Quý và Thanh Lượng đem quân tiến đến Vĩnh Yên cùng đánh. Lại sai Ông Ích Khiêm, Trần Thiện Chính bàn với Nguyễn Bá Nghi, cùng đem giặc trốn trong hạt quét hết sạch, sớm báo thành công.

Đề đốc nước Thanh Phùng Tử Tài từ Thái Nguyên về Bắc Ninh đề nghị, cho mời sư lập đàn làm chay cầu siêu độ cho các tướng sĩ đi đánh bị chết trận, rồi định

https://tieulun.hopto.org

ngày đem quân về, ta đưa quốc thư lưu ở lại (trong thư nói Hà Quân Xương, Lưu Vĩnh Phúc, Tô Tử, Đặng Chí Hùng, Hoàng Anh chưa đánh giết hết, còn nhiều trở ngại). Tử Tài trách về quan quân thứ Sơn Tây không đến bàn báo, cho nên chọn ngày lành để vào cửa quan, không ở lại chờ đợi. Đoàn Thọ, Vũ Trọng Bình đem việc tâu lên. Vua sai dùng lời khéo léo cố lưu lại, cho sớm dẹp xong giặc ở biên giới. Tử Tài bèn nghe.

Sinh nhật thọ 60 tuổi của Ninh Thuận công Miên Nghi. Sai Hoằng Trị quận công Hồng Tố, biện lý Chu Đình Kế mang phẩm vật và 1 bài thơ ban cho.

Bọn bố chính sứ Phan Danh, phó lãnh binh quan Hoàng Tiến tỉnh Hải Dương tiến đánh thổ phỉ huyện Đông Triều bị thua, đều phải giáng cấp lưu tại chức. Sai hộ đốc Hà Nội Nguyễn Văn Phong lập tức phải binh đồng đến ngay cùng đánh.

Cho hiệp thống quân thứ Lạng Sơn Nguyễn Hiên (nguyên đô thống sung quân thứ) đổi lãnh tổng đốc Định — Yên (hộ đốc trước là Đặng Trần Chuyên bị ốm về).

Tháng 12. Phát chẩn cho dân Man bị đói ở Bình Thuận (22 người cả đàn ông đàn bà, mỗi người đàn ông 2 bát gạo, mỗi người đàn bà 1 bát gạo).

Hộ đốc Sơn, Hưng, Tuyên Nguyễn Bá Nghi, vì mẹ đẻ không được dự phong, tự xin theo lệ sỹ thứ quyên phẩm hàm cho cha mẹ nộp tiền quyên (Bá Nghi cha trước làm quan với Tây Sơn, cho nên cha và mẹ đích viên ấy đều không được dự phong, tự nghĩ mẹ đẻ là phận vợ lẽ, xin quyên 800 quan, may được dự 1 đạo phẩn hoàng tòng cửu phẩm, chiếu với nghị chuẩn (trừ kẻ theo giặc, can án không kể... không hợp). Quan bộ Hộ là bọn Phạm Phú Thứ đem việc ấy tâu xin. Vua

https://tieulun.hopto.org

quở rằng: quan có trách nhiệm giữ pháp luật, là để cho người cũng phải theo, phải, trái tự có lệ nhất định, nên không cho.

Đổi đề đốc Sơn Tây Phạm Biểu làm đề đốc Hải Dương.

Mai Quỷ dẫn 3 thống lãnh [nhà Thanh] Lưu Ngọc Thành, Ngô Hưng, Hầu Văn Vũ tiến đánh bọn giặc Hà Dương phái ủy đốc chiến bọn Phan Sỹ đánh úp đồn giặc Ngòi Dầu, bắt được đầu mục giặc là Hoàng Trứng đem chém. Vua thưởng Mai Quỷ quân công kỷ lục 1 thứ. Đào Trí, vì chậm trễ khinh thường, (nửa tháng không thấy phái đến), giáng làm thống chế, nhưng sung chức đốc vận lương thực.

Giặc phản bội là Lương Dịch thông đồng đến Suối Bốc hợp với giặc Thuận chủ. Đào Trí cho là không phải để ý đến, Đoàn Thọ cho là giặc Thuận Chủ chiếm cứ Suối Bốc 6, 7 năm nay, gần đây lại có Hoàng Anh làm chố nương tựa lẫn nhau, huống chi người nước Thanh tụ tập ở sở mỏ hoặc 7, 8 trăm hoặc 5, 6 trăm người, không phải để lo về sau, xin lại bàn với tướng họ Phùng sai quan đi ngay cùng với quan quân thứ đi khắp các nơi xem xét, người nào là kẻ đã hàng thì cho về, cho khỏi quan ngại. Vua chuẩn cho bàn tính làm việc ngay.

Chuẩn cho từ Thanh, Nghệ trở vào Nam gián hoặc có dân dũng thi có thi nhất, nhị võ trúng nhất nhị trường và viên tử bách hộ thực là khỏe mạnh có thể mang nặng được và hơi biết võ nghệ thì người nào muốn vào học, do tỉnh, đạo sát hạch đưa vào trường học võ trong kinh học tập, chiếu lệ cấp cho tiền gạo; hoặc không muốn học ở võ học đường thì do sở tại bổ vào võ sinh hàng tháng cấp cho tiền gạo.

https://tieulun.hopto.org

Vua cho là hoàng trưởng tử đã sung làm hoàng tử, khi có biểu sớ, viết tên, chiếu lệ nên ở trên các hoàng thân, thì Kiến Thụy công lại ở dưới, lại khi xưng hô phải hợp lễ phải, vậy giao cho tôn nhân, đình thần nghị định cho thỏa đáng. Sau nghị dâng lên (Nói khoảng năm Minh Mệnh, Thiệu Trị, khi có biểu sớ, hoàng tử liệt danh ở trên hoàng thân, vì lấy cớ là rất thân, nhưng thứ bậc chỉ kể trên dưới, thì liệt danh cũng phải theo thế, chước nghĩ: xin từ nay phàm biểu mừng viết tên làm 2 hàng, nên viết hoàng thân ở hàng bên phải, hoàng tử ở hàng bên trái; khi có chương sớ ký tên liền nhau thì hoàng tử cũng liệt danh ở dưới hoàng thân, ngõ hầu hợp thứ bậc mà sau này không phiền thay đổi. Còn như việc xưng hô, tiếp kiến, hoàng tử đã có mệnh nhất định được chọn nuôi, thì đối với Kiến Thụy công thành ra là chú cháu, mà con của công ấy là Ưng Hình cũng phải lui xuống hàng em. Vậy xưng hô, tiếp kiến đối với công, tôn kính theo lễ ông chú; đối với con của công giao tiếp theo lễ em họ, ngõ hầu được chính danh phận mà hợp tình lẽ). Vua bảo rằng: « Đã là công luận, chuẩn cho theo nghị thi hành ».

Năm ấy, các hạng thuyền tuần tiễu, vận tải ở kinh và tỉnh ngoài là 249 chiếc, phải 9 chiếc bị nạn (vì bão), còn đều về được thanh thỏa.

TIMSACHCOM.VN

https://tieulun.hopto.org

MỤC LỤC

ĐẠI NAM THỰC LỤC

TẬP XXXI

ĐỆ TỨ KỶ V

		Trang
Quyển XXXIV	: Tự Đức năm thứ 19 (1866)	5
Quyển XXXV	: —	44
Quyển XXXVI	: Tự Đức năm thứ 20 (1867)	105
Quyển XXXVII	: —	141
Quyển XXVVIII	: Tự Đức năm thứ 21 (1868)	186
Quyển XXXIX	: —	235
Quyển XL	: Tự Đức năm thứ 22 (1869)	304
Quyển XLI	: —	353

TMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

TIMSACH.COM.VN

Biên tập : BÙI CÁN

Chữa bản in : LÊ THỊ QUY

In 3100 cuốn tại Nhà máy in Tiến Bộ, Hà Nội. Khổ 13 × 18
Số xuất bản 16/KHXH-74 Số in 985. Xong ngày 15 tháng 12 — 197
Gửi lưu chiểu tháng 12 năm 1974

https://tieulun.hopto.org